

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola tudományos folyóirata

XI. évfolyam 2. szám 2018/2.

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola tudományos folyóirata
XI. évfolyam 2. szám 2018/2.

Főszerkesztő
KOZMA GÁBOR

Szerkesztőbizottság
ANTAL ZSOLT, FEJES RUDOLF ANZELM, HAMVAS ENDRE ÁDÁM,
HORVÁTH GÁBOR, KOVÁCS JÓZSEF, MENYHÁRT JÓZSEF,
SERFŐZŐ LEVENTE, VAJDA TAMÁS, ZAKAR PÉTER

Szerkesztőségi titkár
FORRAI SZILVIA

A tanulmányokat lektorálták
ÁRPÁSI ZOLTÁN, BENYIK GYÖRGY, BERTALAN PÉTER, JANKA FERENC,
KOVÁCS BENEDEK, KOVÁCS JÓZSEF, LISZKAI TAMÁS, MIKLÓS PÉTER,
KOCSI GYÖRGY, PETÓ BÁLINT, PORVAN IRÉN SCHOLASTICA,
RÓZSA HUBA, TAKÁTS ISTVÁN

Tördelés és borító
Veres Ildikó

Címlap
Gál Ferenc látogatása VI. Pál pápánál
Gál Ferenc hagyatékából

Kiadó: GERHARDUS KIADÓ, 2018
Felelős kiadó: Dr. Kozma Gábor rektor
A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

Nyomdai munkák: A-Színvonal 2000 Kft. 6722 Szeged, Honvéd tér 5/B
Felelős vezető: Arday Zsolt

ISSN 1789-8919

TARTALOM

BENYIK GYÖRGY AZ ÚJSZÖVETSÉG A HELLENISTA IRODALOM RÉSZÉ, DE HOGYAN?	5
BIRHER NÁNDOR A TÁRSADALMI MEGÚJULÁS KÉT PÉLDÁJA: W. E. VON KETTELER ÉS HAMVAS BÉLA.....	26
BOLBERITZ PÁL GÁL FERENC TEOLÓGIÁJA	43
CZAGÁNY GÁBOR GLOBALIZÁCIÓS JELENSÉGEK AZ ÓSZÖVETSÉGBEN A HELLENIZMUS IDŐSZAKÁBAN	49
HÁMORI ANTAL AZ EMBERI ÉLET VÉDELME A KATOLIKUS EGYHÁZ TANÍTÁSÁBAN...	72
HÁMORI ANTAL VENDÉGLÁTÁS ÉS ETIKA, A SZERETET, A FELEBARÁTI SZERETET, A VENDÉGSZERETET ÉS A SARKALATOS ERÉNYEK TÜKRÉBEN	94
HORVÁTH ENDRE AZ „EGYHÁZ NÖVEKEDÉSE” MINT AZ ESZKATOLÓGIAI FESZÜLTSG KIFEJEZŐDÉSE AZ EFEZUSI LEVÉLBEN	104
KOVÁCS JÓZSEF GYAKORLATI TAPASZTALATOK A MEGÚJÍTOTT HÁZASSÁGI ELJÁRÁSRÓL	118
KOZMA GÁBOR – LIPCSEI IMRE – THÉKES ISTVÁN A HALLGATÓI ÉS OKTATÓI MOBILITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI A GÁL FERENC FŐISKOLA NEMZETKÖZIESÍTÉSI GYAKORLATÁBAN ..	125
KUMINETZ GÉZA ERWÄGUNGEN ÜBER DIE CHARAKTERZÜGE DES GUTEN UND DES SCHLECHTEN LEITERS	163

PORVAN IRÉN SCIOGLIMENTO DEL MATRIMONIO CANONICO PER INCONSUMAZIONE VOTO DEL VESCOVO »PRO REI VERITATE«.....	207
THORDAY ATTILA A HIT KOMMUNIKÁCIÓJÁNAK LEHETŐSÉGEI.....	217
ZOMBORI ISTVÁN XI. PIUS A KOMMUNISTA VESZÉLY ELLEN	227
ABSTRACTS	233

AZ ÚJSZÖVETSÉG A HELLENISTA IRODALOM RÉSZÉ, DE HOGYAN?

BEVEZETŐ

2018 augusztusában egyedülálló konferenciát rendeztünk a témáról Szegeden, a Dóm alatt található Látogatóközpontban. Erre a konferenciára – amely a 29. Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia volt – huszonöt egyetemről negyven előadó jelentkezett be, és százas nagyságrendben voltak kíváncsiak a hallgatók a magyarul, németül, illetve angolul elhangzó előadásokra.

Mivel a téma csaknem teljesen ismeretlen számunkra, érdemes áttekinteni a történetét ennek a kutatási iránynak. Nekünk, keresztényeknek az újszövetségi Szentírás kinyilatkoztatott könyv – szövege ugyanakkor a hellenista irodalom része is egyben. A párhuzamos antik idézetek segítségével világossá válik, hogy a keresztény teológia megszületése előtt, az ősegyház „pogány” missziója során milyen rokon gondolatok miatt szimpatizáltak a hellenista hallgatók a keresztény igehirdetők tanításaival. Pál igehirdetése különösen érzékeny ezekre a párhuzamokra, hiszen hallgatósága közül a legműveltebbek ismerték az antik filozófiai és a sztoikus irodalmat.¹

AZ ÚJSZÖVETSÉG HÁTTERE

Jézus maga ezer szállal kötődött a zsidósághoz, a zsidó vallásban nevelkedett, és tanítványai is a héber-arám nyelvi kultúrában nőttek fel, ezen a nyelven hallgatták tanítását. A keresztények Bibliája viszont görögül íródott, ennek ellenére nem meglepő, hogy irataiban 85 ószövetségi idézést találunk. Kiemelkedően sok van Máté evangéliumában (96), a Zsidó levélben (86) és a Jelenések könyvében (249).

¹ Seneca és Pál levelezése egy újszövetségi apokrif irat, amely Lucius Annaeus Seneca római filozófus és Pál apostol állítólagos levelezését tartalmazza. Sokan nem fogadják el hitelesnek, és keletkezési idejét az 1. század helyett a 3. század végére teszik. A mű nyolc hamis Seneca, illetve hat hamis Pál levelet tartalmaz. A levelekben Seneca méltányolja az apostol tanításait, de kifogásolja azok formáját. Emellett beszámol arról, hogy Nero tetszéssel fogadta Pál tanításait. Ír a 64-es római tűzvészről is, felháborodva azon, hogy a császár által előidézett esemény miatt a keresztényeket vonták felelősségre. Lásd: Alfons Fürst, Therese Führer, Folker Siegert, Peter Walter: *Der apokryphe Briefwechsel zwischen Seneca und Paulus*. Tübingen, 2006.

Elképzelhető, hogy Jézus maga ugyan nem beszélt görögül, de a korban egyetemesen elterjedt koiné görög közvetítő nyelvi szerepe miatt értett görögül néhány szót, amelyeket az utcán és a piacon használtak. Ezért nem meglepő, hogy az Újszövetségben található idézetek nem a héber kódexekre vezethetők vissza, hanem az Ószövetség Kr.e. 3. században készült görög fordítására, az ún. Septuaginta fordításra, amelyet a Jeruzsálemen kívüli diaszpóra a zsinagógákból ismert, és liturgikus szöveggént használt fordításnak számított a kereszténység kezdetén. Viszonylag szűk tudományos kör vallotta azt a nézetet, hogy az Újszövetség görög nyelve igen speciális, kifejezetten a kinyilatkoztatás számára alkalmas görög nyelv lett volna. A görög ősatyák is felfedezték, hogy a koiné görög nyelv szemitizált változatához áll közel, ezért nyelvi kapcsolata nem csak a Septuaginta görög nyelvéhez köti, hanem a tágabban értelmezett hellenista nyelvi kultúrához is. Ezért az Újszövetség szemita kapcsolatai mellett a hellenista kapcsolatokat is kutatni kezdték. Márk evangéliumában (7,26) szerepel a szír-föníciai asszony, aki görög volt. „*ἡ δὲ γυνὴ ἦν Ἑλληνίς, Συροφοινίκισσα τῷ γένει· καὶ ἤρωτα αὐτὸν ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς*”. A hellénekre való utalás megszorodik az Apostolok cselekedeteiben és Pál leveleiben. Csak egy példát említünk, ami nem csak az említés miatt fontos, hanem a hellenisztikus filozófiával való vita miatt is. Pál zsidó, a görög (pontosabban hellén) ellenfelei másként gondolkodnak a bölcsességről és a filozófiáról, ami ellentétkezhöz, polémiahoz vezet. Erről az apostol levele tanúskodik „*ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖα αἰτοῦσιν καὶ Ἑλλήνες σοφίαν ζητοῦσιν*” vagyis – „*A zsidók jeleket kívánnak, a görögök bölcsességet követelnek*” (1Kor 1,22). Itt mutatkozik meg többek közt Pál problémája, hogy az üzenetet a görög kulturális közegben kell továbbadnia, azzal gyakorta vitatkozva.

A KORAI KUTATÁS POLITIKAI HÁTTERE

Az Újszövetség és a hellenizmus kapcsolatának kutatását régtől fogva szélsőséges teóriák és konfliktusok kísérték. Iamblikhosz (250?–330?) a *De Mysteriis* és a *Protreptikosz*² című művében a keleti népek bölcsességét dicséri. Epheszoszi Maximosz (310–372) hellenisztikus filozófus volt, akinek írásai jórészt elvesztek. A bizánci Szuda-lexikonból (950k) tudjuk, hogy a „*Feloldhatatlan ellentmondásokról*”, „*A jóslásról*” és „*A számokról*” alkotott könyvet, valamint új-platonikus kommentárt írt Arisztotelészhez.³

Mindketten úgy értékelték az Újszövetség és a hellenisztikus irodalom hasonlóságát, hogy a keresztények Bibliája lerontja a gazdag kulturális hagyományokkal

² Lásd Michael von Albrecht és mások kiadásában: Jamblich: *Pythagoras. Legende – Lehre – Lebensgestaltung*. Darmstadt 2002.

³ Nicola Zito kiadása: Maxime: *Des initiatives. Les Belles Lettres*, Paris 2016.

rendelkező hellenista kultúrát, ezért Julianus (361–363) aposztata császárt⁴ arra vették rá, hogy Nagy Konstantin császár kereszténybarát politikája után állítsák vissza a pogány rituálékát és kultúrát. E támadás visszahatásaként az ókeresztény teológusok – néhány szerző kivételével – a későbbiekben keményen polemizáltak a hellenisztikus sztoikus filozófusokkal, vagy nem szívesen idézték a hellének „meséit”, amelyek az Újszövetséggel rokon gondolatokat tartalmaztak.

A RENESZÁNSZ ANTIK ÉRTÉKMENTÉSE

Ezt követően a reneszánsz és a reformáció korában éledt újjá az antik kultúra iránti érdeklődés, esetenként a keresztény témák furcsa, főleg képzőművészeti összevetése az antik ábrázolásokkal, de az Újszövetség szövegének hellén párhuzamait nem nagyon kutatták.

A kor jellemzője a filológiai érdeklődés megerősödése, amelynek néhány kiemelkedő személyét érdemes megemlíteni. Lorenzo Valla (1405–1457) pápai levéltárosként például filológiai eszközökkel igazolta, hogy a constantinusi adománylevelé későbbi hamisítvány.⁵ A filológia kritika elérte a Biblia szövegét is, Valla ebben is jeleskedett, először a *Collatio Novi Testamenti* (1453), majd az *Annotationes* (1455) című munkájában is a Vulgata szövegének hibás fordításairól értekezett.⁶ Annak ellenére, hogy a Biblia kritikai szövegének igazi kiadója Francisco Jiménez de Cisneros – aki sokkal több kódexre építi a Poliglott Biblia (1502), kiadását⁷ –, az Újszövetség kritikai szövegének egyik leghatásosabb változatát Rotterdami Erasmus (1466–1536) készítette el,⁸ és még sok más klasszikus művet tett közzé, így például egyike lett

⁴ Flavius Claudius Iulianus (331–363) Φλάβιος Κλαύδιος Ἰουλιανός, a Római Birodalom császára, akit ariánus keresztények oktattak, uralkodása idején mégis a görög–római vallási hagyományokat ápolta, utolsóként a római császárok közül. Iamblikhosz tanait és az újplatonizmust kedvelte. Leginkább az újplatonikus napteológia érdekelte, a görög napisten, Héliosz és a perzsa Mithrász felé fordult. A keresztény hagyomány ezért az „Apostata” (Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης, vagyis „Hitehagyott Julianosz”) melléknévvél bélyegezte meg. Magyarul lásd *Julianus Imperator – Himnusz Héliosz királyhoz – Himnusz az Istenek Anyjához*, Disciplina Kiadó, Pécs 2017.

⁵ De falso creditentia et eminentitia Constantini donatione, 1440.

⁶ Legismertebb korrekciója: a Kiv 34,29-ben a héber eredeti magánhangzó nélküli változatát nem sugárzóként (qāran), hanem szarvként (qeren) fordította Jeromos.

⁷ Sajnos a kiadással a pápai engedélyezés miatt elkésett, Bibliája, a Complutensian Polyglot csak 1520-ban jelent meg az alcalai egyetem gondozásában.

⁸ Johann Froben 1516-ban kéri meg a kritikai szöveg összeállítására, mely *Novum Instrumentum omne* címmel jelent meg. A második kiadásnál *Novum Testamentum*ra változik, majd *Novum Instrumentum omne, diligenter ab Erasmo Roterdamo recognitum et emendatum*, melyet átvizsgált szöveggént terjesztettek a reformátor nemzeti nyelvű fordítók közt.

azoknak, akik a görög drámákat divatba hozta Európában. A reneszánsz korban a dráma fejlődése felgyorsult. A klasszikusok – Szophoklész, Plautus, Terentius, Seneca – drámáit kezdték játszani eleinte latinul. Ezek átdolgozásait oldotta meg zseniálisan William Shakespeare, de már nem latin, hanem angol nyelven. Ezért egyáltalán nem véletlen, hogy például Kálvin János, az egyik legműveltebb reformátor bibliakommentárjaiban a legtöbb antik szerzőt idézi,⁹ de leginkább csak stilisztikai hasonlóságokra hívja fel a figyelmet.

A HELLENISZTIKUS SZERZŐK VAGY AZ ÚJSZÖVETSÉG PRIMÁTUSA

Az újabb korban többek közt az ateista Friedrich Nietzsche (1844–1900) a kereszténységet és a zsidóságot is az antik görög kultúra megrontásával vádolta meg,¹⁰ úgy véelve, hogy a kereszténység nem más, mint népies neoplatonizmus.¹¹ Pedig az ókorban szűk körben ismert sztoikus filozófiai morál legjobb meglátásait a keresztények széles körben terjesztették és alkalmazták a keresztény erénytan katekézisében.

Az evangélikus hellenizmuskutató, Bruno Bauer (1809–1882)¹² – aki egykor Karl Marx¹³ barátja is volt – számos keresztény tanítást a hellenizmusból kísérelt meg levezetni, ezáltal a hellenizmus és az Újszövetség kapcsolatának ilyen szemléletű kutatása hosszú időre elfogadhatatlanná vált a katolikus egyházban. Klaus Berger könyve új fejezetet nyitott ebben a vitában, ahogyan a bevezetőjében is leszögezi: „A vallástörténeti összehasonlítás nem a teljes exegézis, hanem annak egy szükséges, nélkülözhetetlen része... A bibliamagyarázó eközben azt a (szó legtágabb értelmében vett) dialógust rekonstruálja, amelynek a bibliai szöveg egykor a része volt.”¹⁴

⁹ A legtöbbet idézett antik szerzők: Aratus, Arianus, Cicero, Curtius Rufus, Démoszthenész, Dio Cassius, Ennius, Epimeidész, Gellius, Homérosz, Iuvenalis, Livius, Lucanus, Metaszthenész, Plinius, Plutarkhosz, Pomponius Mela, Statius, Strabo, Suetonius, Tacitus, Vergilius, Xenophón.

¹⁰ Egyik érdekes írása ebben a vonatkozásban: *Homer und die klassische Philologie*. 1869.

¹¹ A legfontosabb tanulmányt erről az iratról a Giorgio Colli és Mazzino Montinari által alapított kritikái kiadásban találjuk: *Kritischen Gesamtausgabe ist Jenseits von Gut und Böse zu finden in Abteilung VI, Band 2*.

¹² Főleg az alábbi munkái érdekesek ebből a szempontból: *Kritik der Evangelien und Geschichte ihres Ursprungs*, 4 vols., 4 suppl. (1850–52). *Philo, Renan und das Urchristentum* (1864). *Christus und die Cäsaren* (1877).

¹³ Rosen, Zvi: *Bruno Bauer and Karl Marx. The Influence of Bruno Bauer on Marx's Thought* Martinus Nijhoff / The Hague 1977.

¹⁴ Klaus Berger – Carsten Colpe: *Vallástörténeti szöveggyűjtemény az Újszövetséghez*. Szeged: JATEPress 2018. 13.

A SZISZTEMATIKUS ÉS TUDOMÁNYOS ÖSSZEVETÉS KEZDETE

Ebből is látható, hogy a katolikus teológia és a vallástörténeti kutatás konfliktusa milyen régi. Talán azért, mert a 20. század elejének egyik legjelentősebb vallástörténésze, Ernst Peter Wilhelm Troeltsch (1865–1923)¹⁵ mint liberális teológus azt tapasztalta, hogy az ortodox protestáns teológusok úgy vélik, az ő tekintélyüket és megállapításaikat ássa alá az új vallástörténeti módszer. Ezért a támadás miatt kapcsolatait Albert Eichhorn (1856–1926),¹⁶ továbbá több fiatal egyháztörténész, valamint Hermann Gunkel (1862–1932),¹⁷ Alfred Rahlfs (1865–1935),¹⁸ Wilhelm Wrede (1859–1906),¹⁹ Heinrich Hackmann (1864–1935) és különösen Wilhelm Bousset (1865–1920)²⁰ irányába építette tovább.

Természetes, hogy a katolikus egyházban ekkoriban vörös posztó lett a liberális teológia, amely alapvetően az evangélikus teológián belül hódított, megfosztotta a kereszténységet természetfölötti jellegétől, s természetes észvallássá és erkölcsanná akarta degradálni. A tübingeni egyetem kutatói is két csoportra oszlottak: a transzcendens irány követőire, illetve azok ellenségeire.

A 19. század teológiai racionalizmusa különösen a történeti Jézus-kutatásban hagyott nagyon mély nyomot. Hegel hatására, a főleg evolucionista elképzeléseknek megfelelően ugyan a keresztény vallást tekintette a szellem- és vallástörténet végső állomásának (D. F. Strauss, Alois Emanuel Biedermann,²¹ Ferdinand Christian Baur²²), de hamarosan megjelentek azok a nézetek, amelyek már nem egyedüli üdvözítő

¹⁵ *Die Absolutheit des Christentums und die Religionsgeschichte*. Tübingen: Mohr 1912.

¹⁶ *Das Abendmahl im Neuen Testament*. Leipzig: Mohr Siebeck, 1898. angol fordítása Jeffrey F. Cayzer: *The Lord's Supper in the New Testament*. Bevezetőt írta Hugo Gressmann, „Albert Eichhorn and the History of Religion School.” Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.

¹⁷ A témában meghatározó tanulmánya: *Research into the Religion and Literature of the Old and New Testaments*, 1903.

¹⁸ Nevéhez fűződik a LXX igen fontos kiadása is: *Septuaginta-Studien*, 3 vols., Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1904–11.

¹⁹ Két könyve meghatározó a hellenista orientáltságú Jézus-kutatásban: *Über Aufgabe und Methode der sogenannten Neutestamentlichen Theologie*, Göttingen 1897. angolul „*The Task and Methods of New Testament Theology*”, in *Studies in Biblical Theology*, 1973. *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien*. Göttingen 1901. angolul *The Messianic Secret*, London 1971. Az utóbbi Albert Schweitzerre is nagy hatással volt.

²⁰ Könyvének új kiadása: *Kyrios Christos. Geschichte des Christusglaubens von den Anfängen des Christentums bis Irenaeus*. Gebundenes Buch, 1965.

²¹ Dogmatikája Hegel szellemében fogant: *Christliche Dogmatik*. Zürich, 1869.

²² David Friedrich Strauss (1808–1874) *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet* c. műve a Jézus-kutatás liberális irányát nyitotta meg.

vallásnak tekintették a kereszténységet. Ennek keretében az újszövetségi szövegek hátterének kutatása szintén aggályos lett a katolikus teológusok körében.

A II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* konstitúciója (1965) hozott csak változást a kritikus teológiával kapcsolatban. Ezért érthető, hogy Klaus Berger (1940–) katolikus biblikus és Carsten Colpe (1929–2009) munkája – amit tekinthetünk a hellenista és judeo-hellenista program rövid összegzésének is – csak 1987-ben láthatott napvilágot. Azért, hogy világosan lássuk, milyen hosszú kutatómunka összegzése a kötet, érdemes röviden áttekíteni ennek a kutatásnak a történetét, megemlítve a legfontosabb kutatókat.

AZ ALAPÍTÓK (1914–1920)

Ennek a kutatóprogramnak, mint akadémiai kutatási iránynak az elindítója 1914-ben Carl Friedrich Georg Heinrici (1844–1915)²³ német evangélikus professzor és Ernst Adolf Alfred Oskar Adalbert von Dobschütz (1870–1934)²⁴ porosz arisztokrata és német patrisztikus, szövegkritikus. Az utóbbi Halle, Breslau és Strasbourg egyetemei mellett tanított az USA-ban és Svédországban, ezért programját a nemzetközi tudományos életben széleskörűen népszerűsíthette. Mindketten Johann Jakob Wettstein (1693–1754) svájci pietista teológus és újszövetségi szövegkritikus²⁵ munkájához nyúltak vissza. Eme tekintélyes kutatók kezdeményezését a Königlich Sächsischen Forschungsinstitut für vergleichende Religionsgeschichte, vagyis a Szász Összehasonlító Vallástörténeti Intézet támogatta 1920-ig, idáig tartott ugyanis a kutatási módszer megtervezése. Neves professzorok csatlakoztak a programhoz: Gustav Adolf Deissmann (1866–1937) német protestáns teológus és a koiné görög nyelv,

²³ Főleg az alábbi három művére utalunk: *Hellenismus und Christentum*, 1909. *Die Eigenart des Christentums*, 1911. *Die Hermes-mystik und das Neue Testament*, 1918.

²⁴ Számos munkája közül csak a következőkre utalunk: *Das Christentum in Wissenschaft und Bildung*. Lipcse: Quelle & Meyer, 1908. *Griechentum und Christentum*; in: Paul Herre (Hg.): *Das Christentum*. Lipcse: Quelle & Meyer, 1908.

²⁵ H KOINH ΔΙΑΘΗΚΗ sive Novum Testamentum graecum editionis receptae, cum lectionibus variantibus Codicum MS. Editionum, aliarum versionum, Patrum, nec non Commentario pleniore, ex scriptoribus veteribus Hebraeis, Graecis et Latinis, historiam et vim verborum illustrante; opera et studio etc. Tomus I, Continens quatuor Evangelia. Leiden (Lugd. Batav.) 1751, Tomus II, continens Epistolas Pauli, Acta Apostolorum, Epistolas canonicas et Apocalypsin. Leiden 1752, Editio secunda, auctior et emendatior Novum Testamentum Graecum, ad fidem Graecorum Codicum MSS. nunc primum expressum, adstipulanta J. J. Wetstenio juxta sectiones J. A. Bengelii divisum, et nova interpunctione saepius illustratum. Accessere in altero volumine exercitationes conjecturales virorum doctorum undecunq̄ue collectae. London, 1763.

illetve a hellenista kultúra²⁶ szakértője; Hans Lietzmann (1875–1942) német protestáns ősegyháztörténész;²⁷ Hans Windisch (1881–1935) német Újszövetség-kutató,²⁸ aki Lipcse, Marburg és Berlin egyetemén is tanított; Walter Bauer (1877–1960), az Újszövetség és az ősegyház kutatója, az Újszövetség német–görög szótárának szerzője;²⁹ Wilhelm Heinrich Friedrich Heitmüller (1869–1926) német evangélikus teológus,³⁰ a vallástörténeti iskola jeles képviselője, többek közt a tübingeni egyetemen; Martin Franz Dibelius (1883–1947) német Újszövetség-kutató³¹ Heidelberg egyeteméről, akit Jézus életének kutatása híressé, a katolikus egyházban hírhedtté tett; Carl Clemen (1865–1940) német evangélikus teológus és vallástörténész,³² aki Halle és Bonn egyetemén vallástörténetet oktatott; Gerhard Kittel (1888–1948) – Rudolf Kittel fia –, aki német protestáns teológus és lexikonszerkesztő, ugyanakkor sajnos a náci párt támogatója is volt, ennek ellenére a mai kutatást is meghatározó műve, az ún. „Nagy Kittel” – az Újszövetség történeti etimológiai szótára³³ – szerte a világon alapműnek számít; Anton Johnson Fridrichsen (1888–1953)³⁴ norvég–svéd teológus az Uppsalai Egyetemről; Henry Joel Cadbury (1883–1974) kvéker történész és biblikus,³⁵ aki magát agnosztikusnak nevezte.

²⁶ A témába vágó legfontosabb munkái *Die Hellenisierung des semitischen Monotheismus*. 1903. *Evangelium und Urchristentum*. 1905. *Licht vom Osten. Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch-römischen Welt*. Tübingen: Mohr 1908. *Die Urgeschichte des Christentums im Lichte der Sprachforschung*. 1910.

²⁷ Az ősegyház történetéről írott munkája – *Geschichte der Alten Kirche*. Verlag de Gruyter, Berlin/ New York 1999 – mára sem avult el teljesen.

²⁸ Csak két munkájára utalnék: *Die neuesten Bearbeitungen der neutestamentlichen Theologie und die zwei Leitmotive des Urchristentums*. Diuterweg, Frankfurt am Main, 1912. *Paulus und das Judentum*. Kohlhammer, Stuttgart 1935.

²⁹ *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. (kiadó Alfred Töpelmann), (1928). Ez a szótár Kurt és Barbara Aland kiadásában 1988-ban, Berlinben a 6. átdolgozott kiadásban jelent meg.

³⁰ Csak két munkájára utalunk: „*Im Namen Jesu*”: *eine sprach- u. religionsgeschichtliche Untersuchung zum Neuen Testament, speziell zur altchristlichen Taufe*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1903. *Taufe und Abendmahl bei Paulus*. 1903.

³¹ *Geschichte der urchristlichen Literatur*, a 3. kiadás 1926-ban jelent meg.

³² *Religionsgeschichtliche Erklärung des Neuen Testaments: die Abhängigkeit des ältesten Christentums von nichtjüdischen Religionen und philosophischen Systemen*. Giessen: A. Töpelmann 1909.

³³ *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 11 kötet. Kohlhammer, Stuttgart 1933–1942.

³⁴ A csodaelbeszélések problémáját kutatta: *Das Problem der Wunder im frühen Christentum*. Uppsala 1927.

³⁵ Talán a legismertebb munkája: *The Eclipse of the Historical Jesus*. Wallingford, Pa.: Pendle Hill, 1964.

A PROGRAM MEGHATÁROZÁSA (1920–1924)

Az alapítók a szerteágazó kutatás miatt azt tartották a legfontosabbnak, hogy meghatározták a Corpus Hellenisticum³⁶ szöveganyagát, melybe felvették az archeológia által feltárt feliratokat, a bibliai pszeudoepigráfákat, a rabbinikus irodalmat és az egyházatyák által közvetített vallástörténeti szövegeket is. A nagy monográfiák mellett megszületett von Dobschütz Újszövetségi kommentárja,³⁷ F. G. Heinrici pedig egy háromkolumnás parallel szöveggyűjteményt tett közzé a bibliai szöveg mellett a pontos antik szöveg idézetekkel, melyet munkatársai is megkaptak.

H. Lietzmann személyes nehézségek miatt 1916-ban elveszítette a vezetést a Corpus Hellenisticum program felett, de még távozása előtt egy-egy konkrét feladatra újabb kollégákat kért fel A. Klostermann, M. Dibelius, C. Clemen és F. Heitmüller személyében, akik el is vállalták ezt.

A PROGRAM MEGTORPANÁSA

1920-ban úgy tűnt, a program megfeneklett, mert a lipcsei intézet nem tudta tovább finanszírozni. Ám még ebben az évben elindult a „*New Wettstein*” [sic!] angol programja, amelyben William Oscar Emil Oesterley (1866–1950)³⁸ anglikán teológus a rabbinikus szekciót vezette, Francis Henry Colson (1857–1943) pedig a hellenisztikus szövegeket vizsgálta, például Plutarkhosz, Seneca, Josephus Flavius, Vettius Valens és Philón írásait. De mivel ezeket sem tudták folytatni, Oesterley kilépett a kiadói munkacsoportból, az 1921-es infláció miatt pedig a 11 000 márka támogatás azonnal elillant.

AZ ELSŐ SIKEREK (1925–1934)

Az elkövetkező években von Dobschütz nem csak azon dolgozott, hogy ifjú munkatársakat nyerjen meg a programoknak – hiszen összesen 34 teológus és 21 filológus dolgozott neki –, hanem azt is elérte, hogy a Wettstein-féle anyagot visszavegyék a programba. 1925 nyarára kb. 38 000 összehasonlító karton készült el, amely

³⁶ Többek közt lásd.: van Unnik, Betz, Delling: *Studia ad Corpus Hellenisticum Novi Testamenti* 1980. Lásd még: Gerhard Delling: *Bibliographie zur jüdisch-hellenistischen und intertestamentarischen Literatur 1900–1970* (BJHIL), Berlin 1975.

³⁷ Ezen vizsgálat motívumairól igen érdekes tanulmány: *The Influence of the Bible on Civilisation*; Edinburgh 1914; New York: Scribners, 1959; Bertrams Print on Demand, Grande-Bretagne 2005; Lightning Source Inc. 2005.

³⁸ *The Gospel Parables in the Light of Their Jewish Background* (1936). *Jews and Judaism During the Greek Period* (1941). *Jews and Judaism during The Greek Period: The Background of Christianity*, 1941.

a későbbi tudományos vizsgálódás alapja lett. Ezt a munkát a hallei egyetem vette át. Az 1928-as VI. Újszövetség Konferencián Windisch vezetésével Eisenachban egyesítették a Corpus Hellenisticum és a Corpus Judaeo-Hellenisticum (CJH), valamint a Corpus Pagano Hellenisticum (CPH) részekre osztott programját. 1929-ben azonban a Beck-Verlages visszamondta a kétkötetes Corpus Hellenisticum kinyomtatását, helyette a négykötetes zsidó rabbinikus anyagot nyomtatta ki, amely [Strack-] Billerbeck (I–IV) néven végül is öt kötetben vált ismertté, 960 oldal terjedelemben.

A CSEND (1935–1943)

Erich Klostermann (1870–1963)³⁹ főleg az atyák által idézett hellenisztikus anyagot vizsgálta – mert Halléban ez volt a fakultás profilja –, s ez lelassította a szélesebb kutatást. Változás ebben csak 1939-ben történt, amikor Halle fakultása és Klostermann felkérte Anton Fridrichsent (1888–1953) és az uppsalai egyetemet a Corpus Pagano Hellenisticum kutatásának a hallei egyetemmel történő összekapcsolására. Erich Fascher és Julius Schniewind huszonnégy láda cédulát állított össze a Corpus Pagano Hellenisticum anyagából, melyet egyesítettek a Wettstein forráskutatás kardonjaival. Ez az anyag 1935-re kb. 16 600 kardonra bővült, és a Corpus Hellenisticum kutatás alapja lett.

A KETTŐSSÉG (1944–1955)

1944-ben jelent meg az Újszövetség szerzőivel kapcsolatba hozható pogány szerzők listája Wettstein Redivivus néven. Ennek első nagyobb publikációja H. Almqvist: *Plutarch und das Neue Testament. Ein Beitrag zum Corpus Hellenisticum Novi Testamenti* (1947) munkája lett. Erich Klostermann azonban úgy vélte, nem kell ebbe a programba bekapcsolódnia. Ezt a problémát akkor sikerült feloldani, amikor meghívták Herbert Preiskert (1888–1952)⁴⁰ a Corpus Hellenisticum program vezetésére. Ez az újjáéledt remény azonban 1952-ben bekövetkezett halálával szertefoszlott. Egy év múlva, 1953-ban meghalt Anton Fridrichsen, munkáját utódjára, Harald Riesenfeldre (1913–2008)⁴¹ hagyta, aki melleleg 1988-ban katolizált. Ekkor viszont a program finanszírozása merült ki, és Riesenfeld munkájának folytatása is kérdésessé vált. 1955 után Willem Cornelis van Unnik (1910–1978) vette át a program irányítását.

³⁹ Társkiadója a *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* 1931-től.

⁴⁰ *Die Ethik der Evangelien und die jüdische Apokalypitik*. Breslau, 1915.

⁴¹ *Repertorium lexicographicum Graecum. A catalogue of indexes and dictionaries to Greek authors*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1954.

A PROGRAM ÚJRAÉLEDÉSE (1955–1986)

1955-ben sikerült újjászervezni a program irányítását, melyet ettől kezdve egy független bizottság irányított Kommission für spätantike Religionsgeschichte néven. Bekapcsolódott a Berlieni Német Tudományos Akadémia, személyesen Prof. Kurt Aland, emellett számos munkatársa, akik közül csak néhányat említünk meg, Gerhard Delling (1905–1986) pedig a technikai vezetést vette át a számos munkatárs felett. Nikolaus Walter (1955–1964), Harald Hegermann (1958), Traugott Holtz (1956–1958 és 1960–1964), Karl-Wilhelm Niebuhr számított kiemelkedő személyiségnek. Időközben Utrechtben Willem Cornelis van Unnik is aktivizálta a projektet, 1966-ban Hans Dieter Betz társult hozzá, és ez meghozta a CPH sikerét is. Sorra jelentek meg a monográfiák a SCHNT keretében. Unnik halála után (1978) Pieter Willem, Horst és Gerard Mussies vette át a vezetést.

NEUE WETTSTEIN (1986–)

1986-ban Göttingenben Georg Strecker (1921–1994) vezetésével megkezdődött a régi (alten) Wettstein átdolgozása. Pontosabb alapszövegeket használtak, és kb. 33%-át tárták fel a nyelvi, illetve a gondolati párhuzamoknak, de tekintettel voltak a hétköznapi élet hasonlóságaira is. Ezzel új típusú „catena” kommentárokat hoztak létre, rövid utalással jelezvén a pogány szöveg kapcsolatának jellegét az Újszövetséggel. Strecker 1994-ben bekövetkezett halála után ez a projektet Udo Schnelle⁴² vette át Halléban. 1996-ban két kötetben jelent meg az újszövetségi levelek és Jelenések könyve kommentárja 1831, illetve 3400 oldalon, melybe már az újonnan felfedezett szövegeket is belevették. Gerald Seelig 2000-ben tette közzé a Máté evangéliumához kapcsolódó legendákat 560, illetve 1130 nyomtatott oldalon.

A fő cél az volt, hogy ebből a módszertani tanulmányból kiindulva létrehozzák azt a szöveggönyt, amelyet először Johann Jakob Wettstein készített az újszövetségi vallástörténeti anyag háttérének bemutatására. Ennek egy rövidített változatát tartja most kezében a Kedves Olvasó.

⁴² Udo Schnelle (1952–), az Újszövetség professzora a Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg evangélikus teológiai fakultásán, és ismert Újszövetségi bevezető és más munkák szerzőjeként is. 2015-ben az SNTS elnöke volt a szegedi kihelyezett ülésen. Kiadója a Neuer Wettstein: Texte zum Neuen Testament aus Griechentum und Hellenismus. Bd. 1: Texte zum Johannesevangelium. Teilbd. 2. 2001. Paulus. Leben und Denken, Berlin/New York 2014. Einführung in die neutestamentliche Exegese, Göttingen 2014. Einleitung in das Neue Testament, Göttingen 2013. Theologie des Neuen Testaments, Göttingen 2013. Die ersten 100 Jahre des Christentums : 30–130 n.Chr. Göttingen 2015.

AZ ÖSSZEFÜGGÉSEK VIZSGÁLATA KLAUS BERGER ÉS CARSTEN COLPE MŰVE ALAPJÁN

A hellenisztikus irodalom és az Újszövetség kapcsolatát számos ideológiailag motivált kutató vizsgálta, előre programozható következtetésekkel. Legtöbb esetben a szövegszerű vagy tematikus azonosságból arra következtetnek, hogy lám, a keresztény szerző nem a kinyilatkoztatásból, hanem a hellenisztikus elődöktől vette ezt a gondolatot. Ahelyett, hogy e polemikus állítások cáfolatával foglalkoznánk, helyesebbnek tartjuk a hasonlóság és a különbözőség Berger–Colpe-féle rendszerét ismertetni, ez ugyanis sokkal közelebb visz a probléma megértéséhez és az összefüggések pontosabb megismeréséhez. Önmagában a kategóriák felállítása és a besorolás is előidézett némi vitát a tudományos szakirodalomban, de senki sem vállalkozott alternatív kategóriarendszer felállítására.

A bibliai szöveg és az idézett hellén szövegeltérések válfajai

A kategóriák rendszerezésére szerzőpárosunk 10 kategóriát állít fel: átváltozás (9 szövegpárhuzam), befogadás ellentétes módon (6 szövegpárhuzam), szándékolt kontraszt (5 szövegpárhuzam), implicit antitézis (5 szövegpárhuzam), a viszonyok megfordítása (3 szövegpárhuzam), az alapelemek megszüntetése (1 szövegpárhuzam), a divergencia, vagyis eltérő idézés (37 szövegpárhuzam), az elidegenítő átvétel (10 szövegpárhuzam), a kontextus megváltoztatása (6 szövegpárhuzam), a fogalmi kibontás vagy redukció (1 szövegpárhuzam).

A bibliai szöveg és az idézett hellén szöveghasonlóság válfajai

Ezeknek a kategóriáknak a vizsgálatára több, 14 kategóriát állít fel szerzőpárosunk, és lényegesen több szövegpárhuzamot idéz. Előfeltétel (70 szövegpárhuzam), hivatkozás (18 szövegpárhuzam), párhuzam (107 szövegpárhuzam), távoli hasonlóság (39 szövegpárhuzam), konvergencia (52 szövegpárhuzam), közös alap (86 szövegpárhuzam), átvétel (2 szövegpárhuzam), utánzás (2 szövegpárhuzam), hozzáigazítás (3 szövegpárhuzam), közös hagyomány (62 szövegpárhuzam), utalás vagy idézet (6 szövegpárhuzam), közös bölcsesség (51 szövegpárhuzam), toposz (17 szöveg párhuzam), jelenlét, mint katalizátor (5 szövegpárhuzam).

A kötet a teljesség igénye nélkül idézi a párhuzamokat. Ebben a vonatkozásban sokkal megbízhatóbb a Neuer Wettstein,⁴³ amely nagyságrenddel több szöveget

⁴³ A Neuer Wettstein több mint 3000 szövegpárhuzamot vizsgál, míg a Berger–Colpe csak 630-at.

idéz a teljességre törekedve. A továbbiakban a szövegeltéréseket a legtöbb és a legkevesebb kategóriaidézet találmra kiragadott összevetéseivel szemléltetjük. Ezért csak két, a szerzőpáros által felállított eltérési kategóriából vizsgálunk meg szövegeket. Az átváltozás 9 szövegpárhuzamából választunk, valamint a fogalmi kibontás vagy redukció 1 szöveg párhuzamát vizsgáljuk meg közelebről.

A hasonlóság kategóriáit is hasonló megközelítéssel vizsgáljuk meg. Párhuzamot jelző kategóriába 107 szövegpárhuzamot sorol, előbb ebből a kategóriából választunk ki találmra néhányat. A legkevesebb szöveget tartalmazó párhuzam az átvétel 2 hellenisztikus szövegpárhuzama, valamint az utánzás 2 szövegpárhuzama. A hozzáigazítás 3 szövegpárhuzama igényel még nagyobb figyelmet.

Példák a szövegeltérésre

115. Mk 14,22–25 ²²Amikor ettek, vette a kenyeret, áldást mondott, megtörte, odaadta nekik, és ezt mondta: – Vegyétek, ez az én testem! ²³Azután vette a kelyhet, hálát adott, odaadta nekik, és ittak belőle mindnyájan. ²⁴Ezt mondta nekik: – Ez az én vérem, a szövetség vére, amely sokakért kiontatik. ²⁵Bizony, mondom nektek, nem iszom többé a szőlőtő terméséből addig a napig, amikor újat nem iszom Isten országában.	Akkor így szólt az ember Aszenethez – Íme, most az élet kenyeret etted és a hallhatatlanság poharát ittad, és megkentek a romolhatatlanság kenetével. Íme, e naptól kezdve tested úgy virul majd, mint a Magasságos földjének virágai, s csontjaid pedig úgy nőnek, mint a dús cédrusok Isten paradicsomában. (József és Aszenáth története.)

A két szöveg némi formális stilisztikai hasonlóságot mutat ugyan, de tartalmilag egészen másról van szó. A zsidósághoz való csatlakozást József és Aszenáth története a misztériumokba való beavatásnak tekinti. Márk eucharisztikus lakomájának szövege teljesen más háttérrel születik meg. Ugyanakkor a görög fordításban az étkezéssel kapcsolatos misztériumok szertartására emlékeztethette a pogány hallgatóságot.

344. Csel 8,9–10 ⁹Már régóta abban a városban élt egy Simon nevű férfi, aki varázslással foglalkozott, és ámulatba ejtette Szamaria népét, és azt állította magáról, hogy igen nagy ember. ¹⁰A város apraja-nagyja hallgatott rá, és ezt mondták: „Ő az a nagy erő, aminek a neve Hatalmas.”	Egy az Isten a mennyben, a hatalmas. A Mennyi Mēn a nagy ereje a hallhatatlannak.

A Mēn Anatóliából származó holdistenség, akit a rabszolgák tiszteltek. Az 1Kor 8,6 invokációs formulája Simon Mágust is így nevezi. „Nagy erő”: ennek a jelzős szerkezetnek ugyanaz a funkciója, mint Jézus neve előtt a „Küriosz” szónak, hogy isteni fényben tüntesse fel azt, akire alkalmazzák.

596. 1Pét 3,19. 4,6 ¹⁸Mert Krisztus is szenvedett egyszer s mindenkorra a bűnökért, az Igaz a nem igazakért, hogy Istenhez vezessen titeket. Az emberek halálra adták, de a Lélek életre keltette. ¹⁹Általa ment el a börtönben lévő lelekhez is, és hírt vitt nekik, ⁶Mert a holtaknak is azért hirdették az evangéliumot, mert jóllehet emberi mérték szerint ítélet alá estek testükben, Isten előtt élnek a Lélek által.	Megemlékezett az Úr az Isten az Izraelből való halottakról, azokról, akik, a földhalom alatt nyugszanak, és leszállt hozzájuk, hogy üdvösségüket meghirdesse (gör. euangélistaszatai)

Az eredeti pszeudo-Jeremiás idézet Izrael halottjairól szól, és az Isten leszállásáról. Itt a szöveget Krisztusra alkalmazzák, és úgy tűnik, a keresztények egy köztes helyen vannak, amiből a leszálló Krisztus meg- és kiszabadítja őket. Ez lesz az örömhír.

Példák a szöveghasonlóságra

Párhuzam

001. Mk 1,1 ¹Kezdődik Jézus Krisztus [Isten Fia] evangéliuma,	Nos barátom mindent hallottál az égiekről, mindent. Most pedig elmegyek, és a tarka csarnokban elmondom a jó híreket. („euangliomenosz”)

Az euangélium⁴⁴ aretológiai funkciója elsősorban az istenek megnyilatkozásairól szól. Lukianosz: A hazugság szerelmese, avagy a hitetlen 31. , vö. még Philoztratosz: A tianai Apollüniosz életrajza I,28. Utóbbinál emberek futnak körbe, hogy mindenkinek hirdessék (euanglizzomeno), hogy egy bölcs, vagyis az istenek egyike által küldött ember érkezett. Az Újszövetségben ez a szó számos jelentésváltozaton

⁴⁴ Lásd még az εὐαγγέλιον szó 1) részletes etimológiáját és jelentésváltozatait: Bauer, Walter és mások: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 3. kiadás, Chicago: University of Chicago Press (2001) 2) jelentésváltozatait és előfordulásait a hellenista görög irodalomban: Richard J. Cunliffe: *A Lexicon of the Homeric Dialect*, bővített, kétnyelvű kiadás, University of Oklahoma Press, 1963 3) valamint bibliai előfordulásait: G2098 in *Strong's Exhaustive Concordance to the Bible*, 1979.

megy keresztül, de mint műfaji megnevezés megőrzi azt a jelenését, hogy az isteni dolgokról szóló igehirdetéssel vagy történetgyűjteménnyel állunk szemben.

276. Üdvözítő, Jn 5,18 ¹⁸Ezért aztán a zsidók még inkább megakarták ölni, mert nemcsak hogy megszegte a szombatot, hanem még Atyjának is nevezte Istent, és így egyenlővé tette magát Istennel.	(Caligula császár) isteni tekintélyt tulajdonított magának és olyan hódolatot követelt alattvalóitól, ami embert nem illet meg. Különösen gyakran látogatott el a Jupiter templomba, az ún. Capitolium-dombra, amely minden templomnál híresebb, sőt arra vetemedett, hogy Jupitert testvérének nevezte. (J. Flavius: A zsidók története 19,4)

A Kr.u. 1. században a hellén társadalomban a világi címet is a vallással kapcsolták össze, és a „világ üdvözítője / világ megváltója” címet gyakran alkalmazták az uralkodóra. Hadrianus, illetve Nero esetében is találkozunk ezzel a megnevezéssel. Erről a gyakorlatról a zsidók is tudtak, és érdekes módon az „istenségre” utaló megnevezést a politikai felhang miatt utasították vissza. A mi kultúránkban ez a konfliktus fel sem merül a Jézus Isten-fia címmel kapcsolatban.

Konvergencia

143. Mt 5,43–47 ⁴³Hallottátok, hogy megmondták: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet! ⁴⁴Én viszont azt mondom nektek, hogy szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznak titeket, ⁴⁵hogy fiaii legyetek mennyei Atyátoknak, aki felkelti napját gonoszokra és jókra, és esőt ad igazaknak és hamisaknak egyaránt. ⁴⁶Ha azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, milyen jutalomra számíthatok? Nem ugyanezt teszik a vámszedők is? ⁴⁷És ha csak testvéreiteket köszöntitek, mennyivel tesztek többet másoknál? Nem ugyanezt teszik a pogányok is?	Lk 6,27–28.32–33 ²⁷Nektek azonban, akik hallgattok engem, ezt mondom: szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnek titeket; ²⁸áldjátok azokat, akik átkoznak benneteket, és imádkozzatok azokért, akik gyaláznak titeket! ... ³²Ha azokat szeretitek, akik szeretnek titeket, mi az érdemetek? Hiszen a bűnösök is szeretik azokat, akik őket szeretik. ³³És ha azokkal tesztek jót, akik veletek jót tesznek, mi az érdemetek? Hiszen a bűnösök is ugyanezt teszik.	Hiszen finom szálként ez is bele van szöve a cinnikus életbe, meg kell hogy korbácsolják, mint egy szamarat, és neki, bár őt korbácsolják, úgy kell szeretnie azokat, akik a korbácsot tartják, mintha apja vagy fivére volna mindegyiküknek. Epiktétosz: Beszélgetések III. 22,54.

A szenvedés és a nagyság összefüggése elválaszthatatlan egymástól. Zeusz például azért engedi a filozófusok szenvedését, hogy bizonyítsanak a szenvedés próbájával. Lásd még: Seneca: A bölcs állhatatossága. Lukianosz: A filozófusok árverése (Ha megkorbácsolnak és kínpadra visznek, nem érzed a fájdalmat.) Dio Krüszosztomosz: Beszéd 77,78/41. (Az irigységről) a filozófusokat a maguk korában nem mindig tisztelték.

Közös alap

171. Mt 11,7–9 ⁷Amikor elmenőben voltak, Jézus beszélni kezdett a sokaságnak Jánosról: – Miért mentetek ki a pusztába? Szél ingatta nád-szálat látni? ⁸Nem? Ugyan miért mentetek ki? Ékes ruhába öltözött embert látni? Akik ékes ruhát viselnek, királyok palotáiban vannak. ⁹Nem? Ugyan miért mentetek ki? Prófétát látni? Bizony azt, sőt mondom nektek, prófétánál is nagyobbat!	Lk 7,24–26 ²⁴Amikor János követei elmentek, a sokaságnak Jánosról kezdett beszélni: – Miért mentetek ki a pusztába? Szél ingatta nád-szálat látni? ²⁵Nem? Ugyan miért mentetek ki? Puha ruhákba öltözött embert látni? Hiszen akik pompás öltözetben és bőségben élnek, azok a királyi palotákban vannak. ²⁶Akkor miért mentetek ki? Prófétát látni? Igen, sőt mondom nektek, prófétánál is nagyobbat! ²⁷Ő az, akiről meg van írva: Íme, elküldöm előtted követem, aki majd elkészíti előtted utadat.	A tölgyfa és a nád azon versengtek, melyikük az erősebb. Ekkor hatalmas szél támadt. A nád ingadozott, hajladozott a szélrohamokban, nehogy gyökerestül kiszakadjon, a tölgy azonban teljes erejével ellenszegült és tövestül ki is szakadt. (Aiszóposz meséi) Babilon Talmud, Taanit 20a. A silói Áchija egy nádszálhoz hasonlítva „átkozta” a zsidó népet: És az örökkévaló megveri Izraelt, ahogyan a nád a vízben hajladozik. Ahogyan ugyanis a nád a vízben nő, sok gyökere van, úgy hogyha a világ minden szele eljön, és rátámad, mégsem tudja a helyéből kiszakítani, hanem velük leng, s amint elszáll a szél, a nád marad a helyén. A gonosz Bileám pedig cédrusfához hasonlítva átkozta a zsidó népet, ahogy mondta: mint a cédrusok. Ahogyan a cédrus nem a víznél nő és nincs erős gyökere. Ha a világ minden szele eljön és rátámad, nem tudja kiszakítani, mégis ha ráfúj a déli szél, gyökerestől kidönti.

Nyilvánvaló, hogy vendégmótvumról van szó, amelyet alkalmoszerűen alkalmaznak aszerint, hogy a nád hajlékonyságára vagy a cédrus szilárdságára van szükség.

Kifejezett utalás vagy idézet Bergernél összesen 6 szövegpéldában fordul elő (174a, 337, 347, 519, 543, 553) Most csak a kötetben jelzett 337 szövegpárhuzamát idézzük.

Róm 6,12–23 ¹²Ne uralkodjék hát a bűn halandó testetekben, hogy vágyainak engedelmességedjétek! ¹³Tagjaitokat se engedjétek át a gonoszság fegyvereként a bűnnek, hanem mint halálból életre keltek engedjétek át magatokat Istennek és tagjaitokat az igazság fegyvereiként Isten számára! ¹⁴Hiszen a bűn nem fog uralkodni rajtatok, mert nem a Törvény, hanem a kegyelem uralma alatt éltek. ¹⁵Mit jelent ez? Vétkezzünk, mert nem a Törvény, hanem a kegyelem uralma alatt élünk? Szó sincs róla! ¹⁶Nem tudjátok, ha valakinek rabszolgaként, engedelmisségre kötelezve átadjátok magatokat, akkor rabszolgái vagytok annak, akinek engedelmességedtek: akár a halálra vezető bűnnek, akár az igazságra vezető engedelmisségednek? ¹⁷De Istennek hála: a bűn szolgái voltatok, de szívből engedelmeskedtetek annak a tanításnak, amelyet kaptatok; ¹⁸s megszabadulva a bűntől, az igazság szolgáivá lettetek! ¹⁹Emberi módon beszéltek testetek erőtlensége miatt. Ahogy átengedtetek tagjaitokat a tisztátalanságnak és a törvénytelenységnek a törvénytelenység szolgálatára, úgy most engedjétek át tagjaitokat az igazság megszentelődésre vezető szolgálatára! ²⁰Amikor a bűn rabszolgái voltatok, „szabadok” voltatok, ami az igazságot illeti. ²¹Akkor mi volt ennek a gyümölcse számotokra? Most szégyenkeztek miattuk, mert ezek vége a halál. ²²Most azonban, miután a bűntől megszabadultatok, és Isten szolgái lettetek, megvan számotokra a gyümölcs a megszentelődésre, melynek célja az örök élet. ²³Mert a bűn zsoldja a halál, Isten ajándéka pedig az örök élet Krisztus Jézusban, a mi Urunkban.	Ha a vágyak a lélekből leszállnak a testbe és arra kényszerítik, hogy engedelmeskedjen a szenvedélyeinek, és hogy kövesse azokat, semmiféleképpen sem lehet megakadályozni, hogy a gyöngye és halvány gyönyörökből ne maradjanak hátra a leghevesebb és legnagyobb károk. Plutarchosz: <i>Moralia</i>

Többféle szenvedélyről beszélhetünk, a *Moralia* a gyönyörök említésével a szexuális szenvedélyre céloz, a Bibliában azonban nem csak erről a szenvedélyről van szó, hanem a „*testi ember*” egyéb indulatairól is. Pál egy egész szenvedélylistát közöl:

„a test cselekedetei nyilvánvalók: kicsapongás, tisztátalanság, fajtalanság, bálványimádás, babonáság, ellenségeskedés, viszálykodás, vetélkedés, harag, veszekedés, szakadás, pártoskodás, irigykedés, gyilkosság, részegeskedés, tobzódás és ezekhez hasonlók. Mint már előbb mondtam, most ismét kijelentem: Akik ilyeneket művelnek, nem öröklük Isten országát” (Gal 5,19–21).

450. 1Kor 12,12–27

¹²Mert ahogy a test egy, és sok tagja van, de valamennyi a test tagja, és bár sokan vannak, mégis egy test. Ugyanígy Krisztus is. ¹³Hiszen az egy Lélek által mi is mindnyájan – akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok – egy testté lettünk a keresztségben: mindannyiunkat egy Lélek töltött el. ¹⁴A test sem egy tagból áll, hanem sokból. ¹⁵Ha ezt mondaná a láb: „Mivel nem vagyok kéz, nem vagyok a test része”, azért ugye még a testhez tartozik? ¹⁶És ha ezt mondaná a fül: „Mivel nem vagyok szem, nem vagyok a test része”, azért ugye még a testhez tartozik? ¹⁷Ha a test csupa szem, hol a hallás? Ha az egész test hallás, hol a szaglás? ¹⁸Márpedig Isten rendezte el a testben a tagokat, egyenként mindegyiket, amint jónak látta. ¹⁹Ha pedig valamennyi egy testrész volna, hol lenne a test? ²⁰Így jóllehet sok tagból áll, mégis egy a test. ²¹Nem mondhatja a szem a kéznek: „Nincs rád szükségem”, vagy a fej a lábaknak: „Nincs rátok szükségem!” ²²Ellenkezőleg, a test gyöngébbnek látszó részei nélkülözhetetlenek, ²³és amelyeket a test tiszteletet nem érdemlő részeinek tartunk, azokat nagyobb megbecsüléssel övezzük, és amelyek ékesség nélkül valók, azok nagyobb tisztességben részesülnek, ²⁴míg a látványosaknak nincs erre szükségük. De Isten alkotta így a testet – az alacsonyabb rendűt nagyobb megbecsülésben részesítve –, ²⁵hogy ne támadjon szakadás a testben, hanem a tagok kölcsönösen gondoskodjanak egymásról. ²⁶Így ha szenved az egyik tag, valamennyi vele együtt szenved. Ha dicséretben részesül az egyik tag, valamennyi vele együtt örül. ²⁷Ti Krisztus teste vagytok, egyenként pedig a tagjai.

Valamikor réges-régen, amikor az ember teste még – nem úgy, mint manapság – nem forrott eggyé, hanem valamennyi testrésznek megvolt a maga saját véleménye, a maga szava, méltatlankodni kezdett valahány, hogy övé a gond, a munka és a fáradság, amivel mindent megszerez a gyomornak. Az pedig ott középen semmit sem tesz, csak élvezzi a gyönyörűségeket, amiket a többi nyújt neki. Összeesküdtek hát, hogy a kéz nem viszi az ételt a szájhoz, a száj nem fogadja el, amit adnak neki, a fogak pedig nem rágnak meg. Haragjukban éhséggel akarván megzabolázni a gyomrot, azzal együtt az egész testet teljes romlásra juttatták a tagok. Ekkor értették csak meg, hogy a gyomor sem jelentéktelen szolgálatot teljesít. Legalább annyira táplálja a többi tagot, mint amennyire őt táplálják, visszaadván a test valamennyi részének azt, amiből élünk, erősödünk, és egyaránt osztja el az ereken keresztül a megemésztett étel termékét, a vért.

A test metafora, az ún. organikus társadalom-elképzelés tipikus az antik irodalomban. Nem csak Menenius Agrippa meséjében szerepel, hanem pl. Livius is beszél az egy testről hangsúlyosan. De test-metaforát használ Plutarkhosz a Párhuzamos életrajzokban, az Agisz 2 tanmesében is: ott a kígyó farka vitatkozik a fejével. A testvéri szeretet 7c történet témája, hogy ha egy összetartozó testet feldarabolnak, nehéz összeilleszteni. A politikai tanítások 32-ben a beteg test gyógyulása a téma, amely az egészséges részekből indul el. Itt analógiás átvételről van szó.

ÖSSZEGZÉS

Udo Schnelle helyesen jegyzi meg, hogy az ősegyházban: *„Az általunk ismert missziós gyülekezetek kivétel nélkül a görög–római kultúrában éltek, már csak ez az egy tény is elég, hogy a görög–római gondolkodás jelentős befolyásával kelljen számolnunk.”* Maga is ajánlja, hogy minden szöveg esetében meg kell vizsgálnunk: *„Milyen vonások befolyásolhatták az újszövetségi szerző szövegét és képzeletét, hogyan értelmezte ezen belül saját önálló teológiai megközelítését, és miként értelmezhetők azt a (többségében pogánykeresztény) gyülekezetek?”* Az újszövetségi szövegek kettős kötődésűek: *„Az újszövetségi iratokban megjelenő fogalmak és elképzelések majd’ mindegyike esetében erős utalást találunk egy (legalább) kettős előtörténetre: egy zsidó és egy görög–római előzményre.”* Tehát a kizárólagosan hellén háttérből történő levezetés vagy a kizárólag szemita zsidó háttérből történő értelmezés egyaránt félrevezető. Udo Schnelle harmadik nagyon fontos tétele is igaz: *„A kettős begyökerettség ellenére, vagy éppen ezért, majd’ mindegyik újszövetségi szöveg az általuk feldolgozott tradíciókkal szemben egy felismerhető sajátos profillal rendelkezik.”* Ezt a fentebb ismertetett példák jól mutatják.⁴⁵

Érdemes Klaus Berger végkövetkeztetésére is odafigyelni, ugyanis azt a missziós folyamatot írja le, amely a Kr.u. első században még igen erőteljesen érezhető volt:⁴⁶ *„A hellenista zsidóság egy olyan világban él, amely tele van a saját vallásával, analóg jelenségekkel. Mivel azonban Izrael Istene egy és egyedüli, s Izrael az ő szeretett népe, Izrael elkerül minden lehetséges összekeverést vagy azonosítást. Sokkal inkább abból indul ki, hogy a másik oldal bár szélsőségesen ellentétes, mégis majmolja őt. Mert az ég szerelme kizár mindennemű kompromisszumot.*

⁴⁵ A fenti idézetek Udo Schnelle 2018-ban Szegeden elhangzott előadásának magyar fordításából származnak. A fordító Kókai-Nagy Viktor. A tanulmány teljes szövege az SZNBK honlapon található: <http://sznbk1988.hu/>

⁴⁶ A fenti idézetek Klaus Berger 2018-ban Szegeden elhangzott előadásának magyar fordításából származnak. A fordító Csernai Balázs. A teljes fordítás megtalálható az SZNBK honlapon: <http://sznbk1988.hu/>

A korai zsidóságban és a korai kereszténységben található dualizmus tehát nem perzsa vagy aszketikus világmegvető »befolyás«, hanem a nem ábrahámi vallásokkal való találkozás megküzdési rendszere. A könyörtelen elhatárolódást szolgálja ott, ahol felmerül a közelség és a testvériség gondolata. Ez tehát a vallások elkülönítésének, s ezáltal a misszióknak az eszköze. Az egyik a másik nélkül nem lehetséges.»

A keresztény misszió központja Jézus Krisztus, de a misszió kulturális nyelve a hellenista görög és a zsidó kultúra egyaránt. Ennek a két kultúrának és irodalomnak a keresztény szövegek stílus- és fogalomvilágának kialakításában meghatározó szerepe van. Ezért fontos előzetes ideológiai és filozófiai prekonceptiók nélkül tanulmányozni, a mélyebb és helyesebb megértés miatt. A későbbi keresztény teológiában a neoplatonikus filozófia és a skolasztikus latin kultúra újabb, az előzőtől nem független, de filozofikus teológiai nyelvet alakított ki. Mivel jelen korunkban nincs uralkodó hordozó kultúra, hanem inkább a kultúránk szétesésével találkozunk, helyesebb tehát visszanyúlni az első századokhoz, és alaposan megvizsgálni a kereszténység „*kabátját*”, vagyis hordozó kultúráját, hogy el ne veszítsük a lényegét, Jézus Krisztus helyes megértésének, utánzásának és követésének módszerét.

Dr. Benyik György
főiskolai tanár

Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Biblikus Tudományok Tanszék

TOVÁBBI IRODALOM A TÉMÁHOZ

Corpus Hellenisticum

Gerhard Delling, kiad.: *Bibliographie zur jüdisch-hellenistischen und intertestamentarischen Literatur 1900–1970* (BJHIL), hg. TU 106, Berlin 1975.

Fridrichsen, Anton: *Klostermann, Erich, Zum Corpus hellenisticum*, ZNW 40 (1941), 255.

Hanse, Hermann: *Bericht über den Stand der Arbeiten am Corpus hellenisticum*, in: *Frühjudentum und Neues Testament im Horizont Biblischer Theologie. Mit einem Anhang zum Corpus Judaeo-Hellenisticum Novi Testamenti*, WUNT 162, hg. von Wolfgang Kraus und Karl-Wilhelm Niebuhr, unter Mitarbeit von Lutz Doering, Tübingen 2003, 317–324, 1934.

Neuer Wettstein, Texte zum Neuen Testament aus Griechentum und Hellenismus II/1.2. Texte zur Briefliteratur und zur Johannesapokalypse, hg. Georg Strecker und Udo Schnelle unter Mitarbeit von Gerald Seelig, Berlin, New York 1996.

Neuer Wettstein, Texte zum Neuen Testament aus Griechentum und Hellenismus I/2: Texte zum Johannesevangelium, hg. von Udo Schnelle unter Mitarbeit von Michael Labahn und Manfred Lang, Berlin, New York 2001.

Seelig, Gerald: *Einführung*, in: *Neuer Wettstein, Texte zum Neuen Testament aus Griechentum und Hellenismus II/1. Texte zur Briefliteratur und zur Johannesapokalypse*, hg. G. Strecker u. a., Berlin, New York 1996, IX–XXIII.

Walter, Nikolaus: *Zur Chronik des Corpus Hellenisticum von den Anfängen bis 1955/58*, in: *Frühjudentum und Neues Testament im Horizont Biblischer Theologie. Mit einem Anhang zum Corpus Judaeo-Hellenisticum Novi Testamenti*, WUNT 162, hg. von Wolfgang Kraus und Karl-Wilhelm Niebuhr, unter Mitarbeit von Lutz Doering, Tübingen 2003, 325–344.

Corpus Judaeo-Hellenisticum

Fiedler, Martin Johannes: *Der Begriff δικαιοσύνη im Matthäus-Evangelium*, auf seine Grundlagen untersucht, Diss. masch. Halle 1957.

Delling, G. N. Walter, *Zur Josephus-Forschung um 1700* (Joh. Bapt. Otts Thesaurus Flavianus), *Klio* 38 (1960), 233–266.

Dellings BJHIL sowie seine zahlreichen Arbeiten im ThWNT, seine Bibliographie ist in der *ThLZ* 90 (1965), 95 (1970), 100 (1975), 105 (1980) greifbar sowie im Festschriftband „300 Jahre Theologie in Halle“ (hg. U. Schnelle), durch K.-W. Niebuhr (73–86 [86]) abgeschlossen worden.

Hegermann, H. *Die Vorstellung vom Schöpfungsmittler im hellenistischen Judentum und Urchristentum*, TU 82, Berlin 1961.

Hegermann, H. *Das hellenistische Judentum*, in: *Leipoldt/Grundmann, Umwelt des Urchristentums I*, Berlin 1966, 292–345 (zudem die Textsammlung im Band II [234–314])

Hegermann, H. *Literatur und Religion des Frühjudentums*, hg. J. Maier, u.a., Würzburg 1973, 163–180.328–352.353–369.

Walter, N. *Der jüdisch-hellenistische Thoraausleger Aristobulos. Untersuchungen zur Frage der Echtheit der unter seinem Namen überlieferten Fragmente und zur Methode seiner Thoraauslegung*, TU 86, Berlin 1964.

Wolff, Christian: *Jeremia im Frühjudentum und Urchristentum*, TU 118, Berlin 1976.

Niebuhr, K. W. *Gesetz und Paränese. Katechismusartige Weisungsreihen in der frühjüdischen Literatur*, WUNT 2.28, Tübingen 1987.

Corpus Pagano-Hellenisticum

Betz, H.D- *Lukian von Samosata und das Neue Testament. Religionsgeschichtliche und paränetische Parallelen*, TU 76, Berlin 1961.

– *Plutarch's Theological Writings and Early Christian Literature*, SCHNT 3, Leiden 1975.

– *Plutarch's Ethical Writings and Early Christian Literature*, SCHNT 4, Leiden 1978.

Grese, W. C. *Corpus Hermeticum XIII and Early Christian Literature*, SCHNT 5, Leiden 1979.

Horst, P. W. van der: *Aelius Aristides and the New Testament*, SCHNT 6, Leiden 1980.

Petzke, G. *Die Traditionen über Apollonius von Tyana und das Neue Testament*, SCHNT 1, Leiden 1970.

Mussies, G. *Dio Chrysostom and the New Testament*, SCHNT 2, Leiden 1972.

Pieter Willem van der Horst, Gerard Mussies kiad), *Studies on the Hellenistic Background of the New Testament*, *Utrechtse Theologische Reeks 10*, Utrecht 1990.

A TÁRSADALMI MEGÚJULÁS KÉT PÉLDÁJA: W. E. VON KETTELER ÉS HAMVAS BÉLA

BEVEZETÉS

Napjainkban, ahogy az egész modernnek nevezett korban végig, újra és újra előkerül a megújulás gondolata. Az újdonság mindebben ma talán csak annyi, hogy erre a megújulásra egyre „égetőbb” szükség van a fenntarthatatlan emberi magatartás miatt. Arról, hogy a modern kor által hozott változás miért tűnik egyelőre a semmibe vezetőnek, már sok tanulmány született.¹ Az elmúlt évtizedekig az emberiség – a katasztrófák ellenére – még hitt abban, hogy a tudomány segítségével fenntartható módon jobbítható a világ. Mára már világos, hogy az anyagi fenntartható fejlődés csak illúzió. Az emberi lét fenntarthatóságának záloga az ember felelősségtudatának és erkölcsi magatartásának fejlődése. Ketteler és Hamvas korában az alapproblémák ugyanazok voltak, mint ma is, azaz az egyre „hatékonyabb” háborúk, a városok lakóinak egyre növekvő magánya, elidegenedése, továbbá a megtévesztő és pusztító ideológiák megerősödése. Már akkoriban is világos volt, változásra van szükség. Mindezt Glattfelder Gyula püspök világosan fogalmazta meg: *„A katolikus egyház nemcsak legújabbán, amikor már egészen nyilvánvaló a liberális gazdasági rend csődje, szólal fel, nemcsak most emeli fel figyelmeztető szavát, hogy a szabad verseny túlzásba vitelétől, mely az erősebbnek mindent juttat, a gyengébbnek pedig tulajdonképpen semmit sem biztosít, katasztrófális veszedelem alakul ki, hanem már a XIX. évszázad közepétől fogva legnagyobb gondolkozói ajkával szünet nélkül figyelmeztet, hogy törvényekben és intézményekben, az egész gazdasági berendezkedésben, a munkásosztály és munkaadók jogos érdekeinek kiegyenlítésében van a segítő eszköz, mely a veszélyt elhárítja és polgári rendünket a tönkremeneteltől megvédi.”*²

A következőkben a tematikus elemzés helyett két olyan modern kori ember portréját vázoljuk fel, akik irányt mutattak ahhoz, mi lehetne a megújulás hatékony

¹ Talán a legpontosabb összefoglalást Romano Guardininek *A hatalom és az Újkor vége* című munkáiban olvashatjuk.

² Martonffy K.: A mai magyar szociálpolitika az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai, *A korszerű közszolgálat útja* 10., 389. http://mtdaportal.extra.hu/books/martonffy_karoly_a_mai_magyar_szocialpolitika.pdf, letöltve: 2018. július 12.

útja egy olyan korban, amelyben a fenntarthatatlanság már nem csak társadalmi, hanem természeti-környezeti tény is. Igaz ugyan, hogy saját korukban egyikük példájára sem figyelt fel igazán a világ. Valójában azonban sohasem lehet túl későn: von Kettelertől az erkölcs, Hamvastól a felelősség fontosságát tanulhatjuk meg. Mindkettejüktől pedig azt, minden körülmények közt kell, hogy legyen lehetőség az igaz emberi életre.

„KETTELER PÜSPÖK VOLT A PÉLDAKÉPEM”

Az alcímben, idézőjelben szereplő mondat attól a XIII. Leó pápától származik, aki kiadta a katolikus egyház első – és azóta is viszonyítási pontnak számító – szociális enciklikáját, a *Rerum Novarumot*. Mégis, Ketteler püspököt kevesen ismerik, ellentétben a szociális területen szintén aktív Karl Marxszal. Pedig von Ketteler hatása a kereszténydemokrácia megszületésére jelentős volt. Mi lehet a magyarázata annak, hogy a keresztény szociális eszmék háttérbe szorultak a marxi, forradalmi gondolatokkal szemben? Ha végiggondoljuk a 20. század történetét, azt kell látnunk, hogy ennek az időszaknak a gazdaság- és szociálpolitikáját jellemzően nem a kereszténység tanítása határozta meg – legalábbis Európában. Hogy megértsük a helyzetet, a gyökerekig, vagyis a német szociális mozgalom születéséig kell ásnunk.

Életrajzi adatok

Wilhelm Emmanuel von Ketteler 1811-ben, négy évvel Bismarck előtt, Karácsony napján született, egy nemesi, ámde puritán körülmények között élő családba, a németországi Münsterben. Apja katolikus jogász, hivatalnok volt. Ekkoriban még alig volt sejthető, hogy a napóleoni csapatok 1812-ben elfoglalják Moszkvát, majd a győzelmet követően nem sokkal össze is omlik Napóleon birodalma, helyet adva a német–porosz identitás megerősödésének.

A németek csodálták a francia csapatok erejét, s közben a poroszok vezetésével megtanulták, hogyan lehet még a napoleoninál is erősebb sereget és államot szervezni. Lassan lejárt az elöltöltős fegyverek³ kora, egy új, szervezettebb, hatékonyabb, még inkább gépiesített világ épült.

Von Ketteler ebben a világban kezdett „társadalmi mérnökösödéssel”, joggal foglalkozni, miután a jezsuitáktól még kamaszévei alatt megtanulta a bátor megkérdőjelezés, a kételkedés módszertanát. Ez egyébként meglátszott a viszonylag

³ Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A gyalogság szerepe az elöltöltő fegyverek korszakában. *Hadtudományi szemle*, 2014, VII. évf. 3. szám, 70–111.

gyenge érettségi eredményében is. A szabályokat a tizennyolc éves fiú jogi egyetemi tanulmányai alatt sem mindig tartotta kétségbevonhatatlannak. Ennek lett fizikai következménye az, hogy egy párbaj során levágtak az orrából egy darabkát, amit tökéletesen soha sem sikerült visszavarni. De, mint tudjuk, egy német „*Bursche*”-hoz legalább egy arcon viselt sérülés hozzátartozott akkoriban.

Egészen a diákévek végéig von Ketteler és Marx élete kísértetiesen hasonlított egymásra. Ezt követően azonban – a forradalmi bátorságot leszámítva – külön utakon indultak el az ifjak. Az alapvetően lusta Marxszal szemben von Ketteler az állami és a katonai szolgálatban egyaránt kitűnt, karrierje szépen ívelt felfelé, egészen addig, míg megértette: az állam feltétlen és kérdések nélküli szolgálata nem az ő sorsa. Erre az 1837-es események világítottak rá, amikor a porosz állam bebörtönözte az akkori kölni érseket, mert a vegyes házasságok kérdésében nem volt hajlandó a túlnyomóan protestáns poroszokkal kooperálni.

Ekkor erősödött meg von Kettelerben a papi hivatás gondolata, majd végül jelentkezett is az Eichstätt-i szemináriumba. 1844 nyarán szentelték pappá. Szemináriumi évei alatt, Münchenben találkozott a kor másik jelentős, szociálisan aktív keresztény gondolkodójával, Adolf Kolpinggal. Mindketten müncheni éveikben értették meg a társadalomban feszülő szociális kérdések jelentőségét. Ezeket a társadalmi kérdéseket a teológiát oktató tanárok is folyamatosan napirenden tartották. A „*munkáskérdés*” és a „*proletárok kérdése*” ekkor még fej-fej mellett haladt a katolikus egyház és a kommunisták versenyében. Nem szabad azonban elfeledni azt sem, hogy mindeközben a társadalom iparosodásának – és benne a szegénység jelenségének – egy teljesen más, Hegel által megfogalmazott értelmezését tette magáévá a porosz állam. Eszerint az állam olyan közösség lesz majd, amelyben dialektikus úton az egyén, a család (részlegesen altruista) és a polgári társadalom (egyetemesen individualista) fölé emelkedve megvalósítja az egyetemes altruizmust.

Javában folyt tehát az a verseny, amelyben meg kellett találni a megfelelő utat egy olyan új társadalmi helyzetben, amelyet Marx ír le a *Kommunista kiáltványban* a legtalálóbban: a polgári társadalom a „*jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárspolgári érzelgősség szent borzongását az önző számítás jeges vizébe fojtotta. A személyi méltóságot csereértékké oldotta fel, és az oklevelekben biztosított, nehezen szerzett számtalan szabadság helyébe az egy, lelkiismeretlen kereskedelmi szabadságot iktatta. Egyszóval, a vallási és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás helyébe a nyílt, szemérmetlen, közvetlen, sivár kizsákmányolást állította.*”⁴

⁴ Lásd Engels, F. – Marx, K.: *A Kommunista Párt kiáltványa* (<https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/ch01.htm>, letöltés: 2018. 12. 12.)

A katolikus szociális törekvések

Von Ketteler más úton indult, az ő választ az új társadalmi helyzetre papi jelmondata foglalta össze: *„Mostantól a földön nem lehet más célod, mint a lelkek üdve és az emberek segítése a bajban.”* Ebben a jelmondatban valódi egységbe kerül az idealista lelki és a realista testi aspektus. Amit célul tűzött ki, azt meg is valósította. Még káplánként megszervezte az ingyenes étkezést a szegény gyermekek számára. *„Egy kolduló gyermek a plébániánkon hallatlan szégyen lenne”* – mondta. Az 1846-os éhínség és tifuszbajjárvány idején a saját vagyonát osztotta szét, és maga járt segíteni a betegeken. *„A szegényeknek érezniük kell, hogy van szeretet, amely rájuk is gondol”* – prédikálta, és komolyan is vette mindezt. Az éhezőket nem egyszerűen csak a szavakban bízta Istenre, hanem enni is adott nekik.

1848-tól, a forradalmak idejétől, a *Kommunista kiáltvány* megjelenésétől kezdődően von Ketteler is részesévé vált a politikai életnek, tagja lett az első szabadon választott német nemzetgyűlésnek. Felismerte, hogy Krisztus küldetése és a közösségi élet jól megférhet egymással. Ugyan komoly lehetősége ekkor még nem volt arra, hogy érdemben felszólaljon a nemzetgyűlésben, azonban igyekezett felhívni a figyelmet az oktatás és szakképzés szabadságának fontosságára.

Ha a nemzetgyűlésben nem is, a mainzi katolikus klubban annál nagyobb figyelem irányult a pap szavaira. Adventi prédikációit – amelyeket *„Korunk nagy szociális kérdései”* címmel tartott – a dómban tömegek hallgatták. Az első két prédikáció a javak egyenlő és igazságos elosztásáról szólt, hangsúlyozva az egyéni felelősséget és a társadalmi újraelosztást egyaránt. Egyértelműen kiállt a magántulajdon szükségessége, illetve annak közösségi rendeltetése mellett. A harmadik prédikáció témája az emberek szabadsága volt. Ez a szabadság azonban nem az önzés, hanem az Istengyermekség szabadsága kell, hogy legyen. Isten gyermekeként az Atyára és egymásra egyaránt figyelniük kell. A negyedik prédikációban rávilágított arra, hogy a társadalmi igazságtalanságot az *„igazságos bíró”* fogja majd elítélni, azaz minden tettünknek következménye van. Az ötödik adventi beszédben a Hegel által már felvázolt család, közösség, állam a téma, a prédikációk sorát pedig a szülői, baráti, tanári tekintély és példaképek iránti tiszteletről szóló tanítás zárta.

1848-ban von Kettelernek már teljesen letisztult, egyértelmű világképe volt, amelyik nem csak elméletet, hanem gyakorlatot is jelentett. Ráadásul maga az élet provokálta ki, hogy a szavairól a gyakorlatban ismét példát mutasson. 1849-ben a berlini Szent Hedvig-templomközösség vezetését bízták rá. A porosz protestáns vidéken húszezer katolikus hívő és ötezer katolikus katona tartozott a közösséghez, templomba rendszeresen azonban csak néhány százan jártak. A szociális gondoskodás, a karitás tapasztalata viszont itt is csodákat művelt. A kinevezést követő egy évvel később már akkora lett a közösség, hogy városi körmenetet is szervezett a plébános Berlinben, amire a reformáció óta nem volt példa.

Természetesen a helyi egyház is felfigyelt a tehetséges emberre és eredményeire, így hat évvel pappá szentelése után mainzi püspökké választották. A beiktatásán megígérte, hogy figyelmét továbbra is a szegények felé fordítja. Erre szükség is volt, hiszen – hála a liberális iparosodásnak – a feudális struktúrák szétverése után a mainzi térség reménytelenül elszegényedett, az egyházi vagyonokat felosztották, a szerzetesrendeket szétzavarták. Újra kellett hát szervezni az egyházi életet, a püspök először a papképzésről, majd új, a karitatív feladatokat ellátó szerzetesrendek alapításáról gondoskodott. Von Ketteler szerzetesrendjei közül egyesek mind a mai napig tevékenyek a szociális gondoskodás területén.

A szociális kérdés központjába a munkáskérdést állította. Jól látta, hogy az új világrendben, és különösen is annak vezetésében nem a tőkének, hanem az erkölcsi erőnek kell(ene) diadalmaskodnia. Kolping életrajzírója minderről így ír: „A romlottság ugyanis nemcsak a nagy városok iparos osztályában volt otthonos – más osztályok is letértek a régi rend és jog útjairól. Egy bizonyos, úgynevezett művelt osztály nemcsak a határtalan erkölcstelenségben haladt előre, hanem a hamis tudományosság fegyvereivel is felvértezte magát, hogy istentelen cselekvésmódjának a jog látszatát kölcsönözze. Ez osztály embereinek útjában volt a külső állami rend, hogy ezt szétrombolhassák, előbb a keresztény vallást kellett megtámadniok.”⁵

Pontosan az erkölcsi erő szerepe miatt Ketteler meg volt győződve arról, hogy az állam önmagában képtelen a szociális kérdést megoldani. Szükség van az egyházban testet öltő szeretetre, valamint az egyházi intézményrendszerre egyaránt. A szociális kérdésben az egyháznak autonóm módon kell eljárnia. Hangsúlyozta, hogy az iparban az embert gépként kezelik, és megpróbálják minél olcsóbban „működtetni”. Az egyház viszont az emberben Isten képmását látja. Ez lehet az igazi emberi méltóság alapja és a szociális kérdés megoldása. Erre a megoldásra, az emberi méltóság igazi lényegének felismerésére csak az a közösség képes, amelyik elfogadja és megéli, hogy az ember Isten teremtménye, gyermeke. Nem hagyhatjuk – állította –, hogy az emberek közösségének helyére a pénz közössége lépjen.

„Mit használnak nekünk az alkotmányokban megfogalmazott úgynevezett emberi jogok, amelyekből a munkásnak oly kevés jut addig, amíg a pénzhatalom a szociális emberi jogokat lábbal tapossa?”⁶ A munkásoknak meg kell adni a maguk bérét, a magántulajdon nem csak jog, hanem kötelesség is a másik ember irányában. Mindennek az alapja azonban csak a tiszta erkölcs lehet. Ideális esetben „a munkába fektetett anyagi erő emeli az erkölcsi erőt”.⁷

⁵ Schaeffer Sebestyén: *Kolping, Adolf életrajza*. Hasonmás kiadás, Vác, 2006. 223.

⁶ <http://downloads.bistummainz.de/22/2169/1/11404413888691629118.pdf>

⁷ Schaeffer, 109.

Ma bármennyire hihetetlennek tűnik is, von Ketteler tevékenysége egyáltalán nem maradt hatástalan, hanem egyre többen lettek tagjai a katolikus munkásmozgalomnak. Létrejötték a szegények érdekét ténylegesen érvényesítő katolikus szakszervezetek, az egyház szóval és tettekkel (illetve pénzzel) támogatta a megbiztosítókat, kórházakat, iskolákat. Kellő bátorsággal foglalt állást a püspök a gyermekmunka ellen, a munkaidő korlátozása vagy éppen a pihenőnapok érdekében. Különös hangsúlyt fektetett a munkavédelem megerősítésére, az üzemi balesetek utáni kártérítés szükségességére. A püspöki konferencia előtt egyértelművé tette: a szociális kérdés a hitletéteményhez tartozik, a hitből pedig szociális (politikai) kötelezettségek fakadnak. Az embert nem a tőke, hanem a társadalmi igazságosság viszi az üdvösség felé.

A katolikus szociális mozgalmak lendületét két történelmi esemény törte meg. A Habsburgok 1866-os, königrázi veresége után egyértelművé vált a porosz elsőbbség és a jól szervezett katonai állam diadala a német katolicizmussal szemben. A hátultöltő fegyverek, a tüzérség és az ipar fejlődése egy új korszakot vetített előre. Ennek az új korszaknak fontos ideológiai háttere volt a Kulturkampf. A szigorú protestáns gondolkodásmód erősödése azonban nem az egyetlen problémája volt a katolicizmusnak. Legalább ekkora nehézséget okozott, hogy az I. Vatikáni Zsinat a kor égető kérdései helyett prioritásként olyan kérdéssel foglalkozott, mint a pápai tévedhetetlenség dogmája. Itt jegyezzük meg, hogy ezen a kérdésen futott zátonyra a kiváló gondolkodó, Franz Brentano papi hivatása is. Szerencsére von Ketteler nagyobb türelemmel és alázattal volt képes küzdeni az igazságért.

Von Ketteler módszeresen próbálta összeegyeztetni a német szempontból idejétmúltnak tűnő pápai politikai elméleteket és az új társadalmi kihívásokat. Miközben az 1867-ben meghirdetett és 1869-ben megnyitott I. Vatikáni Zsinatra utazott, elolvasta a frissen megjelent *A tőkét*, és közben biztossá vált abban, hogy a régi mechanizmusok már nem fognak működni. Tudta, hogy a tévedhetetlenség dogmája irritálja az amúgy is nem túl kereszténybarát porosz államot, ráadásul nem is szolgálja a szegények ügyét, mégis mindent megtett annak érdekében, hogy az egyház engedelmes gyermeke maradjon. Ketteler a zsinat kezdete előtt személyesen próbálta IX. Piusz pápa figyelmét felhívni a kockázatokra. Eredménytelenül. A tévedhetetlenség dogmájáról inkább nem szavazott, semmint szembemenjen a többséggel. Aggályait azonban mindig becsülettel és kellő egyértelműséggel fogalmazta meg. Ezt a nyílt kiállást a pápa is tisztelettel ismerte el később.

A katolikus egyház felső vezetése szempontjából talán túl korán fogalmazta meg a társadalomra vonatkozó meglátásait 1877-ben a Vatikánban „*A pápa és az egyház szerepe a modern világban*” címmel. Ezeket az elveket csak 1891-ben, tizennégy évvel később tette magáévá XIII. Leó a *Rerum Novarum* enciklikájában. Úgy tűnik ekkor már kicsit megkésett a munkások helyzetével, az egyház tanító részvételével és az államra háruló feladatokkal való foglalkozás, hiszen addigra

a kísértet már nem csak bejárta Európát, hanem a lelkek többségébe be is költözött. Von Ketteler ezt már nem érte meg, a római útja úgy megviselte egészségét, hogy abból már nem épült fel, s a hazafelé tartó úton, 1877. július 13-án Burghausenben, a kapucinusok kolostorában meghalt.

Von Ketteler szellemi hagyatéka

Von Ketteler tanait leginkább a munkáskérdésben általa meghatározott hét pontban foglalhatjuk össze. Ezekből a pontokból jól látszik, meg volt arról győződve, hogy az egyháznak van érdemi lehetősége arra, hogy a munkásokat az üdvösség útjára vezesse, a társadalmat élhetőbbé tegye. Ehhez a következő gyakorlati feladatok megvalósítását tekintette elengedhetetlennek:

- Aktívan, lelki és anyagi forrásokkal támogatni kell a munkások szervezeteit és szerveződéseit.
- A papokat úgy kell felkészíteni, hogy érzékenyek legyenek a munkáskérdés iránt. Már a szemináriumi képzés során figyelemmel kell lenni erre a feladatra.
- Azok a lelkipásztorok, akik ipari területeken dolgoznak, legyenek felkészültek arra, hogy a munkások jólétével is törődjenek, azaz mozdítsák elő a lelki életen túl a munkások jogvédelmét és társadalmi szerveződését, továbbá tegyenek meg mindent a szegénység leküzdése érdekében.
- Amit Kolping az iparosoknál elért, ugyanazt el kell érni a gyári munkásoknál is, azaz meg kell szervezni a munkások értékközpontú együttműködését. Ehhez biztosítani kell a kulturális és szellemi fórumokat egyaránt.
- Az egyházmegyékben legyenek olyan tanácsok, amelyekben a lelkipásztorok és a világi keresztények közösen egyeztetnek a munkások aktuális kérdéseiről és a problémák gyakorlati megoldási lehetőségeiről.
- Legyen a keresztény szemléletű munkáskérdésnek elkötelezett sajtója.
- Össz nemzetin szinten legalább éves rendszerességgel a Katolikus Napon kell a munkáskérdésről úgy egyeztetni, hogy a fórumról mindenki tudomást szerezzen.

Von Ketteler elkötelezettsége a szociális kérdésben egyértelmű volt. Ugyan látószólag Marx karrierje határozta meg Európa jövőjét, azonban tudni kell azt is, hogy a korábban nagyon hatékony, a jóléti államot megalapozó, jelenleg identitásválsággal küzdő német keresztényszocialista (kereszténydemokrata) mozgalom alap gondolatait mégiscsak von Ketteler fogalmazta meg először.⁸

⁸ <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/fazekasibolyadiana.htm>

Ketteler hatása abból mérhető le, hogy minden vita ellenére idővel mind a német állami szociális jogalkotás, mind pedig a katolikus szociális tanítás az ő elveit vette alapul. Bismarck kijelentette, hogy Ketteler nélkül nem jutottak volna ennyire messzire a szociális kérdés megoldásában, XIII. Leó pápa pedig többször is hivatkozott a német püspökre. Ezzel együtt álma, az egyházi értékrenden nyugvó együttműködés a szociális területen, nem valósult meg. Az ember teremtményi értékénél végül is fontosabbak lettek a piac vagy az állami ideológiák nem egy esetben diktatórikus szempontjai. Maradandó viszont a hatása abban a tekintetben, hogy egyértelművé tette az egyház aktív politikai részvételének szükségességét. 1871-ben megalakult a német Centrumpárt, amely nagyon gyorsan a második legerősebb frakció lett a Reichstagban a maga hatvanhárom képviselőjével. Ezen képviselők egyike volt Ketteler is. 1874-ben, a Kulturkampf kellős közepén hatalmas jelentősége lett a katolikus összefogásnak, amelynek eredményeként a párt már közel száz mandátumot tudott elhozni a választásokon, a következő évtizedekben pedig a német katolikusok nyolcvan százaléka támogatta a pártot.

Nem lehetetlen tehát az egyház és a politika együttműködése, nem lehetetlen, hogy az egyházban megfogalmazott értékek átjárják a társadalmat, annak ellenére, hogy ez pillanatnyilag a nyugati világban kevésbé jellemző. Ezzel együtt – von Ketteler példáját követve – nem adható fel az igény arra nézve, hogy a társadalomban és a politikában együtt jelenjen meg az igazság, a szabadság és a jog abban az értelemben is, amelyet Krisztus mutatott meg az embereknek.

1831-ben meghalt Hegel. Hogy a dialektika útja merre vezessen, innentől kezdték el egyre élesebben kérdezni. A porosz állam már a szellem legmagasabb szintű szerveződése volna? Vagy tovább kell lépni, és megszüntetni az államot? De még ennél is fontosabb kérdés merült fel: összeegyeztethető a kereszténység a hegeli filozófiával? A hit és az értelem képes egységes keretbe foglalni az egyházat és az államot? Ketteler és valójában Bismarck válasza is igen volt, csak más-más oldalról közelítették meg a dolgot. Ezzel szemben álltak a napjainkat is meghatározó, kommunista forradalmi és liberális nézetek, amelyek – úgy tűnt – győzedelmeskedtek von Ketteler elképzelésével szemben. Ezt a győzelmet, ahelyett, hogy csökkentette volna, csak tovább erősítette az egyházi antimodernista mozgalom.⁹ A forradalmak véres bukása után, a jelenlegi tanácstalan helyzetben ismét ideje lenne von Ketteler nyomdokain haladva bátran elgondolkodni azon, hogy mi lehet a vallás és az állam közös értelmes programja és ennek a programnak az alapjánál a közös erkölcsi értéke.

⁹ Kránitz M.: *A keresztény hit kialakulása és védelme*. Szent István Társulat, Budapest, 2018. 98–113.

Von Ketteler jelentősebb művei

Wilhelm Emmanuel von Ketteler: *Szabadság, tekintély és egyház: Korunk nagy-jelentőségű kérdéseinek fejtegetése*. Kalocsa: Malatin-Holomeyer Ny. 1863.

Wilhelm Emmanuel von Ketteler: *A munkások kérdése és a kereszténység*. Eger, Érseki Lyc. Ny. 1864.

Wilhelm Emmanuel von Ketteler: *Igaz-e, hogy a törvény a nyilvános lelkiismeret?* Veszprém: Ramazetter Ny. 1868.

Die großen sozialen Fragen der Gegenwart. Sechs Predigten, gehalten im hohen Dome zu Mainz. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1849.

Bonifatius Hirtenbrief, 1855. Selbiger führte zu Arthur Müllers Das Lutherfest zu Worms mit besonderer Rücksicht auf die Bonifaciusfeier zu Mainz im Jahre 1855 – Ein Freies Wort. Chr. Limbarth, Wiesbaden 1886. (Digitalisat)

Freiheit, Autorität und Kirche. Erörterungen über die großen Probleme der Gegenwart. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1862.

Die Arbeiterfrage und das Christentum. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1864 (212 Seiten; Digitalisat).

Kann ein gläubiger Christ Freimaurer sei? Antwort auf den Herrn Dr. K. Seidel, Privatdozenten der Philosophie in Leipzig. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1865.

Deutschland nach dem Kriege von 1866. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1867. (231 Seiten)

Die gegenwärtige Lage des heiligen Vaters. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1867

Die öffentliche Beschimpfung der katholischen Kirche auf der Bühne. Ein APPELL an Alle, welche Sinn für Gerechtigkeit und Ehre haben und mit ihren katholischen Mitbürgern auf Grund gegenseitiger Achtung in Frieden leben wollen. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1868.

Die wahren Grundlagen des religiösen Friedens. Eine Antwort auf die von Herrn Prälaten Dr. Zimmermann und der evangelischen Geistlichkeit Hessens erhobene Anschuldigung wegen „Verunglimpfung des evangelischen Glaubens“. Verlag von Franz Kirchheim, Mainz 1868.

Johann Michael Raich (Hrsg.): *Predigten des Hochwürdigsten Herrn Wilhelm Emmanuel Freiherrn v. Ketteler, Bischof von Mainz*. 2 Bände. Franz Kirchheim Verlag, Mainz 1878.

Johann Michael Raich (Hrsg.): *Briefe von und an Wilhelm Emmanuel Freiherrn von Ketteler, Bischof von Mainz*. Franz Kirchheim Verlag, Mainz 1879.

10 Briefe von Wilhelm Emmanuel von Ketteler an Ida Gräfin Hahn-Hahn. 8. Februar 1850 bis 8. Februar 1873. Fritz Reuter Literaturarchiv, Berlin.

Erwin Iserloh (Hrsg.): *Wilhelm Emmanuel Freiherr von Ketteler. Sämtliche Werke und Briefe*. 11 Bände. Mainz 1977–2001.

Erwin Iserloh, Christoph Stoll: *Bischof Ketteler in seinen Schriften*. Mainz 1977. (Szöveggyűjtemény).

HAMVAS BÉLA – ÉS ÉLNI MÉGIS A LEGJOBB

„Egyetlenegy mozzanat döntő: kicsoda ez az ember Isten széke előtt.”¹⁰

Hamvas Béla története alulnézetből mutatja be azt a világot, amelytől von Ketteler óvott minket. De ezen tovább is mutat. Figyelmeztet: a jövő lehet még rosszabb is, ha nem térünk vissza az emberhez, mint örök értékhez. Hogy van-e közös Hamvas Bélában és Kettelerben a történelmi, társadalmi helyzetük különbözősége ellenére? Minden bizonnyal igen. Mindketten egy jobb világot szerettek volna a maguk eszékeivel megvalósítani. Mindketten hittek abban, hogy az élet olyan alapvető érték, amelyért közös felelősségünk van. Hittek abban, hogy a múlt értékeiből kiindulva, azokat megőrizve képesek lehetünk minden reménytelenség ellenére is bekapcsolódni Isten teremtő munkájába. Sokat változott a körülöttünk lévő világ, de a lényeg ugyanaz maradt: megőrizni, megóvni az embert a maga teljességében a jövő számára. Azt az embert, aki Isten széke elé állt, áll és fog állni egészen az idők végezetéig.

Életrajzi adatok

Hamvas Béla sokkal többet adott a világnak, mint amennyit elvett belőle. Fiatalabb korában még azt gondolta, lehet valamije, azonban egy bombatalálat során elpusztult minden vagyontárgya, kézírata. Innentől kezdve Hamvas a halhatatlanságba ugrott.¹¹ Megkapta a Logos-alaktól a könyvet. Felismerte, életében a „*primordialis logost*”. Lerakta az életszentségről szóló tudomány alapjait.

Hamvas Béla – ahogy megjegyzi – a „*kishalálók*” során ment keresztül. Az élet először elvette tőle az akkor még magyar szülőföldjét, Eperjest, ahol 1897. március 23-án látta meg a napvilágot. Aztán megfosztotta attól az eredendő idealizmustól, amellyel az ukrán frontra ment önkéntesként 1916-ban. Szembesült a háború minden borzalmával, lábadozása alatt pedig megismerte a háborút kiváltó ideológiákat: Kantot, Schopenhauert, Nietzschét. Nem kellett sokat várni, a második nagy háború

¹⁰ Hamvas Béla: *A háború nagysága és az ember kicsinysége – oroszországi feljegyzések*, 6.

¹¹ Hamvas Béla: *Silentium. Titkos jegyzőkönyv*. Unicornis. Vigilia, Budapest, 1987. 115.

bizonyította, hogy a filozófia zsákutcája véres zsákutca – a kommunizmus, maga Lukács György pedig azt is, hogy ez a zsákutca bizony hosszú is, akár egy életen keresztül is vezethet.

Hamvas Béla magánéletében sem maradt sok minden, ami az anyaghoz kötötte volna. A család – mivel a lelkész, majd tanító apa nem tette le a csehszlovák hűségesküt – a Felvidéket elhagyva „*másik országba*”, Budapestre költözött, a haza csonka haza lett. A házasság sem vált számára romantikus álommá: szép feleségét, Angyal Ilonát, az öröknek gondolt szerelemet már röviddel a házasságkötés után elveszítette, bár még hét éven keresztül, egészen 1935-ig küzdöttek egymás mellett. Második feleségével, Kemény Katalinnal kötött házassága mégis igazi intellektuális partnerséggé vált, gyermek nélkül, gyakran csak kétheti láthatással, hiszen a férj építő feladatát távoli raktárakban látta el. A házasság 1937-től egészen Hamvas Béla haláláig, 1968. november 7-ig tartott.

Azért Hamvas Bélának húsz év szakmai karrier is adatott. A harmincéves, magyar–német szakot majdnem elvégzett (bár ez igazából mindegy is, hiszen tanulmányi igazolásai porrá lesznek a háborúban) fiatalember könyvtárosként helyezkedett el. Ötvenéves koráig a Fővárosi Könyvtárban dolgozott, s ha közben nem lett volna világválság meg háború, akár idillinek is lehetett volna ezt az időszakot tartani. Művei tekintélyes részét ekkor írta. Kerényi Károllyal közösen megalapította a Sziget Kört, amelynek tagja volt többek között Szerb Antal, Németh László, Prohászka Lajos, Kövendi Dénes, Dobrovits Aladár és Molnár Antal. Ez idő tájt több tudományos társaságnak is tagja lett. A háború alatt „*misztikusokat*” fordított, Lao-ce, Jakob Böhme (a cipészmeister), Hérakleitosz, Konfucius, Henoch próféta műveit.

A második világháborúban – már majdnem ötvenévesen – Hamvas Béla katonatisztként szolgált. Háromszor is behívták, katonai tevékenysége kalandosnak bizonyult. Járt az orosz fronton, megszökött a németektől és az oroszoktól egyaránt, megsebesült, eltűnt. De ami igazán lényeges: sok munkaszolgálatos életét mentette meg mindeközben. A háború vége felé az óbudai, Remetehegyi úti családi házukat bombatalálat érte. „*A sötét esztendőben minden földi vagyonomat elvesztettem... Valaki a birtokot levakarta rólam. Bőröm is vele ment, de jó... Effektív létezés csak a birtoklás teljes felszámolása után lehet. Itt kezdődik a valóság*” – írja a *Silentiumban*.

A háború után purgatóriumként következett még két év a könyvtárban és három év a Magyar Kommunista Pártban. És voltak baráti beszélgetések Pán Imrével, Kállai Ernővel, Szepes Máriával, Kotányi Attilával, Kunszt Györggyel, Weöres Sándorral. Ennek a színes, Hamvas rendeltetéséhez mérten túlzóan színes életnek Lukács György vetett véget, aki Hamvas Bélát, mondjuk úgy, dialektikus úton megszüntette. „*Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr.*” Igaz, hogy pontosan ez a megszüntetés őrizte meg és emelte fel az ötven évnél ekkor más idősebb férfit, aki innentől kezdve Szentendrén kertet művelt, persze, nem nagyon sokáig. Bizonyos értelemben olyan volt ez, mintha a Paradicsomba érkezett volna.

Három évig tartott ez az időszak, ekkor születtek a talán legegységesebb és legismertebb művei, mint például a *Karnevál* című regénye.

„Szabadságát kitől kapta a vadszamar, ki oldotta el a puszta szamarának kötelét? Hazául a pusztát néztem ki neki, tanyázó helyéül a sós pusztaságot. Nevet a városi tülekedés láttán, nem hallja a hajcsár hangos kiáltását. A maga módján a hegyekben kutat, és minden csipetnyi kis zöldet megtalál.” Ahogy Jób könyvének 39. fejezete fogalmaz, úgy kapta meg Hamvas Béla is az igazi szabadságot. Persze, mindez nem volt túlságosan egyszerű. Más kertjében kapálni a megélhetésért semmilyen szempontból sem könnyű. Az 1380 forint bevétel a dióból, valamint a mások kertjében végzett munka 2030 forintos bére kevés volt a megélhetéshez.

Mégis, a szellemi élete csak ekkor bontakozott ki igazán. A megtisztulás tüzes útja azonban még mindig nem ért véget. Hamvas kiűzetett a földi paradicsomból először Inotára, aztán Tiszapalkonyára, végül pedig Bokodra gyárépítés céljából, raktárosnak. Tizenhárom súlyos év volt az élethosszig tartó tanulás ideje. Megtanulta, mit jelent az igénytelen, vallástalan proletár, mit jelent aggódni egy kicsi kislány életéért, aki a forró levesbe zuhant, vagy hogy mennyit érnek az olyan okkult tudományok, mint például a marxizmus. „Meg kellett ismernem az életet abban az alakjában, ahogy az a megváltatlanok támolygása, tudva, hogy ugyanakkor és ugyanaz az élet a történet minden pillanatában megismételhetetlenül szakrális.”¹²

Szanszkrit és héber nyelvet tanult ebben az időben. Hatalmas műveltségű ember volt már a raktárosi hivatása előtt is. Ha a mai legjobbak csak az ő tudása (és erkölcsé) felével rendelkeznének, már ők is raktárosok lennének. Utolsó raktáros évében, hatvanhat éves korában ismét – és talán utoljára – megkísérti az ördög azzal a csábító ígérettel, hogy művei megjelenhetnek. „– *Hallgatásod már anakronizmus. Béla kicsit habozott. Tudod – mondta – bizonyos divatos szavakat nem fog a tollam. Azt írsz, amit jónak látsz. – Ekkor jelent meg próbacikke az egzisztencializmusról.*”¹³

Az ördögi aknamunka ugyan oda vezetett, hogy a művek mégsem jelenhettek meg, azonban a rossz jóvá vált, hiszen Hamvas kilenc írását fejezte be ebben az időben. Talán nem is lett volna méltó a hatvanas években ennyire tiszta gondolatokat a párt olcsó papírára kinyomtatni. A teljességtől még öt év választotta el. Az öt a betegség száma. Kisnyugdíjasként rendezte kézíratait, befejezte legjelentősebb esszékötetét, a *Patmoszt*. Idős volt már, akárcsak János apostol *Patmosz* szigetén. 1968. november 4-én agyvérzést kapott, három napra alászállt a benuhltságba, majd – reménye szerint – „átélte a lélek kiteljesedését”.

„*Feddhetetlen, derék ember volt, félte az Istent és kerülte a rosszat*” – Jób könyve fogalmaz így. És a sátán mindent elvett tőle. Mindeközben Hamvas Béla egyre többet adott a világnak. Már csak egyvalami maradt a négy évben. A puszta élete.

¹² Szarepta, 187.

¹³ Kemény Katalin Hamvas Béláról. In: *In memoriam Hamvas Béla*. 114.

A sátán ezt válaszolta az Úrnak: „Bőrért bőrt! Az életéért mindenét odaadja az ember, amije csak van.” (Jób, 2)

Ismét a sátán veszített, bár nem volt semmi látványos háború. Hamvas Béla „Béla bácsi” lett, akit kinevettek a piacon az almájával, akit megalázott az orvos utolsó napjaiban, akit a betegség megviselt. Életéről, erről a nem hétköznapi életről egyedül Hamvas Béla mondhatta el, amit Dávid király énekelt az 1. zsoltárban: „Isten ugyanis őrzi az igazak útját, de a gonoszok útja pusztulásba visz.”

Hamvas Béla „hatása”

Hamvas Bélának igazából nincs hatása. A műveiből áradó életnek van gyógyító hatása. De az más. Hamvas maga nem is akart sohasem hatást gyakorolni (pontosabban, akart, de aztán lemondott róla), a küldetésének akart eleget tenni. Ahogy maga mondja, meg akarta találni az „első és örök nevemet, talán azt, amelyen a küszöb átlépésekor szólítani fognak.” Ezért maradt mindvégig gyermek. Tudjuk, ilyeneké a mennyek országa. A gyerekek nem gyakorolnak hatást. Ők maguk a hatás. „Ártatlanság a gyermek és feledés, újrakezdés, játék, magától pördülő kerék, eső mozdulat, szent igenlés.”¹⁴ „Csak semmi komolyság. A sors (kutya) megmarja, de ő csak nevet rajta. Senkit nem akar megváltani, önmagát a legkevésbé, ... az utolsó lépés érdekli, a határátlépés. Mi van tovább?”¹⁵

Egy dolgot azért mégiscsak megtanulhatunk tőle: felelősségünk van. „A katona rájön a spájzvilágszemlélet tökéletes értelmetlenségére és megtudja, hogy az emberi létet nem a táplálék tartja fenn, hanem: az elhatározás. ... Elhatározás annyi, mint Én-emet minden hamis praktikából egyszer s mindenkorra kivonom. Az élet komolyságát nem tévesztem össze többet a tele spájzzal... Teljes értékű ember akkor vagyok, ha a valóság egész szigorát felismerve, önmagamat minden negatívumból kitépve szabadon állok, önmagamért és közösségemért az egész felelősséget önként vállalom.”¹⁶

A világ válságban volt és van, mind a mai napig

„Amennyire a helyzet ma áttekinthető, a válság megoldásának legfőbb akadálya az volt, hogy az emberiség egy része a válság tényét nem akarta tudomásul venni. Úgy élt, mintha semmi sem történt volna. Ennek az emberfajának archetípusa Goethe volt, a felében visszapogányosodott életélvező, aki életéből következetesen minden olyan mozzanatot kizárt, amely őt megzavarni alkalmas lehetett volna ...

¹⁴ Nietzsche, Friedrich: *Így szólott Zarathustra*. Osiris, Budapest, 2001, 33.

¹⁵ *Őt génius*, 44.

¹⁶ Hamvas Béla: *A háború nagysága és az ember kicsinysége – oroszországi feljegyzések*

*A háború elemi katasztrófája, illetve a világválság, csak akkor enyhülhet és oldódhat meg, ha ezeknek az embereknek nagy része felébred. Hogy ennek módja és lehetősége mi, azt az idő mondja meg. Huszonöt évvel ezelőtt más volt, tíz évvel ezelőtt is más volt. Az ébredés nem absztrakt probléma, hanem konkrét egzisztenciális feladat.*¹⁷

Ahogy a Napút festője tisztában volt küldetésével, ugyanúgy tisztában volt azzal Hamvas Béla is. *„Meg kellene tanítani az embert, hogy a boldogtalan ne vesse minden erejét az életbe. Az élet a halállal nem ér véget. Ez csak kis töredék. Hiszen nem is tud elmúlni, még ha akarna se tudna. Tekintse létét egésznek, a túlvilággal együtt egynek. Ne legyen mohó, ne siessen, ne kapkodjon, ne szívjon ki minden pillanatot, ne zsákmányolja ki saját életét...”*

Hamvas, ha egy árva sort sem írt volna, élete akkor is példa lehetne. A küzdelem nagyságának, valamint az élet kicsinységének és egyetlenségének a példája. Minden próbából jutott neki. Mindegyiken túllépett. Amit Wittgenstein logikátlanul állít, egy végtelenségig erőltetett meghaladásban,¹⁸ azt Hamvas Béla felmutatta és leírta Egy élő valóság formájában.

*„Nem kell hozzá mágia, hókuszpókusz. Ó, nem. Tiszta szív, semmi egyéb – és az Ő kegyelme.”*¹⁹

„Édes drága szeretett jó Atyám, drága Jézusom, köszönöm Neked azt, hogy megóvtál életem nehéz idejében, és lelkem tisztaságára ügyeltél. ... Tekints le reám szeretettel, és engedd meg, hogy az igazság és a béke útján járjak. ... Adj elégedettséget, nyugalmat, békét, adj kielégülést Tebenned, adj fölényt és távlatot testi szenvedélyeimtől, és engedd meg, hogy a Te szellemed megóvjon engem a bűntől, és a Te kenyeredből lakjak jól. ... Uram, hallgasd meg kérésemet; a magamé elégtelen, hiábavaló és gyarló. Nyújtsd felém kezedet, hogy megragadhassam és Feléd rohanjak.” – Ámen.
1947. november 12.

Hamvas Béla művei

Munkássága két részre osztható. Egyrészt a kommunizmus előtt megjelent munkáira, másrészt a kommunizmus alatt készült, ám csak az ideológia meggyengülése vagy bukása után megjelent művekre. Egy időben szellemi ellenállóként „illett” ismerni őt. Valójában azonban még mindig túl kevés az ismerők és a követők száma. Nagyon nehéz ennyi végtel harmóniáját felfogni, a felfogottat szeretni, és a szeretettet megélni. Talán újra kellene születni hozzá. De hogyan lehet újra születni? – kérdezhetnénk mi is Nikodémus tanácsalanságával.

¹⁷ A háború 15.

¹⁸ „Az én kijelentéseim olyan módon nyújtanak magyarázatot, hogy aki megért engem, végül felismeri azt, hogy értelmetlenek, ha már fellépvén rájuk túllépett rajtuk.” (Tractatus 6.54)

¹⁹ <http://vigilia.hu/regihonlap/2008/3/hamvas.htm>

Hamvas kiadatlan életművét egyáltalán nem egyszerű sajtó alá rendezni. A nyolc-tíz ezer gépelt oldal teljes kritikai kiadása még várat magára. Ennek ellenére a 2018-ban meghalt Dúl Antal érdemei elévülhetetlenek a hagyaték össze rendezésében, megjelentetésében. Hamvas Bélának ötvenéves koráig számos kötete, illetve tanulmánya, cikke jelent meg. Ezek mindegyike mérhetetlen jártasságról tesz bizonyosságot a világot mozgató eszmerendszerek területén. Ekkoriban a szerző bizonyítja, hogy igazi tudós. Egyformán jól ismeri mind az európai, mind pedig a keleti kultúrák aktuális és történeti alapjait. Jaspers akkoriban új filozófiája és a tibeti misztériumok egyformán közel álltak hozzá. Kivételes az a képesség, amellyel a világot összetartó szerkezeteket látta és leírta. Máig lenyűgöző az 1946-ban megjelent és 1948-ig négy kiadást megért gyűjteményes kötete, az *Anthologia humana*. Ötezer év bölcsessége. Ugyanerről a jártasságról tett tanúságot akkor is, amikor összegyűjtötte azt a száz könyvet, amit mindenképp meg kellene „*menteni*”. Igaz, a száz könyv nem is száz, hanem sokkal több. Inkább száz szerző művei. Kimerítő, alaposan feldolgozott bibliográfiát Hamvas Béla műveihez nem lehet még találni, eligazodni azonban segíthet a Hamvas Béla Alapítvány által összeállított bibliográfia, a Medio Kiadó által megjelentetett kötetek listája, továbbá az 1948 előtt publikált művek tekintetében az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem által 1985-ben, Bernben kiadott „*Az öt géniusz*” című munkában található bibliográfia.²⁰

Hamvas Béla életében tizenhét önálló műve, antológiája, fordítása jelent meg. Az első antológia 1935-ben, „*Sziget*” címmel a klasszikusokkal foglalkozott. Például Platónnal, Rilkével vagy éppen Nietzschével. Az utolsók 1947-ben a szürrealizmussal és Hérakleitossszal. A művészet szellemi forradalmát aztán tüzzel-vassal elpusztította a forradalom proletár művészete, amelynek egyik kiemelkedő gyakorlati szereplője – a hatását máig éreztető – Lukács György volt.

Cikkeket huszonöt különböző folyóiratban közölt 1919-től kezdődően. A harmincas évek első felétől a háborúig nem ritka, hogy évente több mint húsz cikk jelent meg Hamvas Béla tollából. Nincs olyan lényeges filozófus, író, nincs olyan lényeges vallási könyv, amelyet ne ismerne, és amelyet ne illesztene be a világ történeti rendszerébe. Hamvas világtörténete azonban nem gépiesített rendszer, hanem élő, folyamatosan születő és pusztuló világ. Ugyanígy organikus a bibliográfiája is, s valószínűleg ezért sem illeszkedett soha az akadémikus gondolkodók sorába.

1948-tól a többek között fasisztának (is) bélyegzett szerző már tisztában volt azzal, hogy a halhatatlan műveket nem kell kiadni. A halhatatlan művek mindig a felszínre kerülnek. Persze, ehhez kell, hogy leírják őket. Vállalta a küldetést, írt, a kiadás meg legyen magának a halhatatlanságnak a dolga. Nem kell elkapkodni.

Hamvas Béla művei közül a leggyakrabban a *Karnevál* című regényt említik. Valószínűleg azért, mert az a maga egységességében jól olvasható és érthető.

²⁰ Hamvas Béla: *Az öt géniusz*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1985.

A monumentális, háromkötetes „*családregény*”, a „*modern ember spirituális fejlődésregénye*” Hamvas szentendrei kertész éveiben íródott, „B”-listázottként, kertek művelve. A kötet népszerűségét adta az is, hogy az alig cenzúrázott 1985-ös kiadást már csak ellenállásból is illett ismerni, így a tízezer példány néhány nap alatt el is fogyott. Hamvas ebben a regényében összefoglalt minden tudást, ami eddig ő volt. Fontos állomás ez, de még fontosabb az, ahogy ezen is képes volt túllépni.

Egyértelmű, neki raktárosnak kellett lennie, az Isten is annak szánta. Művei tele vannak kategóriákkal, osztályokkal, csoportokkal. Mindent elpakolt valamilyen polcra, hogy aztán a rendet megőrizve megszüntesse és végérvényesen felemelje. Még az is lehet, hogy most is égi polcokról emel le és ad át egy-egy varázslatos gyógyírt a lelkek sok sebének kezelésére. Az viszont biztos, hogy művei már itt is gyógyító hatásúak.

Mivel érett korában alig-alig jelent meg írása, kellett egy másik könyvtáros, egy rendszerező utód, aki összegyűjtötte a hatalmas munkásság anyagát. Ez az utód volt egyrészt felesége, Kemény Katalin, másrészt pedig Dül Antal, az életműkiadás szerkesztője. Az életműkiadásban megjelent munkák leltára a következő:

1990 és 1994 között Szombathelyen, az Életünk Könyvek kiadónál az alábbi munkák jelentek meg:

1. *Anthologia humana /Ötezer év bölcsessége/, 1990.*
2. *Szilveszter (1957) – Bizonyos tekintetben (1960–1961) – Ugyanis (1966–1967), regények, 1991.*
3. *Patmosz I. – esszék, 1. rész (1958–1964), 1992.*
4. *Patmosz II. – esszék, 2. rész (1964–1966), 1992.*
5. *A babérligetkönyv (1930–1945) – Hexakümon (1937), 1993.*
6. *Tabula smaragdina (1947–1950) – Mágia szutra (1950), 1994.*

1994 és 2015 között Szentendrén, a Medio Kiadó gondozásában az alábbi munkákat publikálták:

7. *Arkhai és más esszék (1948–1950), 1994.*
- 8–9. *Scientia Sacra I. rész, 1–2. kötet, /Az őskori emberiség szellemi hagyománya/ (1943–1944), 1995.*
10. *Scientia Sacra II. rész /A kereszténység/ (1960–1964), 1996.*
- 11–12–13. *Karnevál I–II–III. (1948–1951), regény, 1997.*
14. *Szarepta (1951–1955) – 64-es esszék (1963–1964), 1998.*
- 15–16. *A magyar Hüperion I–II., Az ősök útja és az istenek útja – Magyar vonatkozású esszék – Az öt géniusz – Bakony – A bor filozófiája, 1999.*
17. *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unicornis (1948–1951), 2000.*

18. *A láthatatlan történet (1943) – Sziget (1935–1936)*, 2001.
- 19–20. *Az ősök nagy csarnoka I. India; II. Kína – Tibet – Japán*, 2003.
21. *Az ősök nagy csarnoka III. Egyiptom – Héber hagyomány – Iszlám – Görög hagyomány*, 2005.
22. *Az ősök nagy csarnoka IV.*, 2013.
- 23–24. *Naplók I–II. (Naplók és jegyzetek. 1. rész: 1942–1952, 2. rész: 1952–1968)*, 2010.
25. *Levelek /Első világháborús levelek, Levelek 1930-tól 1968-ig/*, 2011.
26. *Művészeti írások I.*, 2014.
27. *Művészeti írások II.*, 2014.
28. *Ördögösök (1928–29)*, regény, 2015.

ÖSSZEZÉS

Nem kérdéses, hogy az ember problémái évszázadok óta ugyanazok, a gyökerek ugyanoda nyúlnak vissza. A problémára adott helyes válaszok is elhangzottak már. Erre példa sok más kiváló mellett von Ketteler és Hamvas Béla életműve is. Nekünk mindössze annyi dolgunk van, hogy megértsük a múltat, a megértésünkből pedig erkölcsös és felelős cselekvés fakadjon. Hiszen itt és most nekünk kell biztosítani, hogy legyen jövő. Egészen bizonyos, ha nem sikerül növelnünk a felelősségtudatunkat a magunk és közösségünk érdekében, nem beszélhetünk jövőről sem. A hatalmasra növekvő felelősségünk mellé irányelvként a folyamatosan fejlődő erkölcsöt kellene állítanunk. Ha pedig bizonytalanok vagyunk az erkölcs dolgaiban, még mindig van lehetőség Isten szavára figyelni, aki pedig életet, jó életet akar ajándékozni nekünk, ahogy ajándékozott von Kettelernek és Hamvas Bélának egyaránt.

Dr. Hab. Birher Nándor
főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola Szociális Munka Tanszék

GÁL FERENC TEOLÓGIÁJA

Gál Ferenc kassai egyházmegyes pap születésének százéves ünnepét üljük, aki 1915-ben látta meg a napvilágot az északkelet-magyarországi Pácin faluban. Gimnáziumi éveit a sátoraljaújhelyi piaristáknál töltötte, s az érettségi vizsga után a kassai egyházmegyébe nyert felvételt. Főpásztora a budapesti Központi Szemináriumba küldte, hogy a Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Teológiai Karán tanuljon, majd püspöke Rómába helyezte, hogy a Collegium Germanico–Hungaricum növendékeként a jezsuiták Gregoriana egyetemén végezze tanulmányait. Pappá szentelését követően Szerencsen volt káplán és hittanár, közben pedig teológiai doktori címet nyert a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán, Szabó Vendel irányítása alatt, XI. Pius pápa teológiájának elemzése témakörben. Kassa visszacsatolásakor a kassai püspök szertartója és a kassai papnevelő intézet teológiatanára lett. A háború után a hazai – csonka – egyházmegye központja Hejcén működött, ahol Gál folytatta tanári tevékenységét. Majd következett Gönc, ahol huzamosabb ideig volt plébános, ezután pedig az egri szeminárium dogmatikatanára lett, 1959. szeptember 1-jéig. Attól kezdve, 1985. szeptember 1-jéig, hetvenéves koráig a Központi Hittudományi Akadémia dogmatikaprofesszora volt, ahol országos kihatású és híru áldásos tevékenységét kifejthette.

A rendszerváltást követően a Hittudományi Akadémia visszanyerte eredeti rangját, és mint az újonnan alapított Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara működhetett tovább. Az egyetem vezetője a nyugállományban lévő Gál Ferenc lett, aki alapító rektorként haláláig nagy lelkesedéssel, tántoríthatatlan munkabírással irányította az intézményt. Többször próbálták püspöki rangra emelni, de ő nem vállalta ezt a tisztséget, mert a tanári elhivatottság kitöltötte egész életét.

Gál Ferenc nagy munkabírási ember volt. Szerteágazó tudományos tevékenységének ismertetése szétfeszítené ezen írás kereteit. Az érdeklődők megtalálhatják műveinek bibliográfiáját a tiszteletére íródott *Gál Ferenc emlékkönyv* oldalain, illetve a Katolikus Lexikon huszonhat kötetében. Idegen nyelven is publikált, s nyugdíjasként Nyugat-Németországban is volt vendégprofesszor. Gál Ferenc a dogmatika tanítása mellett keresett előadója volt a papi továbbképzéseknek és rekollekcióknak. Meghívott előadóként többször bejárta az egész országot, mert fontosnak tartotta a lelkipásztorkodó papság oktatását is. Ez a tevékenysége különösen a II. Vatikáni Zsinat idején és az ezt követő években kapott jelentőséget. Ugyanakkor a művelt katolikus nagyközönségről sem feledkezett meg: szíven viselte

az emberek gondjait, s az egyetemi templom szószékén megtartott adventi és nagyböjti konferenciabeszédeiben megadta a kor problémáira a korszerű – és mindig katolikus – válaszokat. Ne feledjük: a Szörényi Andor biblikus professzorral felváltva tartott konferenciabeszédek nagy jelentőségűek voltak a XX. század hatvanas és hetvenes éveiben, hiszen abban az időben az egyház nyilvánossága kizárólag a templom falai közé volt szorítva, és már az is nagy eredmény volt, hogy Prohászka püspök szószékén valaki egyórást, világnézeti problémákat is érintő konferenciabeszédeket tarthatott. Ez alkalmakat Gál Ferenc felhasználta arra is, hogy a nagyközönséget tájékoztassa a II. Vatikáni Zsinat tanításáról. Ez akkoriban nagyon fontos volt, hiszen a katolikus sajtó és könyvkiadás államilag szigorúan ellenőrzött és korlátozott volt.

Gál professzor nem volt úgynevezett „nagy szónok”. Nem volt költői lélek, nem volt magával sodró szépíró. Mégis vonzotta beszédeivel a hívő és nem hívő, kereső értelmiségieket szószéke alá mind a budapesti egyetemi templomban, mind pedig a lakóhelye szerinti, felső-krisztinavárosi templomban tartott szentmisék alkalmával. Visszafogott, tartózkodó egyéniség volt – talán egész életét végigkísérő gyomorbántalmai miatt –, de száraznak tűnő stílusa mögött olyan szuggesztív erő rejtett, amely a mélyen hívő meggyőződést tükrözte, és nagyon egyszerű, mindenki számára érthető, értelmileg mindig megalapozott érvelésének hatása alól nemigen tudta magát a hallgatóság kivonni.

Ilyen hatást váltottak ki hallgatóiban is dogmatika előadásai az egyetemen. Először latin nyelven röviden összefoglalta Diekamp latin dogmatikai kézikönyvének tételeit, majd hosszan magyarázta azok elméleti és gyakorlati vonatkozásait magyarul. Abban az időben a nappali tagozaton főleg papnövendékek voltak, de az ő előadásait nagy számban látogatták a budapesti lelkipásztorok is, akik korszerű formában akarták megismerni a katolikus hittételeket.

Ez is lett az országos ismertségét és népszerűségét megalapozó könyvének címe: *Katolikus hittételek* (Szent István Társulat, Bp., 1960.). E könyv több kiadásban is megjelent, és pillanatok alatt elkapkodták. A siker titka az is volt, hogy korábban csak a háború előtt jelenhetett meg ilyen témájú könyv, ugyanakkor közérthetősége is nagy vonzerővel hatott az olvasóközönségre, mert a többé-kevésbé latin nyelvű nyugati teológiai kézikönyveken nevelődött papság érdeklődéséhez közel hozta az „életidegen” teológiát. Igaz, Gál Ferenc szűkebb körben, Egerben már felvillantotta orosz-lánkörmeit a stencilezett formában közkézen forgott, Szent Pál apostol leveleihez írt kommentárjában, de közismertségét az említett könyv megjelenése alapozta meg. A kötet előnye volt aránylagos rövidege, olcsósága, valamint az idegen szavak és kifejezések mellőzése, amely szempontokra Gál professzor nagy súlyt helyezett. Célja volt könyveivel, hogy a nehezebb anyagi körülmények között élő fiatal egyetemisták is megvehessék és érthessék műveit.

Közben folyt a II. Vatikáni Zsinat, és Gál professzor lépést tartott az egyház tanításával. Észrevette, hogy a hittételek szentírási megközelítése milyen fontos.

E szempontokat beledolgozta a *Katolikus hittételek* átdolgozott kiadásába, amelyet *Az üdvtörténet misztériumai* címmel adtak ki. Közben sorban jelentek meg jelentős művei. A konferenciabeszédek témáiról az *Idő az örökkévalóságban* című munkájában értekezett, majd a dogmatika hagyományos témái is feldolgozásra kerültek: a teológiai Isten-tan, a Szentháromságtan, a teremtésteológia, a megváltástan és kegyelemtan, az egyház és a szentségek teológiája, a krisztológia témái, a hit és tudás problematikája, s végül, *A teljesség felé* címen az eszkatológia időszerű kérdései. E témákat könyveiben nem a skolasztika zárt iskolás tagoltságában (tézis, fogalomtisztázás, tanítóhivatali állásfoglalások, szentírási bizonyítékok, az egyházatyák műveiből származó vonatkozó idézetek, racionális-filozófiai érvelés, majd a „*scholion*”, illetve „*corollarium*” címszó alatt található lelkipásztori-gyakorlati megfontolások, alkalmazások) adta elő, hanem úgy, ahogyan az olvasóban ténylegesen felmerülnek e kérdések és problémák. Ez is volt írásai sikerének titka.

A múlt század hetvenes–nyolcvanas éveinek nagy vállalkozása volt a teljes Szentírás (Ószövetség, Újszövetség) magyar nyelvű kiadása, melynek fordításában, szerkesztésében Gál Ferenc oroszlánrészt vállalt. Számos teológus részt vett a munkában, hiszen a szövegekhez magyarázatokat is kellett fűzni, az egyes könyvekben bevezető tanulmányokat is kellett írni, mégpedig a legújabb szentírás-tudományi kutatások, valamint az egyházi Tanítóhivatal álláspontjainak ismeretében. Ez nagy és megterhelő feladatnak bizonyult, mivel nem volt egyszerű a megfelelő munkatársakat megtalálni és a határidőket is betartani. Gál Ferenc vállalta a nehéz feladatot, ő fordította és kommentálta a Szent Pál-i leveleket, emellett más szentírási könyvek fordításában is nagy szerepet játszott. E modern Biblia-fordítást még ma is minden évben kiadja a Szent István Társulat. A másik nagy vállalkozás a 26 kötetes Katolikus Lexikon volt, amelynek teológiai címszavait jórészt Gál Ferenc írta, de az *Encyclopedia Britannica* magyar változatába is bedolgozott.

Gál teológiai szemlélete modern volt, de kiegyensúlyozott. A II. Vatikáni Zsinat utáni évtizedekben az egyház nehéz időköt élt át, sőt az egyházszakadás veszélye állt fenn, mivel a haladó irányzatok ugyanolyan túlzásokba estek, mint a hagyományokhoz túlzottan ragaszkodók. Azonban Boldog VI. Pál bölcsességének köszönhetően mégsem történt szakadás. Magyarországra is – bár mérsékelten – beszivárogtak az új teológia eszméi, és Gál professzor az új szerzőknek írásában helyt adott. Doktoranduszaitól megkövetelte, hogy disszertációikban ismertessék és kritikailag is értékeljék az új szerzőket, illetve nézeteiket. Maga azonban egyik szélsőséghöz sem csatlakozott: nem volt sem „*maradó*”, sem „*haladó*”, inkább „*fontolva haladó*” teológusnak bizonyult.

Mik voltak Gál Ferenc teológiájának forrásai? Nyilván első helyen a Szentírás, melyet az eredeti szövegek alapján jól ismert és dogmatikájában mindig alkalmazott, akárcsak a legújabb biblikus fölismeréseket. Emellett naprakészen tájékozott volt az egyházi Tanítóhivatal legújabb megnyilatkozásait illetően, sőt mindig ő ismertette

azokat a papsággal és a széles nagyközönséggel. Római tartózkodása idején újult meg a Gregoriana Pápai Egyetem, s ennek gyümölcseként korszerű ismereteket szerzett a modern filozófia berkeiben is. Világos tudással rendelkezett a zsinat előtti megújulás folyamatában lévő francia és német teológiát illetően úgyszintén. Mindemellett felkészült volt az ókori egyházatyák műveinek tanulmányozásában, ő fordította le latinból Szent Ágostonnak a Szentháromságról írt művét.

Sok barátja volt német nyelvterületen, ami érthető a Collegium Germanico–Hungaricumban töltött évek alapján – az egykori „*germanikusok*” egy egész életen keresztül ápták egymással a kapcsolatot. Tájékozott volt a német liturgikus mozgalom kérdéseiben, jól ismerte a híres német teológus, Karl Rahner műveit, de leginkább Michael Schmaus többkötetes dogmatikáját alkalmazta előadásaiban. Ezt követően Feiner-Löhrer *Mysterium salutis* című, három hatalmas kötetre rugó, a II. Vatikáni Zsinat szellemében megírt, üdvtörténeti szemléletet tükröző, dogmatikai kézikönyvét használta előadásaiban és írásaiban. Itt kell megjegyeznünk, hogy Gál professzor megelőzte korát, mivel már korábbi írásai és előadásai is az üdvtörténeti szemléletet fejezték ki. Ez a szemlélet az üdvtörténet tényéből, eseményeiből indult ki, és azt bizonyította, hogy az egyház hagyományos tanítása, keresztény bölcselete is alátámasztja azt, amit Isten kinyilatkoztatott, és amit a hívő gyakorlat is bizonyít. Vagyis az üdvtörténeti módszer a dogmatikában a reduktív módszert részesítette előnyben a skolasztika deduktív módszerével szemben. A reduktív módszer előnye az, hogy elfogadja az isteni kinyilatkoztatást úgy, ahogy van; rávezeti az embert arra, hogy lehetséges az ember segítségére siető Istennel párbeszédre jutni, sőt sokan erre el is jutottak, hogyan lehet Istennel dialógust folytatni úgy, hogy Isten megszabja kereteit és határait, miközben az ember nem veszíti el szabadságát és erkölcsi felelősségét. S miközben eljut az ember hívő vallási gyakorlatához, mindig visszatekint, és erőt merít az isteni kinyilatkoztatásból. Ezzel szemben a skolasztikus deduktív módszer először leszögezi az egyház hivatalos és tévedhetetlen, megváltozhatatlan tanítását, s ezt bizonyítandó sorakoztatja fel demonstrációjában mindazokat a szentírási „*helyeket*”, zsinati döntéseket, patrisztikus idézeteket, filozófiai érveket, melyek hatására megbizonyosodunk a tétel igazáról, továbbá megerősödik hitünk. Ennek a módszernek is vannak kétségtelen előnyei, de végső soron azért lett népszerűtlen, mert olyan tekintélyelvűségre épült, mely a II. Vatikáni Zsinat idején már időszerűtlennek tűnt.

Nem kétséges, hogy a teológiában létezik induktív módszer is, az ún. „*kereső*” teológia ezt tükrözi. Ez a teológia elvész a részletekben, és könnyen megfélekedzik a megelőző, transzcendens egészeiről. Az üdvtörténeti módszerrel tanulmányozott dogmatika is lehet „*térdeplő teológia*”, feltéve, ha tanulmányozója – a másodlagos okok és okozatok útvesztőjében – sohasem feledkezik meg az elsődleges természetfölötti okról, és nem enged az analitikus gondolkodás csábításának, mely olyan apró ízekre bontja a Szentírást, hogy végül nem találja benne Istent.

Gál Ferenc a „*térdeplő*”, ugyanakkor értelmileg megalapozott és igazolt teológia mestere volt. Tudta, hogy hit és ész nem áll egymással kizárásos, kibékíthetetlen ellentétben, hiszen csak „*egy igazság*” van, de az igazságnak különböző rétegei vannak. Nem helyes, ha a gondolkodó elme a módszernek válik rabjává, és úgy gondolja, hogy az igazság alacsonyabb szintje a legfőbb igazság, az alkalmazott módszer pedig az „*egyetlen*” módszer. A módszert kell a megsejtett igazsághoz viszonyítani, és nem az igazságot a módszerhez igazítani.

Gál Ferenc a térdeplő teológiát nem feltétlenül azonosította a misztikus teológiával, továbbá a vallási ezoterikus irányzatokkal, mert ezek a hangsúlyt túlságosan az egyéni, személyes élményekre helyezik, és jóllehet rész-igazságokban bővelkedhetnek, sajátos vallási élményt nyújthatnak, de nincs érzékük az objektív igazságokhoz. Ugyanez tükröződik az ökumenikus teológiában kifejtett nézeteiben is, amellyel kapcsolatban könyve is megjelent. Tárgyilagosan ismerteti a különféle keresztény vallások teológiai tanításait, de rámutat arra is, hogy követői milyen egyoldalúságokba és túlzásokba estek – feltételezzük, pusztán jó szándékkal. Legfőbb eltévelyedésük abban áll, hogy az apostoli jogfolytonosságot nem tudják elégséges módon bizonyítani.

Gál professzor nyugdíjas korában is aktívan dolgozott. Nem csupán a hittudományi kar levelező tagozatán tanított dogmatikát, hanem – mint rektor – aktívan részt vett a többi karon is a hallgatók katolikus-keresztény világnézetének formálásában. Egykori tanítványai kérésére megírta kétkötetes rendszeres dogmatikáját, amelyben összefoglalta eddigi nézeteit, kiegészítve az újabb meglátásokkal. Aktívan kivette részét a Keresztény Értelmiségi Szövetségének munkájából. Jól beszélt a német nyelvet, de tudott olaszul, franciául, angolul, sőt még lengyelül is. A KÉSZ-ben tartott előadássorozata 90 oldalon, 2015-ben jelent meg a Szent István Könyvek sorozatában, *A kereszténység mint vallás* címmel – magyar nyelven ilyen világosan és lényegre látóan aligha íródott könyv e témában.

Gál Ferenc jól ismerte elődei és kortársai dogmatikáját. Nagyra értékelte a német teológia XIX. századi nagy mesterének, Scheebennek tanítását, de nem volt követője. Otthonosan mozgott Karl Rahner filozófiai megalapozottságú, problémafelvető teológiájában, sőt ajánlotta is hallgatóinak. Jól ismerte – személyesen is – Hans Urs von Balthasart, akinek szépirodalmi ihletettséggű, hatalmas dogmatikai művét nagyra értékelte. Tisztelte nagy elődeinek, Schütz Antalnak és az ötvenes évek rajongásig tisztelt nagy professzorának, Takács Józsefnek munkásságát. Értékelte, de nem utánozta a felsorolt szerzőket. Ő a maga útját járta.

Gál Ferenc ízig-vérig magyar teológus volt. Kitarzott a magyar katolikus egyház mellett, megalkuvás nélkül, így egy megkerülhetetlen mérföldkő a magyar teológia történetében. Soha nem rejtette véka alá őszinte véleményét, még akkor sem, amikor ez kockázattal járt. Megteremtette a világos, érthető magyar teológiai nyelvet, jóllehet erre már korábban elődje, Schütz Antal is komoly kísérletet tett. A sajátos magyar teológiai gondolkodást megismertette a lelkipásztorkodó papsággal és hívekkel.

Ez a gondolkodásmód különbözik a némettől, amely nem tud határt szabni a magasságoknak és mélységeknek; a franciától, amely viszont szellemes és eredeti meglátásokban gazdag. Inkább az angol beállítottsághoz hasonlít, amely világosan, érthetően közölni tudja a német bonyolult elméleteket és a francia eredetiséget. Ezt tette Gál Ferenc műveiben, amikor közel hozta hozzánk az európai keresztény teológia maradandó értékeit, és utat mutatott nekünk. A feltámadás napját várva nyugszik a budapesti egyetemi templom kriptájában, életművéhez pedig illenek József Attila sorai: „*Én egész népemet fogom nem középiskolás fokon taní-tani*”.

Budapest, 2015. október 16.

Prof. Dr. Bolberitz Pál
tanszékveető egyetemi tanár
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Filozófia Tanszék

GLOBALIZÁCIÓS JELENSÉGEK AZ ÓSZÖVETSÉGBEN A HELLENIZMUS IDŐSZAKÁBAN

1. AZ ÓKORI KELET TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA PALESZTINA SZEMSZÖGÉBŐL NAGY SÁNDOR HÓDÍTÁSÁTÓL A MAKKABEUS HÁBORÚK VÉGÉIG

1.1. A hellenizmus korának történeti forrásai Palesztina történetére tekintettel

Izrael története hellenista korszakának időbeli lehatárolása több szempontból is megtörténhet. A korszak kezdete viszonylag egyértelmű, hiszen Kr. e. 330-hoz, Nagy Sándor hódításához köthetjük azt a birodalomváltást, amely során Palesztina területe a perzsák kezéből a görögökébe került. A korszak végének azonban több dátum is tekinthető, így megjelölhetjük Kr. e. 142-t, mint a Makkabeus háborúk végét és a Hasmóneus-dinasztia kezdetét, Kr. e. 63-at, amikor Pompeius elfoglalta Jeruzsálemet, Kr. u. 70-et, amikor elpusztult a második jeruzsálemi templom, vagy Kr. u. 135-öt, amikor Izrael elveszítette önállóságát. Dolgozatunkban terjedelmi okokból, valamint abból a megfontolásból, hogy a főbb tendenciákat a legelső szakaszból is ki lehet mutatni, Kr. e. 142-ig kísérik figyelemmel a történéseket.

1.1.1. Történetírók

Egyértelműen *Josephus Flavius* művei alkotják a legfontosabb forrást, amelyből a hellenista Izrael egész Kr. e. 330 és Kr. u. 135 közötti története megismerhető. *Josephus* Kr. u. 67-ig a zsidók rómaiak elleni háborújának egyik parancsnoka volt, aztán átállt az ellenség oldalára. Tapasztalatait a *De bello judaico* című könyvében írta le, ahol először bemutatta az előzményeket Kr. e. 175-től kezdve, majd pedig sorra beszámolt a háború eseményeiről. Fontos forrásnak tekinthető a *Zsidók története* című munkája is, amely népe történetét írja le.¹

¹ Jagersma, 1991, 3.

Más görög és latin szerzők nem foglalkoztak túl sokat Palesztina történelmével. A korszakot tárgyaló művekből említésre méltó *Sztrabón*, akinek földrajzi leírásai közt Palesztinát is megtaláljuk, illetve *Tacitus*, aki *Historiae* című munkájában az V,1–13-ban áttekintést ad a zsidó történelemről az első zsidó háborúig. A könyv épp *Titus* jeruzsálemi ostroma idején szakad meg.²

1.1.2. A biblikus irodalom

Izrael történetének ezzel a szakaszával az Ószövetségnek csupán néhány részlete van kapcsolatban. Ezek közül Dániel könyve a legfontosabb, amely a Kr. e. 160-as évekre datálható. Ide kötődik Jób könyve, valamint a Prédikátor könyve (Kr. e. 250), amely a korszak társadalmi és gazdasági körülményeiről számol be a bölcsesség-irodalom nyelvén.³

Eszter könyvének szerzője valószínűleg szintén a görög korszakban működött, de mondandóját még rejtett formában, a korábbi birodalom színterei közé kellett helyeznie.⁴

A Zsoltárok könyve majdnem végső változatának, valamint az Énekek Énekének elhelyezése munkánk szempontjából indifferens, de fontos kortörténeti dokumentum lehet a Krónikák könyve, valamint Zakariás könyvének végső kiegészítése (Zak 9–14).

Az apokrif és pszeudoepigráf művek történeti értéke kétséges, így felhasználásuk legfeljebb a korszak uralkodó vallási nézeteinek értékelésekor lehetséges. A későbbiekben ezt érintőlegesen meg is tesszük. Ezek közül kivített képez a Makkabeusok első és második könyve, hiszen ezek nagyon fontos és bizonyos fenntartásokkal objektívnek nevezhető történeti adatokat hordoznak. Ha a két könyvet egymás mellé tesszük, és különbség mutatkozik a kettő között, akkor általában az elsőt tartják megbízhatóbbnak.⁵

Nagyon fontos forrást jelent az intertestamentális kor megértése szempontjából a holt-tengeri tekercsek leletegyüttese, ám ezek keletkezése a Kr. e. első századra tehető, tehát a vizsgált korszak történetéhez nem tesznek hozzá érdemben. Mégis az esszénusok meglétét és vallási életüknek formáját a hellenista globalizáció egy kései eredményeként is értékelhetjük, így gondolatviláguk szempontrendszerének gyökerei (haszidizmus) e dolgozat lapjain is megjelennek.

² *im.*, 4.

³ *im.*, 1–2.

⁴ Schmatovich, 2001, 27.

⁵ Bright, 1977, 422.

1.2. Nagy Sándor hódítása

Az ókori Közel-Kelet történetében *Nagy Sándor* hódítása egyértelmű korszakhatárt jelent, a hellenizmus kezdetét. Habár maga a hódítás természetesen nem hozta el azonnal a hellenizmus elterjedését, mégis ez a hadjárat volt a később olyan nagymérvű kulturális átalakulás alapja is. Hozzá kell azonban azt is tenni, hogy már korábban is léteztek görög gyarmatvárosok a Földközi-tenger keleti partvidékén, így görög kulturális hatások már korábban is érvényesülhettek. Nagy Sándor a meghódított területeket a megbékélésre törekvéssel igyekezett igazgatni, így pl. hadvezéreivel együtt perzsa hatalmasságok leányait vette el feleségül, így szimbolizálva a makedónok és a perzsák egységét. Ugyanakkor egyesítette hadseregét, törekedett arra, hogy a meghódított területek élére helyi tisztségviselőket helyezzen, és nagyfokú vallási toleranciát gyakorolt. Bár átvette a perzsa szatrapa-rendszert, sokféle hellén városokat (Alexandriákat) alapított, amivel megtette az első lépéseket a kulturális befolyás érvényesítése felé.⁶

Az Ószövetség hallgat *Nagy Sándor* fellépéséről, bár a Dán 8,5 napnyugati kecskebakja nagy valószínűséggel vele azonosítható. Felmerülhet az is, hogy a Zak 9,9kk eredetileg rá vonatkozott, de ezt meggyőzően bizonyítani nem lehet. A nagyfokú hallgatás oka az, hogy Jeruzsálemben és környékén semmi sem változott a perzsa uralomhoz képest.⁷

Nem tudjuk felmérni, hogy mit jelentett volna Palesztina történetére nézve, ha Nagy Sándor kompromisszumra kész uralma hosszabbra nyúlik. Politikája igazából nem bontakozhatott ki, hiszen Kr. e. 323. június 10-én rövid, de súlyos betegség után, harminchárom évesen elhunyt. Halálát valószínűleg az állandó és erős fizikai igénybevétel, a mértéktelen alkoholfogyasztás, esetleg malária okozhatta. Halálával teljesen új korszak köszöntött birodalmára és benne Izrael népére is.⁸

1.3. Nagy Sándor birodalmának széthullása

Nagy Sándor halálakor még nem született meg gyermeke, így bizonytalan volt, hogy örökölheti-e valaha a trónt. Ráadásul, mint egy perzsa nő gyermekét, a makedón hadsereg gyalogsága, amelynek alacsonyabb rangú tömegei már korábban is hangot adtak Nagy Sándor kozmopolita politikájával kapcsolatos egyet nem értésüknek, semmiképp nem fogadta volna el. A másik lehetséges jelölt, Sándor gyengeelméjű féltestvére, Arrhidaios azonban alkalmatlan volt az uralkodásra. Bár formailag megoldották az utódlást, a hatalom hamarosan Nagy Sándor nagyhatalmú tábornokainak kezébe került át.⁹

⁶ Jagersma, 1991, 8.

⁷ im., 10.

⁸ Kertész, 2000, 95–96.

⁹ im., 313.

1.3.1. A Ptolemaidák birodalmában

Palesztina története szempontjából két név fontos. Ptolemaioszé, valamint Szeleukhoszé. Az előbbi megszerezte az Egyiptom feletti uralmat, és székhelyét az újonnan alapított Alexandriába tette át, míg Szeleukhosz Babilónia ura lett, aki uralmát keleten Iránon túlra, nyugaton Szíriáig terjesztette ki. Palesztinára mindkét uralkodó ki szerette volna terjeszteni a hatalmát, de végül is jelentős háborúk, valamint a Kr. e. 301-es ipszoszi csata nyomán Ptolemaida kézben maradt. Ez a helyzet csaknem száz évig nem is változott.¹⁰

A háború nagyon jelentősen érinthette Izraelt, hiszen nagyobb részt területén folytak a csaták. Ez különösen is igaz lehet a part menti területekre, például Gázára. Ez kétségtelenül nagy nyomot kellett, hogy hagyjon a népben, ennek ellenére sem a háborúk, sem pedig a Ptolemaioszok idejéből nincs igazán értékelhető forrásunk. Az, hogy a görög szerzők nem különösképpen foglalkoztak ezzel a területtel, természetesen nem meglepő, hiszen gazdaságilag nem tartozott a jelentősek közé.¹¹

A tény, hogy a zsidó területek a Ptolemaidák uralma alatt állottak, még erősítette azt a helyzetet, amely a Nagy Sándor-i hódítás előtt is fennállt, ti. hogy az egyiptomi zsidóság létszáma jelentősen megnövekedett. A zsidók központja Alexandria lett, ahová kezdetben I. Ptolemaiosz még fogolyként vitt zsidókat, de később önálló döntésük nyomán választották lakóhelyükül. Alexandria ezzel a világ zsidóságának központjává vált, ahol lényegesen többen laktak, mint például Izraelben. Az egyiptomi zsidóságnak csakhamar görög lett az anyanyelve, amely a kulturális globalizáció egyik egyértelmű kísérőjelenségeként írható le.¹²

1.3.2. A Szeleukidák uralkodása

A Szeleukida uralkodók sohasem nyugodtak bele igazán Palesztina elvesztésébe, de a birodalom folyamatos gyengülése nem tette lehetővé a területek visszaszerzését. A harmadik század második felének közepén már csak a Taurus hegység és Média közötti terület tartozott hozzájuk, egészen III. (Nagy) Antiokhosz (Kr. e. 223–187) trónra lépéséig. Az ő sikeres hadjáratai következtében a Szeleukida Birodalom újra Kis-Ázsiától Indiáig terjesztette ki uralmát. Ekkor Egyiptom elfoglalásába is belekezdett, de ez Kr. e. 217-ben a raphiai csatában meghiúsult. Később, Kr. e. 198-ban Paniumnál már győzelmet tudott aratni, és ezzel Palesztinában megszilárdította hatalmát, de Egyiptom meghódítása nem sikerült.¹³

¹⁰ Bright, 1977, 401–402.

¹¹ Jagersma, 1991, 14.

¹² Bright, 1977, 402–403.

¹³ im., 403.

Az ország ezektől a háborús eseményektől is sokat szenvedett, különösen is Kr. e. 201–200 telén, amikor a templom is súlyosan megsérülhetett. Erre onnan következtethetünk, hogy III. Antiokhosz egy dekrétumában Jeruzsálem és a templom újjáépítéséről beszél. Vannak források a jeruzsálemi ptolemaida helyőrség elleni harcról is, amelyben a helyiek tevékenyen részt vettek. (Ezt sejteti a Dán 11,14 is.) Valószínűsíthető, hogy a háború alatt létezett egy Szeleukida-barát párt a zsidóságon belül, és az is látható, hogy a főpapi párt, a Tóbiádok hamar az új uralkodók pártjára álltak. Ennek hatására is történhetett, hogy az új uralkodó elismerte azokat az előjogokat, amelyeket Jeruzsálem és a júdeaiak a Ptolemaioszok alatt élveztek, sőt még időleges adócsökkentésre is sor került. A főpap hatalmi körét is érintetlenül hagyták, annál is inkább, mert ez egyezett érdekeikkel.¹⁴

Annak ellenére, hogy Kr. e. 190/189 telén Antiokhosz súlyos vereséget szenvedett a Róma, Pergamon, Rhodosz és achai szövetség alkotta ligától, a Palesztina feletti uralmat mind ő, mind utódai meg tudták tartani. Igaz, IV. Szeleukhosz igyekezett kifejezetten békében élni szomszédaival, hogy megakadályozza birodalma további zsugorodását. Az ő uralmának egyik minisztere gyilkossága vetett véget, aki azonban a hatalmat nem bírta megszerezni, mert a jogos örökös, IV. Szeleukhosz öccse, IV. Antiokhosz vette át az uralmat.¹⁵

1.3.3. IV. Antiokhosz Epifanész uralkodása

IV. Antiokhosz egy nagyon összetett politikai helyzetben került hatalomra, amikor birodalmát északról és keletről a párthusok, nyugatról a rómaiak, délről pedig a megerősödött Ptolemaioszok fenyegették. Az új uralkodónak háborúhoz sok-sok pénzre volt szüksége, amelyeket templomok kincstáraiból kívánt megszerezni. A jeruzsálemi templom sem kerülte el figyelmét, amely természetesen a zsidók heves ellenállását váltotta ki. Alattvalói megtörésére egyébként is előszeretettel alkalmazta a hellenizálás módszerét, így Palesztinában is görög polisz jogot adományozott kiválasztott városoknak, és támogatott mindent, ami a görög eszmét előmozdította, így például Zeusz kultuszát, aki földi képmásának tartotta magát (Epifanész = megjelenő isten). Ugyanebben az időben Jeruzsálemben éles személyi ellentétek álltak fenn annak tekintetében, hogy ki mennyire fogadja el a hellenista műveltséget, illetve, hogy ki birtokolja a hatalmat, beleértve a főpapi széket is. Antiokhosz trónra lépésének idején III. Oniasz volt a főpap, de testvére, Jósua, aki később a görög Jázon nevet vette fel, a főpap távollétében az új királlyal magát nevezte ki vallási vezetőnek. Jázon magához ragadta a hatalmat, majd erős

¹⁴ Jagersma, 1991, 28–29.

¹⁵ Kertész, 2000, 138.

hellenizáló politikába kezdett, amelynek legszembeűnőbb eredménye a jeruzsálemi *gümnazion* megnyitása volt. Jázon három évig volt főpap, utána egy Menelaosz nevű, szintén a hellenista párthoz tartozó önjelölt vezető – többet ígérve a tisztségért – elérte, hogy ő legyen a főpap. A templom kincseinek eladásából fizette az adót, majd az ez ellen tiltakozó III. Oniaszt meggyilkoltatta. Kr. e. 169-ben a király – visszatérőben egyiptomi hadjáratából – kifosztatta a jeruzsálemi templomot, amelyet nem a pénzhiánnyal, hanem azzal indokolt, hogy közvetlenül előtte az elűzött Jázon megpróbálta visszaszerezni hatalmát, amelyet Antiokhosz az uralma elleni lázadásként értékelt. Jázon ismételt elűzése után Menelaosz visszakerült uralmába, de mellé egy királyi biztost is állított, hogy a hellenizáló törekvéseket ellenőrizze. Ez a tevékenység azonban olyan nyílt ellenálláshoz vezetett, amit a helyőrség már nem tudott megoldani. Ezért a király, úton hazafelé második egyiptomi hadjáratából, egy hadvezérével, Apolloniusszal részben leromboltatta a várost, lakóinak egy nagy részét pedig vagy lemészároltatta, vagy pedig rabszolgasorba adta. Ezek után a Szeleukidák a régi dávidi palota helyén felépítették az Akrát, amely egyrészt helyőrségként, másrészt hellenista kulturális központként működött. Ezzel együtt egész Jeruzsálem a polisz része lett, amely azt is jelentette, hogy a templom többé nem a zsidók tulajdona volt, hanem a város hivatalos kultuszhelye, ahol Menelaosz és társai valamiféle hellenizált szír-zsidó keverék-vallást kívántak létrehozni.¹⁶

Mivel a király ráébredt, hogy a zsidók ellenállása hitükből következik, rendeletileg betiltotta a zsidó vallást, és a zsidókat pogány szertartásokon való részvételle, illetve disznóhús evésére kényszerítették. Ezen túl Kr. e. 167 decemberében a templomban bevezették a Zeusz-kultuszt, amelynek során a felállított pogány oltáron disznót áldoztak.¹⁷

Mind a Makkabeusok első könyve (1Makk 2,15kk), mind Josephus beszámol arról, hogy milyen módon robbant ki a Makkabeus felkelés, amikor egy *Mattatiás* nevű pap nem engedelmeskedett a király parancsának, és megölte azt a zsidót, aki az előírt áldozatot mégiscsak végre akarta hajtani. Mattatiás gyilkossága után a hegyek közé menekült öt fiával és több követőjével. Elhatározták, hogy mindenáron – még szombat napján is – harcolnak, ha megtámadják őket. Hamarosan csatlakozott hozzájuk a haszidok csoportja is, akikkel együtt már nagyon megerősödött a felkelés ereje. Mattatiás halála után *Júdás* lett a felkelők vezére. Sikereinek az is oka lehetett, hogy a szeleukida uralkodó a párthusok elleni háborúval volt elfoglalva, és Palesztinában csak kisebb csapatot állomásoztatott. Kr. e. 165-re azonban már olyan erejűvé vált a felkelés, hogy Antiokhosz kancellárját és fiának gyámját,

¹⁶ Bright, 1977, 408–409.

¹⁷ im., 410.

Lysias küldte Jeruzsálembe, aki ott vereséget szenvedett, és tárgyalásokba bocsátkozott a Makkabeusokkal. Mivel maga IV. Antiokhosz időközben meghalt, az amnesziát már utóda, V. Antiokhosz hirdette ki Lysias tevékeny közbenjárására. Ennek nyomán a zsidók visszakapták vallásszabadságukat, és a templomot Kr. e. 165. december 15-én újjászentelheték. Az erre való emlékezés a mind a mai napig megtartott hanuka ünnepe.¹⁸

A következő néhány évben a konfliktus a Szeleukida Birodalommal folytatódott, egészen addig, míg V. Antiokhoszt és gyámját meg nem ölték. Ekkor új király, I. Demetriosz (IV. Antiochos testvére) került a trónra, aki a szintén meggyilkolt Menelaosz helyére új főpapot nevezett ki, akinek hivatalba iktatásával ténylegesen is helyreállt a vallásszabadság. Sokan, így például a haszidok, ezen a ponton befejezettek tekintették a harcokat. A király azonban az új főpappal, Alkimusszal együtt szír csapatokat küldött Júdás ellen, aki legyőzte a támadókat, és egyúttal kereste a kapcsolatot a rómaiakkal, akik támogatásukról biztosították. Demetriosz ebben a helyzetben gyorsan, még a római segítség megérkezése előtt rendet szeretett volna tenni, ezért újabb támadásba lendült, amely harcokban Júdás meghalt. Utóda *Jónátán*, Mattiás legfiatalabb fia lett. Jónátán mintegy nyolc évig meglehetősen sikertelen volt, de utána egyre jobban kihasználta azt a szeleukida belpolitikai bizonytalanságot, amelynek lényege a király és unokaöccse (a jogos trónkövetelő, Alexander Balas) közötti konfliktus volt. Jónátán Kr. e. 153-tól hol egyiküket, hol másikat támogatta. Jónátánt végül Alexander Balas főpappá nevezte ki, ami viszont Júdeában vezetett konfliktusokhoz, hiszen, bár papi származású volt, nem volt tagja a cádokita családnak. Ezen felül I. Demetriosz halála után Jónátán tartományának kormányzója is lett. A további konfliktusokban azonban már kevésbé jól mérlegelt, így II. Demetriosz és Alexander Balas fia, Tryfon harcában végül ez utóbbi áldozatává vált. Politikája azonban azt az eredményt hozta, hogy az utolsóként életben maradt Makkabeus testvér, *Simon* adómentességet tudott kiharcolni II. Demetriosztól, ami a függetlenség formális elismeréseként értékelhető.¹⁹

Ezzel Júdában véget ért a szeleukida időszámítás használata, és az időt Simon trónra lépésétől kezdték számolni. Ez a Hasmóneus-dinasztia uralkodásának kezdete, amely átvezet bennünket Izrael egy következő történeti korszakába, ahol a zsidó hit és élet messzemenően alkalmazkodott a hellenizmushoz.²⁰

¹⁸ Jagersma, 1991, 50.

¹⁹ VanderKam, 2001, 22–23.

²⁰ Jagersma, 1991, 65.

2. PALESZTINA KULTURÁLIS ÉS GAZDASÁGI HELYZETE A HELLENISTA KORBAN

Mint ahogyan arról már volt szó, Nagy Sándor hódítása önmagában nem hozott mélyreható változásokat Palesztina életében. Valláspolitikájában és a népei iránti viszonyában folytatta perzsa királyi elődeinek türelmességét, így a jeruzsálemi közösség aligha élte át változásként a Sándor megjelenésével együtt járó hatalomváltást. A kor legnagyobb horderejű gazdasági eseménye az volt, hogy pénzermékké dolgozták fel a perzsa királyok által összegyűjtött nemesfém kincseket. Ez az intézkedés nagy mértékben megélénkítette a kereskedelmet, amely közvetve nagy hatással bírt Palesztina életére is, hiszen több kereskedő érkezett a térségbe.²¹

2.1. Társadalmi és gazdasági jellegzetességek a Ptolemaioszok idején – a lassú globalizáció időszaka

A Ptolemaioszok a perzsáktól örökölt igazgatási rendszeren alig változtattak. A főpapnak láthatólag ugyanolyan funkciója volt, mint korábban, és bár valószínűleg kifejlődött egy papi arisztokrácia ebben az időben, a társadalom struktúrája sem sokban változott. Úgy tűnik, hogy amennyiben az adót befizették és a rendet fenntartották, a Ptolemaioszok nem szóltak bele a zsidók belügyeibe, akik egyébként engedelmes alattvalónak bizonyultak.²²

Nagyon valószínűnek tűnik, hogy már a legelső Ptolemaida uralkodó bevezette Palesztina *toparchiákra* való felosztásának rendszerét. Egy ilyen *toparchia* a legkisebb kormányzati egység és adószedő hatóság volt. Több *toparchia* együtt alkotta a *hüparchiát*, ami körülbelül megegyezett azzal, amit Egyiptomban *nomosznak* hívtak. Jeruzsálem és Júdea is egy ilyen *hüparchiát* alkothatott. Hozzá kell azonban tenni, hogy Jeruzsálem kormányzása valószínűleg eltért attól, ami az ország többi részén megszokott volt, hiszen ezt a területet a főpap által vezetett Nagy Gyűlés (Gerúzia) vezette, amely később a *Szanhedrin-né* (Bíróság) változott.²³

A birtoklásáért folyó harc keserű éveit leszámítva Palesztina a Ptolemaida-birodalomban virágzásnak indult. Ez a kijelentés még akkor is igaznak tekintendő, amikor tudjuk, hogy I. Ptolemaiosz a király iránti engedelmességet megtagadó zsidók közül sokakat Egyiptomba vitetett, ahol azonban a zsidó kolóniák – különösen az alexandriai – virágzásnak indultak. Szintén I. Ptolemaiosz idejéhez köthető a Héber Szentírás görögre fordításának története is. Az ismert legenda szerint 72 (egy-egy törzsből hat-hat) héberül és görögül is tudó férfi fordította le a szövegeket, ami azután a *Hetvenes fordítás* (*Septuaginta*) nevet kapta. Ha e történet nyilvánvalóan mesés is, annyi igaz lehet belőle, hogy ez a nagy fordítási munka

²¹ Jagersma, 1991, 9.

²² Bright, 1977, 402.

²³ Jagersma, 1991, 15–16.

már I. Ptolemaiosz idején megtörténhetett. Ezzel nem csak az Egyiptomban lévő zsidók kapták meg már a görög anyanyelvükön a Bibliát, de lehetővé vált kultúrájuk képviselése a pogány világ felé is.²⁴

Néha a hellenizmus időszakát legtöbbször hangsúlyozottan a zsidó kultúra befolyásoltsága szempontjából értékelik. E mozzanatot látva fontos hangsúlyt helyezni a kölcsönös interakcióra és a zsidó vallás más kultúrákra gyakorolt hatására is. A Ptolemaida-korban ennek a kulturális interakciónak elsősorban a feltételei alakultak ki, és a Szeleukidák időszakában vált olyan nyomasztóvá a hellenizmus fölénye, hogy az már kulturális konfliktusokhoz vezetett. A görög hódítás első évszázadában a hellén települések folyamatos felépülésével megalakultak a művelődés szigetei és terjedésének fókuszpontjai. A túlnépesedett Hellaszból óriási tömegű kivándorlás kezdődött meg kelet felé, és ezzel teljesen minden napivá vált a görög kalandorok, kereskedők, tudósok jelenléte. A görög hamarosan *lingua franca* lett, és ez által a nem hellén származású keletiek is a hellén szellemmel átitatva, görög modorban írtak tudományos, filozófiai, történeti műveket. A diaszpóra zsidósága elkerülhetetlenül magába szívta az új műveltséget és nyelvet, de hatása alól nem vonhatták ki magukat a palesztinai zsidók sem. Mivel akadtak olyan hithű zsidók, akik elzárkóztak a görög szellem elől, és voltak olyanok is, akik könnyen magukba szívták, már ebben a korban megkezdődött egy lassú, megállíthatatlan szakadás a zsidó gyülekezeten belül.²⁵

Ez a szakadás sok tekintetben az anyagi körülményekhez köthető, hiszen elsősorban a felső rétegek voltak azok, akik az új szellemiséget átvették. E felső rétegek anyagi érdekeltségeik miatt is közelebb voltak a Ptolemaida-udvarhoz, hiszen a király már a kezdetekben bevezette az adóbérlés intézményét, amelyet Palesztinában is elsősorban helyi hatalmasságok birtokoltak. Azt nem tudjuk, hogy maga a főpap adóbérlő volt-e, de az biztos, hogy saját jogán szedett adót, és azt is tudjuk, hogy a nép nevében fizetett adót az udvarnak is. Ez azonban nem valószínű, hogy adóbérlésre utal, mert a főpap mellett egy udvari ember folyamatosan ellenőrizte a bevételek akadálytalan áramlását. Maguk az izraeli városok meg tudták tartani eredeti jellegüket – hiszen a nagyszámú görög betelepülő eleve a partvidéken maradt, vagy Transzjordániába ment –, de akadtak kivételek is, mint például Szamária.²⁶

Jeruzsálem maga nagyon lassan és nagyon kis mértékben vette fel azokat a hellenisztikus jegyeket, amelyek más városokra már korábban is jellemzőek voltak. A hellenista városokban alapvetőnek számító intézmények – mint a *gümnaszeion* (testgyakorló csarnok) vagy az *efébeia* (nevelési központ) – megnyitása Jeruzsálemben nyílt lázadáshoz vezetett, míg más városokban ez már természetes volt.²⁷

²⁴ VanderKam, 2001, 13–14.

²⁵ Bright, 1977, 405.

²⁶ Jagersma, 1991, 20–21.

²⁷ Jagersma, 1991, 38.

2.2. Változások a társadalom és a kultúra terén a Szeleukidák időszakában – az intenzív globalizáció időszaka

Ahogy az imént említettük, már a Ptolemaidák időszakában megoszlott a zsidó társadalom hellenizmus-párti és hellenizmus-ellenes erőkre. A Szeleukidák uralomra kerülése után ez a hellenista párt egyre erősödött, és végeredményben ez vezetett újabb csoportok létrejöttéhez, akik jelenléte meghatározta a későbbi, a második templom pusztulásáig húzódó időket, így Jézus korát is. A *hellenista csoport* önmagában nem volt nagy, mégis befolyása jelentősre tehető, hiszen a társadalom vezető rétegeit jelentették. Vezetőjük a mindenkori főpap volt, a Makkabeus felkelés idején Menelaosz, aki nem csak a vallási, de a gazdasági vezetést is a kezében tartotta azzal, hogy önkényesen felemelte a nép által fizetendő adót. Az ellenállás a hellenista csoporttal szemben tehát kettős volt, kulturális és gazdasági természetű. A Makkabeusok elsősorban vidéken voltak erősek, amely a polarizáció egy újabb dimenzióját mutatja meg, mégpedig a város és a vidék ellentétét. Nem meglepő, hogy a felkelők nagy része alacsony sorból származó volt. Így a Makkabeus háborút elsősorban polgárháborúnak kell tartanunk, és csak másodlagosan volt vallási jellege, ami számunkra, például a Dániel könyve közvetítésével evidenciának tűnhet. A vallási elem jóval inkább jellemző a haszidokra, akiknek a legfőbb célja az volt, hogy helyreállítsák azt a rendet, amelyben minden akadályoztatás nélkül lehet élni a Tóra szerint. E csoportnak később nagy szerepe volt az esszénusok (így a qumráiak) és a farizeusok ideológiájának kialakulásában is. Dániel könyvének szerzőjét valószínűleg szintén haszidnak kell tekintenünk.²⁸

A Szeleukida-uralom idejében még nem beszélhetünk azokról a későbbiekben meghatározó csoportokról, amelyekről korábban történt említés. Bár Josephus állítása szerint mind a szaduceusok, mind a farizeusok, mind az esszénusok léteztek már Jónátán korában, ennek bizonyítása nagy nehézségekbe ütközik, mint ahogyan a korábbi csoportok és az egymás közötti kapcsolatrendszer bizonyítása is.²⁹

Az, hogy létezett hellenista párt, még nem feltétlenül jelentette a Szeleukida Birodalom erőszakos hellenizáló törekvését. A jelenkori kutatások egyre inkább azt erősítik meg, hogy Josephus Flavius nézőpontjával szemben III. Antiokhosz nem volt eleve rosszindulatú a zsidókkal szemben. A Szeleukidák számára a zsidók egyesek voltak a birodalmat alkotó *ethnoszok* közül, tehát nem mint vallási közösség, hanem mint nemzetiség jelent meg előttük. Természetesen, mint minden *ethnosznak*, a zsidóknak is kellett adót fizetniük, ám ez az adó kezdetben meglehetősen alacsony volt, a zsidóknak az egyiptomiak kiűzésében szerzett érdemei miatt. Hozzá kell azonban tenni, hogy III. Antiokhosz már csak királyi kegyként engedélyezte a szabad vallásgyakorlást, míg például Artaxerxész ediktumában még egészen más a hozzáállás: „*Mindazokra, akik nem teljesítik Istened törvényét és a király törvényét,*

²⁸ Jagersma, 1991, 47–48.

²⁹ *im.*, 60.

pontosan szabják ki az ítéletet...” (Ezsd 7,26). Itt még a király védte a zsidók hitét, míg a hellenisztikus modellben csak egy adomány az alattvalók számára a saját hit követése. IV. Antiokhosz ezt vonta vissza, hogy pontosan miért, azt nehéz eldönteni. Lehet, hogy párthíveinek védelmében tette, lehet, hogy politikai szükségből, de az is lehet, hogy egyszerűen csak őrült volt, ahogyan azt már az ókorban felvetették.³⁰

Ami a kor zsidóság számára igazán kísértés volt – és ez a Szeleukida-korszakban erősödött meg –, az az volt, hogy az egyén mennyiben akarta kihasználni az előtte fennálló lehetőségeket. Aki ugyanis betagozódott a hellenista polisz életébe, az előre-lephetett, aki viszont nem, az menthetetlenül lemaradt.³¹

IV. Antiokhosz uralkodása e tekintetben abban hozott újat, hogy a választás lehetősége tűnt el. Valaki vagy behódolt, vagy ellenállt az összes rendelkezésre álló eszközzel.

3. A HELLENISTA GLOBALIZÁCIÓ VISSZATÜKRÖZŐDÉSE A KORSZAK BIBLIAI IRODALMÁBAN A KR. E. II. SZÁZAD KÖZEPÉIG

A következőkben a korai hellenizmus időszakának bibliai háttéroidalmát tekintjük át a művek keletkezésének feltételezett sorrendje, illetve a műfaji sajátosságok alapján. A legfontosabb keletkezési körülményekre utaló ismérvek áttekintésén túl a legfontosabb feladatunk azoknak az eseményeknek a lecsapódását megtalálni, amelyek ezt a korszakot jellemezték, és amelyeknek ismertetésére az előző két fejezetben került sor. A kihívásokra adott bibliai válaszok összegyűjtése lehetőséget biztosít arra, hogy teljes képet alkossunk a zsidóság gondolatvilágának korabeli sokszínűségéről.

3.1. A történeti hagyományok fejlődése a hellenisztikus korban

A deuteronomista történeti mű lezárulta után Izrael még egyszer kísérletet tett arra, hogy egy nagyszabású történeti munka keretében értelmezze önmagát, amely átöleli a leghosszabb történeti időszakot, amennyiben – Ezsdrás és Nehémiás könyveit is figyelembe véve – egy Ádámtól Nehémiásig húzódó, Krónikás történeti munkát szemlélünk. E könyv, illetve további szerkesztése minden bizonnyal békés körülmények között történt meg, és nem egy katasztrófa bénító szorítása alatt. Ezzel szemben a Makkabeusok könyvei, valamint Eszter könyve ismét egy krízis közvetlen lenyomatának tetszenek. A hellenizmus kora sokszínű történetírást hagyományozott ránk.³²

³⁰ Kőszeghy, 2004, 19–21.

³¹ *im.*, 22.

³² Von Rad, 2000, 275–276.

3.1.1. A Krónikás beszámolója

A Krónikák könyve szerves egységet alkot Ezsdrás és Nehemiás könyvével. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy a két műben nagyon sok a formai és tartalmi hasonlóság. Mindkettő ugyanazt a munkamódszert követi, nagyon hasonlóak a témák (templom, kultusz, léviták, törvény, samaritanus kérdés stb.). Ezsdrás könyve ott folytatja, ahol a Krónikák könyve véget ér, sőt még Ezsd 1,1–3 paralel szövege is irodalmi hidat képez a Krónika felé.³³

A kutatók legtöbbször a Krónikák és a tulajdonképpeni Krónikás történeti mű keletkezésének idejét Kr. e. 400 és 200 közé teszi. A hellenizmusra való utalások hiánya miatt egy részük inkább a perzsa korszakra datálja, míg mások úgy érvelnek, hogy túlságosan kevés lett volna az idő az Ezsdrás-Nehemiás könyvekkel való egybeszerkesztésre, ha a Krónikák is a perzsa korszak terméke. Abban is megoszlanak az elméletek, hogy milyen mértékben beszélhetünk egy úgynevezett alaprétégről és mikor, valamint, milyen mértékben történt meg ennek a kiegészítése. Mivel a mű a fogság végét jelző Nagy Círus-féle ediktummal végződik, ezért az csak a fogság utáni időszakban keletkezhetett. A mű erős kultikus érdeklődése szintén a második templom korára utal. Az 1Krón 29,7 a Dárius által bevezetett *dárikot* említi, mint Dávid korának fizetőeszközét. Ez egyrésztől egy Dárius utáni időponthoz vezet, ugyanakkor egy olyan korba, amikor már feledésbe merült, hogy honnan ered ez a fizetőeszköz. A könyvben erős a samaritanusokkal szembeni fenntartás. Mivel a samaritanus közösség csak valamikor Kr. e. 350–330 körül szerveződhetett meg, a könyv (vonatkozó része) nem keletkezhetett Kr. e. 300 előtt.³⁴

Hogy mennyiben lehet a könyvet a hellenizmus ellenhatásaként értékelni, az kevésbé felmérhető. *Kratz* például a következő ismérveket emeli ki, amellyel a könyvet a Makkabeusok korába szeretné helyezni. A könyvben szerinte kítapintható: „(1) a Júdát fenyegető katonai veszély kiemelése, biztatás a túlerő ellen, (2) a vallási reformok hangsúlyozása – egy újabb reform igénye miatt, (3) Jahve egyedüli istenvoltának hangsúlyozása – a hellenista politeizmus ellen, (4) a kanonikus könyvek állandó idézése és Istenre mint az ősök istenére való hivatkozás – a hit melletti megmaradásra való buzdítás, (5) a hellenista hatás tudatos »agyonhallgatása«, (6) a megfizetés-tan – mint a görög sors-tan (*moira*) ellenhatása, (7) az idealizált zsidó királyság, mint a hellenista uralkodó ellenképe, illetve alternatívája.”³⁵

Nagyon meggyőzően hangzik az is, amit *Kustár Zoltán* ír arról, hogy mennyiben lehetett a Krónikák könyve válasz egy hellenista kihívásra: „A III. század elejére datálható Jób és a Prédikátor könyve, egyes zsoltárok vagy a prófétai hagyomány kései darabjai jól szemléltetik a korabeli vallási viszonyokat. A hellenista filozófiák hatására a jó erkölcs és a törvény iránti hűség haszna sokak számára kérdésessé válhatott. Van-e értelme kitartani az ősök hite mellett, van-e értelme alávétetni

³³ Kustár, 2002, 7.

³⁴ *im.*, 25.

³⁵ Idézi: Kustár, 2002. 25. (111. lábjegyzet)

magát az embernek magát a Törvény szigorú előírásainak, ha az ember sorsa teljesen függetlenül alakul a tetteitől (Jób, Préd)? Forduljon az ember – legjobb esetben is egy kiszámíthatatlan, mert elrejtőzködő Isten képével a szívében – az egyetlen bizonyosság, a földi jó és boldogság felé (Énekek, Préd)? De ha a hívő még el is fogadja, hogy sorsát a törvény iránti hűsége alapján az igazságos Isten irányítja, akkor is felmerül a kérdés, hogy e hit megéléséhez mennyiben van szüksége a templomi istentiszteletre. A Prédikátor vagy a Példabeszédek könyve végső redaktorainak a hallgatása ebben az összefüggésben nagyon is sokat mond.³⁶

A Krónikák könyve erre a krízisre kíván megfelelni, mégpedig azzal a határozott hozzáállással, hogy Izrael történetét mindenféle hellenisztikus felhang és eszköz nélkül meséli el, mintegy újra okulásként az idegen kultúra csábítása alatt álló kortársaknak.

3.1.2. A Makkabeusok könyvének szerepe a korszak megítélésében

A korszak egyetlen, még a bibliai történetírás hagyományait követő műve a *Makkabeusok I. könyve* (1Mak). A könyv IV. Antiokhosz trónra lépésétől egészen Kr. e. 135-ig kíséri figyelemmel az eseményeket meglehetősen nagy részletességgel. Az ábrázolás higgadt és tárgyilagos, a vallásos jelleg nem hivalkodó, és leginkább a zsidó törvényhez való állhatatos ragaszkodásban mutatkozik meg. Bár az 1Mak keletkezése már a vizsgált korszakon kívülre esik, tartalma mindenképp indokoltá teszi megemlítését. Ugyanez igaz az egészen más jellegű *Makkabeusok II. könyvére* (2Mak) is. A könyv IV. Szeleukhossal kezdődik, tehát némileg hamarabbról indítja az elbeszélést, mint az 1Mak, és jóval hamarabb véget is ér, mégpedig Júdás Makkabeus Kr. e. 162-ben bekövetkezett halálával. A különbség nem csak a vizsgált évtizedekben látszik, hanem a stílusban is. A 2Mak tele van csodákkal, látomásokkal és különböző jelenésekkel, azaz az ég és a föld közötti határ határozottan elmosódik az elbeszélésben. A 2Mak az úgynevezett patetikus történetírás kategóriájába tartozik, azaz a hellenisztikus regény egy fajtájának jellegzetességeit hordozza magán. Éppen ezért a történettudomány szempontjából kevésbé értékelhető, mint az 1Mak, viszont vallástörténetileg kiváló korpépet ad. Egyrészt szerepel benne a feltámadás hite, másrészt megjegyzéseket tesz az ember halál utáni sorsára, harmadrészt pedig nagyon kifejtett a mártírteológiája.³⁷

Annak ellenére, hogy a patetikus történetírás jegyei kétségbevonhatatlanok, ami egyúttal a hellenista kultúra aktív befolyására is utal, a 2Mak szerzője világosan kirajzolja a palesztinai zsidóság világképének lassú átalakulását, amelyet nem utolsósorban a Szeleukidákkal vívott harcok érleltek ki. A válasz lényege: ha már nem működik a földi igazságszolgáltatás, akkor bizonyos, hogy Isten a halál után választja ki és jutalmazza meg az övéit.³⁸

³⁶ Kustár, 2002, 26–27.

³⁷ Stemberger, 2001, 33–34.

³⁸ Pecsuk, 2004, 107.

3.1.3. Eszter könyvének műfaji sajátosságai és ezek tanúságai

Eszter könyve a keresztyén egyház megközelítésében a történeti könyvek közé van helyezve, de a héber kánon szerint az Iratok része. Az, hogy egy történeti jellegű témát dolgoz fel, és hogy egy ünnep eredetét írja le, számunkra azt mutatná, hogy valóban történetírásról van szó, ám már egy egyszerűbb vizsgálat is kimutatja, hogy egy olyan könyvről beszélünk, amelyet jóval inkább kell irodalmi, mint történet-tudományi vagy teológiai módszerekkel vizsgálni.³⁹

Ez persze nem jelenti azt, hogy a könyv ne íródott volna történeti igénnyel. Ezért is szerepelnek benne történelmi adatok, a helyszín leírása, a Perzsa Birodalom belső életének ismertetése stb. Ám mindez a mai formában egyáltalán nem értékelhető reális történelmi eseményként.⁴⁰

Jellegzetességei miatt Eszter könyvét nem a palesztinai, hanem a keleti tartományok diaszpórájának termékeként kell nyilvántartanunk, amely külön színezheti a korabeli zsidóságról alkotott képünket.⁴¹

Itt és most nem bocsátkozunk bele azokba a tényközlésekbe, amelyek világossá tehetik, hogy Eszter könyvének eseményei nem játszódhatnak a perzsa I. Xerxész udvarában, hanem a hangsúlyt arra tesszük, hogy miként hordozza ez a könyv magán a több száz évvel későbbi hellén korszak jegyeit. *Stemberger* Judit és *Tóbiás* könyvével együtt Eszter könyvét is az ún. hellenisztikus regény műfajába sorolja,⁴² amely azt mutatja, hogy szerzője, valamint olvasói olyan hellenizált zsidók, akik a saját maguk számára kiemelkedő jelentőségű témát – amely egyenesen a nacionalizmus jegyeit hordozza magán⁴³ – egy idegen kultúra eszköztárával mesélik el. Itt tehát a hellenisztikus kultúrához való alkalmazkodásra látunk jó példát.

Fontos azonban megjegyezni, hogy Eszter könyvének későbbi, görög nyelvű kiegészítései a művet jóval inkább a vallásos irodalom felé tolják el, hiszen a görög szövegek eleve azzal az igénnyel születtek, hogy Eszter története fokozottabb vallásos jelleget kapjon. Ezért helyeztek az eredeti elbeszélés menetébe imádságokat és Isten aktív beavatkozására utaló történetrészeket. Ezzel a kiegészítéssel a hellenista karakter – a görög nyelvű eredet ellenére – csökken, és a mű még hangsúlyosabban kiemeli: Eszter és Mardókeus mentette meg népét.⁴⁴

³⁹ Soggin, 1999, 424.

⁴⁰ Kocsis, 2000, 420.

⁴¹ Rózsa, 1996, 426.

⁴² Stemberger, 2001, 53.

⁴³ Soggin, 1999, 425.

⁴⁴ Rózsa, 1996, 538–539.

3.2. A bölcsességirodalom gondolatvilágának változása a hellenizmus kihívásainak hatására

Ha a bölcsességirodalom egészét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy egy olyan, az egész ókori Keleten elterjedt műfajjal van dolgunk, amely mintegy ahistorikus, idegen elemként hatolt be a Jahve-hitbe. Maguk a témák, amelyekkel a bölcsességirodalom foglalkozik, megint csak közismertek szerte az ókori Keleten, de ugyanúgy a hellén világban is, így sajátos bibliai tartalma sok esetben tulajdonképp nincs is. Tovább árnyalja a kérdést a tény, hogy Izrael hitének legtipikusabb elemei, mint például Isten tevékeny jelenléte, Izrael kiválasztása és megmentése stb. egyáltalán nem szerepel a témák között. A bibliai teológia nagyon sokáig éppen ezért erős fenntartással viseltetett a bölcsességirodalom iránt.⁴⁵

A társadalmi beágyazódás tekintetében szintén összehasonlítható a héber bölcsességirodalom más népek hasonló irodalmával. A legtöbbször a királyi udvarok írástudó rétegeihez, tisztségviselőihez kötik ezt az irodalmi kifejezőmódot, amely egyúttal azt is jelenti, hogy a bölcsességirodalom mindig a vagyonosabb rétegek sajátja. Létezik azonban egy elmélet, amely az összehasonlító antropológia talaján áll, miszerint a bölcsesség-mondások akár a hatalommal szembeni önkifejezés egy módjai is lehetnek. Megfigyelték ugyanis néhány afrikai társadalomban, hogy elsősorban a szélesebb népréteg az, amely a világ megfigyeléséhez kapcsolódó megfigyeléseit közmondásokkal örökíti tovább. Ennek analógiájára a bibliai példabeszédekre is tekinthetnénk úgy, mint azokra a gondolatokra, amelyeket a hatalom mindennapi életbe történő beavatkozása nyomán hívtak életre.⁴⁶

3.2.1. Jób könyve

Az Ószövetség könyveinek közös tanítása, hogy Isten mindenható, igazságos, és hogy mindenkinek tettei szerint fizet meg. Ezt a jutalmat vagy büntetést Isten e földi életben osztja ki, lévén, hogy a halál utáni igazságszolgáltatás gondolata még nem jelent meg. Ezért tehát a jók, akik felismerik és követik Isten akaratát, gazdagságot, egészséget, jólétet élvezhetnek, míg azok, akik ostoba módon figyelmen kívül hagyják Isten akaratát, szegénységet és nyomort vonnak saját és szeretteik fejére. A Tóra (és a történeti irodalom) ezt a nézetet a közösség szintjén értelmezi, míg a bölcsességirodalom az egyén szintjére bontja le.⁴⁷

Izrael bölcselete azonban észrevette, hogy a megfizetés-tan és a tapasztalati valóság sokszor nem vagy csak alig hozható egymással párhuzamba. Jób és a Prédikátor könyve előtt is próbáltak választ adni erre a problémára, mint például „*a világ*

⁴⁵ Soggin, 1999, 395–396.

⁴⁶ im., 398–399.

⁴⁷ Kustár Zoltán, 2004, 82.

igazságos rendje előbb-utóbb helyreáll”, „az anyagiaknál értékesebb kincseket nyernek az igazak”, „az igaz tettek gyümölcse, ha a halál után is, de beérik”, „Isten igazságossága nem az egyén, hanem a közösség szintjén érvényesül”, vagy a „szenvedés nem egyéb, mint atyai fenyítés”.⁴⁸

Jób könyve ezeken túlmutató, új megközelítést hoz, mert bár nagyjából ezek a hagyományos válaszok megjelennek Jób barátainak válaszaiban is, Jób szájából már mást hallunk. Az ő istene egy kiszámíthatatlan, döntéseiért számon nem kérhető és mércéért ezért nehezen választható úr. Mégis a könyv utolsó nagyobb egységében, Isten és Jób dialógusában, ahol válaszok egész sorozata adja a hagyományos bölcselkedésen túlmutató válaszokat, Jób és általa Izrael is feleletet kap székszisére.⁴⁹

Ilyen módon az egész könyv egységesen szól, még beleértve a sokszor korábbi keletkezésűnek datált kerettörténetet is. A legelterjedtebb elképzelések szerint ugyanis Jób könyvének elbeszélő kerete (Jób 1–2 + 42,7–17) a könyv középső, bölcséleti szakaszától függetlenül keletkezett, és eredetileg két külön forrásra mennek vissza. Probléma azonban, hogy a költői részek feltételezik Jób sorsának rosszra fordulását, anélkül, hogy arról beszámolnának. A két részből összeállítható elbeszélés valóban viszonylag egységes történetet tár elénk, ami azonban „kínosan banális”. Ez tehát önmagában teológiailag tarthatatlan. A költői részt tekinthetjük a keret-elbeszélés kiegészítésének, de igazat adhatunk Schmidnek is, aki a keret előállítását nem akarja a dialógus-résztől független folyamatként kezelni.⁵⁰

A hellenizmus korára való datálást elsősorban az erősíti meg, hogy az izraelita bölcsességirodalom fenn vázolt, kései problémái jelentek meg benne. Nyelvi bizonyíték a kései keletkezés mellett az, hogy Elíhú beszédében aramizmusok vannak, és kimutatható néhány irodalmi kapcsolat is kései bibliai iratokkal. Mindezek ellenére Jób könyvében nincsenek jellegzetesen hellenizmusra utaló nyomok. Bár jelentősége a bölcsességirodalom fejlődésében rendkívüli, de mint közbenső láncszem, nem árul el többet a korról, amiben keletkezett, és reflexiója elsősorban az egyéni életet érinti, és nem a közösséget.⁵¹

3.2.2. A Prédikátor székszise

A prédikátor, Jób könyvéhez hasonlóan, a hivatalos bölcsességirodalom kritikusanak bizonyul. Bár jobban teologizál, mégis ragaszkodik a bölcsességirodalom alapvetően praktikus jellegéhez.⁵²

⁴⁸ im., 83–85.

⁴⁹ im., 85–87.

⁵⁰ Schmid, 2005, 4–5.

⁵¹ Rózsa, 1996, 363.

⁵² Stemberger, 2001, 23.

A hellenizmus hatása két szinten jelentkezik, amelyből az első szociológiai jellegű. Rózsa Huba mutat rá, hogy a könyv keletkezési körülményeinél feltétlenül figyelembe kell venni a társadalmi körülményeket. A Prédikátor szavai ugyanis egy olyan korszakról beszélnek, amikor szilárd a közigazgatás, béke van, és adott a meggazdagodás lehetősége. Mindezek a Kr. e. III. századra igazak, amikor Izrael a Ptolemaioszok uralma alá tartozott.⁵³

A Prédikátor személyével kapcsolatban az lehet a benyomásunk, hogy ő a befolyásos körök tagja. Ennek nyomán nem is meglepő, hogy a fennálló rend megtartására biztat, nem kérdőjelezi meg a király hatalmát, vagy hogy a gazdasági, társadalmi helyzet tiszteletben tartására hív. Mivel semmit sem lehet megváltoztatni, egyet tehetünk: élvezzük az életet. Persze, ennek lehetőségei is csak kevesek számára voltak adottak. A Prédikátor ilyen módon a hellenizmus által is befolyásolt társadalmi rend konzerválására hív fel, amely minden bizonnyal már kortársaiból is ellenérzéseket váltott ki. A Prédikátor mindezek ellenére arról beszél, hogy eszteleiséget követ el, aki pazarló, nem Istenre figyelő életet él.⁵⁴

A Jahve-hitet megerősítő szavai mellett azonban tapintható a hellenista gondolkodás hatása is. *Lohfink* például összekötő kapocsnak tartja a könyvet az izraelita bölcsességi gondolkodás és a hellenista bölcsességi irányzatok között. Megkísérli átvenni, amit lehet, ugyanakkor igyekszik megőrizni Izrael hitét is.⁵⁵

3.2.3. A műfaj további példái

A meglehetősen gazdag deuterokanonikus, apokrif és pszeudoepigráf zsidó bölcsességi irodalomban a legfontosabb tanúságokat talán három könyv hordozza, melyek a Sirák fia könyve, a Bárúk könyve, valamint a *Salamon bölcsessége*. Ezek a hellenizmus befolyása elleni védekezésnek különböző példáit adják.⁵⁶

A három közül az utolsó kettő keletkezése már túlmutat vizsgált korunkon,⁵⁷ ám tanulságként elmondható, hogy mindkettőben a hellenista hatások megerősödését tapasztalhatjuk. A görög filozófiai iskolák szinte mindegyike rajta hagyta lenyomatát, néha egészen explicit módon jelenik meg a sztoicizmus vagy a platonizmus.⁵⁸

A *Sirák fia könyve* azonban igen kevés mélyreható görög filozófiai gondolatot épít be teológiájába. Az átvételek felszínesek, inkább a kommunikáció megteremtése céljából beszél olyan szavakkal és fogalmakkal, amelyet a hellenizált hallgatóság is megértett.⁵⁹

⁵³ Rózsa, 1996, 407.

⁵⁴ Jagersma, 1991, 22.

⁵⁵ Rózsa, 1996, 407.

⁵⁶ Bolyki, 2004, 81.

⁵⁷ Ld pl. Rózsa, 1996, 482 és 521, vagy Schmatovich, 2001, 580 és 481.

⁵⁸ Pecsuk, 2004, 111–112.

⁵⁹ im., 110.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy Sirák fia hasznosnak látja a hellenista bölcsességet, de nem szabad a kegyes ember életében utat engedni neki. A legjobb védekezés egy olyan szellemi elitet kinevelni, amelyik nem hódol be a pogány filozófiának, hanem méltó ellenpárt alkot neki.⁶⁰

A szerző – akinek működési korát a címfelirat datálása és a szöveg belső összefüggései alapján is viszonylagos pontossággal datálni tudjuk – egy olyan korszakban élt, amely sorsfordító volt a palesztinai zsidóság életében. Ez a kor a Szeleukidák korai éveivel kapcsolódik, amikor a hellén uralkodók tiszteletben tartották a zsidó vallás előjogait. Ugyanakkor ez volt az a kor, amikor a hellenista eszmék elkezdtek vonzani elsősorban a vezető réteget, így a papság és az arisztokrácia egy része is hajlandó volt fokozottabban alkalmazkodni az új szellemi áramlatokhoz. Sirák fia azért írja könyvét, „*hogy erősítse hitsorosait, meggyőzze őket Izrael hitének értékéről. Az igazi bölcsességet a kinyilatkoztatott Törvényben találják, ezért nincs szükségük arra, hogy azt a hellenizmusban keressék. Írásában a hagyományos vallásosság és a bölcsességi kultúra értékeit összegzi, amelyet saját tapasztalatával is gazdagít.*”⁶¹

3.3. Az apokaliptika születése és korai megnyilvánulási formái

Az apokaliptika műfaja a Kr. e. III. század legvégétől vált alapvető fontosságúvá Izraelben. Olyan munkák tartoznak ide, mint Dániel könyve az Ószövetségből, vagy a Jelenések könyve az Újszövetségből, de más bibliai könyvek kisebb-nagyobb részletei is ezeket a műfaji jegyeket hordozzák, például Ezékiel 38–39, Zakariás 9–14, vagy akár a Márk 13. Nagyon fontos, nem bibliai apokaliptikus könyvek is használhatók ennek a műfajnak a tanulmányozásához, mint például Énók könyve, Báruk 2. könyve, Ezsdrás 4. könyve, Mózes mennybemenetele stb. Az apokaliptizisek általában egy mennyből származó kijelentést tartalmaznak, amelyet egy közvetítőn, nem ritkán egy angyalon vagy a múlt egy jelentős személyiségén (Énók, Ábrahám stb.) keresztül kap meg a szerző.⁶²

Az apokaliptika elnevezés a görög „*apokaliüpszis*” szóból ered, melynek jelentése: feltárás, kijelentés, kinyilatkoztatás.⁶³

Az apokaliptika irodalmilag így elsősorban pszeudonim alkotásokban nyilvánult meg, mivel elterjedt a felfogás, hogy a prófécia Ezsdrás idejével megszűnt, ezért a prófétikus kijelentéseket a múlt nagy férfiúinak szájába kellett adni.⁶⁴

A múlt nagyjai és a mennyei dimenziók iránti érdeklődés nem véletlen, mert a történelemhez és az e világhoz fűződő viszony megsérült. „*A múltat már nem*

⁶⁰ Bolyki, 2004, 82.

⁶¹ Rózsa, 1996, 530.

⁶² Ceresko, 2003, 334.

⁶³ Schmatovich, 2001, 596.

⁶⁴ Stemberger, 2001, 30.

lehetett többé üdvtörténetként értelmezni, s a prófétai üdvösségígéretnek beteljesedése sem volt már elképzelhető a történelem természetes fejlődése alapján. Pozitív irányú változás csak a mindent előre meghatározó Isten személyes beavatkozása révén volt remélhető” – írja Stemberger. Ez tulajdonképp a dualizmus látásmódja, ahol az igazak a világ pusztulásában látták meg reménységüket. Az apokaliptikus csoportok világszemlélete alapvetően pesszimista, amely minden földit és materiálist megvet. Később ez az életérzés a gnózis számára is táptalajul szolgált.⁶⁵

Az apokaliptikus gondolkodás kialakulását a fogság utáni zsidó közösség, pogányoktól való függősége segítette elő (amelynek jó tükrét adhatja Zak 9–14 néhány fejezete), de az apokaliptika közvetlen kiváltó oka a vallásához és a nemzeti hagyományaihoz hű zsidóság szenvedése volt a Kr. e. II. században, IV. Antiokhosz Epifanész erőszakos hellenizáló politikája miatt. E korszakból való a Dániel könyve, az apokaliptika tanúja, amelynek szerzője a hamarosan bekövetkező végidő ígéretével erősíti meg és vigasztalja üldözött honfitársait.⁶⁶

3.3.1. Deutero- és Trito-Zakariás

Zakariás könyvének második része az Ószövetség kutatóinak nagy része szerint elkülöníthető Zak 1–8-tól. A 9–14 más kor(ok) terméke, ahol a kihívások és a problémák már egészen mások, mint a templomát építő hazatérők körében voltak. Felmerül azonban annak lehetősége is, hogy maga a Zak 9–14 sem egységes, hanem deutero- (9–10) és trito-zakariási (11–14) részekre, esetleg további keletkezési rétegekre bontható szét.⁶⁷

Bár – elsősorban a deutero–zakariási szakasz – a kései perzsa korra is datálható, sok érv szól az mellett, hogy a Zak 9–14 keletkezését a hellenista korra tegyük. Sokan például a bevezető verseket (9,1–8) Nagy Sándor tíruszi hadjáratára vonatkoztatják, az azt követő messiási szakaszt pedig magára Nagy Sándorra.⁶⁸

A 9,13kk-ben a görögök elleni harcról van szó, amelyben bár részt vesz a nép, mégis Jahve vívja ki a győzelmet. Isten háborúja az egész világra kiterjedő győzelemben fog kiteljesedni (14. fejezet), amelyet a könyv szerzője jellegzetes apokaliptikus képekkel fest le.⁶⁹

Bármikorra is tehető e szakaszok keletkezése, a benne szereplő apokaliptikus képek jól illenek vizsgált korunkba, amelynek megannyi fegyveres konfliktusa okot adhatott a zsidó prófétai irodalom e kései megszólalására.

⁶⁵ im., 29.

⁶⁶ Rózsa, 1996, 439.

⁶⁷ im., 298.

⁶⁸ im., 300.

⁶⁹ Rózsa, 1996, 303.

3.3.2. Dániel könyve

Dániel könyve szerzőjének a zsidó – és ezt követően a keresztyén – hagyomány egészen a XIX. századig annak főszereplőjét tekintette, akit Jojákin király 3. esztendejében vitt fogságba a babiloni király (Kr. e. 606). Számos jel mutat azonban arra, hogy a könyv jelen formájában nem a babiloni fogság idején, hanem jóval később, a Kr. e. II. században, a Makkabeusok korában keletkezett. Bár az elbeszélések a babiloni és perzsa birodalmakban játszódnak, mégis a történeti adatok meglehetősen pontatlanok. Ezzel szemben a könyv adatai a hellenista kor viszonyainak alapos ismeretéről tanúskodnak. Különösen igaz ez a 11. részre, ahol pontosan feltárul a hellenista uralkodók alatti Palesztina története. Szó van a templom megszenteltetéséről és a Makkabeus felkelés kezdetéről, de a látok nem ismeri a templom újra felszentelését (Kr. e. 164), sem IV. Aniokhosz Epifánész halálának körülményeit. Más jellegzetességek is megerősítik Dániel könyvének kései keletkezését. Nyelvezete kétségtelenül fogság utáni, s nemcsak perzsa, de görög kifejezéseket is tartalmaz. Ezek alapján a könyv keletkezése a Kr. e. 167 és 164 közötti időszakra tehető.⁷⁰

A könyv célja nem is igazán értelmezhető, ha csak úgy tekintünk rá, mint egy múltból a jövő felé mutató próféciára. Első olvasói minden bizonnyal nem is így tanulmányozták, mivel tudták, hogy nem próféciával van dolguk. Ezekben a fejezetekben sokkal inkább egy történelemről szóló, bátorító tanítást kerestek, hiszen a szerző azt szerette volna megmutatni, hogy miként tekinthetnek az olvasók vissza a múltba, és hogyan tanulhatnak a történelemből. Itt ugyanis világosan látszik, hogy az átmeneti hatalmak mind kudarcot vallottak, és végül Isten beavatkozása oldotta meg a kérdéseket. Isten műve ugyan sok nehézség közepette valósul meg, de a végső győzelem biztos.⁷¹

Ebből a szempontból is fontos kérdés, hogy kik lehettek a könyv szerzői, hiszen tevékenységük megvizsgálásával megérthetjük az erőszakos hellenizálásra adott zsidó válaszok jellegzetességeit is. A könyv belső jellegzetességei arra engednek következtetni, hogy a szerző egy olyan vallási csoportból származhatott, amely élesen szemben állt a hellenista megszállókkal és helyi kiszolgálóikkal, ugyanakkor a konfliktus megoldását nem feltétlenül fegyveres harcokban, hanem Isten beavatkozása nyomán tudta elképzelni. Jelenlegi ismereteink szerint egyetlen ilyen csoport létezett a korban, akiket „*haszidok*” (jámborok) névvel szokás megjelölni. Bár ők is harcoltak a Makkabeusok oldalán, abban a pillanatban függetlenedtek tőlük, amikor a felkelés kezdett politikai célokat szolgálni. A könyvben több olyan pont van, amely a haszidok lelkiségére utal, így például a Tóra iránti feltétlen engedelmesség tanítása, imák, amelyek rájuk utalnak (Dán 3,26–45;

⁷⁰ im., 432–433.

⁷¹ Schmatovich, 2001, 596.

9,4–19), vagy a nézet, amely elismeri Izrael eltévelyedését, és hivatkozik Isten irgalmas jóságára, ami az egyedüli megoldás.⁷²

Az apokaliptikus irodalom későbbi darabjai már nem tartoznak dolgozatunk vizsgálatának körébe, de összefoglalásként elmondhatjuk róluk, hogy elmélyítik azokat a tanúságokat, amelyeket a Dániel könyve kapcsán összegeztünk.

ÖSSZEFOGLALÁS

A hellenizmus korának történetéről és irodalmáról szóló rövid összefoglalásnak több tanúsága is van. Mind a történeti, mind a társadalmi, mind pedig az irodalmi lecsapódást illetően megállapítható, hogy a zsidóság alapvetően kétféle módon reagált a hellenizmus ellentmondást nem tűrő terjedésére. Bizonyos körök a passzív vagy aktív befogadás különböző módjait választották, míg mások mereven ellenálltak a szellemi hatásoknak. A hellenista ideológia és államrend intenzív terjedésének időszakában az ellenállás egyértelműen megerősödött.

A megvizsgált bibliai és deuterokanonikus munkák fényében e válaszokat a következőképp csoportosíthatjuk. A könyvek egy köre *szellemében és irodalmi eszközeiben használta a hellenista eszközkészletet*, bár céljuk nem a hellenista eszmék integrálása volt. Erre jó példa az Eszter könyve, a Prédikátor könyve vagy a Jézus, Sirák Fia könyve. Más irodalmak *tüntetően nem használnak hellén eszközöket*, és a hagyományos formák használatával ellensúlyozzák a hellenizmus szellemi fölényét. Ilyen például a Krónikák könyve vagy Jób – utóbbi azonban lehetséges, hogy nem is szándékozik polémiaiba bocsátkozni a görög bölcsélettel. Főként az apokaliptikus irodalomra jellemző a pogány, *Isten-ellenes erők pusztulásának képszerű leírása*, mint ami Zakariás könyvének kései részeiben vagy Dániel könyvében egyértelmű. Végezetül, a zsidó irodalomban nem ismeretlen *a hellenizmus kultúrájának befogadása* sem, ami főként a kései irodalomban, például a Bölcsesség könyvében tetten érhető.

Ha témánkat nem a zsidóság reakciói felől vizsgáljuk, hanem a hellenizmus térnyerése oldaláról, akkor kimutatható a hellén globalizáció terjedésének néhány szintje is. Ezek közül az első (Nagy Sándor és a trónutódlás körüli harcok) inkább előkészítő jellegű volt. A hellenizmus elterjedéséhez nem volt elegendő idő, illetve a folyamatos harcok meg is akadályozták akadálytalan kibontakozását. A Ptolemaidauralom alatt, illetve a Szeleukidák uralmának első felében a hellenizmus csendesen, de akadály nélkül terjedhetett. A harmadik szakaszra az erőszakos, ám sikertelen terjesztés jellemző, míg a Makkabeus háborúk után újra a lassú, de biztos beágyazódás időszaka kezdődött, amely végül teljességgel átalakította a zsidó gondolkodást.

⁷² im., 599.

A dolgozatunkban vázolt jelenségek egy része nem idegen korunktól sem. Az angol nyelv terjedése kísértetiesen hasonlít az egykori *koiné* görög térnyeréséhez. A korábban zárt kultúrák és hagyományok felbomlani látszanak egy hatalmas, az élet minden területét befolyásoló kulturális erő hatása alatt, és még a vallás sok területe is ugyanazokat a szinkretista jegyeket mutatja fel, amely egykor már tapasztalható volt. Ugyanakkor a globalizáció, akár egykor, úgy ma is teret nyit a nyílt párbeszédnek, a megismerést hozó utazásoknak, és segít átlépni a felesleges akadályokat képező kulturális zsákutcákon.

Bár korunk globalizációja lényegesen összetettebb és sokszínűbb, alighanem mégsem hiábavaló azokat a tanulságokat levonni, amelyeket Isten népe egy hasonló jelenség uralkodóvá válásának kapcsán megértett.

Dr. Czagány Gábor
főiskolai docens

Gál Ferenc Főiskola Társadalomtudományi Intézet

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bolyki János, *Bölcsesség a deuterokanonikus könyvekben* in Xeravits Géza – Zsengellér József (szerk.) 2004. *Szövetségek erőterében. A deuterokanonikus irodalom alapvető kérdései* (L'Harmattan, Budapest) 81–96.

Bright, John 1977. *Izrael története* (Kálvin János Kiadó, Budapest)

Ceresko, Anthony R. 2003. *Introduction to the Old Testament* (Orbis, Maryknoll, NY)

Jagersma, Henk 1991. *Izrael története az ószövetségi korban I–II.* (Kiadó nélkül, Budapest)

Kertész István, 2000. *Hellenisztikus történelem* (História – MTA Történettud. Intézet, Budapest)

Kocsis Elemér, „*Eszter, Eszter könyve*” szócikk in Bartha Tibor (szerk.). 2000. *Keresztyén Bibliai lexikon*. I. köt. (Kálvin János Kiadó, Budapest) 420.

Kőszeghy Miklós 2004. *Milyen messze van Kandahar Jeruzsálemtől?* in Xeravits Géza – Zsengellér József (szerk.) 2004. *Szövetségek erőterében. A deuterokanonikus irodalom alapvető kérdései* (L'Harmattan, Budapest) 15–29.

Kustár Zoltán, „*Az igazak szenvedésének oka és értelme – a hagyományos bibliai bölcselkedés és Jób könyve alapján*” in *Lelkipásztor*, 2004/3, 82–88.

- Kustár Zoltán 2002. *A Krónikák könyve* (DRHE Ószövetségi Tanszék, Debrecen)
- Pecsuk Ottó, *A deuterokanonisztikus bibliai könyvek és a hellenisztikus filozófia* in Xeravits Géza – Zsengellér József (szerk.) 2004. *Szövetségek erőterében. A deuterokanonikus irodalom alapvető kérdései* (L'Harmattan, Budapest) 97–113.
- Rad, Gerhard von 2000. *Az Ószövetség teológiája* (Osiris, Budapest)
- Rózsa Huba 1996. *Az Ószövetség keletkezése II.* (Szent István Társulat, Budapest)
- Schmatovich János 2001. *Bevezetés az Ószövetségbe. Az ígéretek emlékezete* (Agapé, Szeged)
- Schmid, Konrad, „*Jób szenvedésének problémája – a könyv prologusának fényében*” in *Theologiai Szemle*, 2005/1, 4–14.
- Soggin, Alberto 1999. *Bevezetés az Ószövetségbe* (Kálvin János Kiadó, Budapest)
- Stemberger, Günter 2001. *A zsidó irodalom története* (Osiris, Budapest)
- VanderKam, James C. 2001. *An Introduction to Early Judaism* (Eerdmans, Grand Rapids)

AZ EMBERI ÉLET VÉDELME A KATOLIKUS EGYHÁZ TANÍTÁSÁBAN*

BEVEZETÉS

Amikor a megtisztelő felkérés kapcsán az előadás tartását elvállaltam, nem tudtam, hogy a nem művi abortusz következtében elhunyt magzatokkal kapcsolatos szabályozást is érinteni fogom. Gyermeünk, Hámori Gergely 2014. december 20-i születése előtt, 5 hónapos korában elhunyt. Temetése római katolikus szertartás szerint 2014. december 30-án volt.

*„Mivel kedves volt Isten előtt, ...
sietett kimenteni a romlottság köréből.”
(Bölcs 4,10.14)¹*

A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény 1. § (1) bekezdésének jelenleg – 2004. január 27-től – hatályos rendelkezése kimondja, hogy: *„A tisztességes és méltó temetés, valamint a halottak nyughelye előtt a tiszteletadás joga mindenkit megillet.”*² E törvény végrehajtásáról szóló 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet 14. § (3) bekezdésének jelenleg – 2014. január 1-től – hatályos szabálya szó szerint tartalmazza, hogy: *„Halva született magzat, korai és középidős elhalt magzat eltemetése esetén a sírhelyen kereszt, fejfa vagy egyéb síremlék is elhelyezhető, és azon utónevét is fel lehet tüntetni.”*³

* Elhangzott Szombathelyen, 2015. január 31-én, a Szombathelyi Egyházmegye Hitoktatási Bizottságának az egyházmegyei hitoktatók, hittanárok részére rendezett továbbképzésén.

¹ *Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója (SZIT), Budapest, 2000. 737.

² A 2004. január 27. előtti szöveg: *„A tisztességes és méltó temetés, valamint a halottak nyughelye előtt a tiszteletadás joga mindenkit megillet az elhunyt személyére, vallási, illetőleg lelkiismereti meggyőződésére, valamely faji csoporthoz tartozására, nemzeti-nemzetiségi hovatarozására, a halál okára vagy bármely más megkülönböztetésre tekintet nélkül.”*

³ A 2014. január 1. előtti szöveg: *„Ha a halva született magzat eltemetéséről – kérésére – közeli hozzátartozója gondoskodott, a sírhelyen kereszt vagy fejfa is elhelyezhető, és azon utónevét is fel lehet tüntetni.”*

Az 1983. évi Codex Iuris Canonici (CIC) 1176. kánonjának 2. §-a tartalmazza, hogy az egyházi temetéssel az egyház az elhunytaknak lelki segítséget eszközöl ki, testüket megtiszteli, és egyben az élőknek a remény vigasztalását adja.⁴ A szentelmények, így az egyházi temetés is, szent jelek, melyekkel a szentségek bizonyos utánpótlásaként, főleg lelki hatásokat jeleznek és érnek el az egyház könyörgése folytán.⁵

„Én vagyok a feltámadás és az élet.
Aki hisz bennem, még, ha meghal is, élni fog.
Az, aki úgy él, hogy hisz bennem, nem hal meg örökre.”
(Jn 11,25–26)⁶

A '90-es évek első felében, amikor összehasonlítottam az Alkotmánybíróságnak a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozatát a művi abortusz szabályozásával kapcsolatos 64/1991. (XII. 17.) AB határozatával, akkor azt tapasztaltam, hogy az állami szabályozáson belül iszonyatos ellenmondás van. Az Alkotmánybíróság szerint a még meg nem született ember nem jogalany, alkotmányjogilag nem ember, aminek az a következménye, hogy az állam megengedi a megengedhetlent, a művi abortuszt, akár az ellenőrizetlen súlyos válsághelyzet indikáció formájában is [ld. 48/1998. (XI. 23. AB határozat)].⁷

Ma sem más a helyzet, sőt rosszabb: most már az alkotmányozó mondja ki, hogy az állam a magzatnak az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében nyújt védelmet, vagyis nem ismeri el jogalanyiságát, élethez való alanyi jogát, nem biztosítja számára az alanyi jogi jogvédelmet, hanem hagyja, hogy megöljék [ld. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk indokolása].⁸

⁴ Ld. Az Egyházi Törvénykönyv, A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal, Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter, SZIT, Budapest, 2001. 806–807.

⁵ Ld. 1983. évi CIC 1166. kánon, ET 800–801. Vö. 1983. évi CIC 1167–1168. kánon, ET 800–801.

⁶ Biblia 1217. Ld. Gál Ferenc, *János evangéliuma* (Szent István Bibliakommentárok 4. Sorozat-szerkesztő: Rózsa Huba), SZIT, Budapest, 2008. 216.

⁷ Részletesen ld. pl. Hámori Antal, *Magzatvédelem a magyar jogban*, in *Családi Jog* 3 (2005/1) 7–16.; Hámori Antal, *Magzatvédelem a magyar jogban I–II.*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 10 (2004/3) 8–21., (2004/4) 22–34.; Hámori Antal, *A magzat élethez való joga*, Budapest, 2000. Logod Bt. 153.; Hámori Antal, *A magzat élethez való joga*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 6 (2000/3) 1–10.; Hámori Antal, *A magzat jogalanyisága és perbeli jogképessége a hatályos magyar jogban I–II.*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 5 (1999/4) 8–17., 6 (2000/1) 7–14.; Hámori Antal, *A magzat életjoga*, Budapest, 1997. Alfa Szövetség 76.

⁸ Részletesen ld. Hámori Antal, *A „magzat” életének védelme az új alkotmányban*, in *Vigilia* 78 (2013/1) 20–26.; Hámori Antal, *A még meg nem született ember életének védelme Magyarország új alkotmányában*, in *Magyar Sion* 6 (48) (2012/2) 163–173.; Hámori Antal, *A születés előtti emberi élet alkotmányos védelme (alkotmányozás, alkotmánybíráskodás)*, in *Magyar Jog* 59 (2012/1) 17–27.;

Ilyen körülmények között különösen is fontos feladatunk szólni arról, hogy az emberi élet és méltóság védelme alapvető *kötelességünk*. Nap mint nap tömegesen ölik meg a legártatlanabb és legkiszolgáltatottabb emberi lényeket, például az egyesek által „számfölkötnek” tekintett, illetve az összejt-kutatási célból „felhasznált” embriókat. A művi abortusz – és az „eutanázia” is – elfogadhatatlan; olyan büntett, szégyenletes gaztett, amit semmiféle emberi „törvény” nem törvényesíthet. Az ilyen jellegű „törvények” nem kötelezőek a lelkiismeretre; sőt azzal a súlyos kötelezettséggel járnak, hogy lelkiismereti alapon kell szembeszegülni velük: inkább kell engedelmessé válni Istennek, mint az embereknek.

Isten az életet akarta, és mindent ebből az egyetlen szempontból, az emberért alkotott. Parancsolatának, amely az emberi életet oltalmazza, a legmélyebb szempontja az, hogy *feltétlen* tiszteletet és szeretetet követel minden ember élete iránt. Az ember az egyetlen, akit Isten saját képére és hasonlatosságára teremtett.

Az emberi élet a fogantatás *pillanatától* a természetes halálig Isten védelme alatt áll; az Ő ajándéka, szent és sérthetetlen, alapvető, örök érték, nem pusztán személyes, hanem közösségi, társadalmi érték is, minden személyi jog forrása és feltétele.

A szentírási szövegek úgy tekintik a magzatot, hogy természetes következetességgel rá is érvényes Isten „*Ne ölj!*” parancsa. Az emberi élet transzcendens eredete és ebből fakadó tisztelete a Szentírás egészét áthatja. E kulturális és vallásos világban az öregséget is tisztelettel és megbecsüléssel vették körül; az öreg ember bölcsességében és tapasztalatában pótolhatatlan gazdagságot láttak a család és a társadalom számára.

Jézus Krisztus a föltámadásról bizonyosságot adva maga is kijelenti, hogy Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké; föltámadásával a halált is és a bűnt is legyőzte.

Az Egyház az első századtól kezdve hangsúlyozta minden szándékos abortusz erkölcsi rosszaságát. Ez a tanítás nem változott és változatlan marad. A közvetlen, azaz akár célként, akár eszközként szándékolt abortusz súlyosan ellenkezik az erkölcsi törvénnyel. Az Egyháznak ez a megfogant élet melletti elkötelezettsége a *II. Vatikáni Zsinat* tanításában, az *Egyházi Törvénykönyvnek* az eredményes abortuszhoz egyházi büntetést rendelő, tanúságtevő erejű 1398. kánonjában, és *Szent II. János Pál pápa Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában is egyértelműen megmutatkozik.

Hámori Antal, *Mikortól ember az ember a 21. századi Magyarország jövőképében – a jog tükrében?*, in *A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe*, Szerkesztette: Beszteri Béla és Majoros Pál, Veszprém, 2011. MTA VEAB, Budapesti Gazdasági Főiskola, Komárom város, Széchenyi István Egyetem, Pannon Egyetem (MTA Veszprémi Területi Bizottsága Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudományi Szakbizottsága által 2011. május 23-án, Komáromban rendezett tudományos konferencia előadásai, 468) 411–425.; Hámori Antal, *A magzati élet védelme az új alkotmányban (Protection of Embryonic Life in the New Hungarian Constitution)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 28 (2011/4) 136–163.; Hámori Antal, *A magzati élet védelme Magyarországi Alaptörvényében*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 17 (2011/3–4) 130–150.

A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete, védelme is igen jelentős figyelmet kap a tanítóhivatali megnyilatkozásokban, például a *Hittani Kongregáció Iura et bona* kezdetű nyilatkozatában és a *Katolikus Egyház Katekizmusában*.⁹

⁹ A Bevezetéshez részletesen ld. még pl. Hámori Antal, *Velasio De Paolis „Cultura della vita o cultura della morte? Ossia diritto della vita o della morte? Lettura della Evangelium Vitae da parte di un giurista” (Az élet kultúrája vagy a halál kultúrája? Azaz az élet vagy a halál joga? Az Élet Evangéliumának olvasata egy jogász részéről) című művének fordítása*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 27 (2010) Supplementum 171–200.; Hámori Antal, *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem*, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., Budapest, 2009. 122; Hámori Antal, *Az emberi élet védelme a katolikus egyház tanítása szerint*, in *Távlatok* 19 (2009/4) (86) 20–31.; Hámori Antal, *Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)*, in *Teológia* 43 (2009/1–2) 18–51.; Hámori Antal, *A humánembrió védelme erkölcssteológiai nézőpontból* (Erkölcsteológiai Könyvtár 6. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán), JEL Könyvkiadó, Budapest, 2008. 151; Hámori Antal, *Az életvédelem jogforrásai alapjai*, in *Házasság és Család*, Szerkesztette: Horváth-Szabó Katalin, Új Ember Kiadó, Budapest, 2008. (300) 130–159.; Hámori Antal, *Életvédelem és jog – aktuális kihívások I–II. (Life Protection and Law – Actual Challenges I–II.)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 25 (2008/2) 49–73., (2008/3) 97–120.; Hámori Antal, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással*, SZIT, Budapest, 2006. XVII, 474; Hámori Antal, *A magzatvédelem kánonjogi aspektusai és az orvos lelkiismereti szabadsága (Canon Law Aspects of Embryo Protection and the Physician’s Liberty of Conscience)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 23 (2006) Supplementum 173–204.; Hámori Antal, *A magzatkorú gyermek élethez való jogának egyházjogi és világi jogi védelméről (A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Az élet kultúrájáért című, a bioetika néhány kérdéséről szóló, 2003. évben meghozott körlevele kapcsán)*, in *Biogenetika és etika*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2005. (Sapientia füzetek 4.;109; Hámori Antal, *A magzatvédelem kánonjogi aspektusai és az orvos lelkiismereti szabadsága*, in *Studia Wesprimiensia* 7 (2005/I–II) 71–93.; Hámori Antal, *„Lehetnek-e igényeink és lehetőségeink az abortuszra?” (egyházjogi aspektusok) I–II*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 11 (2005/3) 117–122., (2005/4) 190–200.; Hámori Antal, *Egidio Miragoli: Il confessore e la remissione della scomunica per aborto procurato*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 11 (2005/1) 52–59.; Hámori Antal, *A magzatkorú gyermek élethez való jogának egyházjogi és világi jogi védelméről (a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia „Az élet kultúrájáért” című, a bioetika néhány kérdéséről szóló, 2003. évben meghozott körlevele kapcsán)*, in *Studia Wesprimiensia* 6 (2004/I–II) 267–277.; Hámori Antal, *A magzatkorú gyermek élethez való jogának egyházjogi és világi jogi védelméről (a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia „Az élet kultúrájáért” című, a bioetika néhány kérdéséről szóló, 2003. évben meghozott körlevele kapcsán)*, in *Távlatok* 14 (2004/4) (66) 454–463.; Hámori Antal, *A communio ekkleziológiai alapjai és kánonjogi vetülete az abortusz tükrében (mint a krisztushívők kötelességeinek és jogainak mértéke)*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 10 (2004/2) 19–26.; Hámori Antal, *A magzatkorú gyermek büntetőjogi védelme az Egyház jogrendjében (magyar állami jogi összehasonlítással)*, in *Távlatok* 13 (2003/1) (59) 18–29.; Hámori Antal, *Az abortusz büntetendő cselekményének kánonjogi tényállása (magyar állami jogi összehasonlítással)*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 8 (2002/3) 11–22., in *Kánonjog* 4 (2002/1–2) 85–96.; továbbá a következő részek vonatkozó irodalma.

1. A SZÜLETÉS ELŐTTI EMBERI ÉLET ÉS MÉLTÓSÁG VÉDELME, A MŰVI ABORTUSZ TILALMA

Az *Egyház* a megfogant, de élve még meg nem született gyermekek elleni támadások új formái (pl. genetikai manipulációk, nem-megválasztás, klónozás, őssejt-kutatás, abortív hatású szerek, eszközök alkalmazása), s az élet fogását kizáró (pl. sterilizációs) cselekmények kapcsán is egyértelműen és következetesen kiáll az élet védelme mellett.¹⁰

Miként *Szent II. János Pál pápa a Christifideles laici* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdításában írja: az ember ma nemcsak megfigyelni, hanem manipulálni is képes az emberi életet, rögtön a kezdetétől fejlődése első szakaszain át; az emberiség erkölcsi tudata nem maradhat idegen vagy közömbös a tudományok és a technológiák hatalmas előrelépésével szemben, mert ezek egyre nagyobb és erősebb befolyást gyakorolnak az emberi élet továbbadásakor és fejlődésének első szakasza során. Ma jobban, mint valaha bármikor, ezen a területen a bölcsesség úgy jelenik meg, mint az üdvösség egyetlen horgonya, hogy az ember a tudományos kutatások eredményeinek alkalmazásakor értelmesen és szeretettel tudjon cselekedni, vagyis figyelemmel, sőt tisztelettel legyen bármely emberi teremtmény személyes méltósága iránt, létének első pillanatától kezdve. Ez akkor valósul meg, ha a tudomány és a technológia megengedett eszközökkel védi az életet, és kezdettől fogva küzd a betegségek ellen, ugyanakkor elzárkózik azoktól a beavatkozásoktól, amelyek az emberi faj és az egyén genetikai örökségének megváltoztatását is magukban foglalják. Az új és rendkívül veszélyes technológiai lehetőségek erkölcsi kihívásként jelentkeznek, és nemcsak az emberi jogok alapjait, hanem az emberi faj biológiai lényegét veszélyeztetik.

A *Hittani Kongregációnak* a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról szóló, *Donum vitae* kezdetű instrukciója kimondja, hogy a magzati vizsgálat erkölcsileg megengedett, ha tiszteletben tartja az emberi lény életét és épségét, s minden egyes magzat megtartására vagy gyógyítására irányul; de súlyosan ellenkezik az erkölcsi törvénnyel, ha a vizsgálat eredményétől függ az abortusz. A diagnózisnak nem szabad azonosnak lennie a halálos ítélettel. Megengedettnek kell tekinteni

¹⁰ Ld. pl. Hámori Antal, *A Hittani Kongregáció Dignitas personae című instrukciója*, in *Magyar Sion* 6 (48) (2012/1) 96–103.; Hámori Antal, *A Hittani Kongregáció művi abortuszról szóló nyilatkozatának ismertetése (Review of a Declaration of the Congregation for the Doctrine of the Faith on Artificial Abortion)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 28 (2011/2) 54–57.; Hámori Antal, *A Hittani Kongregáció művi abortuszról szóló 2009. július 11-i nyilatkozata*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 17 (2011/1) 35–37.; Hámori Antal, *Dignitas personae (a Hittani Kongregáció bioetikai útmutatásának ismertetése) – A Review of the Bioethical Instruction Dignitas Personae of the Congregation for the Doctrine of the Faith*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 28 (2011/1) 8–17.; továbbá a vonatkozó részek említett irodalma.

az emberi magzaton végzett beavatkozásokat azzal a feltétellel, hogy tiszteletben tartják a magzat életét és épségét, nem jelentenek számára túlzott kockázatot, hanem gyógyítására, egészségi állapotának javítására vagy életben tartására irányulnak. Erkölcstelen emberi magzatokat azzal a szándékkal létrehozni, hogy „*biológiai alapanyagként*” hasznosítsák. Bizonyos beavatkozási kísérletek a kromoszóma- vagy génörökségbe nem gyógyító jellegűek, hanem arra irányulnak, hogy valamilyen szempont (pl. fiú–leány, erős–okos, alacsony–magas) szerint meghatározott tulajdonságú emberi lényeket hozzanak létre. Az ilyen beavatkozások ellentétesek az emberi lény személyi méltóságával, sérthetlenségével és egyetlen, meg nem ismételtető identitásával.

A *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia – Az élet kultúrájáért* című – 2003. évi bioetikai körlevele is tartalmazza, hogy az egészség előmozdítása alapvető érték, de az örökletes vagy más betegség nem ok a magzat megölésére. Az ember léte és létének minősége nem áll azonos etikai és jogi síkon. Nem a létminőség bizonyos kritériumok alapján meghatározott foka ad jogot a védelemhez és az élethez, hanem az emberlét maga. Kerülni kell az olyan vizsgálatokat is, amelyek tisztességes célja és lényegileg ártalmatlan volta nem állítható kielégítő biztonsággal.

A *prenatális diagnosztika* rendeltetése az, hogy gyógyító beavatkozásokat tegyen lehetővé, biztonságérzetet és békét adjon várandós asszonyoknak, akiket magzati károsodásra vonatkozó kétségek gyötörnek, és megkönyékez az abortusz kísértése, valamint ha a prognózis kedvezőtlen, előkészítse őket a hátrányos helyzetű gyermek fogadására. A prenatális diagnosztika súlyos módon ellentétben van az erkölcsi törvénnyel, ha – aszerint, hogy milyen eredménnyel jár – abortusz elvégzésének lehetőségét veszi számításba.

Az úgynevezett *preimplantációs diagnosztika* a mesterséges körülmények között (in vitro) megtermékenyített petesejtek vizsgálatát jelenti. Ilyenkor azokat az embriókat ültetik be az anyaméhbe, akiket egészségesnek ítélnék, a többiek megölik (nem említve itt a „*mesterséges megtermékenyítés*” elfogadhatatlanságának egyéb okait¹¹).

Ennek kapcsán hangsúlyozandó: a *Pápai Kódexmagyarázó Bizottság* a hatályos *Codex Iuris Canonici* (CIC) 1398. kánonjához, ami kimondja, hogy aki eredményes magzatelhajtást végez, önmagától beálló kiközösítésbe esik (vö. CIC 1323–1324. kánon), hiteles törvényt magyarázatot adott ki (CIC 16. kánon 1–2. §), amely szerint e magzatelhajtáson (abortuszon) a magzat bármilyen módon és helyen (pl. „*lombikban*”) történő megölését kell érteni a fogantatás *pillanatától* kezdve (*Acta Apostolicae Sedis* 80, 1988, 1818.). Értelemszerűen a *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (CCEO) 1450. kánonjának 2. §-ában szereplő, nagyobb kiközösítéssel büntetni rendelt eredményes magzatelhajtás is ekként értendő. A fogantatás *pillanata*,

¹¹ Ld. 1. a) pont.

mint kezdő időpont magából a kánon szövegéből is nyilvánvaló, mivel ott időbeli megszorítás nincs, az egyházi törvényeket pedig a szavaknak a szövegben és a szövegösszefüggésben hordozott sajátos jelentése szerint kell érteni (CIC 17. kánon). Megemlítendő, hogy a magzatelhajtás *kísérlete* is büntetendő (CIC 1328. kánon 1–2. §, 1397. kánon, CCEO 1418. kánon 1–3. §, 1450. kánon 1. §: emberölés tényállása).¹²

a) Emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások

Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások – az alábbiak szerint, hivatkozva különösen a *Hittani Kongregáció Donum vitae* és *Dignitas personae* kezdetű instrukciójának, valamint az *Egészségügyi Dolgozók Lelkigondozásának Pápai Tanácsa* által kiadott *Egészségügyben Dolgozók Chartája* vonatkozó részeire – alapvetően, erkölcsi és jogi szempontból elfogadhatatlanok:

A *heterológ in vitro* fertilizáció ellentmond a házasság egységének, a házastársak hűségének és méltóságának, a szülői hivatásnak, és a gyermek jogának, hogy házasságban és házasság által foganjon és szülessen a világra. Egy harmadik személy ivarsejtjeinek felhasználása abból a célból, hogy sperma vagy petesejt álljon rendelkezésre, törést jelent a házastársak kölcsönös elkötelezettségében, és súlyos megsértése a házasság egyik lényeges tulajdonságának, az egységnek. Az ilyen technikák nem veszik tekintetbe a házastársaknak az apaságra és anyaságra szóló közös és együttes hivatását, hogy csak egymás által legyenek apává és anyává, és olyan törést hoznak létre, amely szétválasztja a genetikus szülőiséget, kihordási szülőiséget és a felnevelés felelősségét, amely a családból kiindulva károsan visszahat a társadalomra is. A házastársak kizárólagos joga és kötelessége, hogy kizárólag a másik által váljanak apává és anyává.¹³

Morálisan és jogilag is megengedhetetlen egy házas nő megtermékenyítése a férjétől különböző férfitől származó spermával; ugyanígy elfogadhatatlan egy másik, a feleségtől különböző nő petesejtjének megtermékenyítése a férj ondójával. Egy házasságon kívül élő nő megtermékenyítése, legyen akár hajadon, akár özvegy, erkölcsileg és jogilag szintén nem igazolható, bárki is legyen a donor.¹⁴

¹² Ld. pl. 9. lábjegyzet.

¹³ Ld. Hittani Kongregáció, *Donum vitae* kezdetű instrukció a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról, 1987. február 22., in *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 80 (1988) 70–102. (fordította: Gresz Miklós, www.katolikus.hu/roma/bioetika – 2002. 05. 13.; *Donum vitae*) II.; *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (1997. augusztus 15.), A latin mintakiadás fordítása, SZIT, Budapest, 2002. (863; fordította: Diós István; KEK) 2376.; *Egészségügyi Dolgozók Lelkigondozásának Pápai Tanácsa, Egészségügyben Dolgozók Chartája*, 1995., in *Római Dokumentumok IX., Az Egészségügy Pápai Tanácsa dokumentuma*, SZIT, Budapest, 1998. 134 (fordította: Leszkovszky Gy. Pál; EDC) 27.; és 1983. évi CIC 1056. kánon.

¹⁴ Ld. *Donum vitae*, uo.

Erkölcsei és jogi szempontból a *homológ in vitro megtermékenyítés* is elfogadhatatlan. Ez önmagában megengedhetetlen, ellentmondásban van a szaporodás méltóságával és a házastársi egyesüléssel, akkor is, ha az emberi embrió halálának elkerülésére mindent megtesznek. Az in vitro fertilizáció esetén ugyanis a fogantatás nem házassági aktus eredménye, nem a házastársak közötti szerelem specifikus aktusának gyümölcse, hanem technikák által jön létre, melyek meghatározzák feltételeit és megszabják az eredményt. Ez nincs összhangban az emberi utódnemzésre jellemző „ajándékozás” logikájával; tárgyakra és eredményekre jellemző „*produkciónak*” és „*uralomnak*” felel meg. Ebben az esetben a gyermek nem úgy fogan a világra, mint a szeretet „*ajándéka*”, hanem mint laboratóriumi „*termék*”; élete és identitása rá van bízva az orvosok és a biológusok hatalmára; eredete és rendeltetése fölél a technika uralmát vezetik be. Az életet sem úgy tekintik már, mint Isten ragyogó ajándékát, az ember felelősségére és szerető őrzésére, tiszteletére bízott szent valóságot. Az élet egyszerűen „*dologgá*” válik, melyet kizárólagos, szabadon uralom alatt tartható és manipulálható tulajdonnak tekintenek.¹⁵

A *homológ mesterséges ondóbevitel* a házasságban sem megengedett; csak azok az eszközök, beavatkozások megengedettek, amelyek nem helyettesítik a házastársi aktust, hanem megkönnyítik azt, és segítik annak természetes célját elérni.¹⁶

Az *utódnemzés* terén minden orvosi eszköznek és beavatkozásnak az kell, hogy legyen a funkciója, hogy segítse – és sohasem az, hogy helyettesítse – a házastársi szerelem aktusát. Az orvos az emberek és az emberi szaporodás szolgálatában áll: nincsen hatalma rendelkezni fölötté vagy dönteni róla. Az orvosi beavatkozás akkor tiszteli az emberi méltóságot, ha a házastársi aktus támogatását célozza. Ha az orvosi beavatkozás a házastársi aktust helyettesíti, akkor nem áll a házastársi egyesülés szolgálatában, ahogy az rendjén lenne, hanem kisajátítja magának a szaporodást, és így ellentmond a házastársak és a még meg nem született gyermek méltóságának és elidegeníthetetlen jogainak.¹⁷

A *házasság* ugyanis nem arra jogosítja fel a házastársakat, hogy gyermekük legyen, hanem csak azon természetes aktusok végrehajtására, amelyek önmagukban a szaporodást célozzák. A *gyermek utáni vágy* a házastársak részéről, bármennyire őszinte és mélységes is, nem teszi jogossá az emberi szülőséggel és az új emberi lény méltóságával ellentétes technikák alkalmazását. A gyermek utáni vágy nem ad semmiféle jogot arra, hogy valakinek gyermeke legyen. A gyermeknek jogai vannak, s mint emberi lény nem akarható úgy, mint valami „*tárgy*”. A *gyermek* nem járandóság,

¹⁵ Ld. Donum vitae, uo.; KEK 2377.; EDC 24.

¹⁶ Ld. Donum vitae, uo.; EDC 23.

¹⁷ Ld. Donum vitae, uo.; EDC 22.

hanem „ajándék”.¹⁸ Az ember méltósága megköveteli, hogy isteni ajándékként és a házastársi aktus gyümölcsékként jöjjön a világra. Ez az aktus sajátosan és specifikusan a házastársak közötti, egyesítő és életet fakasztó szerelemhez tartozik, vagyis természeténél fogva helyettesíthetetlen.¹⁹ Az emberi lény olyan nemzés gyümölcse, amely a házastársi szövetségben egyesített szülőknek nem csak biológiai, hanem lelki egyesüléséhez is kötött. A gyermek nemzésének a kölcsönös ajándékozás (születési szeretete) gyümölcseinek kell lennie; fogantatása és léte nem lehet egy orvosi beavatkozás eredménye, mert ez azt jelentené, hogy egy tudományos technológia tárgyává alacsonyítanák le. A termékenységet nem lehet a férfi és a nő önkényes döntésének alá vetni.²⁰

A gyermektelenség keresztjén hatékonyan segíteni kell, ám a gyermektelenség megszüntetésének őszinte vágya még sem lehet határtalan, azaz nem szabad „mindenáron” – bármely eszközt, illetve módszert alkalmazva – ennek elérésére törekedni. A felelős szülőség gyakorlása semmiképpen sem történhet a már megfogant élet elpusztításával (ld. pl. ún. „számföldötti” embriók). Mi emberek az étellel nem rendelkezhetünk; az életnek csak gondos sáfárai vagyunk, és nem a szuverén ura; a mi feladatunk, hogy az életet hálával, szeretettel elfogadjuk és megőrizzük – Isten dicsőségére és lelkünk üdvösségére.²¹ Azok a házastársak, akik kimerítették a jogos orvosi segítségnyújtás lehetőségeit, azaz azt a technikai segítséget, ami nem a házastársi aktust helyettesíti, hanem megkönnyíti azt, segít annak természetes célját elérni, és mégis terméketlenek maradnak, bekapcsolódhatnak – az igaz szeretet oltárán – az elhagyott gyermekek örökbefogadásának és mások javára végzett egyéb nagylelkű segítségnyújtásnak a szolgálatába.²²

¹⁸ Ld. Donum vitae, uo.; KEK 2378.; EDC 24–25.; Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, *Az élet kultúrájáért, A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről*, Budapest, 2003. (SZIT 146; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele), 48.

¹⁹ Ld. EDC 22.

²⁰ Ld. Donum vitae, uo. A házassági szövetségben a férfi és a nő az egész élet olyan kizárólagos és felbonthatatlan közösséget hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házasság javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul. A semmilyen emberi hatalommal sem pótolható, törvényesen kinyilvánított házassági beleegyezésben a férfi és a nő visszavonhatatlan szövetségben – házasság létesítése céljából – kölcsönösen átadják magukat egymásnak és elfogadják egymást. A házassági szövetség kitarja a házastársakat a szeretet és az élet időtlen közösségére, és a gyermekek nemzésével teljesebbé válik. A házastársak szerelmének bensőséges egyesülése egyetlen és megoszthatatlan, egyszerre egyesítő és utódnemző, házastársi és szülői („az élet forrása”). A házasság és a család az élet szolgálatában áll: a gyermek a házastársak szeretetének gyümölcse, akivel kölcsönösen megajándékozzák egymást („ketten egy testté lesznek”); a gyermek a házasság legszebb ajándéka, és éppen a szülők számára lesz a legnagyobb kincs; a házastársak sajátos küldetését az emberi élet továbbadásában és felnevelésében kell látnunk.

²¹ Ld. Donum vitae, uo.; KEK 2258., 2280.; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele, 47., 93.

²² Ld. KEK 2379.; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele, 208.

A *Dignitas personae* kezdetű útmutatás a megengedett orvosi eszközök, beavatkozások (pl. hormonális gyógyítás, ivarvezeték elzáródásának helyreállítása) mértékletes megfontolására és a meddőség megelőzésének támogatására is kitér.²³

Szent II. János Pál pápa az *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában felhívja a figyelmet arra, hogy a mesterséges megtermékenyítés különféle módozatai is – amelyek látszólag az élet szolgálatában állnak, s nemegyszer pozitív szándékkal végzik – valójában kaput nyitnak az élet elleni új támadásoknak. Eltekintve attól, hogy erkölcsileg és jogilag elfogadhatatlanok, mert kiszakítják az életfakasztást a házastársi aktus emberi egészéből, ezeknek az eljárásoknak igen nagy hányada sikertelen: nem annyira a megtermékenyülés szempontjából, hanem mert az embrió fejlődése nem történik meg, s ezzel halálveszélynek teszik ki az éppen megfogant emberi életet. Továbbá olykor a beültetéshez a szükségesnél nagyobb számban történik a megtermékenyítés, s az ún. „számföldötti” embriókat elpusztítják vagy tudományos és orvosi kísérletekhez használják föl (lefagyasztás, „életfelfüggesztés” is „járhat” az eljárással); valójában azonban az emberi életet egyszerű „biológiai anyag” szintjére fokozzák le, amivel szabadon „rendelkezhetnek”.²⁴

A hiteles tanítóhivatali megnyilatkozások szerint: annak ellenére, hogy a mesterséges megtermékenyítési technikák elfogadhatatlanok, minden gyermeket az isteni jószág ajándékának kell tekinteni, és szeretettel kell felnevelni.^{25, 26}

²³ Ld. Congregazione per la Dottrina della Fede, *Istruzione Dignitas personae su alcune questioni di Bioetica*, Libreria Editrice Vaticana, Roma, 2008. 56 (DP) 13. Vö. Donum vitae, uo. II. B. 8.; és Szent II. János Pál pápa, *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban, 1981. november 22.; in AAS 74 (1982) 81–191., *Pápai Megnyilatkozások (PM)* V., SZIT, Budapest, 1982. 148 (2002. 114; fordította: Diós István), 14.

²⁴ Ld. Szent II. János Pál pápa, *Evangelium vitae* kezdetű enciklika az élet védelméről, 1995. március 25., in AAS 87 (1995) 401–522., *PM XXVI.*, SZIT, Budapest, 1995. 152 (fordította: Diós István; EV), 14.; EDC 21., 26.

²⁵ Ld. Donum vitae, uo. II. B. 5.

²⁶ Részletesen ld. pl. Hámori Antal, *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem*, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., Budapest, 2009. 46–53.; Hámori Antal, *Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi aspektusai*, in *Szabadságra elhivatva az életért*, Szerkesztette: Hámori Antal – Rojkovich Bernadette – Szilágyi Szilvia, Magyar Katolikus Családegylet, Budapest, 2007. (103; ISBN 978-963-06-3406-9) 65–75.; Hámori Antal, *Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi minősítése (Moral and Legal Qualification of Special Methods Aiming at Human Reproduction)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 23 (2006/4) 121–135.; Hámori Antal, *Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi minősítése*, in *Studia Wesprimiensia* 8 (2006/I–II) 125–135.; Hámori Antal, *Az in vitro fertilizáció erkölcsi és jogi aspektusai (Moral and Legal Aspects of In Vitro Fertilization)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 22 (2005/4) 144–153.

b) Genetikai manipulációk

A természet rendjébe történő mesterséges, közvetlenül nem gyógyító jellegű beavatkozások, mint például a *születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozás*, az *egymással genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása* esetében az emberi lényt „eszközzé”, egyszerű „*biológiai anyaggá*” „*alacsonyítják*”, sértik az emberi méltóságot, önazonosságot és genetikai örökséget. Az ilyen beavatkozások semmiképpen nem igazolhatók az emberiség jövőjére való kedvező hatásokra hivatkozva.

Miként *Az élet kultúrájáért* című bioetikai körlevélben olvasható: az *emberi klónozás* mind biológiai, mind pedig perszonalisztikus vonatkozásban radikálisan manipulálja az emberi nemzés eredetét képező szerelmi viszony és a nemek egymást kiegészítő voltát. Arra irányul, hogy a kétneműséget funkcionális szintre süllyessze le, mivel olyan petesejtet használnak, amit megfosztottak magjától, hogy átadja a helyét a klónozásra kerülő egyén diploid sejtmagjának, továbbá szükség van egy női méhre is, hogy a klónozott embrió fejlődése végbemehessen. E genetikai manipulációval a nő radikális eszközértékűvé tétele valósul meg, mert emberi mivoltát és ebből fakadó tetteit csak néhány, pusztán biológiai funkciójára redukálják (petesejtet szolgáltató és rendelkezésre bocsátja a méhét).

A klónozás során az ember legalapvetőbb viszonyainak – a gyermekségnek, a vérrokonságnak, a szülői létnek – az elfajulása történik: egy nő ikertestvére saját anyjának, mert biológiai apa hiányában saját nagypjának a lánya. Az emberi természet rendjébe történő mesterséges beavatkozás hatalmas, beláthatatlan (pl. egészségügyi, pszichológiai) károkat okozhat.

Az emberi klónozás terve egy értékek nélküli tudomány torz következménye, és azon kultúra mélyeséges válságának jele, amely a tudományban, a technikában és a pusztá élettani, funkcionalista értelemben vett „*életminőségben*” keresi az élet értelmének és az emberi egzisztencia megváltásának pótlékát.

A kutató nem tekintheti megalázóznak az emberi klónozás erkölcsi elutasítását. Éppen ez a tilalom menti meg attól, hogy hivatása elveszítse méltóságát. A kutatás méltósága abban áll, hogy azt az egész emberiség *valódi* javára lehet fordítani.

Az *emberi embrionális őssejtek kutatási „felhasználásával”* kapcsolatban a legalapvetőbb probléma az, hogy a szedercsíra (morula), illetve a hólyagsíra (blastula) belső sejtanyagának eltávolítása az embrió halálát okozza. Ezért az gyógyítási, betegség-megelőzési célból sem fogadható el.

Semmilyen jónak tartott cél nem igazolhat egy olyan eszközt, amely az emberi embrió életének kioltására irányul. A jó cél nem teszi jóvá az önmagában rossz eszközt még akkor sem, ha az emberi embrionális őssejtek „*előállítására*” és „*felhasználására*” mellé sokan a legszörnyűbb betegségekben szenvedők képeit állítják, azt sugallva,

hogyan aki nem támogatja az emberi embrionális őssejtekkel kapcsolatos kutatást, az nem kívánja enyhíteni ezeknek az embereknek a nyomorát.

Az emberi lény soha nem tehető pusztá tárgy- vagy eszköz-értékűvé; „*biológiai anyagként*” való „*használata*” súlyosan elítélendő cselekmény; élete annak kezdetén sem szolgáltatható ki egy másik ember vagy akár a társadalom céljaira.

Az emberi embrió fogantatása *pillanatától* joga van az élethez, az egészséghez, a testi épséghez és az emberi méltósághoz is. Minden, nem az érdekében és védelmében történő, fejlődését sértő vagy veszélyeztető kutatás, beavatkozás megsérti ezt a követelményt.

Az embrió saját genetikai identitással, folyamatos, koordinált és fokozatos fejlődéssel rendelkezik, ezért nem tekinthető pusztá sejt-halmaznak.

Az emberi embrió a fogantatás pillanatától *személy*, ezért ekként kell tisztelni és védeni; egyedülálló méltósága okán csak olyan biztosítékok mellett vehető alá kutatásnak, beavatkozásnak, amelyek az alanyi és nem a tárgyi értékű lényvel szemben kötelezőek; eszközként való „*felhasználása*” megengedhetetlen. Emiatt a biológiai-orvosi tudományoknak nincs meg ugyanaz a kutatási szabadságuk, mint a tárgyakkal foglalkozó tudományoknak. A minden emberi lényt megillető méltósággal kapcsolatos felelősséget a kutatók sem háríthatják el.

Minden kutatás és beavatkozás, amely ellentétes az emberi lény igaz javával, erkölcstelen és jogellenes. Ilyen tevékenységbe energiát és forrásokat befektetni ellentétes az emberi lényre irányuló tudomány céljával és haladásával.

Az a(z őssejt-)kutatás engedhető meg, amely nem veszélyezteti az emberi lény épségét, életét és méltóságát. A kifejlett szervezetből, például a felnőttek csontvelőjéből vagy az újszülöttek köldökzsinórájában áramló vérből származó (ún. „*felöltött*”) őssejtekkel végzett kutatások, amelyek humánusak, azaz emberhez méltóak (vö. *finis operis, finis operantis, circumstantiae*), erkölcsi és jogi szempontból elfogadhatóak, s reménykeltőek.²⁷

²⁷ Ld. pl. Hámori Antal, *Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)*, in *Teológia* 43 (2009/1–2) 18–51.; Hámori Antal, *Az emberi embrióval kapcsolatos kutatás, beavatkozás erkölcsi és jogi minősítése*, in *Magyar Kurír* 96 (2006/12) 12–13.; Hámori Antal, *A katolikus Egyház tanítása a szervadományozásról és -átültetéséről*, in *Magyar Kurír* 96 (2006/5) 11.; Hámori Antal, *A születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozás erkölcsi és jogi megítélése*, in *Jel* 17 (2005/7) 221–222.; Hámori Antal, *A születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozás erkölcsi és jogi megítélése (Moral and juristic judgement of the intervention for determining the sex of the child to be born)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 22 (2005/3) 90–95.; Hámori Antal, *A születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozás erkölcsi és jogi megítélése*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 11 (2005/3) 158–161.; Hámori Antal, *A magzati vizsgálatok, beavatkozások megítélése*, in *Magyar Bioetikai Szemle* 11 (2005/3) 150–156.

c) Sterilizáció

A fogamzás megakadályozásának egyik szélsőséges fajtája a művi meddővé tétel. Míg a „mesterséges megtermékenyítés” esetében a „minden áron” való gyermekhez jutás iránti vágy jelenik meg, addig a sterilizációnál ennek éppen az ellenkezője. A sterilizáció nyilvánvalóan nem szolgálja az embrió védelmét; akkor sem, ha a fogamzás még nem következett be, és akkor sem, ha esetleg mégis bekövetkezik, amit a kis valószínűség ellenére nem lehet kizárni (az embrió egészséges fejlődése ilyenkor jóval kevésbé biztos).

A sterilizáció majdnem mindig végleges, alapvetően visszafordíthatatlan; maradandóan (súlyosan) sérti az ember méltóságát és sérthetlenségét (egészségét), valamint az igazságosságot; maradandó fogyatékossgal, illetve súlyos egészségromlással, -károsítással jár, ezért az abba való beleegyezés – büntetőjogilag releváns módon – nem vehető figyelembe (nem létezik „önconkításhoz való jog”).

Hangsúlyozandó, hogy az emberi termékenység nem pusztán személyes, hanem közösségi, társadalmi érték is; emiatt sem csorbítható. A sterilizáció az illető személy „önrendelkezési jogának” (kötelességének) gyermekek nemzésére, fogamzására és nevelésére vonatkozó későbbi gyakorlását – szinte minden esetben – ellehetleníti.

Az ember méltóságánál fogva nem birtokol hatalmat arra, hogy művi meddővé tételt hajtson végre, mivel az emberi test tagjaival másképp, mint azok természetes rendeltetése szerint nem rendelkezhet: azokat el nem pusztíthatja, meg nem csonkíthatja, természetes működésükre alkalmatlanná nem teheti, kivéve, ha az egész test egészségéről másként nem lehet gondoskodni. A beavatkozásnak a szociális helyzet, a családi kapcsolatok, a gyermekek száma és állapota, vagy más hasonló szempont sem lehet indoka. Ez mutatja, hogy az úgynevezett „önrendelkezési jog” (a szabadság) – az említettek szerint – nem terjed ki a sterilizációra (ivarmirigyek eltávolítása, károsítása, illetve nemző- vagy fogamzó-képesség megszüntetése).

Az utód létrejöttének megakadályozását célzó sterilizáció a jogosultság hiánya miatt erkölcsileg rossz, a természetörvény is tiltja, ezért jogilag sem igazolható, és elítélendő. Ez vonatkozik az időleges sterilizációra is, mind férfi, mind nő esetében. A sterilizáció tilalma tehát nem sérti, nem korlátozza (fogalmilag nem sértheti, nem korlátozhatja) az „önrendelkezési jogot”: a sterilizációhoz nincsen jog. Az önrendelkezési jog fogalmilag nem terjedhet ki arra, hogy az ember akár közvetlenül, akár valaki más (adott esetben „orvos”) beavatkozásával ártson magának. A sterilizáció nem lehet a családtervezés eszköze.²⁸

²⁸ Ld. pl. Hámori Antal, *Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, "eutanázia")*, in *Teológia* 43 (2009/1–2) 18–51.; Hámori Antal, *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem*, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., Budapest, 2009. 43–45.

2. A HALDOKLÓ, BETEG EMBER ÉLETÉNEK ÉS MÉLTÓSÁGÁNAK VÉDELME

a) Az „eutanázia” és a túlbuzgó gyógyítás elutasítása

Az emberi élet különösen akkor igényel *fokozottabb* tiszteletet, gondoskodást, támogatást, védelmet és szeretetet, ha kiszolgáltatott helyzetben (*beteg* állapotban) van az, akinek a méltóságától elválaszthatatlan, hogy az élet a fogantatás *pillanatától* a *természetes* halálig tart. Az élet határpontján lévő, gyenge ember fizikai és lelki értelemben fokozottan sebezhető és „*kihasználható*” állapotban van.

A *szeretet* kizárja, tiltja az emberi élet kioltását, amely a szenvedés, az elkeseredés vagy bármilyen drámai helyzet megoldásának hamis módja. Az alany autonómiájának hangsúlyozása nem juthat el az autonómia forrásának, azaz önmaga létének megszüntetéséig; az emberi élet alapvetőbb érték, mint az önrendelkezés, az előbbi nélkül az utóbbi nem is létezik, az értékhierarchia nem azonos szintjén vannak.

A beteg embernek kijáró gondoskodás akkor sem szüntethető meg, ha a halál bekövetkezése várható. A szenvedő ember állapota által jelentkező kihívásra soha nem szabad erőszakos eszközökkel válaszolni.

Erkölcsileg és jogilag megfelelhet az emberi méltóságnak a *haldokló ember szenvedésének csökkentésére* a *kábítás* (morfin) alkalmazása, még azzal a kockázattal is, hogy napjait megrövidítik, ha a halált sem célként, sem eszközként nem akarják, csak előre látják, és mint *elkerülhetetlen* eseményt elviselik. A megfelelő *fájdalomcsillapító* kezelés, amely segít kevésbé drámaivá tenni a betegség *természetes* lefolyását, hozzájárul a halál humanizálásához és elfogadásához, az *önzetlen, érdemszerző szeretet* kiváltságos formája, amit ilyen megfontolással támogatni kell. (A kábítószerek szigorúan terápiás indikáción kívüli használata súlyos bűn.)

A haldokló emberekről különleges figyelemmel kell gondoskodni, hogy segítsük őket életük utolsó perceinek *méltóságban és békében* való megélésében.

Előfordul, hogy elviselhetetlen, hosszantartó fájdalommal járó, súlyos betegségben *megkísérti* a beteget, hogy mindent föladjon. Az is megtörténik, hogy a végstádiumban lévő beteg hozzátartozói vagy ápolói *félreértett* együttérzésből késztetést éreznek arra, hogy a halál időpontjának *előbbre hozatalát* tartsák értelmes megoldásnak. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozandó, hogy az erkölcsi törvény az úgynevezett „*túlbuzgó gyógyításról*”, a beteg állapotának figyelembevételével *rendkívülinek, aránytalannak, túlságosan terhesnek* minősülő kezelésekről, beavatkozásokról való lemondást (a „*túlbuzgó gyógyítás*” elkerülését, illetve befejezését) hagyja jóvá, és csak olyan kezelést igényel, amely az orvoslás *normális* követelményeihez tartozik (ld. „*rendes és arányos eszközök*” alkalmazása). Az „*arányosság*” azt jelenti, hogy a betegben olyan mértékben kell beavatkozni, amennyire az egészségének hasznára válik, sem jobban, sem kevésbé. Ezt a személy teljességét szem előtt tartva kell mérlegelni, figyelembe véve a betegség előre haladott állapotát, a beavatkozástól várható eredmények és a vele járó kockázat arányát.

Az *ártatlan* ember halálának *közvetlen, szándékos* előidézése azonban egészen más, mint a „*túlbugzó gyógyításról*” való lemondás: erkölcsileg és jogilag rossz magatartás (akár aktív, akár passzív), az *emberi élet és méltóság megsértése*, akkor is, ha az elkövetőt „*humanitárius*” szempontok vezérlik. A halált nem szabad siettetni.

A *kómában lévő beteg* is emberi méltóságának birtokában van, ezért nem engedhető meg, hogy éhhalálra ítéljék a mesterséges táplálás felfüggesztésével. E táplálás az élet fenntartását szolgáló *rendes és arányos* eszköznek minősül, ezért alkalmazása abban az esetben kötelező, ha az a beteg szomj-, illetve éhhalálát hivatott megelőzni.

Az *emberi méltóság alapja* nem az értelem és a szabad akarat gyakorlásának aktuális képessége, hanem az *emberi fajhoz tartozás ténye*. Miként a magzat védelme érdekében is hivatkoztam: az ember léte és létének minősége nem áll azonos etikai síkon; nem a létminőség bizonyos kritériumok alapján meghatározott foka ad jogot a védelemhez és az élethez, hanem az *emberlét* maga.

Vannak ugyanakkor olyan helyzetek, amikor a mesterséges táplálás és folyadék-pótlás egyébként normális terápiás eszközei *haszontalannak* bizonyulnak, *terhesek* a beteg számára, és ezért fel kell azokat függeszteni. Az élelem és folyadék adagolása, mesterségesen is, része a beteget mindig megillető *normális* kezelésnek, feltéve, hogy ez *nem terhes* számukra. Ezekben az esetekben a halál *elkerülhetetlenül* és az abbagyástól függetlenül is bekövetkezik. A kúra folytatása *terápiás túlbugzóságnak* bizonyulna. Ez a kifejezés olyan orvosi beavatkozásokhoz való *makacs* ragaszkodást jelöl, amelyek nemcsak nem javítják a beteg állapotát, hanem egyenesen *rosszabbá* is teszik az ember életminőségét, vagy a gyötrelmes létállapotot hosszabbítják meg (*aránytalanul terhes* eszközök). Ez a makacs kitartás, beteggel szembeni agresszív orvosi magatartás ellene mond a *béke* argumentumának (ld. „*mindaz, ami technikailag lehetséges, nem minden esetben fogadható el erkölcsileg*” elve: nem minden beavatkozás válik javára az embernek).

Az Egyház tanítása szerint az „*eutanázia*” erkölcsileg és jogilag rossz magatartás; a szándékos, elfogadhatatlan *emberölés* fajtája (ártatlan ember halálának közvetlen, szándékos előidézése); a „*halál közeli*” állapotban lévő másik ember (beteg) „*minden*” fájdalma (szenvedése) megszüntetésének, kiküszöbölésének, illetve csökkentésének szándékával, saját kérésre, beleegyezéssel vagy annak hiányában történő (ld. pl. kómában lévő beteg), a betegség *természetes* lefolyását lehetővé *nem* tevő, vagy a „*duplex effectus*” („*kettős hatás*”) elvét egyébként sértő megölése. A *passzív* (mulasztással megvalósuló) „*eutanázia*” esetében a beteg életének megmentésére kötelezett személy (orvos) nem fejt ki olyan tevékenységet (nem tanúsít olyan aktív magatartást), amelynek megtételére reális lehetősége van, és amely megakadályozza a halálos eredmény bekövetkezését.

Az úgynevezett „*túlbugzó gyógyítás*” elutasítása – elkerülése, illetve befejezése – (a beteg állapotának figyelembevételével rendkívülinek vagy aránytalannak,

túlságosan terhesnek minősülő kezelésekről, beavatkozásokról való lemondás), a közeli és elháríthatatlan, a beavatkozások abbahagyásától függetlenül halállal járó betegség *természetes* lefolyását lehetővé tevő, megfelelő fájdalomcsillapító kezelést biztosító eljárás (a beteg ápolása és az élet *természetes* befejeződésének elfogadása) nem tartozik az „*eutanázia*” (a rossz) fogalmi körébe. (A profán bioetikai és jogi irodalomban, forrásokban vannak, akik az „*eutanáziát*” annak „jó”, „*kegyes*” jelentése miatt – mint „*passzív eutanáziát*” – vonatkoztatják a „*túlbuzgó gyógyítás*” elutasítására, szintén megengedettnek tartva azt.)

A „*duplex effectus*” elve alkalmazásának szabályai szerint nincsen szó „*eutanáziáról*”, ha a tudatot korlátozó, életet elfogadhatóan megrövidítő narkotikummal (morfinnal) történő – a beteg állapotának megfelelő, szándékával egyező – fájdalomcsillapítás a fájdalom (szenvedés) megfelelő csökkentése (enyhítése) érdekében *elkerülhetetlen*, az adott helyzetben az *egyetlen – súlyos indok* (elviselhetetlen fájdalom) alapján fennálló – eszköz, nem akadályozza meg más erkölcsi, családi és vallási *kötelességek* teljesítését, és a *beteg halálát* (életének megrövidítését, kioltását) *nem kívánják*, csak előre látják, és mint *elkerülhetetlen* eseményt elviselik.

A „*duplex effectus*” elve alkalmazásának szabályai (amelyek értelemszerűen irányadók az állapotos nő élete és a magzat élete rivalizálása esetén is): 1. a magatartás tárgya (finis operis) erkölcsileg (belsőleg) – önmagában – *nem rossz* (ld. fájdalom-csillapítás); 2. a jó eredmény (a beteg elviselhetetlen fájdalmának megfelelő csökkenése) *közvetlenül* következik a magatartásból; a rossz hatás (a beteg életének elfogadható, a kellő fájdalomcsillapító hatás eléréséhez szükséges fájdalomcsillapítónál nem nagyobb „*adaggal*” történő megrövidítése) *ugyanannak* a magatartásnak a *nem-kívánt* (esetőlegesen, belenyugodott, eltűrt, azaz nem célzatos, nem egyenes – hanem indirekt – szándékú), *elkerülhetetlen mellékkövetkezménye* (a jó hatás – az elviselhetetlen fájdalom, szenvedés megfelelő enyhülése – nem a rosszon keresztül valósul meg; a rossz hatás nem a jó cél elérése érdekében felhasznált eszköz: a cél nem szentesíti az eszközt – „*soha nem szabad rosszat tenni azért, hogy abból jó származzon*”; ha az orvos az említettnél nagyobb „*adagú*” fájdalomcsillapítót ad a betegnek, a szenvedés-megszüntetésről, -csökkentésről, az „*együttérzéstől*” motiválva, akkor a rossz hatás – akárcsak esetőlegesen szándék esetén is – nem mellékkövetkezmény, a jó eredmény közvetett, a „*nagyobb adagú*” fájdalomcsillapítás rossz); 3. a magatartást tanúsító személy *célja* (finis operantis) *jó* (ld. elviselhetetlen fájdalom, szenvedés kellő csillapítása); 4. a rossz hatáshoz képest *arányos* mértékben *súlyos* ok, szükség (ld. elviselhetetlen fájdalom, szenvedés) fennállása a magatartás tanúsításához.

Az „*eutanázia*” tehát nem jó, hanem rossz: „*halál*”. A terminális állapotban lévő betegek fájdalma, szenvedése által keltett szánalom sem teszi megengedhetővé az „*eutanáziát*”. Az orvosi hivatáshoz a gyógyítás, és nem a halál osztogatása tartozik.

A „*eutanázia*” a védelemre, támogatásra, gondoskodásra, szeretetre szoruló emberrel szemben tanúsított erőszakos, önkényes, életellenes magatartás: a beavatkozás

vagy mulasztás megöli a beteget ahelyett, hogy megfelelően a segítségére sietnének. Ez a magatartás gyengíti a társadalmon belül létező – orvos–beteg viszonyban is meglévő – bizalmi tőkét, támadja a békés egymás mellettélést, a szolidaritást, hiszen az egyre inkább kiszolgáltatott állapot felé sodródó ember érzi-tudja, hogy embertársai részéről nem számíthat őszinte segítőkészre, hanem lopakodva jelentkező „eltávolítási”, „megszüntetési” törekvéssel és lappangó kihasználással kell szembenéznie.

A védelemre szoruló emberrel szembeni magatartás egy társadalom etikai fejlettségének, erkölcsi érzékének és érettségének valódi próbaköve. A sérülékeny ember védelme távolabbi pozitív társadalmi hatásokkal is jár, szimbolikus értékű, a békés és szolidáris egymás mellettélést szolgálja. A nevelés és szemléletformálás kiemelkedő feladata, hogy ne csak pillanatnyi, közgazdaságilag is kifejezhető értékek kerüljenek az emberi élet védelmével kapcsolatos megfontolások középpontjába.

Dicséretre méltó az, aki szándékosan elutasítva a kábítást, vállalja a szenvedést azért, hogy megőrizze világos tudatát, vagy hogy mint krisztushívő tudatosan részesedjék Krisztus szenvedéseiből („mindent elviselve abban, aki erőt ad”) – hiszen a beteg lélekben növekedhet, megtisztulhat, szolgálva saját és mások üdvösségét; az ilyen „hősies” magatartás azonban nem várható el mindenkitől, a fájdalom ugyanis gyakran csökkenti az ember „erkölcsi erejét”, nem minden szenvedő ember képes arra, hogy szenvedését Krisztuséval egyesítse, úgy, hogy az valóban lelki épülésére szolgáljon, illetve, aki képes erre, talán az sem mindvégig (az elméleti hit nem mindig olyan élő, hogy képes lenne erőt és bátorságot adni egy drámai helyzet kezeléséhez, az abban való gyakorlati helytálláshoz), ezért az említettek szerint a kábítás alkalmazása elfogadható.

A beteg körülvevő és komoly áldozatot vállaló emberek olykor abba a kísértésbe „eshetnek”, sokszor nem teljesen tudatosan, hogy a szenvedőt saját hivatásuk és megszentelődésük eszközének tekintsék. Az ember azonban ilyen, halálos körülmények között sem „csökkenthető”, még lelki értelemben sem, az eszköz szintjére; erre mindig figyelemmel kell lenni.

A szenvedő ember élete is emberi élet; vigyázni kell, nehogy idealizáljuk a szenvedést, vagy annak megtisztító-nevelő erejét, hiszen a fájdalom olykor a legnemesebb emberi képességeket is megbénítja.

Az olyan intézmények létrehozása, működése támogatandó, amelyek tartózkodnak a terápiás túlbuzgóságtól, szakszerű fájdalomcsillapító kezeléseket és teljes egészségügyi ellátást (pl. táplálást, folyadékellátást), együtt érző, tisztelet- és szeretetteljes gondoskodást nyújtanak, megadva a betegeknek a szükséges emberi segítséget és lelki vezetést.

Az embernek éreznie kell, személyre szóló meghívást kapott arra, hogy a szenvedésben – erőforrássá válva – tanúságot tegyen a szeretetről. E szolgálat nélkül a halál valóban emberhez méltatlan körülmények között következik be.

A szeretet azt az adó és elfogadó jelenlétet is jelenti, amely a haldokló emberrel figyelemből, megértésből, törődésből, türelemből, részvétből és önzetlenségből született közösséget hoz létre.²⁹

b) A drogfogyasztás életellenessége

Az Egészségügyben Dolgozók Lelkigondozásának Pápai Tanácsa az Egészségügyben Dolgozók Chartájában rámutat arra, hogy a drogfogyasztás életellenessége körében a szándékosság is megjelenik. A Charta – a gyógyszerfüggőség okai körében – kimondja: „A kábítószeresedés és hozzászokás csaknem mindig a felelősség alóli nem szükségeszerű kibúvás eredménye, a priori tiltakozás a társadalmi berendezkedés ellen, amelyet az illető elvet, anélkül, hogy pozitív javaslata lenne az ésszerű reformra,

²⁹ Részletesen ld. pl. Hámori Antal, Az „eutanázia” és a katolikus erkölcssteológia, in *Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak... Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése*, Szerkesztette: Fazakas Sándor – Ferencz Árpád, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, Debrecen, 2014. (Szociáletikai Intézet Kiadványai 6.; 250) 97–125.; Hámori Antal, Az eutanázia és a túlbuzgó gyógyítás problémája. *Etikai, jogi, teológiai szempontok*, Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2013. 157; Hámori Antal, Az „eutanázia” és a túlbuzgó gyógyítás elutasításának megítélése a Katolikus Egyház tanításában (*Judgement of Euthanasia and Renunciation of Therapeutic Obstinacy in the Teaching of the Catholic Church*), in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 30 (2013/4) 137–147.; Hámori Antal, Az „eutanázia” és a túlbuzgó gyógyítás elfogadhatatlansága, in *Magyar Bioetikai Szemle* 19 (2013/1–2) 31–37.; Hámori Antal, Az „eutanázia” problémája kánonjogi nézőpontból – világi jogi kitekintéssel, in *Párbeszéd a halálról, Eutanázia a jogrend peremén*, Szerkesztette: Filó Mihály, Literatura Medica Kiadó, Budapest, 2011. (Bibliotheca Iuridica, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai, *Acta Congressuum* 19.; 271) 120–140.; Hámori Antal, Az „eutanázia” fogalmához, in *Magyar Jog* 57 (2010/9) 561–568.; Hámori Antal, Az „eutanázia” problémája a katolikus egyházjogban (magyar állami jogi kitekintéssel), in *Iustum Aequum Salutare* 6 (2010/2) 25–44.; Hámori Antal, Az „eutanázia” fogalma és kánonjogi minősítése, in *Magyar Sion* 4 (46) (2010/2) 177–190.; Hámori Antal, Az „eutanázia” megítélése a katolikus egyház tanításában, in *Vallástudományi Szemle* 6 (2010/1) 125–149.; Hámori Antal, Az emberhez méltó halál, in *Esztergom – Budapest, Hit – Remény – Szeretet* 8 (2010/1) 10.; Hámori Antal, „Az emberhez méltó halál”, in *Magyar Kurír* 2010. február 3. 4.; Hámori Antal, Az „eutanázia” problémája kánonjogi nézőpontból (világi jogi összehasonlítással), in *Magyar Kurír* 2010. január 23. 4.; Hámori Antal, A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában, Az „eutanázia” problémája erkölcssteológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel, JEL Könyvkiadó, Budapest, 2009. 352 (Erkölcssteológiai Könyvtár 8. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán; imprimatur: Erdő Péter); Hámori Antal, *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem*, Axol Print Nyomdaipari és Kiadói Kft., Budapest, 2009. 34–35.; Hámori Antal, Az emberi élet védelme a katolikus egyház tanítása szerint, in *Távlatok* 19 (2009/4) (86) 20–31.; Hámori Antal, Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”), in *Teológia* 43 (2009/1–2) 18–51.; Hámori Antal, Az „eutanázia” fogalmi meghatározása, erkölcsi és jogi minősítése, in *Magyar Bioetikai Szemle* 13 (2007/1) 24–32.

valamint az értékek hiánya által motivált mazochizmus kifejezése. Aki drogokat szed, nem érti meg vagy elveszítette az értékek és az élet értelmét, tehát elvesztéséig menően kockára teszi azt: sok, túladagolásból eredő haláleset valójában szándékos öngyilkosság. A kábítószerszedő nihilisztikus lelkiállapotba kerül, magatartásában a halál ürességét választja az élet teljessége helyett.³⁰

„Erkölcsi szempontból »a drogok használata mindig tilos, mert magában foglalja a szabad személyként való gondolkodás, akarás és cselekvés nem indokolt és ésszerűtlen elutasítását.«³¹ A kábítószer tilosnak mondása nem jelenti azt, hogy elítéljük a kábítószer-szedőt. Ezek a személyek »nehéz rabszolgaságként« élnek meg állapotukat, amelyből szükségük van a szabadulásra.³² Az erkölcsi vétkesség kimondása és megszorító törvények alkalmazása nem vezet gyógyuláshoz, hanem annak a rehabilitáció útján kell történnie, amely anélkül, hogy elnézné a kábítószeren élők esetleges vétkességét, elősegíti az állapotukból való kiszabadulásukat és újra-beilleszkedésüket.³³

A Charta az életöröm helyreállítása vonatkozásában a következőket tartalmazza: „A kábítószerre hozzászokott személy méregtelenítése nem csupán orvosi kezelés. Sőt, mi több, a gyógyszerek haszna kevés vagy egyáltalán semmi, bár az elvonás bizonyos eseteiben és szakaszában az élet megóvása múlhatik alkalmazásukon. A méregtelenítés teljes értelemben vett emberi folyamat, ami azt jelenti, hogy »teljes és végérvényes értelmet adunk az életnek,«³⁴ és ezáltal helyreállítjuk a hozzászokottakban azt »az önbizalmat és üdvös önbecsülést«, ami segít nekik újra felfedezni az élet örömét.³⁵ Drogokhoz hozzászokott személyek rehabilitációjában fontos, »hogy megpróbáljuk megismerni az egyéneket és megérteni belső világukat; odáig juttatni őket, hogy felfedezzék vagy újra felfedezzék személyekként őket megillető méltóságukat. Segítenünk kell őket abban is, hogy aktívan élesszék újra és fejlesszék a drogok használata által elfojtott személyes erőforrásaikat, a szilárd és nemes eszmékre irányuló akarat magabiztos reaktiválása útján.«^{36, 37}

³⁰ Ld. EDC 93.

³¹ Ld. Szent II. János Pál pápa, *Beszéd a Nemzetközi Drog- és Alkohol-Konferencia résztvevőikhez*, 1991. november 23., in *Insegnamenti* XIV/2 (1991) 1252., 4.

³² Vö. Szent II. János Pál pápa, *Beszéd a Terápiás Közösségek VII. Világkongresszusának résztvevőikhez*, 1984. szeptember 7., in *Insegnamenti* VII/2 (1984) 347., 3.

³³ Ld. EDC 94.

³⁴ Vö. Szent II. János Pál pápa, *Beszéd a Terápiás Közösségek VII. Világkongresszusának résztvevőikhez*, 1984. szeptember 7., in *Insegnamenti* VII/2 (1984) 350., 7.

³⁵ Vö. Szent II. János Pál pápa, *Üzenet a bécsi nemzetközi kongresszushoz*, 1987. június 4., in *Insegnamenti* X/1 (1987) 1940–1943.

³⁶ Ld. Szent II. János Pál pápa, *Beszéd a Terápiás Közösségek VII. Világkongresszusának résztvevőikhez*, 1984. szeptember 7., in *Insegnamenti* VII/2 (1984) 347., 3.

³⁷ Ld. EDC 95.

A Charta a kábítószer-fogyasztással kapcsolatban végül megállapítja, hogy: „A drogok használata életellenes. »Nem beszélhetünk 'a drogszedés szabadságáról' vagy 'a drogokhoz való jogról', mivel az embereknek nincs joguk ahhoz, hogy ártasanak saját maguknak és nem lehet és nem kell sohasem lemondaniuk Istentől kapott személyi méltóságukról«,³⁸ és még kevésbé van joguk arra, hogy másokkal fiztessenek választásukért.³⁹

A Katolikus Egyház Katekizmusa megfogalmazása szerint: „A kábítószeres használata súlyosan károsítja az egészséget és az emberi életet. A szigorúan terápiás indikáción kívül, súlyos bűn. A kábítószeres titkos gyártása és forgalmazása botrányos gyakorlat; kifejezett együttműködésnek számít, mert az erkölcsi törvénnyel súlyosan ellenkező gyakorlatra csábít.^{40, 41}

c) Az öngyilkosság és az öngyilkosságban közreműködés elfogadhatatlansága

A tanítóhivatali megnyilatkozások szerint: „Mindenki felelős a saját életéért Isten előtt, aki azt neki adta. Ő az élet szuverén Ura. A mi feladatunk, hogy hálával elfogadjuk és megőrizzük az ő dicsőségére és lelkünk üdvösségére. Az Isten által ránk bízott élet kezelői, de nem birtokosai vagyunk. Nem rendelkezünk vele.⁴²

„Az öngyilkosság ellenkezik az emberi lénynek azzal a természetes törekvésével, hogy megőrizze és továbbadja az életet. Súlyosan ellenkezik a helyes önszeretettel is. Ugyanakkor sérti a felebaráti szeretetet is, mert jogtalanul megszakítja a szolidaritás kapcsolatát a családi, nemzeti és emberi közösségekkel, melyekkel szemben kötelességeink vannak. Az öngyilkosság ellenkezik az élő Isten szeretetével.⁴³

„Az öngyilkosság súlyosan ellenkezik az igazságossággal, a reménnyel és a szeretettel. Az ötödik parancsolat tiltja.⁴⁴ „Ha azzal a céllal követik el, hogy példaként szolgáljon, mégpedig az ifjúság számára, az öngyilkosság a botránkoztatással súlyosbodik.⁴⁵

³⁸ Ld. Szent II. János Pál pápa, *Beszéd a Nemzetközi Drog- és Alkohol-Konferencia résztvevőikhez*, 1991. november 23., in *Insegnamenti XIV/2* (1991) 1252., 4.

³⁹ Ld. EDC 96.

⁴⁰ Ld. KEK 2291.

⁴¹ Ld. pl. Hámori Antal, *Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)*, in *Teológia* 43 (2009/1–2) 18–51.

⁴² Ld. KEK 2280. Vö. pl. MTörv 32,39; 2Kir 5,7; 1Sám 2,6.

⁴³ Ld. KEK 2281.

⁴⁴ Ld. uo. 2325.

⁴⁵ Ld. uo. 2282.

„Súlyos pszichés zavarok, a megpróbáltatástól, szenvedéstől vagy kínzástól való szorongás vagy félelem csökkenthetik az öngyilkos erkölcsi felelősségét.”⁴⁶

Szent II. János Pál pápa az *Evangelium vitae* kezdetű enciklikában is megerősíti, hogy: „Az öngyilkosság, éppúgy mint a gyilkosság, erkölcsileg mindig elfogadhatatlan. Az Egyház hagyománya mindig elutasította, mint súlyosan rossz döntést. Jóllehet bizonyos pszichés állapotok, kulturális és szociális feltételek a szubjektív felelősség csökkentésével vagy kioltásával oda vezethetnek, hogy végrehajtanak egy olyan tettet, amely alapjában ellenkezik az életösztönnel; az öngyilkosság tárgyilagosan nézve súlyos erkölcsi rossz, mert elutasítja az önszeretetet, a szeretet és az igazságosság kötelességeit a felebarátokkal, a közösségekkel és a társadalom egészével szemben. A legmélyén elveti Isten abszolút uralmát az élet és a halál fölött, melyet az ószövetségi bölcs imája így fejez ki: »Nálad van az élet és a halál hatalma, leviszel az alvilág kapuihoz és visszahozol onnét« (Bölcs 16,13; vö. Tób 13,2).”⁴⁷

A tanítóhivatali megnyilatkozások arra is kitérnek, hogy: „Az öngyilkosságban való önkéntes együttműködés ellenkezik az erkölcsi törvénnyel.”⁴⁸ „Megosztani valakivel öngyilkos szándékát és segíteni őt az úgynevezett »segített öngyilkosságban« (suicidium adiutum) azt jelenti, hogy bűntárs, olykor fő cselekvő lesz az ember egy olyan igazságtalan cselekedetben, melyet semmi módon nem lehet igazolni, még akkor sem, ha kérték. »Nem szabad – írja Szent Ágoston meglepő aktualitással – mást megölni: akkor sem, ha akarja, akkor sem, ha kéri, s már nem maradhat életben... és segítséget kér ahhoz, hogy a lélek el tudjon szakadni a testtől.«”⁴⁹

Az Egyház ugyanakkor hangsúlyozza: „Nem kell elveszítenünk a reményt az öngyilkosok örök üdvösségének kérdésében. Isten olyan utakon, melyeket csak ő ismer, alkalmat adhat nekik az üdvösséges bűnbánatra. Az Egyház imádkozik azokért, akik öngyilkosságot követtek el.”^{50, 51}

⁴⁶ Ld. uo.

⁴⁷ Ld. EV 66.

⁴⁸ Ld. KEK 2282.

⁴⁹ Ld. EV 66. Vö. uo. 67.

⁵⁰ Ld. KEK 2283.

⁵¹ Részletesen ld. pl. Hámori Antal, *Az öngyilkosság kánonjogi nézőpontból*, in *Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében*, Szerkesztette: Filó Mihály, Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2013. (Bibliotheca Iuridica, Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos kiadványai, Acta Congressuum 20.; 315; 88–100.; Hámori Antal, *Az öngyilkosság kánonjogi aspektusai (Canon Law Aspects of Suicide)*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 29 (2012/1) 10–25.

ZÁRÓGONDOLAT

A védtelen, kiszolgáltatott, a születő és haldokló, beteg, szenvedő ember – a fogantatás pillanatától kezdve minden ember – *méltóságteljes* éléséért, *örök életéért*, testi-lelki egészségéért, békéjéért, boldogságáért ajánlom *szeretettel* a fentiekben megfogalmazottakat, remélve, hogy segítségül szolgálnak az emberi életet fenyegető kihívásokra és a szenvedés összetett problémájára adható megfelelő, az emberi életet és méltóságot a fogantatás *pillanatától a természetes* halálig oltalmazó, az *Életet* választó, *szolidáris* válaszhoz.

*„...válaszd tehát az életet, hogy élj és megsokasodj,
és az Úr, a te Istened megáldjon téged azon a földön, ahova indulsz,
hogy birtokodba vedd.”⁵²*

*Dr. Hámori Antal
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem,
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar*

⁵² Ld. MTörv 30,15–20.

VENDÉGLÁTÁS ÉS ETIKA
A SZERETET, A FELEBARÁTI SZERETET,
A VENDÉGSZERETET
ÉS A SARKALATOS ERÉNYEK TÜKRÉBEN*

*Dr. Kádas Lajos tanár úr tiszteletére,
70. életévének betöltése alkalmából*

Tisztelt Ünnepest Tanár Úr!
Tisztelt Elnök Úr!
Tisztelt Ünnepegni Egybegyűlt Hölgyek és Urak!

1. BEVEZETÉS

E jeles ünnep alkalmával, e kerek, 70-es számot végiggondolva, a vendéglátás és etika összefüggésébe ágyazva, „*a kezdet és a vég*” relációjában hálát adva, különösen is eszünkbe juthat a Leviták könyve 19. fejezetének 32. verse: „*Becsüld meg az ősz fejet, add meg a tiszteletet az öregnek és féld Istenedet. ...*”, s Szent Pál Korintusiaknak írt első levele 10. fejezetének 31. verse: „*...akár esztek, akár isztok vagy bármi más tesztek, tegyetek mindent Isten dicsőségére.*” – mert miként az Evangéliumban is szerepel: „*...nemcsak kenyérrel él az ember...*” (MTörv 8,3; Mt 4,4)

Ennek fényében láthatjuk, a vendéglátásban is az ember méltóságáról, boldogságáról, igaz, örök javáról van szó, arról, hogy *valóban békés, nyugodt életet élhessünk.*

* Elhangzott 2016. április 21-én, a Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Karának Vendéglátás Intézeti Tanszéke által, Dr. Kádas Lajos tanár úr tiszteletére, 70. életévének betöltése alkalmából rendezett Vendéglátás és Tudomány című konferencián. A szövegközi hivatkozásokhoz lásd Biblia, Ószövetségi és újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Budapest, 2000. (1455).

Ehhez megvalósítandó, hogy a gazdaság van az emberért, az ember boldogságáért, kiteljesedéséért, az ember és a profit viszonyában a cél az ember, az eszköz a profit. Ha ezt szem elől tévesztjük, amennyiben az eszközből célt, a célból eszközt csinálunk, annyiban tévúton járunk.

A gazdasági tevékenységet is az erkölcsi rend határain belül kell végezni. A gazdasági fejlődésnek is mindig az emberek igaz javára kell irányulnia egyetemesen, a vendéglátásban is. A Föld javai kivétel nélkül mindenkinek, az egész emberiségnek ajándékozott, hogy azokat mindenki létfenntartására, egyéniségének kibontakoztatására használja fel. A dolgok rendjét kell a személyek rendjéhez szabni, nem fordítva.

2. SZERETET – FELEBARÁTI SZERETET – VENDÉGSZERETET

A vendéglátásban sem más a *felemelkedés útja*, mint a megtérés, a teljes lelki megújulás (metanoia), amelyért minden nap meg kell küzdeni. Meg kell látni a másik emberben, a bűnös emberben is a felebarátot, a szükségét szenvedőt. A *szerelemben* a felebarát, a rászoruló fogalma is egyetemessé válik, mégis konkrét marad. A szív odafordul minden szükségét szenvedőhöz, akiknek emberiségre van szükségük.

A *felebaráti szeretet* annak kötelezettségét jelenti, hogy adni kell a feleslegesből, és olykor még a szükségesből is, hogy segíthessünk, rendelkezésre bocsátva a szegény embereknek azt, ami életükhöz nélkülözhetetlen. A *vendégbarátság* kezdettől fogva emberbaráti kötelesség is – valamennyien zarándokként, vendégként élünk a Földön; annak minden értékét a *minden embertárs* iránti alap-beállítottságként szükséges megélni.

Általános *vendéglátás-etikai elv*, hogy úgy kell a vendéggel bánni, a legnagyobb udvariasság szerint, mint barátainkkal, akiket mi hívtunk vendégségbe. A vendéglátó a vendégért, a vendég jóllétéért felelős. A *szolgálatkész vendéglátás* igyekvő, nagylelkű, bőkezű, jóságos, alázatos, vendégszerető, amelyért nem marad el a jutalom. A vendégszeretet megtagadása viszont szégyen. A vendégszeretet, a vendég feltétlen tisztelete a jog szerint is norma.

Még ha a vendéglátó személyes problémákkal van megterhelve, akkor is vidámnak és jókedvűnek kell lennie; nagylelkűségével pedig nem szabad dicsekednie, mert ez feszélyezné szegény sorsú vendégeit.

Ma is aktuális intelem, hogy a vendéget nem terhet adó betolakodóként kell kezelni; „*Legyetek egymás iránt vendégszeretők, zúgolódás nélkül.*” – olvasható Szent Péter első levelében, a 4. fejezet 9. verseként.

A *vendégszeretet* kölcsönösen átalakítja a vendég–vendéglátó életét. A kölcsönöség e tekintetben azt jelenti, hogy a vendégszeretetet megtagadót a vendég által megérintő önzetlen, viszonzást nem váró, igaz szeretet, vendég-szeretet kegyellemmel megnyitja e szeretet, vendégszeretet felé.

Mindez az *intézményesült vendéglátás* esetében is értelemszerűen irányadó; s nemcsak azért, mert a turizmus hatalmas, 20. századi fejlődésében a vallási turizmus is jelentősen kibontakozott (ld. pl. zarándoklatok, kegyhely-látogatások), hanem azért, mert a vendéglátás, az igaz vendéglátás nem elszemélytelenedett szolgáltatásadás.

Az *arany szabály* – a Máté szerinti evangélium 7. fejezetének 12. versében: „*Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük.*”, Lukácsnál a 6. fejezet 31. verseként: „*Úgy bánjatok az emberekkel, ahogy akarjátok, hogy veletek is bánjanak.*” –, ami feltételezi, hogy az ember magának jót akar (egy mazochista a feje tetejére állítaná ezt a szabályt), nem a „*kölcsönösségi etika*”, amely szerint annak, aki valami jót kapott, azt viszonznia kell (az ilyen viszonzás nem szül jutalmat, hiszen kötelezettségből fakad): *csak ha valaki jót tesz, még ha nem is kapott semmit sem, és csak ha nem vár semmit cserébe, kap – egészen váratlanul –, nem csak köszönetet, hanem Istentől is jutalmat.*

Az ember azt szeretné, hogy önzetlenül, viszonzást nem váróan, pusztán önmagáért szeressék. Az ember szeretetre van teremtve, nem képes nélküle élni. Ahhoz, hogy ajándékozni tudjuk a szeretetet, magunknak is kapnunk kell ajándékba a szeretetet. A szeretet szeretet által növekszik.

A *legfőbb Jóval való találkozás* felébreszti a szeretetet, és megnyitja a szívet a felebarát számára, úgy, hogy a felebaráti szeretet – a vendégszeretet – már nem egy kívülről rá erőltetett parancs, hanem a saját hitének következménye, amely a szeretetben tevékeny. *Isten* szeret minket, megláttatja és megéreztetni velünk a szeretetét, s ebből a megelőző szeretetéből tud kisarjadni bennünk is válaszként a szeretet.

E szeretet valóság („realitás”). Ez ad „esélyt”, hogy a „merre tovább” az életé, a békés, boldog, örök életé lesz!

Az *út*: a magába zárkozó „*énből*” az én szabad elajándékozása, az önátadás, a másikkal való törődés, a másikért való aggódás, a másik javának, boldogságának akarása, a lemondani tudás, az áldozatkészség, a másikért való élni akarás, amely „*mivé*” alakít, legyőzi elkülönüléseinket és eggyé tesz minket.

Az *igaz vendégszeretet* szerint a vendéglátó azért ajánl egy ételt vagy italt, mert meg van győződve arról, hogy azzal a vendég *igaz* javát szolgálja (önzetlenül jót akar a vendégnek és körülményeiben is szabad); s ha e cselekménye – erkölcsi értelemben – valóban a vendég boldogságához járul hozzá: a magatartás jó (vö. mértékletes ünneplés – pl. esküvői vacsora).

A Korintusiaknak írt első levélben, a 13. fejezet 4. versétől a 7. verséig terjedő részében ez áll: „*A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem is kevély. Nem tapintatlan, nem keresi a maga javát, nem gerjed haragra, a rosszat nem rója fel. Nem örül a gonoszságnak, örömet az igazság győzelmében leli. Mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.*”

3. SARKALATOS ERÉNYEK ÉS VENDÉGLÁTÁS

A vendéglátás alanya is akkor és annyiban okos, ha és amennyiben felismeri *igazi* javát, és annak megtételéhez megtalálja a helyes eszközöket, megfelelően alkalmazza az erkölcsi alapelveket a konkrét esetekben. Az, aki az *okosság erényét* gyakorolja igazságos, lelkében erős és mértékletes; aki bűnt követ el, ostoba: igazságtalan, gyáva vagy vakmerő, mértéktelen.

Gondoljuk meg: micsoda erő kell olykor, hogy az ember legyőzze a kísértéseket, elkerülje a bűnöket (ld. pl. torkosság); a falánk igazságtalan önmagával és mással, mert túlzásba viszi a táplálkozást, egészségének is árt a mértéken felülivel (vakmerő) ahelyett, hogy a rászorulónak adná, aki éhezik.

Jézusnak, Sirák fiának könyve szerint, a 31. fejezet 19–20. és 22. versében szerepel: *„Nem elég kevés is az okos embernek? Akkor fekvőhelyén nyugodtan lélegzik. Jól alszik, aki nem eszik túl sokat, s reggel, ha fölbred, jó erőben van. Az álmatlanság, hányás, hascsikarás a mértéktelen embernek a sorsa.”* „[...] Uralkodj magadon minden tettedben, akkor nemigen lesz betegségben részed.”

Tóbiás könyve 4. fejezetének 16. verse tartalmazza: *„Oszd meg kenyeredet az éhezőkkel és ruhádat a rongyoskodókkal. Fölöslegeseidből adj alamizsnát, és szemed ne legyen irigy, amikor alamizsnát adsz.”* A Máté szerinti evangélium 6. fejezetének 1–4. verse: *„Ügyeljete, hogy a jót ne az emberek szeme láttára tegyétek, azért, hogy lássanak benneteket. Így semmi jutalom nem vár rátok mennyei Atyátoknál. Amikor tehát alamizsnát adsz, ne kürtöltess magad előtt, mint a képmutatók teszik a zsinagógában és az utcán, hogy dicsérik őket az emberek. Bizony mondom nektek, megkapták jutalmukat. Te úgy adj alamizsnát, hogy ne tudja a bal kezéd, mit tesz a jobb. Így alamizsnád titokban marad és Atyád, aki a rejtekben is lát, megjutalmaz.”*

A mértékletesség erénye arra indít, hogy kerüljünk minden túlzást például az evésben-ivásban, az alkohol, a cigaretta fogyasztásában. Tóbiás könyve 4. fejezetének 15. versében olvashatjuk: *„Ne igyál annyi bort, hogy részeg legyél tőle, ne kísérjen életutadon az iszákosság.”* A Példabeszédek könyve 20. fejezetének 1. verse rögzíti: *„A bor gúnyolódik, ami részegít, az lármáz, senki nem lesz bölcs, aki tántorog tőle.”* A Sirák fia könyve szerint, a 31. fejezet 25. versétől a 31. verséig: *„Amikor bort iszol, ne játszd meg az erőt, mert a bor már sokakat levert a lábáról. A vas keménységét a tűz próbálja meg, a könnyelműeknek a bor a nagy próbakő. Mint az élet vize, olyan a bor annak, aki mértékletes a bor ivásában. Mi az élet annak, aki bort nem ihat? Az ember öröme teremtett a bor a világ kezdetétől. A bor vidámság és öröm a szívnek, ha kellő időben s megfontoltan isszák. Ha mértéktelenül, szenvedéllyel és mohón isszák, csak keserűség a bor a lélek számára. A túl sok bor fokozza a balga haragját, gyengíti erőit, sok sebet ejt rajta. Borozgatás közben ne szöld le barátod, és ne vesd meg a vidámság miatt. Ilyenkor ne intézz becsmérítő szót hozzá, pénzköveteléssel se zaklasd ilyenkor.”* A Rómaiaknak írt levél 14. fejezetének 17. verse

pedig magában foglalja, hogy: „*Isten országa nem eszem-izom, hanem igazságosság, béke és öröm a Szentlélekben.*” A torkosság – a táplálkozás, a szórakozás és hasonlók élvezetével való visszaélés – orvossága tehát a kellő mérték megtalálása.

Az „*eszem-izom*” mellett egy másik rendetlenség a tisztátalanság, ami a szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás területén is – a prostitúción túl – a túlzott alkoholfogyasztással összefüggésben áll; az alkohol (és más bódító szer) hatása alatt ugyanis a féktelenség könnyebben nő. A bujaság felforgatja a szeretet helyes sorrendjét, s az emberi képességek egyensúlya is megbomlik: a test uralkodik a lélek felett. A tisztátalanság orvosságai: a szilárd elvek, a bűnalkalom kerülése, az örködés a szem, a képzelet és a memória felett, valamint az imádságos, szentségekkel táplálkozó élet.

Az alkohol rabsága (is) gyakran szül haragot, gyűlöletet – és tétlenséget, hanyagságot, elveszítve a józan megfontolást, a szeretetre méltóságot, az igazságosságot és a lélek derűs békéjét. A harag orvossága lehet – az adott esetben – például a szeszes italtól való tartózkodás és az elszenvedett sérelmek megbocsátása.

A mértékletesség erényéhez az *alázat erénye* is szorosan kapcsolódik: ld. a felebarát (pl. vendég) szolgálata, szeretete, önmagunk elfogadása, az igazság és a helyes mérték felismerése, s megtartása (vö. *szeretet erénye*). A helyes szolgálat a segítséget nyújtót alázatossá teszi, a gőgöt elkerüli.

A társadalomnak támogatnia kell és nem szabad akadályoznia az erények gyakorlását; az értékek helyes rendjének kell erre készítenie. A szívből való megtérés elsőbbségének elismerése nem zárja ki, hanem inkább hangsúlyozza a kötelezettséget, hogy megfelelő módon javítsák a bűnre csábító intézményeket és életfeltételeket, hogy az *igazságosság* normáihoz igazodva tökéletesedjenek, és ne gátolják, hanem előmozdítsák a jót.

4. VENDÉG-VENDÉGLÁTÓ MAGATARTÁSOK

A Sirák fia könyvében, a 31. fejezet 23–24. versében ez olvasható: „*Az egekig magasztalják a jó vendéglátót, bőkezűségének híre sokáig fennmarad. Megszólják, ha valaki fukar házigazda, fösvényése híre betölti a várost.*”

A Leviták könyve szerint (19,35–36): „*Ne legyetek igazságtalanok... a hossz mérték, a súly mérték és az űrmérték használatában. Legyen hiteles a mérleged, hiteles a súlyod, hiteles a mértéked, hiteles a vékad. ...*”

A Második Törvénykönyv megfogalmazásában (25,13–16): „*Zsákodban ne legyen kétféle súly, egy nehezebb és egy könnyebb. Házadban ne tarts kétféle űrmértéket, egy nagyobbat és egy kisebbet. Hibátlan és pontos legyen a súlyod, hibátlan és pontos legyen az űrmértéked, hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad neked. Mert utálat tárgya az Úr, a te Istened szemében, aki ilyet tesz, aki csal.*” Ezekiel könyve a 45. fejezet 10. versében tartalmazza: „*Használjatok igaz mértéket, igaz efát és igaz bátot!*”

Eme szentírási részek is utalnak a „fogyasztók” (vendégek) sérelmére elkövetett nagyon súlyos cselekmények (vagyon- és egyéb – megkárosítások) régóta létező, széles körben elterjedt sajnálatos gyakorlatára, ami – a tapasztalat szerint – a mai magyar vendéglátásban is előfordul.

A *megkárosítás* (sérelem) – akár vagyon, akár egyéb (pl. lelki, vö. vendég ki-beszélése) jellegű – igazságtalan, nem adja meg azt, ami jár; sérti az azt elszenvedő, de az elkövető személy méltóságát is, a bűn elkövetése ugyanis nem méltó az emberhez (nem az jár neki); sőt, inkább az elkövetőt szennyezi be, mint azt, aki elszenvedti – az erkölcsi jótól a bűnelkövető kerül távol.

Amennyiben az ember szabad, felelőssége fennáll. Az enyhítő és súlyosító, illetve mentő körülmények értelemszerűen figyelembe veendő; pl. a munkavállaló akaratát megtörő kényszer esetében a felelős az ilyen kényszert alkalmazó személy.

Minőségi megkárosításról van szó például akkor, amikor a vendéglátó a vendégnek felszolgálandó gyümölcslebe a vendég kérése, hozzájárulása nélkül szájjeget tesz; fokozott, az egészségre súlyosan veszélyes formája, ha az illető a szájjeget közvetlenül kézzel, nem szájjég-fogó eszközzel fogja meg (ha a gyümölcsle a szájjéggel együtt éri el a meghatározott úrmértéket, akkor a megkárosítás mennyiségi is).

Sajátos problémát vethet fel a kizsákmányolt munkavállaló által a vendég(ek) sérelmére elkövetett megkárosítás (pl. hamis mérés) esete, amikor a *kizsákmányolás* mértéke – pl. az embertelen élet- és munkakörülmények, foglalkoztatás (ld. pl. pihenőidő, szabadnapok, szabadság részleges biztosítása), az igazságtalan (pl. a minimálbért sem elérő, vagy azt meghaladó, de a munkaszerződésben meghatározottakhoz képest alacsonyabb szintű, illetve egyébként jogellenesen alacsony) díjazás miatt (akár a munkáltatón kívül álló okokra is visszavezethetően) – (szinte) már elviselhetetlen (a jogellenes díjazás körébe tartozik az is, ha a munkavállaló nem kapja meg a neki járó felszolgálási díjat, illetve borravalót).

A megkárosítás – a felelősség mértékétől függően – beszámítandó a kizsákmányolást elkövetőnek; az adott esetben a diktatórikus államnak is.

Ennek megfelelően enyhítő körülmény lehet a kizsákmányolás, minél nagyobb, annál inkább; a családon belüli egy főre jutó nettó jövedelem – vagyoni viszonyokra is figyelemmel – nagyon alacsony, minimálbér alatti szintje; és egyéb körülmény, például a munkatársak részéről megnyilvánuló pszichikai kényszer is.

Elvileg nem zárható ki a kizsákmányolás olyan foka, amikor a kizsákmányolt felelőssége egészen minimálisra zsugorodik, esetleg már fenn sem áll – a magatartás teljes egészében a kizsákmányolást elkövetőnek számítandó be (ld. közvetett tettség esete), de ettől még a kizsákmányoltnak a (vendéget) megkárosító cselekménye erkölcsileg és jogilag rossz (nem megengedett).

Nagyon fontos, hogy az ember a bűnre ne bűnnel, hanem az erkölcsileg jó magatartással válaszoljon. Szent Pálnak a Rómaiaknak írt levelében szerepel (12,17–18,21):

„Rosszért rosszal senkinek ne fizessetek. [...]” „Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, inkább te győzd le a rosszat jóval.”

Nyilvánvaló, hogy a vendégnek sem szabad megkárosítania a vendéglátót; ld. pl. asztalfoglalás, megrendelés nem megfelelő lemondása, ellenszolgáltatás nem teljes vagy késedelmes teljesítése, jó hírnév sérelme, másik vendég zaklatása, dohányzás miatti bírságkiszabás, nyitvatartási időn túli „vendégeskedés”; a Sirák fia könyve 32. fejezetének 11–12. versében olvasható: „Ha az idő lejár, ne maradj ott tovább, menj szépen haza és ne lődörögj ott. Otthon szórakozz még és tégy kedved szerint, de gógös szót ejtve ne keveredj bűnbe.”

A megkárosítás szoros összefüggésben van a szakmai (pl. ételkészítési, felszolgálási) ismeretek hiányos voltával, illetőleg a nem egyértelmű, megtévesztő (tisztességtelen) tájékoztatással is, például az árak (díjak), a fizetőeszköz, a mennyiség, a minőség vonatkozásában, ami önmagában igazságtalan.

A felelősség mértéke tekintetében a releváns tényezők (ld. finis operis, finis operantis, circumstantiae) értelemszerűen irányadók; például: az életkor, egészségi állapot miatt segítségre, megkülönböztetett figyelemre, különleges bánásmódra szorulók (pl. gyermek-, idős, beteg, fogyatékkal élő vendégek) eme helyzetét kihasználva történő megkárosítás (gátlástalanság) megítélése súlyosabb.

Az *igazságosság* azt is megköveteli, hogy különösen a várandós, kisgyermekes, idős, beteg, fogyatékkal élő (pl. vak, siket, mozgássérült) és gyermekvendégek állapotuknak megfelelő, megkülönböztetett vendéglátásban részesüljenek (vö. pl. gyógyszálloda, akadálymentesítés, vakvezető kutyát szabad üzletbe vinni, pontírás, gyermekszolgáltatások, speciális ételek, italok, menük).

A másik ember (pl. vendég, vendéglátó) tisztelete, szeretete – túl az igazságosságon – nyilvánvalóan alapvető követelmény, amellyel az udvariatlan viselkedés sem fér össze.

Az udvariatlanságnak is több oka van (vö. pl. góg, hiúság), ami az ember lényegét, lelkét érinti, s amelyre a minősítés során megfelelően figyelemmel kell lenni.

A valóban udvarias ember (vö. pl. a vendéglátó előre köszönve üdvözli a vendéget) önzetlenül, őszintén figyelmes, másokra irányuló, önmagából kilépő, kedves, előzékeny, jószívű, tisztelettudó, szolgálatkész.

Az *igaz* vendéglátó nem kioktató, akkor sem, ha a vendég nem a szakma szabályai szerint rendel; és nem azért, mert valamihez a vendég ért jobban, hanem, mert a kioktatás udvariatlan, fölényes, gógös, azaz rossz, amit kerülni kell.

Miként utaltam rá, az erkölcsileg rossz magatartásra sem szabad a rosszal válaszolni; különben a rossz legyőzi az embert; a rosszat csak a jóval, a szeretettel lehet legyőzni. A vendég provokáló magatartása (rosszasága) ugyanakkor a vendéglátó számára enyhíthő körülmény. A vendégnek sem szabad rossz (pl. nagyképmű) magatartást tanúsítania.

Az alázat, a másik ember szolgálata, szeretete segít abban, hogy az ember ne csak saját sebeit, vélt vagy valós sérelmeit gyógyíttassa és gyógyíttattassa (vö. pl.

önsajnálattás), hanem, sőt – bizonyos értelemben – sokkal inkább, a rossz magatartást tanúsító emberért is szomorkodjon (a bűn inkább az elkövetőt szennyezi be). Az álságos, nem önzetlen magatartás, az alázatoskodás viszont bűn.

Az ember (vendég és vendéglátó) akkor erényes, okos, igazságos, bátor és mértékletes, ha a rosszra a jóval válaszol.

Az, aki nagyképű, lenéző, lekezelő, fölényes, fennhéjázó, magával eltelt, tiszteletlen, megvető, közömbös, érzéketlen, s az, aki az ilyen magatartásra a rosszal válaszol, elveszíti a kellő mértéket, józanságot: nem okos, hanem ostoba, mert nem ismeri fel igazi javát (a valódi értéket, az örök boldogságot), illetve az annak érvényesüléséhez nem találja meg a jó eszközöket; nem igazságos, hanem igazságtalan, mert nem azt adja a másinak, ami jár (vö. szeretet); lélekben gyenge, mert nem ellenáll a kísértésnek, nem győzi le az akadályt (pl. a vendég provokálását).

A mértékletes (józan) ember kiegyensúlyozott, türelmes, szelíd, békés, nyugodt, ismeri korlátait, uralja érzelmeit, ösztöneit, fegyelmezett, megfontolt, becsületes, megbízható, alázatos, szerény, együtt érző, szolidáris, megértő, tapintatos (vö. pl. szegény vendég esete, bizalom jelentősége); tiszteli, szereti a másikat, akkor is, ha a másik ártott neki.

A hivatásszerű szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás területén jelentkező kihívás a fizikai és pszichikai szempontból is nehéz, megterhelő körülmények közepette történő tisztességes, becsületes helytállás (ld. pl. alkoholos befolyásoltság alatt lévő vendégek agresszív, kötekedő, zaklató magatartása, zenés szórakozóhelyek egészséget károsító hangzavara, különböző csábító kísértések – pénzszerzés, szerencsejáték, tisztátalan műsorok, prostitúció, kábítószer-fogyasztás – megjelenése). A nehéz körülmények még inkább indokolják az önismeretet, az alkalmasság vizsgálatát.

A szemmel láthatóan részeg állapotban lévő személy szeszes itallal történő kiszolgálása nemcsak a vendégek és a vendéglátó, hanem az illető javát is sérti. Súlyosan etikátlan és jogellenes, ha a vendéglátó a nagyobb bevétel, nyereség érdekében kiszolgálja szeszes itallal a bajban, szemmel láthatóan részeg állapotban lévő, illetve kiskorú személyt (nem törődve pl. az illető egészségével sem). Szintén elfogadhatatlan a bizalommal visszaélés (pl. a vendég kibeszélése).

Az udvariasságnak akkor is meg kell maradnia, ha vitás kérdésekről van szó; nyilvánvalóan alaptalan kifogás, panasz esetén is.

Ha alapos kifogásról van szó (pl. a felszolgáló gondatlanságból leöntötte itallal, levessel a vendég ruháját), – őszinte, komoly bocsánatkéréssel – lehetőleg azonnal meg kell téríteni, jóvá kell tenni az okozott kárt (pl. a tisztítási, utazási költségeket), nem várva a számla benyújtására, és természetesen a kijavításnak, kicserélésnek, az újbóli, hibátlan teljesítésnek, vagy az ellenszolgáltatás arányos csökkentésének, illetve a szerződéstől való elállásnak is helye lehet.

Súlyos – igazságosságot sértő – udvariatlanság a *hazugság*: a szándékosan megtévesztő, hamis, igaztalan állítás, magatartás; például: a vendéglátó a foglaltablával a valójában le nem foglalt asztal vonatkozásában megtéveszti a vendéget; a vendéglátó a később érkező, előzetesen asztalt nem foglalt vendégnek biztosítja az asztalt, az előbb érkezett vendégnek azt állítva, hogy a másik vendég előzetesen asztalt foglalt (minél súlyosabb a motívum, a cél – ld. pl. borszín, haszonszerzés –, a körülményektől is függően – ld. pl. várandós, kisgyermekes, illetve idős, beteg, fogyatékkal élő várakozó vendég –, annál súlyosabb a magatartás). A vendég jogosult tudni, hogy az adott asztal valójában – az igazság szerint – nem foglalt (vö. emberi méltóság, diszkrimináció-tilalom). A borraivaló kikényszerítése elfogadhatatlan; a szolgáltatás megfelelő nyújtását nem szabad függővé tenni a borraivalótól, a vendégek közötti, borraivaló mértéke szerinti megkülönböztetés is súlyosan etikátlan és jogellenes.

Az udvariassággal is összefüggésbe hozhatók a megjelenés, öltözködés, ápoltság (vö. higiénia) körébe tartozó, illetve egyéb magatartások, amelyek etikai szempontból relevánsak lehetnek (ld. pl. szemérmetlen öltözék, túlzott, tapintatlan, hivalkodó ékszervelet; kulturálatlan, rossz modorú, kioktató, goromba, tolakodó, bizalmaskodó viselkedés, trágár beszéd, zsebre tett kéz, rágógumizás, dohányos lehelet – vö. pl. sarkalatos erények).

Sajátos etikai problémát vet fel a (nyilvánvalóan ápolatlan) kolduló ember vendéget zaklató koldulása (ld. pl. kerthelyiség esetén), hiszen a vendéglátó a vendéget és a felebarátért is felelős; ebben az esetben – amikor óriási szakadék tátong a „*dúsgazdag*” és a „*szegény Lázár*” között (vö. Lk 16,19–31) – különösen fontos az alázat, a tapintat és az udvariasság; vagyis alapvetően és elsősorban – finoman fogalmazva – nem a saját jó hírünkről van szó, még csak nem is a vendég kényelméről, hanem a szó legszorosabb értelmében a felebarátról, az ő életéről és az attól elválaszthatatlan méltóságáról (ld. élelem, ruha, hajlék – igazságosság), és ezt akkor sem szabad elfelejteni, amikor vendégek vagyunk (vö. „*angyali étel*” – Mt 4,11; Lk 22,30; Jn 1,13; Zsid 13,2).

5. ÖSSZEFOGLALVA

Mint kovász a tésztában, úgy kell áthatnia az *Ország* újdonságának a *Lélekkel* a földet. Ennek abban kell megnyilvánulnia, hogy az *igazságosság* érvényesül a személyes és társadalmi, gazdasági és nemzetközi kapcsolatokban, nem feledve, hogy igazságos struktúra lehetetlen olyan emberek nélkül, akik *igazak* akarnak lenni. A Szentírásban benne van: *az igen legyen igen, a nem pedig nem!* (vö. Mt 5,37; 2Kor 1,17–20; Jak 5,12)

Ehhez meg kell újulni; nem annyira sokat hangoztatott reformra van szükség, hanem sokkal inkább a teljes lelki megújulásra, a valódi megtérésre, mert miként a Timóteusnak írt első levél 2. fejezetének 4. versében szerepel: „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére.”

„Ne féljetek hát!” – olvashatjuk az Evangéliumban (Mt 10,31), a Rómaiaknak írt levélben pedig azt, hogy: „Szeressetek tettetés nélkül, irtózzatok a rossztól, ragaszkodjatok a jóhoz.” „[...] gyakoroljátok a vendégszeretetet.” (Róm 12,9,13)

S ezen előadás végén, amit kívánhatok az Ünnepelet számára:
Istentől is jutalmat! Isten éltesen, Tanár Úr!

Dr. Hámori Antal
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem,
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

AZ „EGYHÁZ NÖVEKEDÉSE” MINT AZ ESZKATOLÓGIAI FESZÜLTSG KIFEJEZŐDÉSE AZ EFEZUSI LEVÉLBEN

Az Egyház növekedése – egy kizárólag a Kolosszei levélben és az Efezusi levélben fellelhető teológiai tanítás – minden kétséget kizáróan az Efezusi levél egyik központi teológiai fogalma. Ugyanis nem csupán ekkleziológiai kijelentést fogalmaz meg, hanem a levél ekkleziológiai, krisztológiai és eszkatológiai meglátásainak találkozási pontját képezi. Sőt akár azt is kijelenthetjük, hogy az Egyház növekedéséről szóló teológiai elképzelés az Efezusi levél eszkatológiájának központi magva. Erre utal M. Gese, amikor kijelenti: az Efezusi levél „a növekedés és teljessé válás kategóriáit használja fel arra, hogy a jelen valóként megtapasztalt üdvösség és az üdvösség remélt jövőbeli beteljesülése közötti feszültséget megőrizze”.¹ Ténylegesen az Efezusi levél szerzője² – a Kolosszei levél meglátásaira támaszkodva – egy olyan eszkatológiai szemléletet fogalmaz meg, amely a *già e non ancora* eszkatológiai feszültségét magában az Egyházban ismeri fel. Mindenekelőtt tehát az Efezusi levél jellegzetes eszkatológiai szemléletével kell megismerkednünk, csak ezután vizsgálhatjuk meg az Egyház növekedésére vonatkozó tanítást.

¹ Gese, M., *Das Vermächtnis des Apostels. Die Rezeption der paulinischen Theologie im Eph*, Mohr Siebeck, Tübingen 1997, 194.

² Az Efezusi levelet – az egzegéták többségének véleményét követve – pszeudonim iratnak tartom, amelynek szerzője nem maga Pál apostol, hanem egy a páli iskolához tartozó személy, aki a második – sőt még nagyobb valószínűség szerint a harmadik – keresztény nemzedék számára igyekszik aktualizálni a nemzetek Apostolának örökségét. Ezt a meggyőződést többek között az egyházi intézményrendszernek a levélben fellelhető előrehaladott fejlettségi foka, Pál apostol személyének teológiai értékelése bizonyítja. Ugyanezt erősíti meg azonban az az eszkatológia tanításában bekövetkezett fejlődés is, amelyet a jelen mű boncolgat, és amely nyilvánvalóan a parúzia egyre hosszabb ideig tartó késlekedésére kíván választ adni. A pszeudonímia kérdése kapcsán azonban világosan kell látni, hogy ez semmiképpen sem a mai értelemben vett hamisítást jelenti. Az ókori szemlélet ugyanis – a modern szemlélettől eltérően, de valójában következetesebben – a szerzőségét nem annyira a konkrét szöveget megfogalmazó személyhez köti, hanem ahhoz, akitől a tanítás eredetileg származik. Az Efezusi levél által felvetett problémák valódi súlyát csak akkor értjük, ha keletkezésének időpontját a második vagy harmadik keresztény generációhoz kötjük. Magát a levelet azonban – M. Gese szerencsés megfogalmazását követve – leghelyesebb Pál apostol egyfajta „végrendeletének” tekinteni, amely tévedés nélkül ülteti át a páli tanítást egy későbbi, eltérő gondokkal küzdő kor keresztény közössége számára.

1.1. Az Efezusi levél specifikus eszkatológiáját³ vizsgálva U. Schnelle mindenekelőtt

³ Az Efezusi levél (Ef) eszkatológiájának megismerésében segítségünkre lehet egy rövid összehasonlítás a páli eszkatológiával, amelyre az Ef alapvetően támaszkodik, illetve a jánosi szemlélettel, amelynek hatása a levélre ugyancsak kitapintható. A feltételezés, miszerint Efezus a Kr. u. 1. században mind a páli, mind a jánosi iskolának otthont adott, magyarázhatja a két teológiai szemlélet e találkozását. Ugyanakkor azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy e kölcsönhatásra az Ef az egyetlen bizonyíték. Hol mutatkozik meg tehát az Ef eszkatológiájában a páli örökség, és miben látható a jánosi teológia hatása?

U. Schnelle meglátása szerint „*a megfeszített és feltámadt Krisztus érkezésének feszült várása*” Pál apostol szemléletének meghatározó eleme volt. Krisztus eljövetele azonban az apostol számára nem csak egy eljövendő eseményt jelent, hanem egyszersmind egy kozmikus eseménysorozat elindulását is: Pál meglátása szerint az egész teremtés az érkező Krisztus felé törekszik (lásd Róm 8,18kk.). „*Pál számára az egész teremtett világ ebbe az irányba törekedett, és az Apostol önmagát látta e kozmikus törekvés élén*” (Schnelle, *Theologie des NT*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2014, 317.). A protopaulinikus levelek különböző szakaszait elemezve Schnelle meggyőzően bemutatja, hogy a páli eszkatológia központi magva az a meggyőződés, hogy keresztények sorsközösséget kaptak Krisztussal: „*τὸν Χριστὸν εἶναι* gondolatában [...] található a páli eszkatológia alapvető és változatlan eleme” (323). Ez a „*participatív alapvonás*”, mint az eszkatológikus remény végpontja már a 1Tesszben is felfedezhető, ahol az Apostol a eszkatológikus reménység végső kicsengésként kijelenti: „*Így mindenkor az Úrral leszünk*” 1Tessz 4,17. Még világosabban felismerhető ez a participatív vonás a Róm 8 és a 1Kor 15,45kk-ben. Az 1Kor 15,20–28 szakaszban vázolt történetben, ahol Pál apostol Krisztust „*a feltámadottak zsengejének*” nevezi, aki feltámadásával nem csupán a feltámadott életet hozza el övéinek, hanem elindít egy kozmikus eseménysorozatot is, melynek befejezése minden Istenellenes hatalom feletti győzelem, és így „*Isten lesz minden mindenben*”. A hívők már most részesednek Krisztus örökségéből, hiszen „*annak Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Krisztust a halálból [...] és életre kelti majd a halandó testeket is*” (Róm 8,11). A hívő ember ezzel párhuzamosan magára kell öltse a romolhatatlanságot, vagyis keresztül kell menjen egy bizonyos átalakuláson (vö. 1Kor 15,35kk.). A páli eszkatológiai szemlélet szerint tehát „*az eljövendő valóság, mint erőforrás meghatározó módon ragyogja be a jelen valóságát és a jövő átfogóan meghatározza a jelent*” (Schnelle, *Theologie des NT*, 319). Ez a páli örökség félreérthetetlenül felismerhető az Ef bevezető doxológiájában, ahol a szerző Isten üdvtervének végpontját a „*Krisztusban, mint főben egyesíteni mindent, ami az égben és földön van*” (Eph 1,10) jelöli meg, és a zsidókból és pogányokból megszülető Egyházban felismeri ezt az egységteremtő krisztusi művet (Ef 2,11–22).

Az Efezusi levél eszkatológiájának más aspektusai azonban a jánosi szemlélet hatásáról tanúskodnak. A János-evangélium szemléletét alapvetően a megtestesülés misztériuma határozza meg. A megtestesülés komolyan vételéből fakad, hogy ez a szemlélet az üdvösséget Krisztusban már most jelen valóként szemléli, ami ennek az eszkatológiai szemléletnek meghatározó vonása: „*Az élet és halál közötti döntés a Jézus Krisztussal való találkozásban, tehát a jelenben dől el*” (Schnelle, *Theologie des NT*, 704). Krisztus már most teljes részt ad a hívőnek az örök életből, a jövőben csupán az válik nyilvánvalóvá, ami a jelenben már eldőlt („*Bizony, bizony mondom nektek, aki hallgatja tanításomat és hisz annak, aki küldött, annak örök élete van és nem megy ítéletre, hanem már átment a halálból az életre*” Jn 5,24). Sajátos eszkatológiája kifejeződéseként a János-evangélium bőségesen használja a térkategóriát. U. Schnelle éppen ezért „*a térkorlátok megszüntetéséről*” beszél: „*Jézus Krisztusban egyesül az isteni »fenn« és a földi »lenn« kategóriája, melyek az antik világkép számára szigorúan elválnak egymástól. A »felülről« származó Krisztus,*

megállapítja, hogy egy olyan eszkatológiával állunk szemben, ahol a hívő közösség már most részt kap a Krisztus által megszerzett teljességből: „Az Efezusi levél következetesen a perfektum igeidejét alkalmazza az eszkatológikus javakra vonatkozóan. Amint Krisztus már elnyerte a győzelmet, úgy a választottak közössége [...] már most egy valóban jelenlévő üdv térben él”.⁴ A hívőknek ezt a jelenben való részesedését az üdvösségben legeggyértelműbben az Ef 2,10 fejezi ki, mikor kijelenti: a hívő ember már most „Krisztussal együtt feltámadt és a mennyben Isten jobbján ül”. Ez a meglepő kijelentés tehát a megkeresztelteknek az üdvösségben való teljes részesedését fejezi ki, amikor azt állítja, a megdicsőült Krisztussal együtt már a jelenben részt kaptak a feltámadásból és intronizációból. Bár ez a kijelentés nagyon is értelmezésre szorul, mégis félreérthetetlenül fejezi ki az üdvösség végérvényes jelenlétét a megkereszteltek számára. Schnelle tehát az Efezusi levél szemlélete kapcsán teljes joggal beszél „jelenlét-eszkatológiáról” („präsentische Eschatologie”), amelynek kialakulására véleménye szerint bírt döntő befolyással az üdvösségnek a szentségekben megtapasztalt valós jelenléte.⁵

1.2. Az Ef jellegzetes eszkatológiai szemléletének legfontosabb kifejező elemeként U. Schnelle a térkategóriák alkalmazását említi: „A páli eszkatológiához viszonyított egyértelmű eltolódás a időkategóriák visszaszorulásában és a térkategóriák előtérbe kerülésében mutatkozik meg [amiért is] a jelen és jövő közötti feszültség veszt jelentőségéből, helyette a fenn és lenn ellentéte dominál”.⁶ Az üdvösség jelen valóként történő megtapasztalása eredményezi, hogy Krisztus második eljövételének egyre távolabbra tolódása elveszíti nyomasztó és zavarba ejtő mivoltát. Az eszkatológiai feszültség ugyanis az égi dimenzió és az földi – vagyis egyházi – dimenzió közötti feszültségként fejeződik ki. Az égi és földi e kapcsolata mindenekelőtt az Egyház, mint Krisztus teste képében nyer plasztikus kifejeződést: az Egyház feje, a megdicsőült Krisztus, az égből táplálja és gondozza (földi) Testét.

*az isteni kinyilatkoztatást hordozva ténylegesen belép a földi valóságba. A hívő közösség maga is helyet kap az égnek és földnek ebben az összefonódásában” a keresztség („felülről születni” 3,3) és az Eucharisztia („égből alászállott kenyér” 6,41) révén. (Schnelle, *Theologie des NT*, 703.)* Ha a jánosi szemléletben az eszkatológiai jövő feszültsége nem is tűnik el teljesen, mégis alapvetően a jelen határozza meg a jövőt, ahogyan az Efezusi levél eszkatológikus szemléletére is jellemző.

⁴ Schnelle, *Einleitung in das Neues Testament*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 2002, 360.

⁵ Schnelle, *Einleitung in das Neues Testament*, 360. Meglepő azonban, hogy az Ef teológiájában az Eucharisztia, amelynek mind a páli, mind a jánosi teológiai szemléletben oly fontos szerepe van, és az Ef jellegzetes szemléletéhez is jól illeszkedne, egyáltalán nem kap helyet. Így, ha Schnelle megállapítása, miszerint a levél eszkatológiáját „a szentségekben megtapasztalt üdvjelenléttel” magyarázhatjuk, helyes, úgy a szentségek közül kizárólag a keresztség ilyen szerepe jöhetne szóba (Eph 4,5).

⁶ Schnelle, *Einleitung in das Neues Testament*, 360.

1.3. Mégis, a levél szerzője számára a történelem az üdvösség teljességének meg tapasztalása ellenére sem veszíti el jelentőségét, hiszen az Egyház Krisztus testeként és Isten végidőbeli templomaként egy növekedési és érlelődési folyamatnak van alávetve. A jelen és a jövő közötti maradandó eszkatológiai feszültség tehát azáltal fejeződik ki, hogy Krisztus teste egyre növekedve el kell érje a „*Krisztus teljességének mértéke szerinti nagykorúságot*” (Ef 4,13); hasonlóan Isten temploma is „*növekedve*” és együtt épülve Isten lakhelyévé válik (Ef 2,21k). Már a templommetafora is érezteti velünk az Efezusi levél ellentéteket egységbe fogó eszkatológiai tapasztalatát: az Egyház, amely már a jelenben is Istennek Krisztusra, mint szegletköre alapozott temploma, mégis a növekedés és érlelődés folyamat zajlik benne, így „*növekszik a Szentlélekben Isten szent templomává*”. Még plasztikusabban fejezi ki azonban a Krisztus teste kép az üdv jelenlevő teljessége és a „*Krisztus teljességének mértéke szerinti nagykorúság*” között eszkatológiai feszültséget: a test ugyanis már önmagában hordja a teljességet, ugyanakkor mégis növekednie kell a „*nagykorúság*” eléréséig. Ez a feszültség az Efezusi levél eszkatológiájának alapvonása. Vagyis az Egyháznak Krisztus testeként és mint Isten „*növekvő*” templomaként való ábrázolása *egyszerre fejezik ki mind az üdv teljességének jelenlétét, mind a még beteljesülésre váró jövőt*. Az Efezusi levél tehát sajátos utat választ az eszkatológia problematikájának megválaszolására, amely számos lényeges pontban eltér a páli szemlélettől, és amelynek önálló meglátásait semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Vizsgáljuk meg tehát közelebbről ezt a szemléletet, elemezve így az Egyház növekedésére vonatkozó teológiai tanítás hátterét.

2.1. Az Egyház növekedésére vonatkozó kijelentést közelebbről is szemügyre vehetjük J. Roloff fejtegetései alapján, aki a Krisztus teste metafora szerepét vizsgálja a Kolosszei és az Efezusi levélben.⁷ Meglátása szerint a metafora mindenekelőtt az üdvösség jelenlétének megtapasztalását fejezi ki, amennyiben a kép az Egyháznak, mint Krisztus testének a Fővel, vagyis a megdicsőült Úrral egy szoros, organikus összetartozását állítja elénk. Krisztus, mint Fő, az Atyától elnyert dicsőségéből merítve táplálja és élteti a hozzá tartozó földi Testet, az Egyházat. A kép tehát nem csupán Krisztus és az Egyház kölcsönös, szinte organikus összetartozását fejezi ki, hanem egyszersmind az égi és földi valóság közötti akadályok nélküli kapcsolatot is: „*Földi és égi valóság szervesen kapcsolódnak egybe*”.⁸ A metafora alapján válik érthetővé,

⁷ Roloff, J., *Die Kirche im Neuen Testament*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1993, 222–249. Roloff meggyőzően mutatja be, hogy az üdvösség jelen való megtapasztalása talán még nyomatékosabban fejeződik a Kolosszei levélben, mint az Efezusi levélben. A Kol szerzője az Egyházat a megdicsőült Krisztus már megvalósult uralmának birodalmaként állítja elénk, hiszen „*az Atyaisten a hívőknek* »részét adott a világosságban levő szentek örökségéből és kimentette őket a sötétség hatalmából« (Kol 1,12k) [...] *Az Egyház Krisztus által* »akiben az istenség teljessége testileg lakozik«, »teljesség vált« (2,9f). *Aki hozzá tartozik, az máris részt kapott* »eljövendő valóságból« (2,17). *Az ég és föld közötti határa számára átjárhatóvá vált* (229).”

⁸ Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 228.

minek miatt vallja az Ef szerzője az üdvösséget jelen lévő valóságnak: mivel a megdicsőült Krisztus már a jelenben birtokolja az üdvösségnek ezt a teljességét, ezért égi dicsőségét már most kiárasztja a hozzá szervesen kapcsolódó Egyházra. A megdicsőült Krisztus gondoskodása ugyanis nem korlátozódik valamiféle távolból való törődésre: bár a mennyben tartózkodik, Főként mégis szervesen kapcsolódik földi testéhez, az Egyházhoz. Az Egyházban tehát a megdicsőült Krisztus uralma már most valóságosan kezdetét vette, amely éppen ezért már most „*annak teljessége, aki mindent mindenben betölt*” (Ef 1,21). Így jogosan beszélhetünk arról, hogy az Egyház „*az égi valóság egy darabja a továbbra is fennálló régi világon belül, amelyre tevékenyen hat, megváltoztatva és megújítva azt*”.⁹

2.2. Mivel az Egyház növekedésének teológiai gondolata szorosan összefügg az Egyház, mint Krisztus teste tanítással, ezért a kérdéskör megismeréséhez látnunk kell azokat a változásokat is, amellyel az Efezusi levél továbbgondolja az erre vonatkozó páli tanítást.¹⁰ Ugyanis a páli gondolat eredeti funkciójától az Egyház szociális szervezetére vonatkozott, a Kol és Ef szóhasználatában azonban a metafora az Egyház univerzális és kozmikus vonatkozásait fejezi ki, ahogyan azt M. Walter is megerősíti: „*Pál az 1Kor levélben a test, mint szociális valóság a képét a keresztény közösségre értelmezte, így integrálva annak különböző irányba tendáló erőit*”.¹¹ Pál szemléletében az Egyház, mint Krisztus teste tanítás tehát a közösségen belüli összetartást kívánta erősíteni: a hívó ember Krisztus áldozatába gyökereződe új, krisztusi egzisztenciát nyer („*Krisztusban lenni*”), amelynek alapja az eucharisztikus lakoma. Ez a Krisztusban gyökerező egység azonban mégsem jelent uniformizmust: a Szentlélek ugyanis a karizmák tetszőleges szétosztásával olyan sokszínűséget teremt, amely a Krisztusban gyökerező eredendő egységet nem veszélyezteti, hanem egyenesen elmélyíti, és egy szervezett, rendezett egésszé („*test*”) formálja az Egyházat. Walter meggyőződése, hogy ebben a páli ábrázolásban – a metafora más antik alkalmazásától eltérően – szándékosan nem kap kiemelt szerepet a „*Fő*”.¹²

⁹ Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 235.

¹⁰ Az Efezusi levélnek az Egyházra, mint Krisztus testére vonatkozó elgondolásai alapvetően a Kolosszei levél meglátásaira támaszkodnak, amelynek tanításából az Ef szerzője máskülönben is bőségesen merít. Vagyis az ide vonatkozó páli örökség változtatásait ténylegesen a Kol szerzőjének kell betudnunk.

¹¹ Walter, *Gemeinde als Leib Christi. Untersuchungen zum Corpus Paulinu und zu den apostolischen Väter*, Universitätsverlag, Freiburg Schweiz/Vandenhoeck&Rupprecht, Göttingen 2001, 198.

¹² „*A kép páli alkalmazása kirívó az antik alkalmazások között. A fő [...] ugyanis sehol sem csupán egy a többi testrészt között, hanem mindenütt a test számára jót vagy rosszat meghatározó szerv. Ez az eredmény oly annyira szembeötlő, hogy nehezen tudom elhinni, hogy Pálnál ez egy véletlenszerű eltérés lenne. Sokkal inkább egy tudatos kihangsúlyozásról van szó. Ha Pál a Főről beszélni akart volna, úgy nem lett volna más lehetősége, mint Krisztust azonosítani Főként. Mivel azonban Krisztus az, aki szolgál és önmagát áldozatul adja, akit így ünneplünk az Úrvacsorában, ezért Pál nem akarja Krisztusnak ezt a pozícióját elhomályosítani, azzal, hogy a közösség-test Fejeként is ábrázolja*”. (Walter, *Gemeinde als Leib Christi*, 142.)

Roloff azonban rámutat, hogy Kolosszei és Efezusi levél megfogalmazásában a Krisztus teste metafora nem az Egyháznak ezt a szociális dimenzióját célozza: „A különféle karizmák értelmesen rendezett egybekapcsolódásából kiemelkedő organizmus elképzelése nem játszik többé szerepet [...] Helyette a Fő és a hozzá tartozó test közötti kapcsolata válik uralkodóvá”.¹³ Az így kieszközölt változtatás azonban nem csupán a metafora egy apró kibővítését jelenti, vagyis hogy a test meghatározó, az egészet szerves egységgé formáló „Fő” szerepét Krisztus kapja. Ez a Fő ugyanis a megdicsőült Krisztus, aki az Atya jobbjára ülve – intronizáció – az egész kozmosz feltétlen ura. Ebből fakadóan a Krisztus teste kép is univerzális és kozmikus dimenziót nyer: ahogyan arra a fentiekben már rámutattunk, az Egyház a Fővel való összetartozása miatt önmagában kapcsolja össze az égi és földi valóságot. A Kol és az Ef tehát oly módon változtatja meg a páli Krisztus teste metaforát, hogy ezzel kifejezheti az Egyháznak a kozmosz irányába betöltött szerepét is. Az Efezusi levél teológiáját elemezve ezért figyelmet kell fordítanunk arra, hogy a Krisztus teste metaforát ne a 1Kor tanításának megfelelően, a keresztény közösség tagjainak szociális összetartozásaként értelmezzük, hanem úgy, ahogyan az Ef szerzője használja: az egyház univerzális szerepének kifejezéséeként.

2.3. Az Ef számára tehát meghatározó az üdvösség jelenlétének megtapasztalása egyszersmind a maradandó eszkatológiai feszültség hordozója is. Ezt a tényt Roloff azáltal bizonyítja, hogy bemutatja az Efezusi levélnek az Egyház és a világ komplex viszonyára vonatkozó látásmódját. Kiindulópontként a megdicsőült Krisztusnak az Egyház és a világ feletti uralmát veszi. Az Ef 1,20k. kijelenti ugyanis, hogy Isten Krisztust a feltámadás révén „jobbjára ültette, minden fejedelemségnek, hatalmasságnak, erőnek és uralomnak s minden néven nevezendő méltóságnak, nemcsak ezen a világon, de az eljövendőben is”, amivel a szöveg egyértelműen Krisztusnak a kozmosz feletti uralmára céloz. Az Ef 1,22 hozzá is teszi: Isten a megdicsőült Krisztusnak „mindent lába alá vetett”, majd így folytatja: „öt magát pedig az egész Egyház fejévé tette; ez az ő teste és teljessége annak, aki mindent mindenben teljessé tesz”. A tény, hogy az Ef szerzője – a megdicsőült Krisztus kozmikus uralmáról beszélve – az Egyházat „Krisztus teljességének” nevezi, nyilvánvalóvá teszi, hogy meggyőződése szerint Krisztus uralma az Egyházban már valóságosan jelen van, Krisztusnak a világ feletti uralma azonban – bár befejezett tény – egyelőre „az égben elrejtett valóság”. Ezért nevezi az Ef az Egyházat következetesen „Krisztus testének”, míg a világra egyetlen egyszer sem alkalmazza ezt a megjelölést. Mint azt fentebb említettük, az Ef jellegzetes ekkleziológiai tanítása szerint a Krisztus teste metafora nem a keresztény közösség szociális összetartozását célozza, hanem az Egyház,

¹³ Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 228.

mint a megdicsőült Krisztus Testének kozmikus szerepét hangsúlyozza. Az Egyház mint Krisztus teste megjelölés ezért egyszersmind az Egyház küldetésére is utal: a mennyben elrejtett Krisztus-uralom „*eljövendő*” valóságából táplálkozva terjessze a világban ezt az uralmat. Isten ugyanis Krisztust nem csupán az Egyház, hanem az egész kozmosz fejévé rendelte: „*Krisztusban, mint Főben egyesíteni mindent, ami mennyben és földön van*” (Ef 1,10).

Itt kell felhívni a figyelmet a Fő megjelölés polivalens értelmére is, amelyet a szerző ugyancsak felhasznál teológiai szemléletében. A Fő ugyanis egyrészt jelenti az uralkodói hatalmat, amelyet a megdicsőült Krisztus gyakorol úgy az Egyház, mint a kozmosz egésze felett; másrészt azonban jelöli az test egészét összehangoló, a növekedést lehetővé tevő testrészt is. Mint láttuk, az Egyházzal szemben a megdicsőült Krisztus mindkét funkciót betölti: uralmat gyakorol, de gondozza és táplálja is Testét. A kozmosz azonban – amelynek hatalmasságait Krisztus ugyan már legyőzte, de az ebből a győzelemből fakadó uralma még nem valósult meg nyilvánvalóan – csak úton van e bensőséges Krisztushoz való tartozás felé. A Krisztus-uralom megvalósulásának különbsége az ekkleziológiai és a kozmikus térben olyan feszültséget hordoz, amely a keresztény eszkatológia értelmében csakis átmeneti jellegű lehet, és amely benne foglaltan beszél az Egyház idevonatkozó feladatáról is.

Az Efezusi levél számára tehát az üdvösség jelenlétének megtapasztalása „*semmiképpen sem jelenti, hogy az Egyház megtagadhatná a világban és a történelemben betöltött helyét. [...] Az Egyház sokkal inkább arra kapott felszólítást, hogy a Krisztus-uralom még a mennyben elrejtett erőit máris hatékonyra tegye*”.¹⁴ Vagyis a Krisztus-uralom megtapasztalt teljessége az Egyház világgal szembeni feladatának alapja. Ezt a meglátást erősíti meg Schnackenburg is, aki kijelenti, hogy éppen ezért az Egyház és a világ úgy viszonyul egymáshoz, mint két koncentrikus kör: a belső kör – az Egyház – állandó növekedésben van, és Krisztus benne rejlő teljességéből merítve az egész világot át akarja hatni.¹⁵ Hiszen Isten Krisztust az Egyház és a világ számára is Főnek és uralkodónak rendelte, benne van mindkettő központja és mindkettőt ő uralja.¹⁶

¹⁴ Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 229.

¹⁵ Schnackenburg, *Epheserbrief*, 83.

¹⁶ Az Egyháznak ebben az egész világra kiterjedő kozmikus feladatában nemcsak a Krisztus által megszerzett üdvösség univerzális jellege mutatkozik meg, hanem – Pál apostol Istentől kapott küldetésének továbbértelmezéseként – a pogánykereszténység öntudata is. E tekintetben érdemes odafigyelni az Ef 3,1–13 fejtegetéseire, amely – arra alapozva, hogy Pál önmagát a „*pogányok apostolának*” tekintette (Róm 11,13) – az Apostol meghívását „*az öröktől fogva a teremtő Istenben elrejtett misztérium*” (3,9) kinyilatkoztatásaként értelmezi. Ebben az Apostol küldetése által feltárult misztériumban Isten tudtul adja a világnak öröktől fogva elrendelt döntését, hogy „*a pogányok*

3. A fenti fejtegetések alapján szinte magától értetődőnek tűnik, hogy az Efezusi levél ekkleziológiájában az Egyháznak a világ irányában betöltött szerepét a szerző a „növekedés” kifejezéssel írja le. Miben áll azonban ez a növekedés? Vajon mennyiségi vagy minőségi növekedésről van szó? A fenti fejtegetések alapján azt kell feltételeznünk, hogy az Egyháznak a Krisztus-uralom terjesztésében betöltött szerepe miatt mindenképpen „mennyiségi” növekedésről – vagyis a Krisztus-hívók számbeli növekedéséről – van szó, ami természetesen nem zárja ki a minőségi növekedést – vagyis a Krisztus tanításában, igazságában és életében való mélyebb belegyökeresedést –, sőt egyenesen megköveteli azt.¹⁷ E kérdés pontos megválaszolásához azonban meg kell vizsgálnunk a levélnek azon szakaszait, amelyekben az Egyház növekedésének gondolata előkerül, vagyis az Ef 2,21 és 4,15kk. helyeket.

Jézus Krisztusban társörökösök, tagjai az egy testnek és részesei az ígéretnek” (3,6), vagyis az üdvtervet. Pál küldetése abban áll, hogy „Istennek a pogányok üdvözítésére vonatkozó döntését végrehajtsa, és így »Isten szavát beteljesítse«. Miközben az Apostol egybegyűjti a pogányok közül származó Egyházat, Isten szavát annak elrendelt végső céljához viszi közelebb” (Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 224–225.). Ezen a ponton a páli teológiai örökség nyilvánvaló elmélyítésével van dolgunk. Ugyan Pál a 1Kor 2,7-ben beszél „Isten titokzatos, rejtett bölcsességéről, amelyet Isten öröktől fogva megdicsőülésünkre szánt”, azonban az Ef 3,1kk. továbbgondolja az Apostol kijelentését. Az Efezusi levél megfogalmazásában ugyanis a hangsúly nem annyira az öröktől fogva elrejtett misztérium feltárulásán van, hanem azon, hogy ezáltal válik láthatóvá Isten üdvterve. E terv végső célja pedig, hogy az evangélium eljusson a pogánysághoz. Az Efezusi levél szemléletében tehát a Krisztus által megszerzett üdvösség univerzális jellege kifejezi a pogányságból származó kereszténység öntudatát, amely önmagát tekinti Isten üdvterve végső céljának. Az Ef szerzője ugyan az Ef 2,11kk. fejtegetéseivel igyekszik elejét venni a pogány keresztények esetleges elbizakodottságának, és emlékezteti őket pogány eredetük nyomorúságára; a megfogalmazás, hogy a pogányok „társörökösök, tagjai az egy testnek és részesei az ígéretnek” ugyancsak a zsidó szellemi gyökerek fontosságára hívja fel a figyelmet. Mindez azonban semmit sem vesz el a Krisztus által megszerzett üdvösség univerzális jellegéből és abból a megállapításból, hogy Isten üdvterve a maga teljességében az evangélium pogányoknak való meghirdetésével bontakozik ki. Az üdvösség univerzális jellege legvilágosabban az üdvterv céljában fogalmazódik meg: „Krisztusban, mint főben egyesíteni mindent” (Ef 1,10). Ezen a ponton is világossá válik, mennyire következetesen és a páli örökséghez híven mélyítette el az Efezusi levél szerzője az Apostol tanítását: ténylegesen nem változtatja meg a páli örökség alapelemeit, de más módon szemlélve azokat válaszolja meg közössége felmerülő nehézségeit.

¹⁷ „A kérdés, vajon ez a növekedést intenzív módon, mint hitben való megszilárdulást, vagy pedig extenzív módon, mint számbeli növekedést kell meghatározunk [...] tárgyaltan, mert hamis alternatívát állít fel. Természetesen mindkettőről szó van: ha az Egyházat egészen betölti Krisztus »teljessége«, akkor misszionáriusan is tevékeny” (Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 239.). Ugyanígy vélekedik Walter is, aki a templom-metafora kapcsán ezt a növekedést „inkább a tagok számára vonatkozó külső növekedésnek” véli, egyszerűsített minőségi növekedést is feltételez, mert „az épület a 21 versben növekedése közben egy minőségi változáson is átmege: εις τὸν ἄγιον ἐν κυρίῳ növekszik” (Walter, *Gemeinde als Leib Christi. Untersuchungen zum Corpus Paulinum und zu den „Apostolischen Vätern”*, NTOA 49, Göttingen, V&R 2001, 206–207.).

3.1. Először az Ef 2,21 verset vizsgáljuk tehát, amelyben a szerző a keresztény közösséget egy Krisztus által egységbe fogott építményhez hasonlítja, amely „*Isten szent templomává növekszik*”. Az Ef 2,11–22 szakasz, amelyben a fenti kijelentés szerepel, Krisztus megváltói halálát olyan egységteremtő műként írja le, amely révén megszűnnek a zsidókat és pogányokat elválasztó korlátok, és a két nép eggyé, „*egy új emberré*” válik (2,15), ezáltal pedig „*az egy Lélekben közös útjuk nyílik az Atyához*” (2,18). Az így létrejött Egyházban, mint az üdvösség terében, a pogányságból származó keresztények teljes jogú „*polgártársai a szenteknek és Isten háza népe*” (2,19). Ezen a ponton jelenik meg az Egyház növekedésének gondolata: az üdvösségnek ez az újonnan létrejött terét ugyanis az Ef 2,20 a továbbiakban, mint „*apostolokra és prófétákra alapozott*” épületet írja le, amelynek „*szegletköve maga Krisztus*”, és amely a Krisztus által egységbe fogva „*Isten szent templomává növekszik*” (2,21). Bár a „*növekedni*” kifejezés használata egy épületre vonatkozóan meglepő, mégis egyértelmű, mit akar a szerző kifejezni: „*Az Egyház egy – a »szegletkő« Krisztus által meghatározott – növekedési folyamatnak van alávetve*”.¹⁸ Az Egyháznak ez a „*növekedése*” egyértelműen jelzi, hogy „*az Egyház a szerző számára egy eleven folyamat*”,¹⁹ azonban komoly nehézségbe ütközünk, ha meg szeretnénk határozni, egészen pontosan mit is jelent ez a növekedés. Az „*Isten szent templomává növekedni*” sugallja, hogy valamiféle teljesség felé törekvésről van szó, amelynek végcélja pontosan „*Isten templomává*” válni. Azonban a megelőző leírás, amely szerint az Egyház „*apostolokra és prófétákra alapozott épület, amelynek szegletköve maga Krisztus*”, igencsak kétségesé teszi, hogy egy „*fokozatos tökéletesebbé válásról*”²⁰ is beszélhetünk, mintha az építmény még nem készült volna el. Aletti helyesen állapítja meg, miszerint a szerző sehol sem állítja, hogy bármi is hiányozna az Egyház, mint építmény teljességéhez. Az épületre vonatkozóan oly meglepően csengő „*növekedni*” szó is el kell gondolkodtasson bennünket: nem arról van-e szó, hogy az Ef szerzője az Egyház, mint Isten temploma metaforát az Egyház, mint Krisztus teste metaforával kapcsolja össze?²¹ Ebben az esetben ugyanis az Egyház, mint Isten templomává növekvő építmény kapcsán ugyanazt

¹⁸ Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 239.

¹⁹ Sellin, *Der Brief an die Epheser*, 241.

²⁰ Faust, *Pax Christi et pax caesaris*, 205.

²¹ M. Walter ennek kapcsán kijelenti, hogy az Efezusi levélben „*a hajlék- és test-metafora összekapcsolódik egymással. [...] A két kép azon a ponton találkozik, ahol dinamikus elemet fejeznek ki*” (Walter, *Gemeinde als Leib Christi*, 206–207.). A templom-metafora és a Krisztus teste metafora összekapcsolódását más ezegéták is megerősítik, így például Gese: „*A szerző tudatosan igyekszik párhuzamba állítani a templomhasonlatot a testhasonlattal [...] A növekedés kategóriája a testmetaforából eredően jelenik meg a templomhasonlatban is. [...] A szerzőnek nyilvánvalóan fontos, hogy a templom- illetve test-metafora által kifejezett különböző ekkleziológiai elgondolásokat egy egységes ekkleziológiai koncepcióra fogja össze*” (Gese, *Vermächtnis*, 201.). Ugyanígy Faust:

kell állítanunk, mint a Krisztus teste metaforáról: az Egyház paradox valóságáról kell beszélnünk, amelyben egyszerre van jelen a növekedés és a beteljesedett valóság.²² A „növekedni” kifejezés tehát az Egyházat dinamikus eseményként állítja elénk, nem kapunk azonban segítséget a növekedés pontos meghatározására. A szokatlan kifejezés azonban továbbsegít bennünket, mert arra utal, hogy az Egyház „növekedésének” közelebbi meghatározásához a kulcsot az Ef 4,1–16 szakaszban találjuk.

3.2. Ha tehát meg szeretnénk tudni, mit jelent az Ef szerzője meglátása szerint az Egyház növekedése, úgy az Ef 4,1–16 szakaszt kell közelebbről megvizsgálnunk, amely az Ef 2,11–22 szakasztól eltérően nem csupán utalás szintjén beszél erről a növekedéséről, hanem ez a növekedés egyenesen a fejtegetés meghatározó teológiai háttere. A szerző tényleges szándéka e szakaszban, hogy bemutassa azokat a különleges szolgálattal ellátott személyeket, akiket a megdicsőült Krisztus azért adományoz Egyházának, hogy segítsék azt annak „teljességére” és a Krisztus mérceje szerinti felnőttkorra.

Az Ef 4 fejtegetése az egység nyomatékos ábrázolásával kezdődik: egy hét elemből álló láncolat („test-Lélek-reménység”, „Úr-hit-keresztység”, „Atya”) tanúsítja a szerző meggyőződését, miszerint az egység képezi az Egyház életének kiinduló- és végpontját. Figyelmet érdemel a tény, hogy a láncolat első kifejezése – „test” – egyértelműen az Egyházat, mint Krisztus testét jelöli. Hogy itt az „Egyház” kifejezés helyett a „test” szót használja a levél, nyilvánvalóvá teszi a kifejezés mögött meghúzódó ekkleziológiai koncepciót, amely a szakasz fejtegetéseiben széles teret nyer. A szakasz az egység nyomatékos bemutatása után Krisztus megdicsőülésével folytatódik, aki „minden ég fölé emelkedett, hogy betöltse a mindenséget” (4,10). Ez az ábrázolás valójában nagyon is következetes, hiszen láttuk, hogy az Ef ekkleziológiájának értelmében a Krisztus teste metafora a kozmosz minden hatalmassága fölé emelt, megdicsőült Úr, illetve földi Teste, az Egyház kapcsolatát jelöli. Schnackenburg meglátását követve a mindenségnek ezt a „betöltését” egyfajta uralkodói aktusként kell értelmeznünk.²³

„Eredetileg a [templom] elgondolás az ekkleziológiai test-elképzeléssel kapcsolódik, amint azt Kol 2,19 és e hely egyértelmű recepciója az Ef 4,15–16 versekben mutatja.” Faust arra is felhívja a figyelmet, hogy az Ef 4,16 versben is keveredik „a testhez kapcsolható növekedés-elgondolás az épület-metaforával”, amiért is Faust „metaforák keveredéséről” beszél (Faust, E., *Pax Christi et pax caesaris*, 205.).

²² vö. Aletti, J.-N., *Saint Paul épître aux Éphésiéens*, Éd.J.Gabalda, Paris 2001,162–163.

²³ „A »betölteni« a tér-elképzelés ellenére is inkább dinamikus értelmet hordoz [...] Isten betölt [jelenlétével] mindent és eltölt mindent erejével és macht... lässt sich leicht von der Unterwerfung und Mächte verstehen”. (Schnackenburg, *Epheserbrief*, 182.). Bár az Ef 4,8kk-ban nincs szó efféle uralkodói birtokbavételről, a levél egyértelműen összekapcsolja Krisztus megdicsőülését annak kozmikus uralkodói szerepével (vö. Ef 1,20kk.). Ugyan kissé zavarba ejtő, hogy az Ef az uralkodói szerepkör gyakorlását a „betölteni” szóval fejezi ki, azonban magyarázható Krisztus jellegzetes Fő szerepével is, amely nem csupán uralkodói funkciót, de gondoskodói szerepkört is jelenthet.

Ef 4,11 a megdicsőült Krisztusnak ezeket az említett „*adományait*” mint „*apostolokat és prófétákat, evangelistákat, pásztorokat és tanítókat*” nevezi meg. Az első kettő e felsorolt szolgálatok közül az Egyház kezdeteinek meghatározó alakjait jelöli (vö. Ef 2,20), akiknek hivatala a helyi egyházi közösségekben a későbbi „*pásztorok és tanítók*” szolgálata révén folytatódik; végül az „*evangelisták*” a kor vándorprédikátorait jelölhetik.²⁴ Fontos tehát felfigyelnünk arra, hogy az 1Kor 12 és a Róm 12 karizmatistájától eltérően, az Ef 4 a megdicsőült Krisztus ajándékaiként kizárólag az egyházi hierarchiához tartozó szolgálatokat sorolja fel. A kérdés, vajon a karizmák kihunyása okán szűkül-e be a lista, tényleg vezetne bennünket. A szerző ugyanis a felsorolásban kizárólag azokra a személyekre koncentrál, akik a megdicsőült Krisztus ajándékaiként arra szolgálnak, hogy „*felépítsék és kialakítsák az Egyházat, mint Krisztus testét [...] mint az általa uralt és betöltött teret*”.²⁵ Az ábrázolás középpontjában tehát azok a szolgálatok állnak, amelyek Krisztus, a Fő, és teste, az Egyház közötti szerves kapcsolatot lehetővé teszik.

Ezt erősíti meg Krisztus adományának célja is: „*Felkészíteni a szenteket – a szolgálat művére – Krisztus testének felépítésére*” (4,12). A kijelentés első eleme – „*a szenteket felkészíteni*” – egyértelműen a különleges egyházi szolgálattal megbízott személyekre vonatkozik, míg a második és harmadik – a „*szolgálat műve*” és „*felépíteni Krisztus testét*” – egyaránt jelölheti a „*szentek*”, vagyis az összes keresztyén tevékenységét, akik – a különleges egyházi szolgálattal megbízott személyek által felkészítve – felépítik Krisztus testét, az Egyházat. Ugyanakkor jelölheti kizárólag e különleges szolgálattal megbízott személyek tevékenységét, akik a megdicsőült Krisztus „*ajándékaiként*” annak mennyei erőit Testébe, az Egyházba árasztják, és így építik fel a Testet. A Szentírás-értelmezők nagy részével szemben Schnackenburg – arra hivatkozva, hogy az egész szakasz kizárólag a hierarchiának az egyházi Testben betöltött szerepét taglalja – ez utóbbi lehetőség mellett dönt, ezért ajánlja a következő fordítást: „*Krisztus a 11 versben említett személyeket a szentek felkészítésére [...] a szolgálat művével bízta meg, hisz éppen ezért »adta« őket Egyházának, hogy [...] testét, az Egyházat felépítsék*”.²⁶ A 4,12 vers tehát kizárólag azokra a szolgálatokra összpontosít, amelyek a megdicsőült Krisztus és Teste, az Egyház közötti kapcsolatot biztosítják. Hogy azonban nem valamiféle őskeresztyén klerikalizmussal van dolgunk, azt világosan mutatja az Ef 4,16, amely a Test növekedésének leírásakor a Fő és az egyes testrészek között „*összetartó ízületeket*” említ: ezek „*megvalósítják*

²⁴ Schnackenburg, *Epheserbrief*, 183.

²⁵ Roloff, 247. hasonlóan vélekedik: Schnackenburg, *Epheserbrief*, 174.

²⁶ Schnackenburg, *Epheserbrief*, 186. „*Mint a megdicsőült Úr adományai az Egyháznak [...] e férfiak tevékenysége [...] annak perspektívájában, ahogyan a megdicsőült Úr evilági Egyházát vezeti [...] összetartja és önmaga felé növekedni engedni [...] az apostolok és próféták »fundementális« jelentősége (2,20) folytatódik más módon az evangelisták, pásztorok és tanítók tevékenységében*”.

az egyes testrészek közötti kapcsolatot, ellátják a szervezetet a Főtől a növekedést biztosító erővel, [így] minden egyes tag, amely az Egyház testéhez tartozik, elnyeri Krisztustól a számára megfelelő kegyelmi erőt.²⁷ A szakasz belső logikája szerint ezek az „összetartó ízületek” csakis a különleges szolgálattal megbízott személyek lehetnek, akik így „ki vannak ugyan emelve, ugyanakkor mégis a Krisztus által irányított és táplált test egészébe integrálva.”²⁸

Az Ef 4,1–11 szakasz ezen a ponton kezdi taglalni a megdicsőült Krisztus által ajándékozott személyek szolgálatának hatását, amely által épül Krisztus teste, az Egyház. E szolgálat végső célja, hogy „mi mindannyian eljussunk a hit és Isten Fia megismerésének egységére, megett emberré legyünk Krisztus teljességének mércéje szerint” (4,13). Schnackenburg ezt a mondatot „az Egyháznak feladatuk adott növekedési folyamat különféle aspektusaiaként”²⁹ értelmezi, amely a szerző legbensőbb szándékát mutatja meg a megdicsőült Krisztus ajándékozása kapcsán. Mindenekelőtt a „Krisztus mércéje szerinti teljesség” kifejezés erősíti meg ezt a benyomást, amely egy szüntelen törekvést jelöl valami nagyobb felé, és ezért nyilvánvalóan egyfajta növekedésként kell felfognunk. Ugyanígy az egység is – ami felé az Egyház szüntelen úton van – semmiképpen sem jelenti csupán a hívők közötti egyetértést, hanem az Ef 4,16 meghatározása szerint egy közös belenövekedést Krisztusba. Mindezt természetesen a Krisztus teste kép alapján kell értelmeznünk, amelynek értelmében a Test minden tagja a krisztusi teljesség felé való növekedéshez Krisztusból, a Főből merít energiát, és mindezen keresztül a Krisztussal való egyre bensőségebb összetartozásra törekszik.³⁰

Ha összefoglaljuk az Ef 4,1–11 szakasz mondanivalóját, úgy láthatjuk, mennyire következetesen végigveszi az Efezusi levél ekkleziológiájának egyes alkotóelemeit: ábrázolja az egységet, mint az Egyház életének kiinduló- és végpontját; bemutatja a megdicsőült Krisztust, az Egyház Fejét, aki ura és gondozója földi Testének; végül bemutatja azokat a különleges szolgálattal megbízott személyeket, akik Krisztus „ajándékaiként” felépítik a Testet. E személyek tehát nem valamiféle szociológiai funkciót töltenek be az Egyházban, hanem „összetartó ízületekként”

²⁷ Schnackenburg, *Epheserbrief*, 192.

²⁸ Schnackenburg, *Epheserbrief*, 193.

²⁹ Schnackenburg, *Epheserbrief*, 175.

³⁰ „Az Egyház áldásos »teljesség tételéhez« Krisztus [...] egyes különleges szolgálatra rendelt embereket választ, akiket az egész és az egység céljára rendel és ezzel ő maga gondoskodik a Test felépítéséről” (Schnackenburg, *Epheserbrief*, 193). A szakasz nem pontosítja ugyan, miben is áll konkrétan e személyek tevékenysége, de a 4,14 kijelentései alapján – amely szerint e személyek munkája nyomán „nem leszünk többé éretlenek, akiket a megtévesztő emberi tanítás és tévedésbe ejtő álmosság minden szele magával sodor” – mindenképp tanítói feladatról lehet szó.

a Főhöz kapcsolják az egyes testrészeket, vagyis az Egyház egészét a mennyei valóságba kapcsolják be. Az Egyháznak, mint Krisztus testének ez az ábrázolása, amelyről a megdicsőült Úr, mint Fő gondoskodik, azonban maradhatna statikus ábrázolás is. A szerző azonban dinamikus eseménynek látja az Egyházat, amely egy szüntelen Krisztus felé törekvésben marad önmaga: egyrészt a tagok egyre mélyebben „*belenőnek a Főbe*”, másrészt a Főből fakadó erő és az „*összetartó ízületek*” révén a „*test egésze minden egyes testrész arányos közreműködésével megvalósítja a test növekedését*” (4,16), vagyis növekszik „*a hit és Isten Fia megismerésének egysége*”, illetve a „*Krisztus mércéje szerinti teljességre*” törekvés (4,12). Ezzel a dinamikus mozzanattal a szerző beemeli egyházatanába az eszkatológiai feszültséget: a „*Krisztus mércéje szerinti teljességre*” törekvés a várakozást az időbeli síkról a benső, lelki növekedés síkjára helyezi át, amelyet minden egyes hívó külön-külön és az egyházi közösség egésze is meg kell valósítson. Ez a növekedés tehát egyértelműen minőségi növekedés, Krisztus tanításának, magának Krisztusnak bensőségeesebb megismerése („*belenőni*”). Egyet kell azonban értenünk Roloff meglátásával, aki szerint „*ha az Egyházat egészen betölti Krisztus »teljessége«, akkor misszionáriusan is tevékeny*”.³¹ Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az Ef meglátása szerint Isten üdvtervének végcélja „*minden dolgot égen és földön Krisztusban mint Főben egyesíteni*” (1,10), ami egyszerre utal az Egyház világgal szembeni feladatának minőségi és mennyiségi voltára.

4. Az Efezusi levélnek az Egyház növekedésére vonatkozó tanítását megvizsgálva két szemszögből jártuk körül a kérdést: egyrészt abból a szemszögből, hogy az Egyház – melynek Feje már most a megdicsőült Krisztus, mert benne Krisztus fősége már valóság, ellentétben a világgal, amelynek Krisztus ura ugyancsak, de ennek nyilvánvalóvá válása még várat magára – feladatul kapta Istentől a benne már megvalósult Krisztus-uralom terjesztését. Ennek a megközelítésnek értelmében az Egyháznak e feladatát a „*növekvés*” kifejezéssel írhatnánk le, amely növekvés ugyan minőségi, de elkerülhetetlenül számbeli növekedést is jelent.

Az Efezusi levél azon szakaszaiban, ahol a szerző az Egyház növekedéséről beszél, mégis bizonyos súlyponteltolódást tapasztalunk: mindenekelőtt az Ef 4,1–16 szakaszban ismerhető fel világosan, hogy az Egyház növekvése elsősorban minőségi növekedést jelent. Ezáltal pedig az eszkatológikus feszültség magába az Egyházba helyeződik át, amely – ellentmondva az Ef 1,22 kijelentésének, amely szerint az Egyház „*[Krisztus] teste és teljessége, aki mindent mindenben betölt*” – „*a Krisztus mércéje szerinti teljesség*” irányába törekszik, és ebben az értelemben „*növekszik*”.

³¹ Roloff, *Die Kirche im Neuen Testament*, 239.

Miközben az Egyház egyre mélyebben belegyökereződik Krisztusba, a Főbe, a szüntelenül előrehaladó folyamat közben részesedik Krisztus teljességében. „Pál szigorú eszkatológikus nézőpontja vertikális irányba tolódik el, mert a szerző az Egyházat látja mennyei Ura irányába haladni, akinek dicsőségéből már részesül, de csupán egy szakadatlan előrehaladó folyamatban”.³²

Habár az Ef nem pontosítja, miben áll az Egyháznak a világgal szemben betöltött szerepe, a levél teológiájának egészét figyelembe véve az Egyház növekedése a krisztusi teljesség felé mindenképpen szerepet kell játszson a Krisztus-uralomnak a világban való terjesztésében is. Aligha fogunk tévedni, ha kijelentjük, hogy az Ef szerzője az Egyház növekedésének hatását az „egységre vezetni” szóval jellemezné: mivel Isten üdvtervének végpontja nem más, mint „minden dolgot égen és földön Krisztusban mint Főben egyesíteni” (1,10), ezért az Egyház ebben az egyesítésben közreműködve tudja terjeszteni a Krisztus-uralmat.

*Dr. Horváth Endre
adjunktus*

Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Biblikus Tudományok Tanszék

³² Schnackenburg, *Epheserbrief*, 187.

GYAKORLATI TAPASZTALATOK A MEGÚJÍTOTT HÁZASSÁGI ELJÁRÁSRÓL*

BEVEZETÉS

„Az Úr Jézus, aki szelíd bíró és lelünk pástora, Péter apostolra és utódaira bízta a kulcsok hatalmát, hogy az igazságosság és az igazság szolgálatát teljesítsék az Egyházban. Az itt, a földön végzett oldás és kötés legfőbb és egyetemes hatalma kinyilvánítja, megerősíti és védelmezi a részegyházak pástorainak hatalmát, amely alapján szent joguk és az Úr előtt kötelességük ítélkezni alárendeltjeik felett.”¹

A megyéspüspököknek saját, rendes és közvetlen hatalma van a reá bízottak fölött. A tanító, megszentelő és kormányzói feladat végzése során a kormányzói hatalmat törvényhozói, végrehajtói és bírói területen valósítja meg.²

2015. december 8-án lépett hatályba Ferenc pápa *Mitis Iudex* kezdetű apostoli levele a házassági eljárásjog reformjáról, mely a püspök bírói hatalmának gyakorlását szándékozott elősegíteni. A reform szükségességét a következőben határozza meg a pápa: „... jelen levelünkben olyan rendelkezéseket adunk ki, amelyek nem a házasság érvénytelenségét, hanem a perek gyorsaságát és méltányos egyszerűségét segítik, nehogy a perek lezárásának elhúzódása miatt az állapotuk tisztázására váró hívek szívét hosszú ideig nyomassa a kételkedés homálya.”³

Előadásomban csak a főbb pontokat érintem a teljesség igénye nélkül a megújított házassági eljárás gyakorlatban történő megvalósításáról, mint bírósági helynök.

A Szentatya rendelkezése összességében meggyorsította a végrehajtható ítéletek megszületését, és lehetővé teszi azt, hogy a perek lezárása ne húzódjon el.

* A Magyar Kánonjogi Társaság 2017. 05. 16-án, Budapesten tartott konferenciáján elhangzott előadás kibővített változata.

¹ *Litterae Apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Jésus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformatur* Franciscus / Ferenc pápa saját kezdeményezésére kiadott az Úr Jézus, aki szelíd bíró kezdetű apostoli levele a házasság semmisségnek nyilvánításáért folyó kánoni eljárás reformjáról az egyházi törvénykönyvben, hivatalos latin szöveg magyar fordítással, fordította Erdő Péter, Budapest, 2015. 7.

² Vö. Erdő Péter: *Egyházjog*. Budapest, 2014. 323–324.

³ Ferenc pápa: *Mitis Iudex*, 9.

Erdő Péter bíboros úr a következő módon fogalmazza ezt meg: „... a pápa a reform indokaként említi, hogy igen sok hívő, aki lelkiismereti eligazítást keres, az Egyház jogi struktúráitól a fizikai vagy morális távolság miatt gyakran el van zárva. Struktúrákon itt – mint a dokumentum bevezetésében közölte III. alapelvből is kitűnik – magukat a bíróságokat, illetve azok egyes szerveit kell érteni”.⁴ Ennek egyik eszköze a pápának az az újítása, hogy a püspök maga is vegyen részt az ítélet meghozatalában. Az 1683. kán. – 1687. kán.-ig terjedő öt kánonban szabályozza az eljárás menetét, „A püspök előtt folyó rövidebb házassági eljárás” cím alatt.

Megkérdeztem a bírósági helynököket erről az eljárásformáról. Esztergomban egy, Vácott kettő ilyen eljárás és ítélezés történt. Eddig az volt a szándék, hogy a püspök ne vegyen részt közvetlenül az ítélezésben. Most a Szentatya az ősi hagyományokhoz visszanyúlva, az egyértelműen érvénytelennek tűnő házasságok ügyében szeretné, hogy rövidebb eljárás keretében maga a püspök mondja ki a házasság semmisségét, élve bírói hatalmával. Ehhez viszont arra van szükség, hogy a bírósági helynök jól előkészítse az ügyet a püspök számára. Különösen, ha a püspöknek nincsen kánonjogi végzettsége vagy bírói gyakorlata, vagy ideje, az ítélelhozatal nehézséget jelenthet. Ha a püspök nem tud dönteni, akkor rendes eljárásra kell bocsátania az ügyet. Egyelőre a püspök közvetlen ítélezése nehezen megy át a gyakorlatba.

ELŐFELTÉTELEK

Tizennyolc éve vagyok egyházmegyei bíró, három éve bírósági helynök, tapasztaltam a *Mitis Iudex* előtti gyakorlatot is. Először is, tisztázni kell, hogy miért húzódtak el a perek a reform előtt és esetleg utána is. Hallott mindenki elretentő példákat arról, hogy évekig nem mozdultak ügyek, és nem jutottak el az végrehajtható ítéletig, sőt arról is, hogy a felek már meghaltak.

A legfontosabb előfeltétel a bíróságok alkalmas személyzettel való feltöltése. A polgári életben történő válások számának megnövekedésével párhuzamosan a katolikus hívek polgári válása is megnövekedett, így a házassági semmisségi perek száma is megemelkedett az egyházmegyei bíróságokon. Természetesen a polgári válópert nem lehet párhuzamba állítani a házasság egyházi semmissé nyilvánításával. Tehát a megnövekedett ügyszám mellett, a régi bírósági struktúrák alkalmatlan személyzettel nem képesek már a feladatukat ellátni maradék nélkül. Ugyanakkor a külső körülményeket figyelembe véve – hiszen a polgári válóperek két-három hónap alatt lezajlanak – fölmerül a kérdés, mit jelent a pápának az a kijelentése, miszerint „nehogy a perek lezárásának elhúzódása miatt az állapotuk tisztázására váró hívek szívét hosszú ideig nyomassa a kételkedés homálya”.⁵

⁴ Erdő Péter: A házassági perek új szabályozása kérdések és feladatok. In: *Kánonjog XVI.* (2016) 85.

⁵ Ferenc pápa: *Mitis Iudex*, 9.

Ahhoz, hogy ne húzódjának el a perek, szükség van megfelelő bírósági személyzetre, akik megfelelően felkészültek feladatuk ellátására. Ezen a területen a megyéspüspököknek van megkerülhetetlen felelőssége – a saját kormányzói hatalmának részeként – a bíráskodás feltételeinek megteremtésére. A *Mitis Iudex* lehetővé teszi az arra felkészült világi hívek aktívabb bekapcsolását a bírósági feladatok elvégzésébe. Lehetővé vált, hogy a Tanács elnöke mellett, aki klerikus, a tanács másik két tagja világi hívő lehet, nem zárva ki a nőket sem.⁶ Szükség van tehát az ügyszámhoz szükséges elegendő bíróra. A per elindításához joga van a Krisztus-hívőnek ügyvédet felkérni. Minimum két ügyvédre van szükség egy bíróság mellett, s ha az alperes is jelen van a perben, neki is joga van ügyvédet felkérni.

Elegendő számú ügyhallgató is szükséges, akik a feleket és a tanúkat meghallgatják. Bírók, plébánosok viszonylag közel a tanúkhöz végezhetik az ügyhallgatást. Magasabb ügyszám esetén kötelékvédőből is legalább kettő fő szükséges.

Ugyanakkor ki kell alakítani a bíróság szabályzatát, az eljárások ügyrendjét, határidőket rögzítve és azokat szigorúan betartva. Sok múlik a bírósági helynökön, hogy miként tartja kezében és irányítja a bíróság munkáját. Ha a felek nem fellebbeznek első fokon, végrehajthatóvá válik az ítélet. A Szeged-Csanádi Egyházmegye Püspöki Bíróságán a *Mitis Iudex* megjelenése előtt egy év volt a végrehajtható ítélet megszületésének ideje, első és másodfokon összesen. Jelenleg 3–6 hónap, ha nem fellebbez egyik fél sem. Bíróságunkon még nem volt fellebbezés a *Mitis Iudex* óta, az ügyszámunk évente pedig átlagosan harminc körül alakul.

A PER ELŐKÉSZÍTÉSE

Illetékesség: gyorsította a reform az eljárás indítását az illetékesség szélesebbre szabásával (házasságkötés helye, mindkét fél lakóhelye vagy pótlakóhelye, a bizonyítékok többségének fellelhetésének helye szerinti bíróság).

Keresetlevél: az idő lerövidítését segíti elő, ha a keresetlevelet az ügyvéd készíti el, hiszen ő ismeri a bíróság gyakorlatát. Jó, ha több, de legalább három perlési jogcímen kéri a házasság semmissé nyilvánítását.

Keresetlevél mellékletei: keresetlevelek, házassági anyakönyvi kivonat, polgári válást igazoló irat, orvosi igazolások, e-mailek nyomtatva; tanúk megnevezése (2–3).

A felek szavahihetőségi bizonyítványának külön hangsúlyt ad a Szentatya. Ezzel megerősíti vallomásuk súlyát (1678. kán.). Ezt a szavahihetőségi bizonyítványt magának a lelképíztornak kell kiállítani, aki ismeri az illető személyt, és tanúsítja, hogy valóban szavahihető.

⁶ Vö. Ferenc pápa: *Mitis Iudex*, 13. 3.§

Addig nem érdemes a keresetlevelet elfogadni, míg a felperes az összes dokumentumot nem szerezte be, és csatolta. A per elindulása után, vagy az ítélet meghozatalát követően pótolni az iratokat már nehéz.

A gyorsaságot segíti, hogy a helynöknek a keresetlevél kézhez vételekor, ha azt megalapozottnak tartja, a keresetlevél aljára rá kell vezetnie a határozattal az elfogadást, közölni kell a kötelékvédővel, és az alperest is meg kell idézni. Tizenöt nap a határidő, amely megtoldható még tizenöt nappal, ha szükséges. Ha, az alperes ismeretlen helyen tartózkodik, újsághirdetésben kell megidézni. Ez általában az *Új Ember* hetilapban szokott történni. Előfordult már, hogy az alperes valóban így szerzett tudomást arról, hogy perbe hívják. Amennyiben részt vesz a perben az alperes, neki is alá kell írnia a keresetlevelet, ha hajlandó rá, és egyetért a percímekkel.

Határozatban a bírósági helynök megállapítja a perkérdéseket, és eldönti az eljárás formáját. Rendes vagy rövidített eljárásban tárgyalják az ügyet. Ha rendes eljárásban tárgyalják az ügyet, ugyanebben a határozatban kijelöli a tanács tagjait. Ezt ismertetni kell a felekkel, hogy nincs-e kifogás a bírók ellen. Általában nem szokták a bírók személyét kifogásolni. Előfordult, hogy a turnus kijelölését követően az előadóbíró és a szavazóbíró is elfogultságot jelentett, mert mindketten nagyon jó kapcsolatban voltak az alperessel. Így új kollégiumot kellett felállítani.

Bizonyítási szakasz. A felek és a tanúk meghallgatása az ügyvéd által összeállított kérdések alapján történik. Elősegíti az eljárás gyorsaságát, ha maguk a perben ítélező bírók hallgatják meg a tanúkat. Ha ez nem lehetséges, akkor ügyhallgató vagy megbízott ügyhallgató bevonása szükséges. Tapasztalt ügyhallgató jó kérdéseket tud feltenni. Jó, ha rögzíti a kihallgatás során tapasztalt benyomásait is. Előfordult, hogy az alperes a kihallgatás során minősíthetetlenül viselkedett, és nem volt együttműködő. Ezt az ügyhallgatónak külön rögzítenie kell. Előfordult, hogy a felperes kihallgatás közbeni viselkedése miatt az az összbenyomás alakult ki róla az ügyhallgatóban, hogy a percímek nem az alperesre vonatkoznak, hanem a felperesre, vagyis a házasság a felperes alkalmatlansága miatt tűnt semmisnek, nem pedig az alperes miatt.

Alkalmanként a minősített tanú, az eskető pap is döntő tanú lehet. Első esketésem alkalmából egyértelműnek látszott, hogy ebből a házasságból nem lesz semmi. A mennyasszony éppen hogy betöltötte a tizenhatodik életévét, de a polgári hatóság nagykorúsította, így meg lehetett kötni a házasságot. Próbáltuk lebeszélni a mennyasszonyt az egészről, de nem sikerült. Igyekeztünk az édesanyjára is hatni, de azt mondta, hogy ő is tizenhat évesen kötött házasságot. Mindenki látta, hogy a pár nem sokáig lesz együtt. Be is következett fél év múlva a polgári válás, jómagam pedig tanúskodtam a házasság semmisségéről az egyházi perben.

Jogsegély kérése. Ha az alperes vagy a tanúk közül valaki nem a bíróság területén lakik, a területileg illetékes bíróságot meg lehet kérni, hogy hallgassa ki a személyeket.

Az egyik perben az alperes, hogy húzza az időt és kellemetlenkedjen a felperesnek, ugyan azt nyilatkozta, hogy részt kíván venni a perben, de szinte lehetetlen volt időpontot egyeztetni vele. Ráadásul az ügyhallgató a volt hitoktatója volt, tehát ismer- te az alperest. Szigorú határidő-kijelöléseket követően sem ment be a plébániára. Ezzel a magatartásával hátráltatta az eljárás lefolytatását, kénytelen voltam az ügyről távolmaradottnak nyilvánítani. Végül is, nem fellebbezett az ítélet ellen. Nehéz jog- segélyt kérni akkor is, ha külföldön lakik az alperes, vagy a tanú csak a nyáron jön haza. A külföldi magyar lelkészségek azonban hajlandóak az együttműködésre, és elvégzik a kihallgatásokat. A legrosszabb tapasztalatom ezen a téren az volt, amikor a szomszéd egyházmegyétől kért jogsegélyünket – egy tanú kihallgatását – négy hónap múlva kaptuk meg.

Az iratok közzététele. Ha alperes nincsen a perben, és a felperes nyilatkozik, hogy nem kíván betekinteni az iratokba, az ügy gyorsabban halad előre. Ha alperes jelen van a perben, és be akar tekinteni az iratokba, a betekintés előtt egy nyilat- kozatot kell aláírnia, hogy a megismert információkat külső fórumon nem fogja felhasználni. Előfordult ugyanis, hogy a jegyzetei alapján az alperes, aki tanúkat nem állított, de betekintett az iratokba, a Facebook-ra feltette az egyik tanú vallomását, azt elferdítve. Ebből nagy családi veszekedés támadt. Az igazságosság azt követelte, hogy a tanú saját vallomásának másolatát kiadjam számára, hogy a gyermekeinek megmutassa, mit vallott, viszont nem tehette fel az internetre. Amennyiben nem írja alá az alperes a nyilatkozatot, azt jelenti, hogy nem kíván betekinteni az iratokba.

A perbezárás határozattal történik. A felek vagy az ügyvédjük beadhatják véde- kezésüket, a bizonyítékok összefoglalását – biztosítani kell számukra rá a jogot, de erről le is mondhatnak. Az ügyet megkapja a kötelékvédő, aki írásban vélemé- nyezi minden egyes perlési jogcímre lebontva, hogy tudja vagy nem tudja védeni a házasság érvényességét. Határideje: nyolc nap.

ÍTÉLKEZÉS

Először az elnök hozza meg a saját ítéletét írásba foglalva, egy-két nap alatt. A követ- kező a szavazóbíró, akinek erre négy-öt napja van, az előadóbírónak pedig egy hete. Az ügy borítékján rajta van a felek neve, a bírói kollégium tagjainak a neve, valamint az ítélezés dátuma. Általában nem szokott vita kialakulni a bírók között, de bonyolultabb esetekben előfordul. A *Mitis Iudex* megjelenését követően nem volt olyan eset, amikor nem találta bebizonyítotttnak a bíróság a házasság semmisségét. Ez abból is adódik, hogy bevezetésre került az előzetes tanácsadás a bírósághoz fordulni szándékozók számára.

Az ítélet írásba foglalása az előadóbíró feladata. Kétféle forma születik: egy részletes (öt-hat oldal), valamint egy A4-es formátumú. A teljes ítéletet a felperes és a perben részt vevő alperes kapja, valamint a kötelékvédő. Az egyoldalt a perben részt nem vevő alperes. Ha mindkét fél részt vesz a perben, írásban lemondanak a fellebbezés jogáról, s ugyanezt teszi a kötelékvédő is, akkor az ítélet végrehajthatóvá válik. Értesíteni kell a keresztelés helye szerinti plébániát vagy püspökséget, valamint a házasságkötés helye szerinti plébániát vagy püspökséget, hogy jegyeztessék be az anyakönyvekbe a házasság semmissé nyilvánítását, illetve, hogy erről másolatot küldjenek vissza a bíróságnak. Ha az alperes nem vesz részt a perben, meg kell várni a fellebbezés határidejét, a tizenöt napot.

ÖSSZEGZÉS

A lelkek üdvösségének szolgálata az egyházmegyei bírósági házassági semmisségi perekben nagyban attól függ, hogy alkalmas és hozzáértő bírósági személyzet nevezzen ki a püspök. A perek lerövidülését nagyban elősegítette a Szentatyának az a döntése, hogy fellebbezés hiányában első fokon végrehajthatóvá válik az ítélet, így felére szűkül a perek ideje. Sok múlik a bírósági helynökön, esetleg a jegyzőn, akinek figyelnie kell a határidőket. Ha egy ügy menete valami miatt elakad, akkor azonnal mozdítani kell rajta.

Rendes eljárásban hat hét volt a legrövidebb idő a keresetlevél beadásától a végrehajtható ítéletig, de általában egy per lefolyása bíróságunkon három-hat hónap. Ami ennél hosszabb, az kifejezetten csak a peres fél hibájából történhet.

A *Mitis Iudexben* a Szentatya lehetővé teszi, sőt kifejezetten kéri, hogy a püspökök maguk is vegyenek részt a bíraskodásban. Korábban ez nem így volt. Azonban a püspöknek kevés ideje van arra, hogy hosszabb iratkötegeket átolvasson, és döntsön, ezért ez az eljárás mód nem vált eddig gyakorlattá.

A rövidített eljárásban a püspök – abban az esetben, ha a feltételek teljesülnek – maga is szóbeli eljárásban ítélezhet. Egyházmegyénk bíróságán tíz esetből nyolcban nincs jelen az alperes. Marad tehát kettő. Ebből pedig eddig még nem volt olyan eset, hogy megfeleljen a püspök által végzett rövidített eljárásnak. Ahogyan korábban említettük, Vácott két ilyen esettel már találkoztunk, Esztergomban pedig egyvel. Más egyházmegyében azonban nem fordult még elő.

„Tehát a lelkek üdvösségének elősegítése – mely ma is, mint hajdan, az intézmények, a törvények és a jog legfőbb célja – indította Róma püspökét arra, hogy ezt a reformdokumentumot adja a püspököknek, akik vele együtt osztoznak az egyháznak

⁷ Ferenc pápa: *Mitis Iudex*, 7.

abban a feladatában, hogy védje a hit és a fegyelem egységét a házasság tekintetében, hiszen a keresztény család eredete és sarkköve. Különösen ösztönözte a reformot az a tény, hogy igen sok hívő, aki lelkiismereti eligazítást keres, az Egyház jogi struktúráitól a fizikai vagy morális távolság miatt gyakran el van zárva. A szeretet és az irgalmas-ság tehát azt kívánta, hogy maga az Egyház közeledjen édesanyaként gyermekeihez, akik elzárva érzik magukat tőle.”

*Dr. Kovács József
tanszékvezető főiskolai tanár, dékán
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Gyakorlati Teológia Tanszék*

A HALLGATÓI ÉS OKTATÓI MOBILITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI A GÁL FERENC FŐISKOLA NEMZETKÖZIESÍTÉSI GYAKORLATÁBAN

1. BEVEZETÉS

A magyar felsőoktatásnak olyan kihívásokkal kell szembenéznie az európai és a magyar társadalom és gazdaság intenzív változásai között, mint: 1) a felsőoktatás globális piacának kialakulása, mivel világméretű verseny indult meg a felsőoktatási piacon a hallgatókért, 2) csatlakozás az európai felsőoktatási térséghez, 3) demográfiai hullámvölgy.¹ A piaci jelleghez² hozzátartozik, hogy ugyan az oktatást elindították a teljes piacosodás útján, de mivel nem érheti el annak állapotát, ezért szükség van a minőségbiztosításra.

A kihívások számbavételét kiegészíthetjük azzal is, hogy a külföldi tanítási tapasztalat korábban minőségi szempont volt az oktatók előmenetelében, mára azonban nélkülözhetetlenné is vált az oktató alapfeladatának ellátásához. A nemzetközi láthatóság a felsőoktatási intézmények hazai megítélésében is kiemelt szempont lett, aminek alapja a kutatói és oktatói mobilitás és részvétel a nemzetközi programokban. Erre az alapra épül a képzésben ma már szintén nélkülözhetetlen hallgatói mobilitás, ami a külföldi tapasztalatokat biztosítja.

A kérdés az, hogy a mobilitási gyakorlatban ténylegesen hogyan befolyásolja az oktatói mobilitás a hallgatóit? Ez lényeges kérdés, mert az intézményi eredményesség két fő dimenziójának, az oktatóinak és a hallgatóinak az együtt hatására vonatkozik, aminek ismerete szükséges a nemzetköziesítési stratégia tervezéséhez.

Valószínűsíthető, hogy az oktatók külföldön történő pár hetes munkavállalása előszobája a hallgatói kiutazásoknak és egyik leghatékonyabb eszköze az intézmény hallgatóinak bátorítására. Továbbá az is feltételezhető, hogy számos esetben egy-egy oktató pozitív élménybeszámolója motiválja a hallgatókat arra, hogy részképzésre vagy szakmai gyakorlatra utazzanak ki az adott külföldi partnerintézményhez.

¹ Tőzsér J. és mtsai. (2018): 22.

² Kozma G. (2009a): 48.

A nemzetköziesítés a felsőoktatás legátfogóbb globális változása a 21. században, ami mára minden nemzeti felsőoktatási rendszerre kiterjedt, azok összekötő, pozícionáló tényezőjévé vált, és aktív kapcsolatba lépett a globális és nemzeti gazdasági-társadalmi folyamatokkal.

A felsőoktatás stratégiájában a nemzetköziesedés már túllépett a külföldi tudományos kapcsolatok erősítésének elsődleges céljain. A megváltozott felsőoktatási piaci környezetben a nemzetközileg mért tudományos alkalmasság mellett a képzéseknek a hazai és a nemzetközi piacon is megfelelő hatékonysága kerül az intézményi stratégiák középpontjába.³ Ennek összetevőjeként már nemcsak a legnagyobbak, hanem minden hazai felsőoktatási intézmény ráébred a külföldi hallgatók toborzásának, a felsőoktatás nemzetközi piacán való jelenlétnek a szükségességére. A Magyarországon térítésköteles diplomaprogramon részt vevő külföldi hallgatók száma folyamatosan nő. Szintén növekedés vehető észre az egyetemek által kínált idegen nyelvű programok számában is.

Jelen vizsgálatunk a Gál Ferenc Főiskolán (GFF) folyó nemzetköziesítési folyamatokat elemzi, azon belül is azt tűzi ki célul, hogy feltárja, milyen intézményi jellemzőket mutat az oktatók hallgatókra tett hatása.

2. NEMZETKÖZIESÍTÉS A GÁL FERENC FŐISKOLÁN

2.1. A GFF intézményi jellemzői

A GFF az utóbbi években lett aktív részese a hazai nemzetköziesítési folyamatoknak, ami elsősorban a felsőoktatásra vonatkozik, de fenntartója az aktív ERASMUS mobilitást folytató békési szakképző intézménynek is. A GFF a Szeged-Csanádi Egyházmegye főiskolája, tehát egyházi felsőoktatási intézmény. Kis intézményi méretei ellenére mintegy 1500 hallgatóját tekintve azonban a magyarországi egyházi felsőoktatás harmadik intézménye a PPKE és a KRE után. A GFF-nek az utóbbi öt évben mintegy hatszorosára nőtt a hallgatói létszáma, tagolt intézményi struktúrát alakított ki, amikor helyi és állami megkeresésekre átvette és tovább működteti a Békés megyei felsőoktatás meghatározó részét is. A szegedi Teológiai Kar megtartása mellett az átvétel sorrendjében Szarvason Pedagógiai Kart és Gyakorló Intézményt, Gyulán Egészség- és Szociális Tudományi Kart, Békéscsabán Gazdasági Kart, valamint Mezőtúron Mezőgazdasági Intézetet működtet.

A Gál Ferenc Főiskola olyan felsőoktatási intézmény, amely Magyarországon talán egyedül kötött megállapodásokat, és tart fenn működő kapcsolatokat más történelmi egyházak egyetemeivel is, itthon és külföldön is, református, evangélikus

³ Kozma G. (2008): 151.

és zsidó egyetemekkel vallásközi konferenciák sorát is megtartva. A Gál Ferenc Főiskolának három jelentős törökországi egyetemmel is van megállapodása.⁴

A GFF célkitűzése, hogy az utóbbi években lezajlott fejlesztések hajtóerejévé legyenek a korszerű oktatási és oktatásszervezési, gazdasági módszerek, eljárások, szolgáltató rendszerek, amik azzal képesek szolgálni az intézmény küldetését, hogy a társadalom számára a jó példák bemutatását és azok alkalmazását biztosítják.⁵

2.2. Nemzetköziesítési stratégia a GFF-n

Annak, hogy a GFF megvalósíthassa társadalmi küldetését, lényeges intézményi eszköze a nemzetköziesítési tevékenység. Tapasztalni és követni kell a világban a fejlődést, hogy hallgatóink, oktatóink annak aktív részesévé, sőt facilitátorairaivá váljanak.

A nemzetköziesítés jelenlegi gyakorlata képes túlmutatni az utóbbi évtizedek téves eszméin és azokat megvalósítani kívánt gyakorlatán. Ennek megfelelően a nemzetköziesítés nem lehet eszköze sem internacionalizmusnak, sem multikulturalizmusnak. Már csak azért sem, mert az eltérő tradíciókon alapuló kultúrákhoz erős identitás társult, ami nem mindig segíti a tolerancia kialakulását.⁶ A GFF számára meghatározó annak képviselete, hogy a keresztény vallás nemzetek feletti, de hitelesen mindenki csakis saját közösségében, a napi élet cselekedeteiben gyakorolhatja hitét.⁷ Vonatkozik ez a tudományok művelése, a szellemi hivatásra készülés dolgaira is, amik szintén csakis a saját kultúra által biztosított élettérben, a személyes és szakmai közösségek,⁸ a szülőföld, a nép és a nemzet kereteiben nyerik el perspektívájukat. Ezt a legteljesebb értelemben vett nemzetek felettiéget már avítnak hirdette és üldözte az internacionalizmus,⁹ ami csatát veszett, és megbukott. Szintén megbukott a multikulturalizmus,¹⁰ ami az európai kultúrát átalakítani kívánó eszmeként a párhuzamos társadalmak világát hagyta ránk.¹¹ Biztosak lehetünk abban, hogy a felsőoktatás világában ez utóbbiakat irányító eszmék többsége nem felel meg a tudományosságra, az igazság keresésére vonatkozó kritériumnak, mert azok többsége *ab ovo* álságos, hazug,¹² ugyanis az igazság

⁴ Kozma G. (2017): 8.

⁵ Kozma G. (2010b): 73.

⁶ Lipcsei I.: (2010): 21.

⁷ Kozma G. (2015): 8.

⁸ Kozma G. (2009): 2.

⁹ Kozma G. (2009): 45–47.

¹⁰ Kozma G. (2014): 6.

¹¹ Kozma G. (2010a): 125.

¹² Kozma G. (2014): 6.

értelmezésében nem egyesítik a valóság két rendszerét: az igazság keresését, valamint azt a bizonyosságot, hogy az igazság forrása már ismert (ld. *Ex corde Ecclesiae*).

A nemzetköziesítés a GFF-en egy értéktöbbletnek a forrása, amit nemzetközi plusznak is lehet nevezni. Ennek eszköze a külföldi tanulás és tanítás, külföldi kollégák fogadása, a képzésekben pedig az élvonalhoz igazodás. Fontos, hogy információkat gyűjtsünk külföldi próbálkozásokról, melyek ott sikerrel jártak, és próbáljuk adaptálni azokat a mi világunkba.¹³ Ezzel válik a hazai boldogulás segítőjévé a korszerű, nemzetközileg is megmért tudás, a nagyvilág ismerete. A nemzetközi plusz a GFF-en az európai kultúra mély megismerése és ápolása, a tudásnak a közjót szolgáló hasznosítása a szülőföld javára.¹⁴

2.3. Az ERASMUS+ program a GFF-en

A nemzetköziesítés akkor éri el célját, ha mind több hallgatót, oktatót érint. A GFF kis intézményi méretei mellett 2017 tavaszáig csak jelképesen, hat intézmény körében volt mobilitási tevékenység.

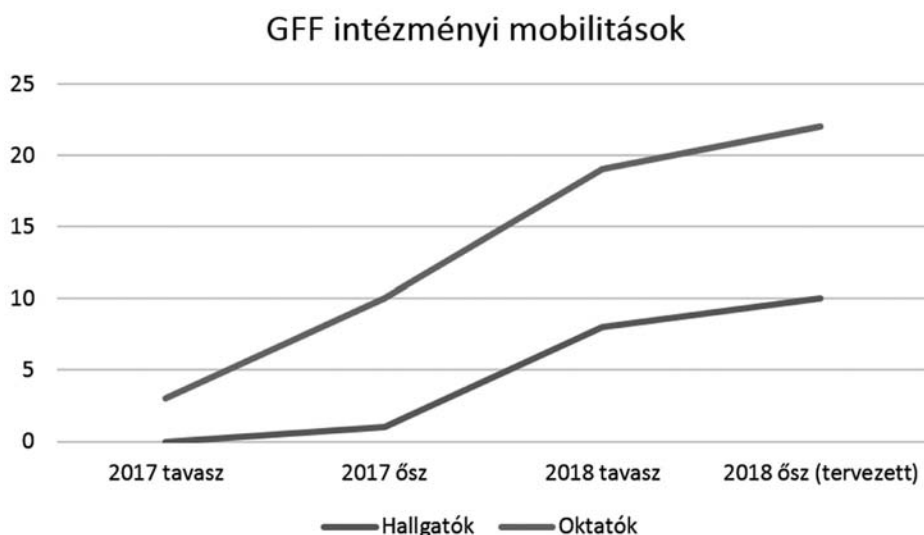
A nemzetköziesítés keretében az utóbbi évben jelentősen fejlődött a GFF-en az Erasmus program, és a jelenlegi negyven partnerségi megállapodás összhangba került az intézmény nemzetközi képzési-kutatási projektjeivel is. A Tempus Közalapítványnál kezelt ERASMUS+ program a magyar felsőoktatás zászlóshajója lett, azzal, hogy egyre tudatosabban használják ki a felsőoktatási rendszert fejlesztő lehetőségeit. Így van ez a GFF-en is, amikor az ERASMUS+ támogatja a partnerkapcsolatok bővítését, az oktatók külföldi útjait, és ösztöndíjat ad hallgatók kinti tanulásához, az ott teljesített kurzusok pedig itthon be is számíthatóak. Jelenleg nincsen idegen nyelven teljes képzés, de fontosak az idegen nyelvű kurzusok, amiket nemcsak a külföldi hallgatók vehetnek fel, hanem a magyar hallgatóknak is biztosítják az angol vagy német szaknyelv használatában való fejlődést.

A nemzetköziesítés, a nemzetközi plusz lényegét mutatja, hogy kevesek munkája a Főiskola egész közösségét mozgatja meg, elsődlegesen az ERASMUS+ mobilitásainak szervezésében, másodlagosan azok már tárgyalt fejlesztő hatásában. Ez a nemzetköziesítés egyik rendszersajátosságára hívja fel a figyelmet: a szervező munkába való kisebb befektetés nagy eredményt hoz, amit a GFF intézményi méretének megfelelő intézmények esetében különösen a másodlagos hatások, vagyis a nemzetköziesítés eredménye jobban látható, mérhető az intézmény működésében, mint a nagyobb szervezetekben.

A 2017/2018-as tanévben számos oktató vette ki a részét az ERASMUS+ KA103 keretében finanszírozott oktatói mobilitásból. Az 1. ábra bemutatja, hogyan változott és növekedett a GFF-n megvalósuló mobilitások száma.

¹³ Lipcsei I. (2010): 33.

¹⁴ Kozma G. (2014): 7.

1. ábra. A GFF-n megvalósuló mobilitások száma

Kutatásunk során arra kerestük a választ, hogy a GFF oktatóinak ERASMUS+ mobilitási tapasztalata milyen hatással van a hallgatói mobilitás eredményességére. Likert-skálás kérdőív segítségével tájékozódunk arról, hogy milyen mértékű az oktatók motivációja a mobilitás iránt, melyek az oktatóknak a mobilitással kapcsolatos jövőbeni tervei, valamint, milyen irányt szab a főiskola oktatói által gyakorolt hatás a hallgatói mobilitásra.

A kutatási téma több szempontú vizsgálata érdekében a kérdőíves vizsgálat a C-SWOT-analízis módszerével egészült ki, melynek elemzése lehetővé tette az oktatói nemzetközi mobilitást érintő belső és külső adottságok (erősségek, gyengeségek, lehetőségek, veszélyek, korlátok) számbavételét és ez által a jövőbeni tudatos tervezés megalapozását.

Az adatokat leíró és matematikai statisztikai eszközökkel dolgoztuk fel. Az adatelemzést követően az eredményeket összevetettük az interjúk során kapott válaszokkal. Ezeket és a kutatás következtetéseit tanulmányunk során ismertetjük.

3. A MOBILITÁS MEGHATÁROZÁSA

Mit értünk mobilitáson? Hatos Pál¹⁵ a következőképpen definiálja a fogalmat: „A felsőoktatási tanulmányi mobilitáson egy adott országból külföldre vagy külföldről az adott országba irányuló fizikai mobilitást értünk, amelynek célja felsőoktatási, képzési, illetve képzéshez kapcsolódó kutatási céllal szervezett programokon történő szervezett vagy egyéni részvétel. A mobilitás magában foglalja a saját finanszírozású, az ösztöndíjas és diákhitel-rendszerek segítségével megvalósuló tanulmányi célú mobilitást is.” Hatos definíciója megfelel a rendszerelméleti megközelítésnek,¹⁶ amennyiben az oktatási rendszer alapvető jellemzőit azonosítja. Ennek alapján megfogalmazhatjuk, hogy az ERASMUS+ program, mint a felsőoktatás tanulmányi mobilitásának nemzetközi programja, rendszersajátosságokat mutat, vagyis az oktatási főrendszer alrendszereként működik.¹⁷ Ez azért lényeges megállapítás, mert az oktatás rendszere ugyan a nemzeti oktatási rendszerekben fogható meg, de nemzetközileg az ERASMUS+ lenne az egyetlen olyan, amelyik nemzetek fölötti jelleggel működő oktatási rendszer.

Az oktatási rendszerek viselkedését vizsgáló Thomas F. Green megállapításaira¹⁸ építve a további kutatásokban érdemes vizsgálni ennek a transznacionális rendszernek az összetevőit. Az ennek során történő elemzésekből majd akár azt is értelmezni lehet, hogy az Európai Unió által létrehozott és működtetett ERASMUS+ nemzetek feletti jellege mennyiben feleltethető meg az európai kultúra és identitás alapjait képező azon jellegű keresztény nemzetek felettségnek, amit az Unió alapító atyái képviseltek, leginkább a Robert Schuman-i megfogalmazásból ismerve.

A mobilitásnak három fajtáját különböztethetjük meg:

- 1) diploma-mobilitás, aminek a célja végzettség megszerzése egy másik ország felsőoktatási intézményében;
- 2) kredit-mobilitás, ami a résztvevők hazai képzésébe illeszkedő, abba beszámított külföldi résztanulmányok folytatására irányul;
- 3) program-mobilitás, ami az ösztöndíjas mobilitások tipikus formája, és rövidebb idejű, tanulmányi, kutatói célú külföldi tartózkodást jelent.¹⁹

¹⁵ Hatos P. (2007): on-line forrás

¹⁶ Kozma G. (2002): 92–98.

¹⁷ Kozma G. (2009a): 41.

¹⁸ Green, T. F. (1997): 14–15.

¹⁹ Hatos P. (2007): on-line forrás

4. A HAZAI NEMZETKÖZIESÍTÉS

Ahogy nő az igény a felsőoktatás iránt, úgy növekszik azoknak a tanulónak a száma, akik szülőhazájukon kívül akarnak egyetemeken, főiskolákon tanulni. 2016-ban legalább 4,8 millió diák tanult külföldön a 2000-ben mért 2 millióhoz képest.²⁰ Továbbá kiemelendő, hogy Közép-Ázsiából, amely a legmobilisebb tanulói populáció otthona, 233 000 diák ment felsőfokú tanulmányai folytatására külföldre. Ez a szám a 2003-as számhoz képest szinte megtriplázódott. Magyarországra az 1980-as évektől kezdődően érkeztek nagyobb számban külföldi hallgatók, elsősorban az orvosi képzésre.

Földváry Mónika rámutat,²¹ hogy hazánk már korán bekapcsolódott a nemzetköziesítési folyamatokba. Kiemeli továbbá, hogy azok az intézmények kerültek előnybe, amelyek motiváltak voltak arra, hogy egy teljesen új területen kezdjenek tevékenységbe.²² Földváry emellett kijelenti,²³ hogy ma egy modern egyetemen kiemelt stratégiai szempont a nemzetköziesítés, ami a jövőbeni fejlődés egyik kulcsa. Ennek az ERASMUS+ program nagyon jó keretet és lehetőséget ad.²⁴ A magyar felsőoktatási intézmények az utóbbi évek során felismerték az idegen nyelvű képzések indításának szükségességét.²⁵ Ezek szerint már nem csupán a legnagyobb hallgatói létszámmal rendelkező egyetemek kínálnak programokat külföldi hallgatók számára, hanem a kisebb intézmények is látják a külföldi diákok toborzásának lehetőségét. Mivel a hazai felsőoktatási piacon egyre inkább csökken az állami támogatás mértéke, erősödik a versenyhelyzet az intézmények között. A magyarországi felsőoktatást az állami támogatás csökkenő mértéke miatt egyre inkább jellemzi az intézmények közti verseny, azaz egyre erőteljesebb versenypiaci tendenciák figyelhetők meg.

A már említettek szerint a hazai felsőoktatással szembeni kihívások között a legmeghatározóbbak a felsőoktatás globális piaca, az európai felsőoktatási térség és a demográfiai hullámvölgy. Felsőoktatási intézményeink számára már kényszer is a külföldi tanulók toborzása, hiszen a csökkenő korosztályos létszám az élesedő versenyhelyzettel társul. Magyarországon 2013-ban a mintegy 320 ezer hallgató 4,3 százaléka külföldi volt.²⁶ Ezzel az aránnyal hazánk megelőzi például

²⁰ UNESCO (2014): on-line forrás

²¹ Földváry M. (2017): on-line forrás

²² Földváry M. (2017): on-line forrás

²³ Földváry M. (2017): on-line forrás

²⁴ Lányi és mtsai. (2014): 44.

²⁵ Berács, J. (2009): 10.

²⁶ Berács J. (2009): 10.

az Egyesült Államokat. Másrészt ez az arány elmaradt az OECD-tagországok átlagától. További fontos adat, hogy 2005-höz viszonyítva másfélszer több külföldi állampolgár tanult a magyar felsőoktatásban, mint 2005-ben. Számszerűleg, míg 2013-ban 20 694 külföldi hallgató iratkozott be, 2017-ben már 28 628-an kezdték meg tanulmányaikat magyar felsőoktatási intézményekben.²⁷ Kijelenthető, hogy a magyarországi egyetemek és főiskolák számára bőven van még merítési lehetőség, ami a nemzetközi hallgatók beáramlását illeti.

Az alábbi 1. táblázat néhány releváns adatot foglal össze a magyarországi mobilitásokra vonatkozóan, a mobilitási típusok arányai szerint. Minden adat a 2017-es felsőoktatásban megvalósult kiutazásokra vonatkozik. Forrásként a Tempus Közalapítvány honlapján közzétett infografikák (<https://tka.hu/palyazatok/1016/statisztikak#terkep>) szolgáltak. Összességében 2017-ben 49 intézmény vett részt a mobilitások szervezésében és 6705 mobilitás valósult meg, csaknem 15 millió euró ráfordítással.

	Hallgatói tanulmányi	Hallgatói szakmai gyakorlat	Oktatói mobilitás	Személyzeti mobilitás
Mobilitások aránya	69%	31%	20%	12%
Mobilitások száma	3132 fő	1395 fő	1368 fő	810 fő

1. táblázat: *A hazai, kifelé történő mobilitások arányai*

Releváns és egyben érdekes kutatásunk számára annak vizsgálata, hogy mely országokba történt a legtöbb kiutazás. A hazai oktatók és hallgatók első helyen Szerbiába valósítottak meg mobilitást (15,2%), a képzeletbeli rangsor második helyén pedig Izrael áll (12,9%). Továbbá Oroszországba (9,2%), Ukrajnába (5,6%) és Kínába (3,6%) valósult meg kiutazás. Megjegyzendő, hogy egyik célország sem volt 2017-ben partnerország az ERASMUS+ KA 103-as projektjében.

²⁷ Fülöp M. (2017): on-line forrás

5. KORÁBBI VIZSGÁLATOK

Az utóbbi tíz évben kiterjedten folytak olyan kutatások világszerte és Magyarországon is, amik a hallgatói mobilitás eredményességét az oktatói mobilitással, és általában is az oktatók szerepével összefüggésben vizsgálták. A nagyszámú vizsgálat hasonló fő célra irányult, ami szerint nemcsak a nemzeti felsőoktatási rendszerek szintjén, hanem sok intézményben is lényegessé vált annak pontos ismerete, hogy a vizsgált összefüggésnek milyen helyi sajátosságai mutatkoznak, és azok alapján milyen intézményi cselekvési programok alakíthatók ki. Ugyanis a nemzetközi eredményességet – és azon belül is a hallgatói mobilitást – befolyásoló számos külső, nemzetközi hatás mellett fontossá válik az országon és az intézményen belüli olyan tényezők szerepe, mint az oktatóké. Ennek hatása ugyanis az intézményen belül primeren alakítható az eredményesség érdekében, országosan pedig a nemzeti rendszerre vonatkozó szabályozása jöhet szóba.

Garam, I. 2007-es vizsgálatában²⁸ több mint ezer tanárral készített kérdőíves felmérést arról, hogy a finn tanárok hogyan tekintenek az oktatói és hallgatói mobilitásokra, illetve milyen hatásuk van a hallgatók mobilitására. Az eredmények szerint a finn tanárok döntő többsége úgy véli, hogy az oktatóknak hatalmas a szerepük a hallgatói mobilitás motiválásában.

Erre a következtetésre jutott Richardson, R. és Munday, J.²⁹ 54 olyan ausztrál diák megkérdezésével, akik már voltak külföldi tanulmányúton. A diákok nagy többsége szerint az oktatói hatás erősen befolyásolja hajlandóságukat a külföldi tanulmányokra. (Ehhez hozzá kell tenni, hogy noha Ausztrália szárazföldön nem határos más országgal, így a külföldi tanulmányok nagy utat igényelnek, de a világon az első tíz között van a külföldi egyetemekre kiutazó diákok arányát tekintve.³⁰)

Lannert Judit és Derényi András 2015-ös magyarországi vizsgálatukban³¹ 28 egyetem felső vezetőjét kérdezték meg a nemzetköziesítési folyamatokról és az ERASMUS+ hallgatói mobilitás nehézségeiről, valamint az oktatók erre gyakorolt hatásáról. A strukturált interjúk szerint az oktatóknak a mobilitáshoz való hozzáállása nagymértékben befolyásolja a hallgatói hajlandóságot külföldi tanulmányokban való részvételre. A tanulmány rámutatott a hallgatók kiutazását befolyásoló további tényezőkre: félelem a megélhetési költségektől, félelem az ösztöndíj késői folyósításától, kételkedés a kint szerzett kreditek hazai elismertetésében, valamint a munkahely elvesztése miatti aggodalom.

²⁸ Garam, I. (2007): 3.

²⁹ Richardson, R., – Munday, J. (2013): 240.

³⁰ UNESCO (2014): on-line forrás

³¹ Lannert, J. – Derényi A. (2015): 22.

³² Chue, K.L. – Nie, Y.(2016): 682.

A magyarországival egybehangzó megállapításra jutott Chue, K. L. és Nie, Y. 2016-os szingapúri empirikus vizsgálata³² is, aminek kérdőíves felmérésébe 254 külföldi és 144 szingapúri hallgatót vontak be. Megállapításuk szerint is az oktatók ösztönző hatása erősen befolyásolja a hallgatókat a külföldi tanulmányok vállalásában.

Ezt a következtetést erősíti Rumberger, R. egy korábbi USA-beli tanulmánya is,³³ mely szerint a hallgatók mobilitásának rengeteg összetevője van, azonban az megállapítható, hogy a tanárok – mind negatív, mind pozitív értelemben – erősen hatnak a hallgatói szándékokra. Az Amerikai Egyesült Államok sajátosságai fejeződnek ki abban, hogy ez a tanulmány az USA-n belüli államközi hallgatói mobilitást vizsgálta, de módszertana és eredményei számunkra is relevánsak.

6. A KUTATÁS BEMUTATÁSA

6.1. A kutatás célja

A vizsgálat fő célja olyan következtetések megfogalmazása az oktatóknak a hallgatói mobilitásra gyakorolt hatásáról, amik segíthetik a GFF nemzetköziesítési stratégiájának és azon belül is a mobilitási tevékenységének fejlesztését, az ahhoz tartozó újabb eszközök kialakítását. A GFF oktatói körében történt adatfelvételhez online kérdőívet használtunk.

A vizsgálatban a következő részcélokat fogalmaztuk meg:

- a mobilitásokat befolyásoló tényezők feltárása,
- a mobilitási hajlandóság feltérképezése,
- a mobilitások hozadékának elemzése,
- a növekvő mobilitás felsőoktatásra gyakorolt hatásának bemutatása,
- az oktatói mobilitás belső és külső adottságainak, korlátainak bemutatása,
- a mobilitások hatására bekövetkező változások bemutatása a felsőoktatás nemzetköziesítésében,
- összefüggések feltárása a GFF számára intézményi mobilitásának alakulása és a nemzetközi tevékenységének intenzitása között.

³³ Rumberger, R. (2013): 14.

6.2. A kutatás hipotézisei

Fő hipotézisként fogalmaztuk meg: az oktatók ERASMUS+ mobilitási tapasztalata befolyásolja a hallgatói mobilitás eredményességét.

Továbbá három alhipotézist is körvonalaztunk:

- 1) Az oktatók jó mobilitási tapasztalata újabb mobilitást eredményez.
- 2) Azok az oktatók ösztönzik jobban mobilitásra a hallgatókat, akik saját jó mobilitási tapasztalattal rendelkeznek.
- 3) Azok az oktatók eredményesebbek a Főiskola küldetésében megvalósuló értékek képviseletében, akik saját jó mobilitási tapasztalattal rendelkeznek.

6.3. Kutatási kérdések (KK)

KK-1 (Erősség): Melyek a GFF-en az oktatói mobilitás megvalósulásának erősségei?

Hipotézis H-1 (Erősség): A GFF oktatói mobilitás megvalósulásának háttérben az utazásra való hajlandóság és az intézmény értékeinek erős képviselete áll. Azok az oktatók eredményesebbek a Főiskola küldetésében megvalósuló értékek nemzetközi képviseletében, akik saját jó mobilitási tapasztalattal rendelkeznek. A jó tapasztalatokkal rendelkező GFF oktatók ösztönzik a hallgatókat a mobilitásban való részvételre. A Főiskola intézményi szinten hatékonyan ösztönzi az oktatókat a külföldi kiutazásra.

KK-2 (Gyengeség): Melyek a GFF oktatói mobilitás megvalósulásának beazonosítható gyengeségei?

H-2 (Gyengeség): A GFF oktatóinak külföldi mobilitásban való részvételének megghiúsulása a nyelvi kompetenciák és az utazásra való hajlandóság hiánya miatt következik be.

KK-3 (Veszélyek): Melyek a GFF oktatói mobilitás beazonosítható veszélyei?

H-3 (Veszélyek): A legfőbb veszély az alacsony számú mobilitás az oktatók részéről, ezzel a biztosított forrás fel nem használása.

KK-4 (Korlátok): Melyek a GFF oktatói mobilitás megvalósulásának beazonosítható korlátai?

H-4 (Korlátok): A GFF oktatóinak külföldi mobilitásban való részvételének korlátja a nyelvi kompetencia hiánya és a külföldi kollégákkal való kapcsolat kiépítésre irányuló alacsony hajlandóság.

6.4. Módszerek

A hasonló kutatási céllal folytatott nemzetközi és hazai vizsgálatok ismeretében kérdőíves felmérést végeztünk. Ezt más vizsgálatokhoz képest többletként egészítettük ki fókuszcsoportos interjúkkal a hallgatók, az oktatók és a koordinátorok csoportjaival. A kérdőívek és a fókuszcsoportos interjúk kérdéseit a későbbiekben bemutatjuk. A kérdőív adatait SPSS 19 szoftverrel dolgoztuk fel. A fókuszcsoportos interjúkat hangfelvételben rögzítettük, amiből kivonatot, majd annak alapján C-SWOT vizsgálatot készítettünk. A kérdőíves és fókuszcsoportos adatgyűjtésre 2018 májusában került sor.

6.5. Minta

A négy karon összesen 65 oktató töltötte ki az online kérdőívet. A karonként szervezett fókuszcsoportos interjúkon összesen 15 hallgató és 14 oktató vett részt, valamint egy külön koordinátori interjú is lezajlott a négy kari koordinátor részvételével.

6.6. A kérdőív

A Likert-skálás oktatói kérdőívet online felületen alkalmaztuk. Az adatközlésre egy hét állt rendelkezésre, amit végül 65 oktató végzett el. Három témakörben szerepeltek a kérdőív állításai, a következő eloszlásban: hallgatókra gyakorolt hatás (7 állítás), intézmény által kifejtett hatás (3 állítás) és szakmai motiváció (6 állítás). A kérdőív megtekinthető az 1. sz. mellékletben.

A Tempus Közalapítvány korábban már fejlesztett egy kérdőívet, amely – amint a szerzők rámutatnak³⁴ – vegyes módszertannal készült. Szerepeltek benne checklist jellegű, igennel vagy nemmel megválaszolható kérdések, értékelő kérdések (az adott jellemző minősítése többfokozatú skálán) és néhány nyitott kérdés. A mérőeszközzel történő adatfelvétel segítséget nyújt az intézményeknek arra, hogy képet kapjanak nemzetköziesítési folyamataik minőségéről. Jelen kérdőívünkhöz a TKA mérőeszközének 7. pontjának formája áll a legközelebb, hiszen ötfokú Likert-skálán kell reagálni az állításokra. A skálán a *'kiemelt fontosságú – egyáltalán nem fontos'* spektrumon fogalmazódnak meg a válaszok a nyolc állításra, mint például *„Az idegen nyelvű programok intézményi (kari) kiválóságban játszott szerepe”*.

³⁴ Mester-Tanács T. – Neumayer, P. I. (2015): 22.

7. EREDMÉNYEK ÉS DISZKUSSZIÓ

7.1. A kérdőíves vizsgálat megállapításai

Azt tapasztaltuk, hogy a kérdőív megbízhatóan mér (Cronbach-alfa: 0,89). Megerősítő faktoranalízist is végeztünk. A KMO-index értéke 0,81, ami azt jelenti, hogy a faktorok megfelelő súllyal szerepelnek a kérdőívben. A faktorelemzés során megerősítést nyert a kérdőív fejlesztése során feltételezett három faktor: hallgatókra gyakorolt hatás, intézmény által kifejtett hatás és szakmai motiváció. Továbbá megtörtént a 22 nagyon jó tapasztalattal rendelkező oktató összehasonlítása a többi 43 oktatóval is a *'hallgatókra gyakorolt hatás'* faktor tekintetében. A t-próba ($t = 1,71$, $p < 0,05$) eredményeként megállapítható, hogy a jó oktatói tapasztalat szignifikánsan összefügg a hallgatókra gyakorolt hatással. Az átlagokat és szórásokat a 2. táblázatban tettük közzé.

A kérdőív első tételére, miszerint „*A jövőben szeretnék külföldön tanítani az ERASMUS+ oktatói mobilitási program keretében*”, kiemelkedően magas ($M = 4,12$, $s = 1,20$) értéket kaptunk. Kijelenthetjük, hogy a GFF-n általánosságban motiváltak arra a tanárok, hogy külföldön oktassanak ERASMUS+ mobilitás keretében.

Hasonlóan magas ($M > 4,00$) értékeket kapott a következő négy állítás:

- a) Az idegen nyelvi kompetenciáimat fejlesztem, hogy külföldön taníthassak.
- b) Az intézményem segít az oktatói mobilitás megvalósításában.
- c) Az Erasmus-koordinátortól segítséget kapok a célország és a fogadó intézmény kiválasztásában.
- d) Kutatási területemen keresem a külföldi kollégákkal a kapcsolatot a későbbi együttműködés reményében.

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a GFF sokat segít oktatóinak a külföldi tapasztalatok megszerzésében, illetve oktatói nem zárkoznak el külföldi szakmai kapcsolatok építésétől. A kérdőíves felmérésnek ezeket az eredményeit visszaigazolják az alább közölt mélyinterjúk is.

A „*Jó szakmai élményeket hozott a külföldi intézményben megvalósított tanítás*” alacsonyabb értéket hozott ($M = 3,98$, $s = 0,96$), mint a „*Szakmai fejlődésemhez hozzájárult a külföldi tanítás*” ($M = 4,56$, $s = 1,36$). A két kérdőív-tételre kapott adatok szignifikanciájának összehasonlítására t-próbát alkalmaztunk, és ennek a statisztikai próbának az alapján aláhúzandó, hogy szignifikánsan többen értenek egyet azzal, hogy szakmailag fejlődtek, mint magával az élményszerzéssel ($t = 1,78$, $p < 0,05$).

A „*Hasznos volt más ország oktatási rendjét megismerni a külföldi tanítás során*” állítással viszonylag kevesen értettek teljesen egyet ($M = 3,66$, $s = 0,84$), hasonlóan az „*Ösztönzöm itthoni hallgatóimat arra, hogy külföldön tanuljanak*” ($M = 3,54$,

Állítás	Átlag	Szórás
1) A jövőben szeretnék külföldön tanítani az ERASMUS+ oktatói mobilitási program keretében.	4,12	1,20
2) Az idegen nyelvi kompetenciáimat fejlesztem, hogy külföldön taníthassak.	4,00	0,98
3) Az intézményem segít az oktatói mobilitás megvalósításában.	4,21	1,12
4) Az Erasmus-koordinátortól segítséget kapok a célország és a fogadó intézmény kiválasztásában.	4,62	1,87
5) Kutatási területemen keresem a külföldi kollégákkal a kapcsolatot a későbbi együttműködés reményében.	4,16	0,88
6) Jó szakmai élményeket hozott a külföldi intézményben megvalósított tanítás. / Jó szakmai élményeket várok a külföldi intézményben megvalósítandó tanítástól.	3,98	0,96
7) Szakmai fejlődésemhez hozzájárult a külföldi tanítás. Úgy gondolom, hogy szakmai fejlődésemhez hozzájárulna a külföldi tanítás.	4,56	1,36
8) Az itthoni tanításban hasznosítottam a külföldön szerzett tapasztalatokat. / Az itthoni tanításban hasznosítom a külföldön szerzett tapasztalatokat.	3,98	1,42
9) Hasznos volt más ország oktatási rendjét megismerni a külföldi tanítás során. / Hasznos lenne más ország oktatási rendjét megismerni a külföldi tanítás során.	3,66	0,84
10) Ösztönzöm itthoni hallgatóimat arra, hogy külföldön tanuljanak.	3,54	1,44
11) Itthoni tanításom során beszélék hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről. / Itthoni tanításom során beszélnek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről.	4,12	1,31
12) Tanításon kívül is beszélék hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről. / Tanításon kívül is beszélnek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről.	3,56	1,56
13) Elismeréssel fogadom hallgatóim külföldi tanulmányait és azt külön kiemelem hallgató társaik előtt.	4,22	1,64
14) Én is ösztönzöm arra a Gál Ferenc Főiskolán oktató kollégáimat, hogy az ERASMUS+ programban külföldön tanítsanak.	4,21	1,74
15) Támogatom, hogy beszámítsák hallgatóim itthoni kurzusaikba a külföldi ERASMUS+ tanulmányaikat.	4,12	0,68
16) Külön konzultációkkal is segítem a külföldi ERASMUS+ tanulmányokról hazatérő hallgatóimat további itthoni kurzusaik teljesítésében.	3,87	1,68

2. táblázat: A kérdőív eredményei (0–5 skála)

s = 1,44) állításhoz. Összehasonlítva a két állításra kapott értékeket, nincs szignifikáns különbség közöttük ($t = 1,72$, $p > 0,05$). Ezekből levonható a következtetés, hogy bár átlag feletti értékekről van szó, fontos lesz a jövőben a GFF oktatói részéről még jobban ösztönözni a hallgatókat a külföldi mobilitásban való részvételre.

Hasonlóan figyelemreméltó a „*Tanításon kívül is beszélek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről*” állításra kapott adat ($M = 3,56$, $s = 1,56$), ami szintén átlag feletti, de jóval elmarad más kérdőív-tételekre kapott értékektől. A hallgatók ösztönzése nem csupán a képzés ideje alatt történhet, hanem azt követően, informálisabb fórumokon is. Ami az ösztönzést illeti, érdekes adat, hogy az „*Én is ösztönzöm arra a Gál Ferenc Főiskolán oktató kollégáimat, hogy az ERASMUS+ programban külföldön tanítsanak*” állítás magasabb értéket kapott, mint a hallgatók ösztönzésére vonatkozó ($M = 4,21$, $s = 1,74$). A szignifikáns különbség meglétének eldöntésére a kettő állítás között ismét t-próbát végeztünk. Ennek során kimutattuk, hogy nincs szignifikáns eltérés a két adat között ($t = 1,62$, $p > 0,05$), vagyis az oktatók nem ösztönzik hatékonyabban egymást, mint a hallgatókat.

Ugyanakkor a „*Támogatom, hogy beszámítsák hallgatóim itthoni kurzusaikba a külföldi ERASMUS+ tanulmányaikat*” ($M = 4,12$, $s = 0,68$) kérdőív-tételre kapott adat pozitívként értékelhető, hiszen más magyarországi kutatások a nemzetköziesítési folyamatok egyik negatív jellemzőjeként emelik ki azt a tényt, hogy a hazai intézményekben az európai átlagnál alacsonyabb a kreditbeszámítási hajlandóság.³⁵ Vizsgálatunk szerint a GFF-n oktatók sokkal inkább hajlandóak elfogadni a külföldi tanulás során szerzett krediteket, mint más hazai felsőoktatási intézményekben dolgozó kollégáik.

7.2. A fókuszcsoportos interjúk megállapításai

A következőkben bemutatjuk a fókuszcsoportos interjúk tartalmát. Mivel a kutatás legfontosabb, legillesszkedőbb részei a mélyinterjúk, ezért a szövegbe ágyazottan közöljük azokat. A közlés karonként történik, először a hallgatókkal, másodsorra pedig az oktatókkal végzett interjúk alapján.

7.2.1. A békéscsabai Gazdasági Kar fókuszcsoportos interjúi

7.2.1.A) HALLGATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – Gazdasági Kar, Békéscsaba

A Gazdasági Karon 6 hallgató részvételével került sor fókuszcsoportos interjúra, közülük még senki sem részesült Erasmus-ösztöndíjban.

³⁵ Lannert, J. – Derényi A. (2015): 22.

1) Milyen ösztönzést kaptak tanáraiktól arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?

A hallgatók általában pozitívan értékelik a tanáraiktól kapott ösztönzést. Az oktatók biztatják őket, hogy el fogják fogadni a külföldön teljesített tantárgyakat, és beszámítják a tanulmányaikba. Hangsúlyozzák számukra a részvétel pozitív hozadékait, például a nyelvtanulási lehetőséget és a munkapiaci helyzet javulását, valamint kiemelik a világra való nyitottság szerepét, más emberek megismerésének lehetőségét is.

2) Milyen elképzelésük van a külföldi egyetemeken folyó oktatásról?

A hallgatók jó minőségűnek, magas színvonalúnak gondolják a külföldi egyetemeken folyó oktatást. Úgy képzelik, hogy a magyarországi oktatástól nagyban különbözik, elsősorban az eltérő kultúra, szokások és hagyományok miatt. A hallgatók azt gondolják, hogy nehezebben érthetőek az idegen nyelven tartott előadások.

3) A GFF-es kurzusokon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?

A hallgatók többsége szerint hangsúlyos a nemzetközi források használata, és ehhez megfelelő segítséget kapnak. Nagyon hasznosnak tartják a nemzetközi szakirodalom megismerését. Egy hallgató fogalmazott meg eltérő véleményt: szerinte ez nem túl hangsúlyos terület az oktatásban.

4) Mik az előnyei a külföldi tanulásnak?

A hallgatók a válaszaikban az alábbi előnyöket említették:

- idegennyelv-tudás fejlődése,
- más kultúrák megismerése,
- más ország oktatási rendszerének megismerése,
- nyelvgyakorlás valós helyzetekben,
- új emberek megismerése,
- tapasztalatszerzés, önállósodás.

5) Ismernek-e olyat, aki már tanult külföldön? Amennyiben igen, milyen tapasztalatokról hallottak?

Minden résztvevő ismer olyan hallgatót, aki már tanult külföldön. Jó tapasztalatokról hallottak, jól érezték magukat külföldön az ismerőseik, és ajánlották, hogy ők is próbálják ki. A résztvevők hasznos tapasztalatokat szereztek és nyitottabbak lettek.

6) Mikorra terveznek külföldi mobilitást?

A hallgatók nem kötelezték el magukat ebben a tekintetben. Közülük hárman jövőre végeznek, többen már tudják, hol fognak dolgozni. Egy hallgató úgy nyilatkozott, hogy nem kíván külföldi tapasztalatot szerezni, mivel Magyarországon szeretne élni és dolgozni. A hallgatók által említett gátló tényezők: a hazai tanulmányokkal való elmaradás, bizonytalanság a nyelvtudásban, kellő magabiztosság, önállóság hiánya, anyagi nehézségek, itthoni baráti és családi kapcsolatokhoz való ragaszkodás.

7.2.1.B) OKTATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – Gazdasági kar, Békéscsaba

A békéscsabai fókuszcsoportban 4 oktató vett részt. Mindnyájan részesültek már Erasmus oktatói ösztöndíjban, 1 oktató több alkalommal. Az oktatók az alábbi válaszokat adták:

1) Milyen ösztönzést adnak hallgatóiknak arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?

Az oktatók a következőket említették:

- a hallgatók bátorítása, személyes élmények megosztása,
- oktatói mobilitási tapasztalatok megosztása,
- külföldön szerzett tapasztalatok előnyeinek és értékeinek kiemelése,
- külföldön teljesített tárgyak beszámítási lehetőségeinek ismertetése,
- élménybeszámoló tartása a korábbi ERASMUS oktatói mobilitásban való részvételről,
- a szakmai-tudományos tapasztalatcsere előnyeinek hangsúlyozása a hallgatók felé,
- kulturális élmények ösztönző hatásainak említése,
- beszélgetés a hallgatókkal a mobilitás előnyeiről, konkrét példákon keresztül,
- gyakorlati előnyök hangsúlyozása,
- kreditbeszámítás folyamatának ismertetése,
- hasznos lenne egy mobilitásra felkészítő, interkulturális kurzus bevezetése a tanulmányok első évében, ami előkészíti és ösztönzi a mobilitásban való részvételt.

2) Milyen tapasztalatuk vagy elképzelésük van a külföldi egyetemeken történő oktatásról?

Jellemző vélemények az oktatók megállapításaiból idézve:

- Bár nem a „klasszikus” oktatói mobilitásban vettem részt (egy hét viszonylag intenzív oktatás), hanem karunkat promotáltam Lengyelországban egy Erasmus-rendezvényen, kétszer is. Továbbá szakmai rendezvényeken is részt vettem,

ahol a kart népszerűsítettem. Csak pozitív tapasztalatokat tudok megemlíteni, mind a hallgatóságot, mind a fogadó egyetemet illetően.

- A külföldi oktatással kapcsolatos tapasztalatok függenek a fogadó országtól is. Alapvetően izgalmas dolog megismerni eltérő szokásokat, kultúrákat.
- Nagyon eltérőek az egyetemek elvárásai. Van, ahol bármilyen előadást szívesen fogadnak, és van, ahol csak az adott kurzusba szervesen illeszkedő előadásokat fogadják. Több egyetem csak az ún. nemzetközi héten fogad vendég előadókat.
- A külföldi oktatási tapasztalat és más országok oktatóinak megismerése nagyban elősegíti a szakmai fejlődést.

3) *A GFF-es kurzusaikon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?*

Az oktatók megállapításaiból vett idézetek:

- Tárgyanként változó, hogy mekkora hangsúlyt fektetünk a külföldi szakirodalmakra. A területi adatbázisok elemzése tárgy esetében angol nyelvű adatbázist (Eurostat) használunk az órán.
- Saját kurzusaimon rendszeres az idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása. Részben azért, mert vannak neves külföldi kiadók, amelyek a könyveikhez oktatási segédanyagokat is rendelkezésre bocsátanak, másrészt pedig nem ritka (főleg mesterszakon) az idegen nyelvű esettanulmányok megoldása a gyakorlati órákon.
- A hallgatók idegennyelv-tudása gyakran korlátozott, ami megnehezíti az idegen nyelvű szakirodalom beépítését az oktatásba.
- A szaknyelvi órák keretén belül kifejezetten törekszünk arra, hogy naprakész, aktuális szócikkekben, videó-részleteken keresztül dolgozzunk fel egy-egy témát, illetve fejlesszünk szókinccset, olvasási és halláskészséget.

4) *Mik az előnyei a külföldön való oktatásnak?*

Az oktatók az alábbi előnyöket említették:

- saját előadókészség javítása,
- szakmai partnerségek szélesítése,
- nyelvismeret fejlesztése,
- hazaitól eltérő szokások megismerése,
- oktatásszervezési rendszerek megismerése,
- kutatói kapcsolatok építése,
- külföldi kollégákkal történő eszmecsere, tapasztalatok megosztása,
- új ötletek, módszerek megismerése, saját módszertani repertoár bővítése.

5) *Milyen tapasztalatai vannak külföldi oktató munkájuknak?*

Az oktatók megállapításaiból idézett tapasztalatok:

- Nagy élményt nyújt az oktató számára, hogy megismerheti a külföldi, a miénktől olykor jelentősen eltérő oktatási struktúrát és hallgatói attitűdöt.
- Rendkívül pozitív tapasztalataim vannak, sikerült olyan szakmai kapcsolatot kiépíteni, amelynek eredményeként intézményi szintű tudományos együttműködés is kialakult a partnerrel (kiadványok, nemzetközi konferenciák).
- A német és holland nyelvterületek oktatási intézményei a legszervezettebbek, a latin nyelvcsalád kultúrköréhez tartozó intézmények a legbarátságosabb légkört teremtik meg.
- Nagy élményt jelent egy-egy partneregyetem jól szervezett, esetenként 20–30 partneregyetemről egyszerre jelen lévő Nemzetközi Hét programjain való részvétel.

6) *Mikorra terveznek külföldi mobilitást?*

Az oktatók megállapításai:

- Egy kolléga hallott a nyári nyelvi képzés lehetőségéről, amiben szívesen részt venne, illetve, ha munkája engedi, ősszel oktatói mobilitásban is szeretne részt venni.
- Két kolléga a 2018/2019-es tanév során szívesen részt venne.
- Egy nyelvtanár szintén szívesen jelentkezne, ha a nyelvoktatás területén is lehetséges.

7.2.2. A gyulai Egészség- és Szociális Tudományi Kar fókuszcsoportos interjúi

7.2.2.A) HALLGATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – ESZK

1) *Milyen ösztönzést kaptak tanáraiktól arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

Adatközlő (AK) 1: Jó a kapcsolatunk az oktatóinkkal, van egy bizalom, nem azon múlik a mobilitásunk, hogy nem tájékoztatnak. Ami érdek, azt mindig megkérdezhetem. Nyitottság, bizalom. A szakmai gyakorlat más országban és a kultúra nagyon érdekes lehet. Nappalisoknak nagyon jó, ösztönző volt a bemutató az Erasmus-programról.

AK2: Én e-mailből értesültem, és órán is beszélünk az ügyről.

AK3: Jött az e-mail, és tartottak tájékoztatást, előadást, ami hasznos volt. A lehetőséget megláttatták, hogy mennyi mindent lehetne látni külföldön.

2) *Milyen elképzelésük van a külföldi egyetemeken folyó oktatásról?*

AK1: Más az egyetemek egész infrastruktúrája, a számítógépekkel való ellátottság, a modernitás az oktatási eszközökben.

AK2: Talán ott gyakorlatorientáltabbak, nagy létszámú, dinamikus, színes. Minél nagyobb egy egyetem, annál pezsgőbb, dinamikusabb az élet, ott nagyobb az érdekvényesítési lehetőség.

AK3: Véleményem szerint gyakorlatorientált és azt, amit tanulnak, annak a gyakorlati háttere nagy.

3) *A GFF-es kurzusokon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?*

AK1: Hangsúlyos. A tematikákba az oktatók beépítik a nemzetközi irodalmat. Elektronikusan is megmutatják, hogy milyen felületeken tudunk nemzetközi irodalmat keresni.

AK2: Beépíthetőek ezek az olvasmányok a gyakorlati jegyekhez szükséges feladatokhoz, érdekelne több, de a nyelvtudás hiánya miatt ez nehéz.

AK3: Idegen nyelvű irodalommal órákon is találkozunk, volt olyan, hogy behozta az oktató. Órákon való feldolgozás nehezen menne, mert eltérőek a nyelvi kompetenciák a csoporton belül.

4) *Mik az előnyei a külföldi tanulásnak?*

AK1: Tapasztalatszerzés, nyelvtanulás.

AK2: Kultúra megismerése, önismeret, beépítése a tapasztalatoknak a gyakorlatba.

AK3: Látókör, tolerancia, új barátok, világpolgárrá alakulhatunk. Természetesen a másfajta szemléletmód, új ismeretek szerzése is.

5) *Ismernek-e olyat, aki már tanult külföldön? Amennyiben igen, milyen tapasztalatokról hallottak?*

AK1: Én igen, van, aki Erasmuson keresztül folyamatosan pályázik, most éppen skandináv országokba megy, rengeteg új kapcsolata lett, sok tudást szerzett, alkalmazkodásban fejlődött, és ő már bele mer vágni dolgokba; nem hezitál, rugalmasabb lett, ha valami nem megy, akkor indul, átvált. Stresszhelyzetben külföldön is könnyebben változtat, nem ragad bele helyzetekbe. Olaszországban is volt, ott végül is loptak is tőle. Nyitottság, informáltság jellemzi őket.

AK2: Nincs ilyen ismerősöm.

AK3: Három ilyen ismerősöm is van, sokkal nyitottabbá váltak, más a szemléletmódjuk. Magabiztosabbá váltak, tettekézség jellemzi őket. A kialakult szemléletmód: mi bajom lehet, belevágok. Nem kudarcként élik meg a helyzeteket, hanem lehetőségként. A számukra legkedvezőbb helyzeteket, körülményeket keresik és mernek váltani.

6) *Mikorra terveznek külföldi mobilitást?*

AK1: Nem tervezem, ha csak családdal együtt nem lehet. Lehet olyan élethelyzet, hogy eldöntjük, külföldön fogunk élni, akkor beleférne.

AK2: Nem olyan az élethelyzet, iskoláskorú gyerekek, családi feladatok ellátása köt meg.

AK3: Kedvem lenne, de a helyzet szintén nem engedi a munkahelyem megtartása miatt. A gyermekeim nagyok, éppen nélkülözhetnének egy hónapig, de a munkahelyem nem együttműködő. A kollegialitás sem engedi, a szervezeti kultúra, de nagyon elmennék Svédországba, Dániába, megnézném a szociális rendszert, hogyan működik, hogyan van felépítve, mert nagyon más, mint az itthoni.

7.2.2.B) *OKTATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – ESZK, Gyula*

1) *Milyen ösztönzést adnak hallgatóiknak arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

AK1: A hallgatókat minden félévben tájékoztatjuk a rendelkezésünkre álló szóróanyagokkal, előadásokkal a lehetőségekről. Már a beiskolázás folyamatában is hirdetjük, hogy a főiskola lehetőséget biztosít külföldi tanulmányi és gyakorlati tapasztalatszerzésre. Hazaérkező hallgatóink prezentációs élménybeszámolója nagyon népszerűsítő tud lenni, egyik hallgató a másikban kedvet ébreszt.

AK2: Az Erasmus-programról már a középiskolai felvételi tájékoztatókon, nyílt napokon is tájékoztatjuk a jelentkezőket, későbbi hallgatókat. (Külön diasorozat található az Erasmus-programban részt vett korábbi hallgatóinkról.) A hallgatók számára korábban külön Erasmus-nap kerül megrendezésre, ahol nem csupán az Erasmus-koordinátor számolt be a program lehetőségeiről, hanem a programban részt vevő hallgatók is előadást tartottak, bemutatva saját élményeiket.

AK3: A kar vezetése és a koordinátor tájékoztatásán túl, óráimon a témához kapcsolódóan szoktam mesélni a Finnországban szerzett tapasztalataimról, élményekről, valamint erőteljes hangsúlyt fektetek arra, hogy minden ilyen út őket is gazdagítja.

2) *Milyen tapasztalatuk vagy elképzelésük van a külföldi egyetemeken történő oktatásról?*

AK1: Rugalmasság, nyitottság, barátságosság – ezzel fogadják a külföldre oktatni, tájékozódni, tanulni érkező oktatókat.

AK2: Személyes tapasztalatom nincs a külföldi egyetemen való oktatásról. Magyar anyanyelvű környezetben (Erdély, Felvidék) szívesen oktatnék, azonban az idegen nyelvű oktatás nyelvi nehézségek (valójában az idegen nyelvű kommunikációs tapasztalat hiánya) miatt számomra komoly problémát okozna.

AK3: Tapasztalataim és hallgatók beszámolóai alapján nagy szeretettel fogadják őket, segítenek a kezdeti nehézségekben és a maximális partnerség jellemzi őket.

3) *A GFF-es kurzusaikon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?*

AK1: A feldolgozott irodalom részét képezik a nemzetközi írások. Ezek feldolgozása kurzusonként eltérhet: egyéni, mikrocsoportos formában is történik. A hallgatók eltérő szintű nyelvtudása miatt levelező tagozaton az egyéni felkészülés a jellemzőbb.

AK2: Sem a kötelező, sem az ajánlott irodalmi részben nem szerepelnek idegen nyelvű szakirodalmak, tekintettel a hallgatók különböző szintű nyelvi ismereteire. Az általam oktatott tárgyak tananyagába azonban számos olyan elem épült be az évek során, amit angol nyelvű szakkönyvekben, illetve elektronikus anyagokban értem el.

AK3: Ajánlások között mindenképpen megjelenik, a nappalisoknál egy-egy feldolgozás is könnyebb, a levelezősöknek azonban sok esetben alacsony szintű a nyelvtudásuk.

4) *Mik az előnyei a külföldön való oktatásnak?*

AK1: Tapasztalatszerzés, kapcsolatépítés.

AK2: Előny lehet az új munkakapcsolatok kialakítása, melyből a továbbiakban közös, nemzetközi publikációk is születhetnek. Előny lehet az, hogy az oktató megismerheti más intézmények oktatási és számonkérési szokásait, új ismereteket gyűjthet a szakterületével kapcsolatban. Továbbá megismerkedhet egy másfajta kultúrával, az adott célszág természeti és kulturális örökségével.

AK3: Mindenképpen a világnézet, a tapasztalatok szélesednek, emellett az idegen nyelven történő kommunikáció is jelentősen javul, és oldódik az a görcs, ami egyébként ezen a téren a hallgatókra jellemző.

5) *Milyen tapasztalatai vannak külföldi oktató munkájuknak?*

AK1: Nagyfokú nyitottság, elfogadás, pozitív visszajelzés. Öröm volt.

AK2: Sajnos még nincs ezzel kapcsolatosan sem pozitív, sem negatív tapasztalatom.

AK3: Rendkívüli segítőkészség, nyitottság, a kultúra megismerésére történő törekvés és a kölcsönös együttműködésre való törekvés.

6) *Mikorra terveznek külföldi mobilitást?*

AK1: Szeptemberre.

AK2: Konkrét időpontot nem tűztem ki magam elé, azonban angol nyelvi kommunikációs kurzuson szívesen vennék részt egy külföldi társintézményben.

AK3: 2019 első negyedév.

7.2.3. A szarvasi Pedagógiai Kar fókuszcsoportos interjúi

7.2.3.A) HALLGATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – Pedagógiai Kar, Szarvas

1) *Milyen ösztönzést kaptak tanáraiktól arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

Szakmai tapasztalat gyűjtésének és a nyelvtudás bővítésének lehetőségét ajánlották. Illetve a nemzetközi élmények sokszínűségére hívták fel a figyelmünket. Aki részt vett a programon, életre szóló tapasztalatokat és emlékeket gyűjtött.

2) *Milyen elképzelésük van a külföldi egyetemeken folyó oktatásról?*

A külföldi oktatás az eddigi ismereteink alapján rugalmas, diákcentrikus, sokszínű. Szerintünk ez annak is köszönhető, hogy más módszerekkel dolgoznak a pedagógusok.

3) *A GFF-es kurzusokon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?*

A képzésünk során a módszertani ismereteink nagy része nemzetközi idegen nyelvű szakirodalomból kerül feldolgozásra, mint például Monika Jäger-Manz: Ich sag' dir was!

4) *Mik az előnyei a külföldi tanulásnak?*

Más kultúra megismerése, új baráti és nemzetközi kapcsolatok kiépítése, más országok oktatási rendszerének megismerése.

5) *Ismernek-e olyat, aki már tanult külföldön? Amennyiben igen, milyen tapasztalatokról hallottak?*

Igen, évfolyamtársaink gyakorlati ösztöndíjban részesültek, ennek keretein belül két hónapot Bécsben töltöttek egy-egy óvodában. Rengeteg tapasztalatot szereztek, mind pedagógiai, mind egyéni szempontból. Nyelvi szinten is fejlődtek az említett időszakban.

6) *Mikorra terveznek külföldi mobilitást?*

A pozitív élménybeszámolók hatására sokan kedvet kaptunk az ösztöndíj megpályázására. A legtöbben a következő tavaszi félévet, illetve a következő évet szeretnék külföldön tölteni.

7.2.3.B) OKTATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – Pedagógiai Kar, Szarvas

1) *Milyen ösztönzést adnak hallgatóiknak arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

Az oktatók megállapításaiból vett idézetek:

- Legfőképpen a nyelvtanulás, nyelvgyakorlás szempontját kiemelve próbáljuk meg a hallgatókat ösztönözni a programban való részvételre.
- Német nyelvi órákon beszélgethetünk arról, hogy a diákévek alatt több lehetőség nyílik arra, hogy külföldön tapasztalatot szerezzenek. A nyelvtanulásra is most van a legtöbb idejük, ráadásul még nem családfenntartók. Tudományos diákköri munkák születhetnek úgy, hogy előtte módjuk nyílik külföldi szakirodalom tanulmányozására.

2) *Milyen tapasztalatuk vagy elképzelésük van a külföldi egyetemeken történő oktatásról?*

Az oktatók megállapításai:

- A képzések a bolognai rendszer alapján hasonló struktúrában történnek, bár Szlovákiában a tanítóképzés pl. MA szintű. A képzések során előadások, szemináriumok, gyakorlatok a mi képzéseinkhez hasonló módon vannak. A digitális eszközök használata szintén jellemző, s az e-learning forma alkalmazása is megtalálható.
- A kreditrendszer megkönnyíti azoknak a stúdiumoknak az elfogadását, amelyeket az Erasmus-ösztöndj alatt felvettek. Szervezés és pozitív hozzáállás kérdése, hogy a Tanulmányi Osztály munkatársai megtalálják a kreditelfogadás módját. Az oktatóknak rugalmasabbnak kell lenniük.

3) *A GFF-es kurzusaikon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?*

Az oktatók megállapításai:

- Ott és azokban a témákban, ahol lehet, támaszkodunk az idegen nyelvű forrásokra is, pl. a nyelvelsajátítás vonatkozásában vagy nyelvészológiai kérdésekben.
- Német nemzetiségi kurzusokon egyértelműen felhasználjuk a szemináriumokon, szakdolgozat-íráshoz, portfólió készítéséhez. TDK-dolgozatok is születtek német nyelvű szakirodalom felhasználásával. A német nyelvű szakirodalom egy része a könyvtárban hozzáférhető.

4) *Mik az előnyei a külföldön való oktatásnak?*

Az oktatók megállapításai:

- Megismerhetjük más intézmények oktatóit, képzési struktúrájukat; képet kaphatunk az ott elvárt hallgatói teljesítményekről.
- Közös publikációkat, kutatást szervezhetünk.

5) *Milyen tapasztalatai vannak külföldi oktató munkájuknak?*

A hallgatók érdeklődéssel hallgatták az előadásokat, témára vonatkozó kérdéseikkel, hozzászólásaikkal tették azt színesebbé; visszajelzéseik alapján érdekesnek és hasznosnak tartották az előadásokat.

6) *Mikorra terveznek külföldi mobilitást?*

2018 őszén vagy 2019 tavaszán.

7.2.4. A szegedi Teológiai Kar fókuszcsoportos interjúi

7.2.4.A) *HALLGATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE* – Teológiai Kar, Szeged

1) *Milyen ösztönzést kaptak tanáraiktól arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

- A koordinátortól sok ösztönzést kaptunk. Az ERASMUS-nap mind ősszel, mind tavasszal hasznos volt. Emellett tanáraink, pl. Hamvas Endre, Czagány Gábor, kifejezetten hangsúlyozzák a külföldi tanulás pozitívumait.
- Az egyik hallgató már volt kint Finnországban ERASMUS-szal az SZTE hallgatójaként. Remek élményekkel gazdagodott, és szeretne ismét kimenni.

2) *Milyen elképzelésük van a külföldi egyetemeken folyó oktatásról?*

Úgy gondolják, hogy a hazai infrastruktúra hasonló a külföldi egyetemekéhez. A módszertanokban lehet különbség. Úgy gondolják, hogy van olyan intézmény, ahol az előadások helyett projekt módszerrel történik a tanulás.

3) *A GFF-es kurzusokon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?*

Egyebhangzó megfogalmazás szerint: nem hangsúlyos a külföldi szakirodalom olvasása. A tanárok inkább hazai, magyar nyelvű szakirodalom elolvasását követelik meg.

4) *Mik az előnyei a külföldi tanulásnak?*

Nyelvtanulás, új ablakok nyílnak meg, kapcsolatépítés, új oktatási módszerek megismerése, új perspektívák.

5) *Ismernek-e olyat, aki már tanult külföldön? Amennyiben igen, milyen tapasztalatokról hallottak?*

AK1: Igen, egy ismerősöm Granadában tanult, és csupa pozitív élményt hozott haza.

AK2: Igen, és remek tapasztalatokról számolt be, bár előfordult, hogy ellopták a készpénzét, ugyanakkor ez nem az ERASMUS hibája.

AK3: Én magam Finnországban tanultam, sok ERASMUS-diákot ismerek. Mindenkinek pozitív tapasztalata van a programmal kapcsolatban.

6) *Mikorra terveznek külföldi mobilitást?*

Sokan nem terveznek külföldi mobilitást. Van, aki beteg anyukája miatt; van olyan, aki csak az után hajlandó kimenni, hogy a nyelvvizsgálója megvan.

7.2.4.B) OKTATÓK KÖRÉBEN VÉGZETT ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYE – Teológiai Kar, Szeged

1) *Milyen ösztönzést adnak hallgatóinknak arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

AK1: Ha szóba kerül a külföld vagy egyetem, arról eszembe jut az ERASMUS, és elmondom ennek lehetőségét... Igazából az a probléma, hogy nehézségnek élik meg.

AK2: Hasonlókat tudok mondani. Amikor ez felmerül, kiemelem az ERASMUS pozitívumait. A kényelmi pozícióból próbálom kimozdítani őket. Ha valaki nem szánja rá magát, az már elgondolkodtató. A magam példája: mikor felmerült, hogy kimehetek, akkor elkezdtem intenzíven olaszul tanulni. Igazából hihetetlen, milyen lehetőségek tárultak ki az elmúlt években mind hallgatóknak, mind oktatóknak.

AK3: Az elmúlt időszakban Krakkóban voltam, és minden alkalmat megragadok arra, hogy a hallgatóimnak a pozitív tapasztalatokról számoljak be. Nem csupán óra közben, hanem órák közt, informálisan is mondom nekik, mennyire nagy pozitívum, hogy akár a CV-be be tudják írni az ERASMUS-szal kint végzett tanulmányokat.

2) *Milyen tapasztalatuk vagy elképzelésük van a külföldi egyetemeken történő oktatásról?*

AK1: Az alapmetodológia nem sokban különbözik. A tanároknak kevesebb a kötött munkája, jobban tudnak fókuszálni a kutatásukra. Az óraterhelés országoként változik. A szakmaiságban magasabb szintet tudnak elérni, azáltal, hogy nagyobb vérkeringésben vannak benne.

AK2: Már van felhalmozott tapasztalatom. Mivel én Olaszországban tanultam, azt második hazámnak tekintem. Ismerem az ottani lehetőségeket. Szélesebb skálán érdemes lenne nyitni, de az olasz kapcsolatrendszer behatárol. Másrésről az egyházi vonal is köt Olaszországhoz. Nincsen szignifikáns különbség a hazai és a római egyetemeken meglévő szolgáltatások között. Természetes dolog kint, hogy jegyzeteket első kézből megkaptunk minden tématerülethez. Itthon ez nem evidencia.

AK3: Nincsen tapasztalatom, csak Krakkóról tudok beszélni. Az egyetemen profi volt a fogadtatás, egyedül a városi könyvtárban véltem felfedezni hiányosságokat, ugyanis a kutató munkám miatt be kellett oda mennem a tanítás mellett.

3) A GFF-es kurzusaikon mennyire hangsúlyos a nemzetközi/idegen nyelvű szakirodalmak feldolgozása?

AK1: Szerintem ez lehetetlen a főiskolán. Már rémületet kelt, ha idegen nyelvű irodalmat kell feldolgozni. Ha kiadnék nemzetközi irodalmat, akkor egy-két hallgató tudna ezzel megbirkózni. Gazdaságtudományoknál például az egyetemen fel tudtam dolgozni hallgatókkal a nemzetközi szakirodalmat, a főiskolán erre nem tettem kísérletet.

AK2: Nem adok ki nemzetközi szakirodalmat. Az óráimon azonban rövid primer szövegeket jelenítek meg, de az csak érdekesség a hallgatóknak, mert nincsenek azon a nyelvi szinten, hogy könnyen értelmezzék. Rövid olasz idézetekkel szoktam tarkítani az órát. A pápai megnyilatkozásokat szoktam sokszor elolvasztatni a hallgatókkal, mert azok egyrészt őszinte, hasznos szavak, másrésről olaszul könnyen érthető az egyszerűsége miatt. Buzdítom őket arra, hogy kis rásegítéssel ők is tudnak ezzel foglalkozni.

AK3: Nyelvórákon természetesen eredeti nyelvű szövegeket adok, de a teológiai, filozófiai tárgyaknál minimális mennyiségben adok szakirodalmat. Nyelvileg van lemaradásuk a hallgatóknak, ezért sokszor nem merek adni angol vagy német nyelvű szakirodalmat.

4) Mik az előnyei a külföldön való oktatásnak?

AK1: Először is, eleve óriási dolog külföldre menni tanítani, más környezetben. Ebben benne van a nyelvi és a szakmai kihívás is. Hatalmas perspektíva-növelést jelent, és a személyiséget fejleszti minden egyes mobilitás. Ha van egyfajta tudásod, és azt megosztod másokkal, felemelő dolog. Például, a múltkor Kolozsváron csüngtek rajtam a hallgatók, mikor speciális liturgikus témában adtam elő.

AK2: Még nem vettem részt külföldi oktatáson, bár voltam Komáromban. Már ott egyértelmű, hogy más a környezet, a mentalitás, és mások a prioritások. A kínai mondás szerint: valamit jobb látni egyszer, mint sokszor hallani róla. Egyetértek

a kollégával, többé válunk azzal, ha kimozdulunk a megszokottból, és a „*update*”-*elheti* magát az ember. A kiegészítés prevenciójaként is remekül szolgál egy külföldi lehetőség. AK3: Szakmailag akár egy hét alatt is sokat lehet fejlődni. A kapcsolatépítést nevezném meg ugyanakkor a legnagyobb előnynek. A nyelvtudás fejlesztése egyértelműen pozitívum.

5) Milyen tapasztalatai vannak külföldi oktató munkájuknak?

AK1: Az előzőekben azt gondolom, hogy megválaszoltam. Annyit hozzátennék, hogy nemzetközi környezetben dolgozva rengeteget fejlődünk.

AK2: Olaszországban tanultam, különféle nemzetiségű oktatóktól. Az volt a remek az egészben, hogy mindenki más perspektívából tanít, és mindig alkalmazkodni kellett az adott oktatóhoz, akik más-más kultúrából érkeztek. Ez rengeteget adott nekem, nagyobb lett az empátiám.

AK3: Csak pozitívumokat említhetek krakkói tartózkodásomat illetően. A szervezethez emelem ki: a kurzusomat professzionálisan előre beépítették a tantervbe.

6) Mikorra terveznek külföldi mobilitást?

AK1: Ősszel szeretnék menni, ha van még keret, mert én másokhoz képest rengeteget voltam. Nem értem, hogy más kolléga miért nem él ezzel a lehetőséggel. Elsősorban a habilitációm végett szeretnék tanítani.

AK2: Kutatói munkára mennék Olaszországba nyáron, bár a gyerekek miatt behatárolt. Ami kézenfekvő lesz ősszel: oktatói munkára Nagyváradra mennék.

AK3: Most a nyáron nem tervezek képzési keretből utazni, mert gyermekeim születik, de ősszel Barcelonába megyek nyelvtanfolyamra.

7.2.5. Koordinátorok körében végzett fókuszcsoportos interjú eredménye

1) Milyen ösztönzést ad a hallgatóknak, hogy külföldi mobilitásban vegyenek részt?

AK1: Minden nap akár a folyosón is elmondom a hallgatóknak a lehetőséget; padlómatricázás.

AK2: Félévente ERASMUS-nap, plakátok.

AK3: Gólyatáborban bemutatjuk, tartunk ERASMUS-napot, ahol a már kint tanultak beszámolnak az élményeiről, bár egyre kevesebb ilyen hallgató van; a plakátok hatástalanok, inkább Facebook-oldalunkra tesszük ki a lehetőségeket. Jó volt az, hogy volt kötelező nyelvi képzés, így napi kapcsolatban voltunk a hallgatókkal; mióta nem kötelező, sporadikus a kapcsolatunk a hallgatókkal. Mikor bizalmi kapcsolatban álltunk a hallgatóval, akkor hatékonyabb volt; ha van a hallgatónak nyelvrója, sokkal könnyebb egy nyelvi fejlesztés után meggyőzni őket.

AK4: ERASMUS-nap; órákon mondom a hallgatóknak a lehetőséget; most már mindenki tudja, hogy én vagyok a koordinátor és eleve hozzám jönnek az érdeklődők.

2) *Milyen ösztönzést adnak az oktatóknak arra, hogy az ERASMUS mobilitásban külföldi tanulmányokat folytassanak?*

(Itt rövidebb, kevésbé részletes volt a válaszadás, így nincs lebontva a közlés.)

Oktatói értekezlet; tanári konzultációkon történő promóciója a programnak, személyes kapcsolatokon keresztül inspiráljuk az oktatókat; két karon is erősíteni kell az idegennyelv-tudást, hogy a határon túli magyar egyetemekre történő mobilitás mellett a Kárpát-medencén túli célpontok is legyenek. Ezért fontosak az Erasmus keretében oktatóknak szervezett külföldi nyelvi tréningek (angol), amik egyre népszerűbbek.

3) *Van-e ráhatása az intézményi idegen nyelvű kurzuskínálatra?*

AK1: Rektor úrral egyeztetek a félévek elején, és egy-egy idegen nyelvű kurzust meghirdetek.

AK2, AK4: Karainkon kevesen beszélnek idegen nyelvet, így nem releváns meghirdetni ilyen kurzusokat.

AK3: Meg vannak hirdetve kurzusok, de a nyelvtudás hiánya miatt nem veszik fel a hallgatók; évek óta folyamatosan mondjuk, hogy állítsák vissza a tantervbe az idegennyelv-oktatást, de ez nem történik meg.

4) *Mik az előnyei a külföldön való oktatásnak?*

Szakmai fejlődés, perspektívák kitágulása, nyelvi fejlődés.

5) *Eredményez-e fejlődést a GFF-en folyó képzésekben a külföldi oktatói tapasztalat?*

Nyilvánvaló nyelvi, szakmai fejlődés, kinyíló világ, új barátságok; személyiség-változáson megy keresztül pozitív értelemben a hallgató.

6) *Eredményez-e fejlődést a GFF-en folyó képzésekben a hallgatók külföldi tanulmányai?*

Mivel eddig elenyésző számban voltak kint hallgatóink külföldi tanulmányúton, így erről csak várakozás szintjén lehet nyilatkozni, a mobilitás növekvő számában bízva.

7.3. C-SWOT analízis a fókuszcsoportos interjúk alapján

A mélyebb elemzés érdekében C-SWOT analízist végeztünk, ami hozzájárult a kutatási kérdések strukturáltabb megválaszolásához. Az előzőekben elemzett hipotézisvizsgálatokkal ez erősen összefügg, nem is tartjuk különálló vizsgálatnak a két különböző folyamat – a hipotézisek és a kutatási kérdések – megválaszolását.

A C-SWOT analízis a fókuszcsoportos vizsgálatban kapott adatokra (megállapításokra) épült, azzal a céllal, hogy a hallgatói és az oktatói mobilitás összefüggéseiben beazonosíthassuk a Gál Ferenc Főiskolára konkrétan vonatkozó erősségeket,

BELSŐ ADOTTSÁGOK
Erősségek   E1 Az intézmény (GFF) strukturális bővülése, erős fenntartó, biztos jövőkép. E2 Az oktatók és a hallgatók pozitív együttműködése. E3 A folyamatos ERASMUS tájékoztatás hasznos információkat közvetít. E4 Egyes oktatóknak kiterjedt külföldi kapcsolatrendszere van. E5 A humán erőforrás potenciálját összeadva megnő a lehetősége a közös pályázatok és kutatások generálásának. E6 Külföldön szerzett tapasztalatoknak, előnyeinek és értékeinek kiemelése. A külföldi képzésről visszatérő hallgatók biztató hangvételű beszámolóit. E7 A képzések a bolognai rendszer alapján hasonló struktúrában történnek. E8 A kredittranszfer-szabályzat megkönnyíti a külföldön teljesített stúdiumok elfogadását.
Gyengeségek   G1 Nemzetközi szakirodalmat ritkán dolgoznak fel a kurzusokon a hallgatók. G2 Gyenge a hallgatók és az oktatók nyelvtudása. G3 Nincsen kötelező idegen nyelvi kurzus. G4 Az intézménybe bekerülő hallgatói kör felkészültsége egyenetlen. G5 Az ösztöndíj egyes országokban nehezebb megélhetést biztosít. G6 Gyenge a hallgatók motiváltsága az új kihívások felé.
KÜLSŐ ADOTTSÁGOK
Lehetőségek   L1 Integráció adta lehetőségek bővülése: közös pályázás, kutatás. L2 Tantárgyi tartalmak átdolgozásával idegen nyelvi szakirodalom beépítése. L3 Az idegen nyelvi oktatás feltételeinek javítása. L4 Interkulturális érzékenyítő kurzus bevezetése a tanulmányok első évében. L5 Programok a mobilitásban való részvétel ösztönzésére, anyagi terhek kompenzálása. L6 Tapasztalatszerzés, önállósodás. L7 Más kultúra megismerése, új élmények szerzése.
Veszélyek   V1 Kreditelfogadás nem 100%-os. V2 Nehéz a mobilitás félévében elvégezni a hazai kurzusokat. V3 A hallgatók azt gondolják, hogy nehezebben érthetőek az előadások az idegen nyelv használata miatt. V4 Külföldi egyetemektől eltérő elvárásai. V5 Kulturális másság, kultúrások. V6 Egyes hallgatók rossz anyagi háttere.
KORLÁTOK
K1 Családi kötelezettségek miatt a hallgatók nem vállalják a kiutazást. K2 A munkahely elvesztése külföldi mobilitás esetén. K3 Anyagi okok miatt nem utaznak ki.

3. táblázat: A C-SWOT analízis eredményei

gyengeségeket, veszélyeket és korlátokat. A vizsgálat a 3. táblázatban összefoglalt megállapításokat fogalmazta meg. Felidézve a kutatási kérdéseket, ezek a következők voltak:

KK1: Melyek a GFF oktatói mobilitás megvalósulásának beazonosítható erősségei?

KK2: Melyek a GFF oktatói mobilitás megvalósulásának beazonosítható gyengeségei?

KK3: Melyek a GFF oktatói mobilitás beazonosítható veszélyei?

KK4: Melyek a GFF oktatói mobilitás megvalósulásának beazonosítható korlátai?

A C-SWOT elemzés alapján a kapcsolati mátrix pontjaihoz felvett következő stratégiai kitörési területeket körvonalaztuk, majd pedig a 4. táblázatban megadott kapcsolati mátrixot vázoltunk fel:

1. Új stratégia kidolgozása, támaszkodva a Gál Ferenc Főiskola strukturális bővülése adta lehetőségekre, az ERASMUS keretszámok emelkedésére.
2. Az idegen nyelvű szakirodalom relevánsabb beépítése az oktatási tartalmak átdolgozásával.
3. Az idegen nyelvek oktatásának preferálásával segíteni a pozitívabb ERASMUS oktatási-képzési attitűd kialakítását.
4. A képzés első évében érzékenyítő kurzus bevezetése a mobilitásban való részvétel előkészítésére és ösztönzésére.

		Erősségek								Gyengeségek					
		E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	G1	G2	G3	G4	G5	G6
LEHETŐSÉGEK	L1	1				1									
	L2		2							2					
	L3										3	3			
	L4			4											4
	L5				4										4
	L6						4								
	L7						4								
VESZÉLYEK	V1							5							
	V2						5								
	V3								2			6			
	V4						4								
	V5						4								
	V6													7	

4. táblázat: *Kapcsolati mátrix*

5. Egységesíteni a kredittranszfer-szabályzatot, ami enyhíti a külföldi tartózkodás alatti tantárgyi elmaradás pótlását.
6. A hallgatók felkészítése az idegen nyelvi tanulmányokra, idegen nyelvi előadások, szemináriumok bevezetése.
7. A mobilitásban részt vevő hallgatók anyagi terheinek kompenzálására ösztönző rendszer kidolgozása.

8. A HIPOTÉZISVIZSGÁLATOK TANULSÁGAI ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A fő hipotézist, miszerint az oktatók ERASMUS+ mobilitási tapasztalata befolyásolja a hallgatói mobilitás eredményességét, elfogadhatjuk empirikus adataink tükrében, hiszen mind a vonatkozó kérdésekre adott válaszok, mind a kvantitatív, illetve kvalitatív adatgyűjtés tapasztalataiból ez a következtetés vonható le.

Az alhipotézisek vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy az „Az oktatók jó mobilitási tapasztalata eredményez újabb mobilitást” hipotézist is igazolni tudtuk, hiszen az 1. ábrán is jól kirajzolódik az a trend, hogy az oktatók és a hallgatók mobilitásai szoros kapcsolatban és nem elhanyagolható korrelációban állnak egymással. Ennek még hatékonyabb alátámasztására két almintát alkottunk:

- 1) Azok az oktatók, akiknek az 1) és 5) kérdőív-tételre adott válaszában átlaga magasabb volt, mint 4,1 (ezt a kritériumszintet az átlaghoz képest egy fokkal alacsonyabban határoztuk meg a minta jobb szétválasztása érdekében).
- 2) Azok az oktatók, akiknél a válaszok aránya 4,1 alatti volt ebben a mutatóban.

A két almintát összehasonlítására kétmintás t-próbát alkalmaztunk, és szignifikáns különbséget kaptunk ($t = 2,62$; $p < 0,05$).

A második alhipotézist illetően kiemelhetjük, hogy az „Azok az oktatók ösztönzik jobban mobilitásra a hallgatókat, akik saját jó mobilitási tapasztalattal rendelkeznek” állítás is igazolást nyert, hiszen a fókuszcsoportos interjúkban a hallgatók ezt egyértelműen megerősítették, továbbá az *Eredmények* alfejezetben közöltek szerint a t-próba ($t = 1,71$, $p < 0,05$) eredményeképpen megállapítható, hogy a jó oktatói tapasztalat szignifikánsan összefügg a hallgatókra gyakorolt hatással. Egy idegen nyelvi szótanulási stratégiákat vizsgáló tanulmány szerint is az oktatók gyakorolnak óriási hatást a megfelelő stratégiák kiválasztására.³⁶

A harmadik alhipotézis igazolására, miszerint „Azok az oktatók eredményesebbek a Főiskola küldetésében megvalósuló értékek képviselésében, akik saját jó mobilitási

³⁶ Thékes I. (2016): 16.

tapasztalattal rendelkeznek”, szintén t-próbát alkalmaztunk. A 6)–12) kérdőív-tételekre adott válaszok alapján összehasonlítottuk a mobilitásban részt vettekkel azokkal, akik eddig még nem kapcsolódtak be. A t-próba eredménye alapján szignifikáns különbség áll fenn a két részminta között, vagyis a már korábban ERASMUS mobilitásban részt vett oktatók magasabb értékeket adtak ezekre az állításokra ($t = 2,62$; $p < 0,05$).

9. LIMITÁCIÓK ÉS TOVÁBBI KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

Kutatásunk során kísérletet tettünk annak feltárására, hogy a Gál Ferenc Főiskolán mely tényezők erősítik a hallgatói mobilitást, illetve az oktatóknak ebben milyen szerepe van.

Viszonylag alacsony mintaelemszámmal dolgoztunk, de a több elemet tartalmazott kutatási eljárásra tekintettel úgy ítéljük meg, hogy általánosítható következtetések vonhatók le, mint ahogy korábbi kutatásokban is.³⁷ Ezeket meg is tettük a tanulmányban. A következőkben magasabb mintaelemszámmal dolgozva, az item-analízist elvégezve, egy némileg módosított és validált kérdőívvel veszünk fel adatokat, melyek alapján összevetjük a mostani és a jövőbeni kutatási eredményeket.

Tanulságos következtéseket vontunk le, amiknek fő megállapítása, hogy az oktatóknak kiemelkedő szerepük van a hallgatói mobilitások generálásában, amit strukturáltan, a GFF-en értelmezett sajátosságok feltárásával tettünk meg. A felmérés elsődleges gyakorlati eredménye az, hogy a hallgatók és az oktatók, az egész intézmény figyelmét a mobilitás fontosságára irányította, amit megfoghatóvá tett a hallgatók és az oktatók személyes szakmai fejlődésében, karrierjében. A felmérés másodlagosan pedig az intézmény hazai és nemzetközi elismertségének növeléséhez szükséges eszközök, intézményi cselekvési terv kialakítását támogatja.

A kutatás más vizsgálatokhoz képest két vonatkozásban is újszerű volt:

- Komplexebb módszertan alkalmazása történt, amikor a kérdőíves felmérés mellett fókuszcsoportos vizsgálatra és annak C-SWOT analízisére is sor került, mely utóbbi már a stratégiai kitörési területekre is ráirányítja a figyelmet. Úgy látjuk, a felsőoktatási intézményeknek a gyakorlati alkalmazásra minél több lehetőséget nyújtó elemzésekre van szükségük, a komplex, de összetevőiben összehangolt módszertan ezt támogatja, aminek továbbfejlesztése indokolt.
- Az oktatási rendszerek elméletének vizsgálati módszertanára építve az ERASMUS+ nemzetközi rendszersajátosságai értelmezésének szerepére hívhattuk fel a figyelmet.

³⁷ Thékes I. (2015): 44.

Ez a rendszerelméleti megközelítés lehetővé teszi, hogy az ERASMUS+ ab ovo nemzetközi lényegét ne helyettesítse, hanem – a hatékony működés nézőpontjából – csak elmélyítse a nemzeti felsőoktatási rendszerek globális piaci térben való értelmezése. Az ERASMUS+ nemzetközi rendszersajátosságainak további vizsgálata kívánatos a nemzeti működés jó feltételeinek eléréséhez.

Dr. Kozma Gábor
tanszékvezető főiskolai tanár, rektor
Gál Ferenc Főiskola Társadalompedagógia Tanszék

Dr. Lipcsei Imre
főiskolai tanár, dékán
Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar

Dr. Thékes István
főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Társadalompedagógia Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

Berács József (2009): A felsőoktatás nemzetközivé válása. In: *Felsőoktatási műhely*. 1. 9–16.

Chue, K.L. – Nie, Y. (2016): International students' motivation and learning approach: A comparison with local students. In: *Journal of International Students*, 6/3. 678–692.

Földvály Mónika (2017): *Interjúk oktatókkal*. Pályázati Pávilon. Budapest. <https://tka.hu/celcsoport/10383/hallgatoi-mobilitas-es-nemzetkozieites-az-oktato-k-szemevel>; <http://www.scholarship.hu/static/rolunk/megjelenesek/mobilkonyv/hazaihelyzetkep.pdf> (letöltés 2018. 05. 20.)

Fülöp Máté (2017): *Egyre több a külföldi a magyar egyetemeken*. http://eduline.hu/felsooktatas/2017/10/7/egyre_tobb_a_kulfoldi_hallgato_L2ZYGL (letöltés: 2018.11.16.)

Garam, I. (2007): International teacher mobility. Benefits and impact in comprehensive and upper secondary schools, vocational education and training, and higher education. In: *CIMO Occasional Paper*, 1. 1–10.

Green, Thomas F. (1997): Az oktatási rendszer viselkedésének előrejelzése. In: *Oktatási rendszerek elmélete*. Okker Kiadó, 12–66.

Hatos Pál (2007): *Nemzetközi hallgatói mobilitás: magyarországi helyzetkép*. Budapest. <http://www.scholarship.hu/LinkClick.aspx?fileticket=1eAC6R7PhM%3D&tabid=144&language=hu-HU>, (letöltés 2018. 06. 23.)

Kozma Gábor (2002): Neveléseméleti szempontok az oktatási rendszerek vizsgálatában. In: *New Pedagogical Bulletin. In the process of educational research III*. Eötvös Loránd University, Budapest, 92–98.

Kozma Gábor (2008): *Minőség és hatékonyság a pedagógusok továbbképzésében*. Esztergomi Forrásközpont Sorozat XI., Pedagógusképzési tanulmányok 2., Szent István Társulat, 151.

Kozma Gábor (2009a): Rendszerváltozások az egyházi felsőoktatásban. In: *Deliberationes*, 2009/1., Gerhardus Kiadó, 37–58.

Kozma Gábor (2009b): Képzési-nevelési rendszer modellje a hittanárképzésben. In: *Deliberationes*, 2009/2., Gerhardus Kiadó, 99–120.

Kozma Gábor (2010a): Nevelésügy – lehetőségek és remények. In: *Katolikus Pedagógia*, 2010/1. 1. szám, Lublini Katolikus Egyetem – GFHF, 2010., 125–129.

Kozma Gábor (2010b): Innovatív környezet? A nevelés tudományos lehetőségeiről és társadalmi ellehetetlenüléseiről. In: *Deliberationes*, 2010/1., Gerhardus Kiadó, 73–81.

Kozma Gábor (2014): Nemzeti nevelés – kultúra és identitás. In: *Nemzetiségi identitás – nemzetiségi kultúra*. GFF PK, Szarvas, 2014., 5–13.

Kozma Gábor (2015): Közös értékeink. In: *Közös értékeink*. GFF PK, Szarvas, 2015., 7–8.

Kozma Gábor (2017): A béke gondolatai Szegeden. In: *A béke gondolata Ábrahám örököseinél*. META, Debrecen, 2017., 8–11.

Lannert Judit – Derényi András (2015): *Nemzetköziesedés a magyar felsőoktatásban és ebben az oktatók szerepe egy friss kutatás tükrében*. A *Tempus Közalapítvány*

„Nemzetközi hallgatók a hazai felsőoktatási intézményekben” – valamint „Doktori iskolák nemzetköziesedésének vizsgálata” EFOP-3.4.2-VEKOP-15-2015-00001 projekt keretében kiírt – pályázatára végzett kutatások összegzése. Budapest, 2015.

Lányi Beatrix – Kuráth Gabriella – Pozsgai Gyöngyi – Fojtik Judit (2014): *Felsőoktatási nemzetközi marketing képzés segédanyaga: Tempus Közalapítvány – Campus Hungary program – TÁMOP4.2.4.B/1-11/1-2012-000, TÁMOP-4.2.4.B/2-11/1-2012-000*. Budapest, 2014.

Lipcsei I. (2010.): Multikulturalizmus az oktató-nevelő munkában. In: *Határmenti pedagógus közösségek interkulturális kompetenciáinak erősítése*, Partiumi Keresztény Egyetem – SZIE, Nagyvárad–Szarvas, 2010. 19–34.

Mester-Tanács Tímea – Neumayer Petra Ildikó (2015) (szerk): *Nemzetköziesítés a gyakorlatban*. Tempus Közalapítvány. Budapest, 2015. 22–31. <https://www.tka.hu/kiadvany/3489/nemzetkoziesites-a-gyakorlatban>

Richardson, R. – Munday, J. (2013): International student mobility programs and effects on student teachers’ perceptions and beliefs about education and their role as future educators. In: *Universal Journal of Educational Research*, 1/3. 2013. 240–246.

Rudas István (2007): *Hazai felsőoktatási intézmények kilátásai és lehetőségei az évtized második felében. A magyar felsőoktatás új utakon konferencia*, Budapest, 2007. november 7.

Rumberger, R. (2003): The causes and consequences of student mobility. In: *Journal of American Education*, 72/1. 2003. 6–21.

Thékes István (2015): Angol mint idegennyelvi szótudás mérése egy diagnosztikus komplex online teszttel fiatal nyelvtanulók körében. *Iskolakultúra*, 25 (12), 28–56.

Thékes István (2016): An empirical study into Hungarian young learners’ English as a foreign language learning strategies. *International Journal of Research Studies in Language Learning*, 8 (1), 1–22.

Tózsér János – Magyar Ferenc – Mezei Tibor – Káposzta János (2018): Beszélgetés a felsőoktatás fejlesztéséről az agrár-, élelmiszer- és vidékgazdaság kihívásainak tükrében. In: *Valóság*, 28/4., 20–34.

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (2014): *Student mobility* <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx>. (Letöltés: 2018. 16. 30.)

MELLÉKLET

Az oktatói részvétel szerepe az ERASMUS+ mobilitási program eredményességére, a nemzetköziesítésre a Gál Ferenc Főiskolán

Tisztelt Oktató Kollégánk!

A Tempus Közalapítvány felhívást tett közzé a „Fókuszban a minőségfejlesztés – az oktatók szerepe a felsőoktatás nemzetköziesítésében” címmel 2018. június 6-án megrendezésre kerülő konferenciáján az intézményi tapasztalatok bemutatására. Erre készülve a Gál Ferenc Főiskolán is kutatást végzünk az ERASMUS+ mobilitási program eredményességének vizsgálatára, különösen is az oktatói mobilitás szerepéről.

A kutatás során a GFF valamennyi oktatóját megkérjük egy kérdőív kitöltésére.

Tisztelettel kérjük Önt, hogy legyen szíves az alábbi 16 kérdésből álló kérdőív kitöltésével segíteni a kutatást!

Kérjük, minden kérdésnél jelölje meg az Ön által megfelelőnek tartott értéket, oly módon, hogy rákattint az értékhez tartozó karikára. A válaszokat a Gál Ferenc Főiskolára vonatkozóan kérjük megadni.

Az adatközlés név nélkül történik. A kérdőív kitöltése várhatóan legfeljebb 15 percig tart.

A kutatást végzők részéről köszönjük, hogy hozzájárul a Gál Ferenc Főiskolán folyó nemzetköziesítési tevékenység fejlesztéséhez!

*Dr. Thékes István
Dr. Kozma Gábor
kutatók*

Kérjük, ezen az online felületen jelölje be az Ön válaszait!

Neme

férfi nő

A GFF melyik karán tanít?

TK ESZK GK PK

Hány éve tanít a felsőoktatásban?

1–3 év 4–8 év 9–15 év 15 évnél több

Idegen nyelvű oktatásban melyik nyelvet preferálja?

angol német olasz egyéb nyelv

Mi az Ön kompetencia szintje az oktatásban preferált idegen nyelv esetében? (önértékelés)

alap közép felső

Tanított már külföldön ERASMUS+ oktatói mobilitási program keretében?

igen nem

Kérjük, jelölje be az Önre legjellemzőbb állítást!

Az értékekhez tartozó válaszok:

- 1 – egyáltalán nem jellemző rám
- 2 – nem jellemző rám
- 3 – nem tudom
- 4 – jellemző rám
- 5 – teljesen rám jellemző

- 1) A jövőben szeretnék külföldön tanítani az ERASMUS+ oktatói mobilitási program keretében.
1 2 3 4 5 *(minden állításánál ez volt az értékskála)*
- 2) Az idegen nyelvi kompetenciáimat fejleszttem, hogy külföldön taníthassak.
- 3) Az intézményem segít az oktatói mobilitás megvalósításában.
- 4) Az Erasmus-koordinátortól segítséget kapok a célország és a fogadó intézmény kiválasztásában.
- 5) Kutatási területemen keresem a külföldi kollégákkal a kapcsolatot a későbbi együttműködés reményében.
- 6) Jó szakmai élményeket hozott a külföldi intézményben megvalósított tanítás. / Jó szakmai élményeket várok a külföldi intézményben megvalósítandó tanítástól.
- 7) Szakmai fejlődésemhez hozzájárult a külföldi tanítás. Úgy gondolom, hogy szakmai fejlődésemhez hozzájárulna a külföldi tanítás.
- 8) Az itthoni tanításban hasznosítottam a külföldön szerzett tapasztalatokat. / Az itthoni tanításban hasznosítom a külföldön szerzett tapasztalatokat.
- 9) Hasznos volt más ország oktatási rendjét megismerni a külföldi tanítás során. / Hasznos lenne más ország oktatási rendjét megismerni a külföldi tanítás során.
- 10) Ösztönzöm itthoni hallgatóimat arra, hogy külföldön tanuljanak.
- 11) Itthoni tanításom során beszélek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről. / Itthoni tanításom során beszélnek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről.
- 12) Tanításon kívül is beszélek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről. / Tanításon kívül is beszélnek hallgatóimnak a külföldi egyetemi élményeiről.
- 13) Elismeréssel fogadom hallgatóim külföldi tanulmányait, és azt külön kiemelem hallgató társaik előtt.
- 14) Én is ösztönzöm arra a Gál Ferenc Főiskolán oktató kollégáimat, hogy az ERASMUS+ programban külföldön tanítsanak.
- 15) Támogatom, hogy beszámítsák hallgatóim itthoni kurzusaikba a külföldi ERASMUS+ tanulmányaikat.
- 16) Külön konzultációkkal is segítem a külföldi ERASMUS+ tanulmányokról hazatérő hallgatóimat további itthoni kurzusaik teljesítésében.

ERWÄGUNGEN ÜBER DIE CHARAKTERZÜGE DES GUTEN UND DES SCHLECHTEN LEITERS

1. EINFÜHRUNG

Es ist heute leicht, durch das geschickte Manövrieren oder durch das direkte Streben eine führende Position zu erwerben, nicht nur bei weltlichen Foren, sondern auch in den Bereichen der katholischen Kirche. Das Problem besteht nicht darin, dass jemand Leiter werden möchte, sondern darin, wenn er die Fähigkeiten des Leitens nicht besitzt, genauer gesagt die Fähigkeiten des Leitens auf Christi Weise. In unserer Arbeit versuchen wir die speziellen Eigenschaften der leitenden Persönlichkeit, beziehungsweise die Charaktereigenschaften des zum Leiten nicht geeigneten aber oft und auf vielfache Weise danach strebenden Menschen zu beschreiben. Durch diese Arbeit möchten wir dazu beitragen, dass in der Zukunft hauptsächlich geeignete Menschen kirchliche Ämter übernehmen können.

2. DIE PERSÖNLICHKEITSMERKMALE DES GUTEN UND DES SCHLECHTEN LEITERS

Vor allem müssen wir fragen, wer als eine ansehensstragende (leitende) Persönlichkeit betrachtet werden kann? Im Folgenden stellen wir die Modelle, beziehungsweise Gedanken von sechs Autoren, Ödön Nemes SJ, Notker Wolf OSB – Enrica Rosanna Don Bosco Schwester (FMA), Brian R. Little, Hans Finzel, Márta Balog und Simon Sinek vor und wir werden ihre Überlegungen später auch kritisch bewerten. Zum Schluss beenden wir unsere Studie mit den Bemerkungen von Mihály Szentmártoni SJ.

2.1. Das Modell von Ödön Nemes

Nach der Auffassung vom Jesuitenpater Ödön Nemes, hat das richtige Ausüben der Autorität 21 Kennzeichen. Die Autorität wird durch die ausgewählte Person in folgenden Fällen richtig ausgeübt. 1. *“Er will seinen Brüdern wirklich dienen und nicht ihr Gefallen suchen.* 2. *Er leitet die anderen nicht auf weltliche Weise: also nicht mit Tricksen, politischen Methoden, mit diplomatischer Geschicklichkeit,*

sondern er ist durchschaubar, aufrichtig und konsequent, während er die Verantwortung vor Gott immer fühlt und weiß, dass er nicht seine eigenen Kinder, sondern die Kinder Gottes leitet. 3. Wenn es notwendig ist, tritt er energisch auf, aber immer mit offenem Herz und mit wahrer Aufrichtigkeit. 4. Er tut alles im Bewusstsein, dass die Beschäftigung mit den ihm anvertrauten Personen und der Gemeinschaft wichtiger als eine andere Arbeit ist. 5. Er besitzt das Charisma der persönlichen Autorität, damit ihm seine Kameraden gern gehorchen können und sie von ihm geleitet werden wollen. 6. Er lässt sich nicht von seinen ungeordneten Gefühlen beherrschen, denn er kann sie bewusstmachen, sie im Gebet mit Jesus teilen und sich ihnen widersetzen, wenn es nötig ist. 7. Es herrscht ein vertrautes Verhältnis zwischen ihm und Gott, darum kann er mit seinen Brüdern zusammen Gottes Willen suchen, und nach einem Dialog bestimmt er auch klar die für seine Kameraden gegebenen Aufgaben. 8. Er respektiert immer die Personen und die Anforderungen der Wirklichkeit. 9. Er achtet darauf, gute Ratgeber zu haben, mit denen er seine Angelegenheiten oft bespricht. Bei besonders schwierigen und komplizierten Fragen hält er es für wichtig, die Meinungen von Experten zu bitten. Auf solche Weise kann er seinen Kameraden bei dem Gehorchen helfen, weil alle sehen, dass der Autoritätsträger weiß, wie er leiten soll. 10. Er ist sich dessen bewusst, dass es zum guten Leiten auch gehört, die Meinungen seiner Kameraden regelmäßig zu hören, denn er soll wissen, was sie denken. 11. Bei Möglichkeit übergibt er seinen Kameraden die Initiative. Er will keine solchen Aufgaben durchführen, die seine Mitarbeiter auch tun können. Er schätzt das Prinzip der Subsidiarität sehr hoch. Das bedeutet, dass er einen großen Raum gewährt, damit seine Untergebenen Initiativen ergreifen können, er will nicht machen, was ein Untergebener in seinem Wirkungskreis tun kann; er versieht seine Untergebenen mit Verantwortung, damit sie das Vertrauen des Autoritätsträgers selbst erfahren können. 12. Seine Leitung gründet sich eher auf die Liebe als auf Befehle und Vorschriften. 13. Seine Leitung basiert nicht nur auf menschlicher Klugheit, sondern auf den Eingebungen des Heiligen Geistes, sie stützt sich also nicht auf Heimlichtun. Auf bestmöglicher Weise teilt er mit seinen Kameraden all das, was er weiß und was er auf seinem Herzen trägt. 14. Seine Aufrichtigkeit und Offenheit fördert die Aufrichtigkeit seiner Kameraden und sie werden dadurch bewegt, ihre Sorgen, Sehnsüchte sowie Ansichten mit ihm zu teilen. 15. Natürlich achtet er darauf, dass, was er unter vier Augen gehört hat, Geheimnis bleibt. Er weiß, dass die Diskretion eine unerlässliche Voraussetzung für den ständigen Dialog ist, ohne der es kein Gehorsam möglich ist. 16. Er denkt nicht, dass das ständige Wiederholen der alten Dinge der einzige Weg wäre, Gottes Willen zu erfüllen. Er empfängt die Neuerungen mit offenem Herzen und sucht in ihnen die Zeichen der Zeit, Gottes Willen. 17. Er hält es für eine wichtige Aufgabe, seinen Kameraden ein gutes Beispiel bei der treuen und verantwortungsvollen Arbeit zu geben. 18. Er ist sich darüber im Klaren, dass er nicht die Aufgabe hat, die Vorschriften zu erfordern, nur darum, weil sie vorgeschrieben sind. Die Disziplin und die Vorschriften sind nie eigengesetzlich, sondern sie dienen nur dem Zweck, den richtigen Weg besser zu erkennen, dem erkannten richtigen Weg mit größerer Freude und Flexibilität folgen sowie die Ansprüche unserer

Mitmenschen besser befriedigen zu können. 19. Wenn er den mit ihm mitwirkenden Kameraden zusammen im Interesse des Ausbaus der Gemeinschaft nach Gottes Herzen oder der Gesellschaft? Eine Aufgabe gibt, soll er auf bestmöglicher Weise voraussehen, welche körperliche, spirituelle und psychologische Problemen bezüglich der erhaltenen Aufgabe seine Kameraden begegnen werden. Er trifft Entscheidungen, also mit der Rücksicht auf die Gesundheit, auf die Schwierigkeiten, auf die Schwachheit, auf die Unsicherheit und auf die Versuchungen seiner Kameraden. Er bespricht das im Gebet mit dem Herrn, beziehungsweise mit seinen Kameraden in freundschaftlichen und persönlichen Dialogen. 20. Er versucht unter seinen Kameraden den Gemeinschaftsgeist durch gemeinsame Besprechungen, durch den Rückblick auf die Arbeit, durch Bewertung, durch gemeinsame Pläne, und wie es nur möglich ist, durch gemeinsame Erholung und Erquickung zu fördern. 21. Regelmäßig sucht er die Gelegenheiten, ihm ähnliche Autoritätsträgern treffen zu können. Er ist dessen bewusst, dass er selber Hilfe, Unterstützung und Herausforderungen braucht”¹.

2.2. Die Auffassung von Notker Wolf OSB – Enrica Rosanna FMA

A) Auf den Spuren des Heiligen Benedikts behauptet der Abtprimas Notker, dass das Wesen der Autorität im Tragen der Verantwortung, in der Sorge für die Geleiteten und im Dienst der übernommenen Angelegenheit gesehen werden soll. Die wahre Autorität verfügt über eine, den Geist und die Seele befreiende Kraft. So verstanden stellt der Autoritätsträger die falschen Werte in Frage, er wirft jeden falschen Glanz von sich, enthüllt die Eitelkeit und Leere der großtuerischen Autorität. Die sorgende Anwesenheit der Autorität bedeutet die Hochschätzung der Persönlichkeit und der unterschiedlichen Fähigkeiten sowie das Annehmen der Unterschiedlichkeit der persönlichen Bedürfnisse. Das ist also die ihr Anvertrauten helfende, unterstützende, ermutigende und mahnende Anwesenheit, die die Entwicklung und das Glück der ihr Anvertrauten vor den Augen hält. Dementsprechend möchte die wahre Autorität eigentlich die ihr Anvertrauten zu einer immer größeren Selbstständigkeit helfen und dazu, dass sie ihre wirklichen Möglichkeiten richtiger sehen können. Die Autorität ist also der Helfer der verantwortungsvollen Lebensführung, das heißt der Diener der Freiheit. Dabei soll der Autoritätsträger mit den menschlichen Unvollkommenheiten rechnen, aber auf solche Weise, dass er dabei den anderen nicht verurteilt. Der Leiter wendet darum die Disziplinordnung auf den konkreten Fall oder den konkreten Menschen an, was er notwendigerweise in einem bestimmten Sinne verändert. Der Autoritätsträger soll also ein sehr besonnener Mensch sein, um den richtigen Maß sowohl im Denken als auch im Reden und in den Taten finden zu können. Es ist also eine spezielle Eigenschaft des Leiters, dass er mäßig ist: er soll die Dinge und die Ereignisse richtig wahrnehmen und sich auch selbst nach seinem Maß richten. Dazu braucht er Weisheit, nicht nur

¹ Vgl. Nemes 2004, 12–14.

Fachkenntnisse. Er soll außerdem aufrichtig, standhaft und gelassen sein. Wenn er bestimmte Ziele erzielt hat, über die er überzeugt war, dass sie durchgeführt werden müssen, soll er auch den Mut haben, unpopuläre Maßnahmen zu ergreifen und auch die Verantwortung zu übernehmen.² B) Die Persönlichkeit des Autoritätsträgers soll den Versuchungen der Macht widerstehen: Die schlechte Leitung wirkt nämlich sowohl auf die Arbeitslust als auch auf die Wirksamkeit auf zerstörerische Weise. Was ist der Grund dafür, dass es einen schlechten Leiter sowie eine schlechte Leitung gibt? Der Grund dafür besteht darin, dass der Leiter den Verlockungen der Macht nicht widerstehen kann. Der Mangel an Widerstand ernährt sich meistens aus einem Minderwertigkeitskomplex, das heißt aus dem beunruhigenden Bewusstsein, dass der Leiter überhaupt nicht so stark ist, wie er nach seiner Position sein müsste. Das eklatanteste Beispiel dafür ist *“der kaltblütige Ellbogenmensch, der klassische Karrierist, der nie die notwendigen Kompetenzen hat, aber umso mehr verfügt er über gute Kontakte... Was bedeutet für solche Menschen die Macht? ... Am meisten eine riesengroße Erleichterung, denn ihr Platz in der Hierarchie löscht ihre ewige Angst, dass sie eventuell von einem als Luft behandelt wird. Denn das ist ihr Problem. Der zügellose Ehrgeizige ist die wilde Variation des Menschentyps, ... der ... wegen des Mangels an innerem Frieden krankhaft äußere Anerkennung braucht; bei seiner Angst achtet er ausschließlich auf sich selbst, wenn ihm auf die rechte Schulter geklopft worden ist, hält auch die linke dahin. ... Und ... auf unverständliche Weise ertragen sie ganz gut, wenn sie nicht geliebt werden. Sie genießen beinahe, dass sie auf ihre Popularität nicht achten sollen. ... Was könnte man solchen Menschen raten? Ich befürchte, nichts. Um die eigenen Ziele zu erreichen, ist es ihnen genügend, dass sie die Untergebenen in Freunde und Feinde teilen und dann spielen sie die Feinde ... gegeneinander aus (aber zur gleichen Zeit halten sie auch die sogenannten Freunde nur für nützliche Idioten). Sie wollen immer eine Rolle spielen, so manövrieren sie herum und sie dienen eher ihrer Eitelkeit als der gemeinsamen Angelegenheit. Diese Besessenen der Macht kommen vermutlich nur in dem Moment zur Vernunft, wenn es passiert, was sie am meisten befürchten: das Verlieren der Macht. Da ihre Selbstschätzung und ihre ganze Identität vor ihrer Machtposition abhängen, werden sie vielleicht nur nach dem Verlieren ihrer Kämpfe in Bestürzung geraten, wie leer eigentlich das Glück ist, das sie bis jetzt vertrieben haben, und wie leer auch sie selbst sind. Oder sie empören sich und beginnen kurz und klein zu schlagen. Natürlich müssen wir zwischen Karriere und Karrierismus einen Unterschied machen. Der Karrierismus sucht den persönlichen Erfolg, dass man sich entweder über die anderen gehend immer höher hebt, oder man demütigt sich selbst und zieht den Schwanz ein. Demgegenüber ist es weder gut noch schlecht, eine Karriere zu bauen. ... Es ist nämlich ein befreiendes und Genugtuung bereitendes Gefühl, wenn jemand im Interesse seiner Entfaltung endlich imstande ist, die Hindernisse aus dem Weg zu räumen, die ihnen bisher Fesseln angelegt haben. ... Sonst können wir keinen Zweifel haben, welche großen*

² Vgl. Wolf – Enrica 2011, 7–17.

*Kräfte der Ehrgeiz und die Eitelkeit sind: beide sind unleugbar starke treibende Kräfte für die außerordentlichen Leistungen. Auch die wirklich guten Menschen können schnell eingebildet werden, denn sie können sich daran gewöhnen, dass man um sie buhlt. ... Von jetzt an kommt jeder Erfolg ausschließlich auf unsere Rechnung, aus der Selbstzufriedenheit und aus der Eitelkeit wird ein gerechter Stolz sein und zum Schluss steht es unserer Meinung nach außer Zweifel, dass wir besser sind als die anderen und dass wir mehr wissen als die anderen. ... Es kann katastrophale Auswirkungen haben, wenn diese Selbstgefälligkeit fixiert wird. Der Betroffene kann seinen Sinn für die Wirklichkeit verlieren. ... und auf diese Weise beginnt er langsam jede Kritik für grundlegend ungerecht oder für die Bemerkung eines einzigen bösen Menschen zu halten. ... Langsam wird er überhaupt keine Ahnung haben, was um ihn passiert. Die Selbstgefälligkeit isoliert den Menschen und die isolierten Personen werden leicht misstrauisch; denn sie hören nur das, was sie hören wollen, sie werden Spione und Spitzel brauchen, um zu erfahren, was man über sie reden und welche Spiele um sie vor sich gehen”.*³ Die guten Leiter müssen daher die Kritik und die aufrichtigen Worte ertragen, von wem sie auch kommen. Die Folge der Selbstgefälligkeit ist neben dem Verlieren des Sinns für die Realität das Verlieren des Vertrauens der Kollegen. Und zwar darum, weil man mit einem selbstgefälligen Menschen nicht fruchtbar zusammenarbeiten kann. Ebenfalls verliert der selbstgefällige Leiter die Tugend des Maßes, und dadurch handelt er verantwortungslos, hasardierend, das heißt er wird gierig sein. Die letzte Verlockung der Macht ist das sogenannte Gruppenbewusstsein von Kasten, das sich in Statussymbolen erweist, und dadurch wird ihre Distanz von ihren Untergebenen, sowie ihre Überlegenheit ausgedrückt. Auch das ist eine Art Unterstützung und Ersatzmittel für das Sorgen um die Autorität. Der Träger der wahren Autorität handelt gerade umgekehrt: er sucht die Nähe ihrer Mitarbeiter und will von sich selbst Abstand halten. Das ist das Geheimnis der wahren Autorität. Dieses Abstandhalten von sich selbst ist ein äußerst wichtiger Faktor. Der Mensch, nämlich, der *“von sich selbst nicht absehen kann und ... sich nach der Anerkennung und den Erfolgen zu sehr sehnt, wird von sich eingenommen sein (und die Voreingenommenheit macht ihn blind dafür, was seine Aufgabe von ihm erfordert). Das Ansehen eines Leiters und seine Wirkung auf die anderen hängt hauptsächlich davon, inwieweit er von sich selbst frei werden kann. Das heißt, er darf nicht befürchten, dass er sein Ansehen verliert. ... Nur derjenige wird innerlich autonom sein, der imstande ist, sich selbst zu bekämpfen. Und nur diese Autonomie macht den Leiter fähig, die Menschen und die Umstände klar zu sehen, um seine Kräfte zielmäßig einzusetzen, um entsprechend und angemessen geduldig, und wo es nötig ist, zäh und beharrlich zu sein. Wir können uns also unsere Leitungsfähigkeiten nur dann entfalten, wenn wir bereit sind, uns selbst – inwieweit es möglich ist – zurückhalten zu können, das heißt wir werden durch die innere Freiheit geführt.”*⁴ Der andere

³ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 20–23.

⁴ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 25–26.

Name für dieses Zurückhalten von uns selbst heißt: die Demut. Diese Tugend *“macht den Menschen nicht schwächer, sondern stärker: denn sie befreit uns von der Machthaberei, der Machtgier und dem Zwang des Erfolgs”*.⁵ Die wahre Autorität ist nicht bevormundend, sondern lässt ein gegenseitiges Verantwortungsgefühl entstehen, denn einer solchen Autorität gehorcht der Mensch gern, weil er die sich persönliche entfaltende Perspektive der Kooperation fühlt. c) Die wahre Autorität soll ihre Kollegen gernhaben, und sie muss eine angstlose Umgebung schaffen: Der Tyrann macht die ihm Anvertrauten verwirrt, weil er sie bald verängstigt bald, als gütiger Vater sich um sie zu kümmern scheint; man kann jedoch nicht wissen, wann und wie er sich verhalten wird. Eine solche Attitüde bedeutet offensichtlich, dass du bist auch austauschbar, also du sollst unbedingt gehorchen. Der wahre Leiter aber verlangt keinen Gehorsam, sondern er schafft das Vertrauen, und auf diese Weise fühlen die Menschen, dass man sie als Mitarbeiter, als freie Menschen braucht. Das bedeutet, dass die Arbeitnehmer ein gesundes Selbstvertrauen haben dürfen. Wenn dieses Vertrauen vorhanden ist, wird niemand kriecherisch werden, und die Atmosphäre auf dem Arbeitsplatz wird menschlich, das heißt ohne Angst sein. Da kann jeder angemessen seine Fähigkeiten durchführen, ohne vor der Blamage oder davor fürchten zu müssen, dass er fertiggemacht wird. Um diese Atmosphäre schaffen zu können, muss der Leiter seine Mitarbeiter wahrnehmen, das ist sogar eine ständige Aufmerksamkeit, das heißt der Ausdruck des ständigen Wohlwollens. Darin zeigt sich die Liebe des Leiters zu seinen Mitarbeitern. Er muss die Motive des Untergebenen bemerken, kurz gesagt er muss realistisch ihm gegenüber sein. Dieses Wohlwollen hat jedoch mit der Nachgiebigkeit nichts zu tun, sondern in ihm ist die starre Freundlichkeit und die Unbiegsamkeit zur gleichen Zeit da. Die objektive Atmosphäre setzt nämlich das Aufpassen auf die zu erledigende, verrichtende Arbeit voraus. Das Schaffen und Aufrechterhalten dieser Atmosphäre ist die Aufgabe des Leiters, wozu er fast eine übermenschliche Geduld und Selbstbeherrschung braucht. Sonst wird die Sachlichkeit verloren sein, die die zu erledigende Aufgabe und die Fähigkeiten sowie die Schwächen des Untergebenen zur gleichen Zeit berücksichtigt, das heißt sie ehrt das Individuum-Sein der Person. Deshalb kann er einige mit Zärtlichkeit, andere mit Tadel und noch andere mit Überreden richtig leiten. Um dazu auch fähig sein zu können, braucht der Leiter große Menschenkenntnisse und Empathie. Mit anderen Worten *“soll er Tausende von Hoffnungen, Ambitionen und Bitterkeit, sogar auch den verborgenen und offenen Ehrgeiz seiner Menschen behandeln. Er darf ihren Stolz nicht verletzen, er darf ihre Menschheit nicht mit Füßen treten, er darf sie als Personen nicht in Frage stellen. ... Von dem Vertrauen kann sich der Leiter verabschieden, dem nichts mehr im Kopf steckt, als dass er sich mit seiner Macht prahlt und seine Untergebenen als Schachfiguren herumschiebt”*.⁶ Der gute Leiter

⁵ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 26.

⁶ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 35.

(wie auch der gute Untergebene) spielt nicht mit falschen Karten, er macht keine Tricks, er ist nicht regelwidrig, er heuchelt nicht, sondern er ist in allen seinen Angelegenheiten aufrichtig. Er darf auch nicht, seinen Ruf schützend, den Unfehlbaren spielen; sogar, wenn er sein Irrtum einsieht, gesteht er dann seinen Fehler eindeutig. Dadurch wird seine Position nicht schwächer, sondern im Gegenteil, stärker. Was für eine Persönlichkeit soll also der Leiter haben, damit seine Leitungsarbeit nach den oben erwähnten verrichten kann? Abt Notker beantwortet die gestellten Fragen so: *“Je weniger sich der Leiter mit seiner eigenen Ambition beschäftigt, desto leichter kann er das Vertrauen der anderen gewinnen. Je mehr er klug im Hintergrund bleiben kann, desto freier fühlen sich seine Mitarbeiter. Je mehr er seine eigenen Schutzreflexe in der Hand hält, desto besser kann er die anderen verstehen. Während die Persönlichkeit eines Leiters ein Kartenhaus ist, verbraucht er all seine Energie, sich selbst zu schützen. Wer also den anderen helfen will, der soll sich selbst sehr gut kennen ... Wer eine Karriere macht, der kann seinen Erfolg einerseits in hohem Maße seinem Ehrgeiz und seiner Fähigkeit für die Selbstverwirklichung verdanken, wobei nicht zuletzt auch seine mit nicht winzigem Egoismus gemischte Ambition mitspielt, dass er im Rampenlicht stehen möchte. ...*

*Andererseits aber wird von ihm als vom Leiter erwartet, dass er möglichst unsichtbar sein, sich äußerst zurückhaltend benehmen soll, manchmal sogar sich verleugnend. Diese Diskrepanz zwischen der Persönlichkeit und der Aufgabe ist mit Spannung verbunden, die vertragen werden muss und die hie und da auch zur Spaltung führt. Bei einem idealen Fall schafft jedoch diese Spannung einen Menschen, dem gelingt, das Balancieren zwischen dem Energisch-Sein und der Zurückhaltung, der weiß, was er will, aber zur gleichen Zeit bevormundet er nicht über dem anderen; der sich seiner eigenen Verantwortung bewusst ist, aber er strahlt währenddessen trotzdem, dass nicht er im Mittelpunkt steht, sondern die anderen”.*⁷ D) Der Leiter soll kooperativ sein: Der Träger der Autorität darf keine autoritären Strukturen (Willkür) ausbauen, sondern er soll in die Arbeit die ganze Genossenschaft einbeziehen. Er kann das so machen, wenn er sogar in Angelegenheiten von kleinerer Bedeutung nur dann entscheidet, wenn er früher mit den in der Sache Betroffenen oder mit den Experten konsultiert hat. Er soll dann die von unten kommenden Ideen und Vorschläge berücksichtigen, denn *“ein jeder möchte ohne Ausnahme berücksichtigt werden. Auch wenn jemand von der Angelegenheit betroffen ist, muss man mit ihm sprechen, und zwar nicht nur formal, sondern die Zeit nicht sparend. ... Unglaublich leicht kann jemand sich selbst zurückgesetzt fühlen. ... Auch die Menschen auf den unteren Stufen haben ihren Informationsvorteil, nicht nur die auf den oberen Stufen”.*⁸ Auf diese Weise soll also jeder Mitarbeiter in die Verantwortung einbezogen werden und man muss sie lassen, dass sie, wenn sie durch einen Vorgang betroffen werden,

⁷ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 37–38.

⁸ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 41.

auch mitsprechen dürfen, ihn zu gestalten. All das lautet demokratisch, obwohl es mit der Demokratie nichts zu tun hat: *“denn hier handelt es sich nicht um Mitreden – das oft zu harten Kämpfen führt – sondern um gemeinsames Handeln. Es geht also darum, dass all die unglaublich vielfältigen Fachkenntnisse, Fantasie und Kreativität benutzt werden sollen, die in jedem Team, in jeder Arbeitsgruppe steckt. Darum ... soll sich der Chef... mit all seiner Kraft bemühen, seine Mitarbeiter in die Arbeitsprozesse einzubeziehen. Erstens dadurch, dass er sie von den wichtigen Ereignissen und Veränderungen kontinuierlich informiert, zweitens dadurch, dass er sie zu den Teilnehmern der Entscheidungen macht, und drittens dadurch, dass er die Verantwortung mit ihnen teilt”*.⁹ Zur gleichen Zeit soll das Verantwortungsbewusstsein mit dem Selbstvertrauen verbunden sein. Der Leiter soll seine Geleiteten spüren lassen, dass er sie braucht, auch als Menschen, nicht nur als Fachleute. Der Mut zum fruchtbaren Dialog bedeutet auch, dass sich nicht unbedingt die Vorstellung des Leiters durchsetzen wird, sondern, nachdem alles auf die Waage gelegt worden ist, die, am meisten durchführbare Idee. Der Leiter braucht also den Untergebenen nicht seine eigene Idee aufdrängen (er soll jedoch mit einer wirklich guten Idee hervortreten), sondern die, im gegebenen Umfeld am meisten durchführbare Idee soll die Palme erringen. Aber als Leiter sollen wir unsere eigene Idee nicht als erster auf den Tisch legen, denn das kann der richtigen Debatte schaden; aber, wenn wir trotzdem so machen, sollen unsere Untergebenen sicher sein, dass das nur eine Diskussionsgrundlage ist, also man kann eine Alternative suchen und sie einräumen. Das ist der richtige Sieg, wenn die Sache vorwärtsgeht, und dabei ist die Zusammenarbeit konstruktiv, denn ein jeder sagt seine Meinung aufrichtig und ohne Angst. Aus der Idee wird Plan, aus dem Plan Projekt und aus dem Projekt ein fertiges Werk. Und der *“Ideenherr”* soll unbedingt gelobt werden. Von dem Leiter wird auch mit Recht erwartet, dass er entschlossen erklären soll: In der Sache ist eine Entscheidung getroffen worden, und so hat der weitere Streit keinen Platz mehr, es kommt die Durchführung. E) Der Leiter soll Kraft ausstrahlen und folgerichtig sein: Der richtige Leiter führt die Seinen zum wahren Ziel, die anderen Leiter führen sie aber irre. Zur Bewegung zum Ziel braucht man Kraft, sogar fast eine Art charismatische Kraft, aber in der Persönlichkeit des Leiters soll es eine bezähmte Kraft geben. Aber was verstehen wir eigentlich unter der Stärke? Der Leiter ist vor allem ein wahres Vorbild, zweitens steckt im Leiter die entsprechende Lebenserfahrung und der Mut, und drittens lässt sich der Leiter kontrollieren. Ein solcher Leiter vermeidet nicht die Konflikte und er bringt seine strategischen Pläne mit großer Hingabe. Seine Mitarbeiter können zu ihm wirklich aufblicken, nicht, weil er ohne Fehler ist, sondern darum, weil seine Taten, seine Sachlichkeit so entwaffnend ist. Solcher Leiter ist sowohl gegenüber der Kritik als auch gegenüber der Schmeichelei gehärtet. Der wahre Leiter ist auch eine authentische Autorität und wir müssen

⁹ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 42.

dessen humanisierende Kraft wahrnehmen. Wenn wir das nicht sehen können oder die Autorität in diesem Sinne kein politisches Vorbild wird, dann bleibt die willkürliche Machtausübung, beziehungsweise die pedante aber prinzipienlose Nachfolge der politisch korrekten Verhaltensregeln. Die wahre Autorität fordert sich keinen ganzen Gehorsam, keine ganze Hörigkeit, sondern er wartet auf seinen vernünftigen Plan eine vernünftige Verbeugung. Das ist der wahre, charismatische Leiter, der *“nicht versucht, andere unter seine Macht zu bringen und von seinem eigenen Charisma auch nicht in Ohnmacht fällt. Wir untersuchen also bei Menschen mit einer großen Ausstrahlung immer, ob sie das Begeistern-Können und die überzeugende Kraft mit der praktischen Vernunft und der Selbstkontrolle verbinden”*.¹⁰ Die richtigen Leiter bemühen sich darum, dass ein jeder von ihnen den Leitungsauftrag immer übernehmen kann. F) Der Leiter soll eine Art Künstler sein: Der Künstler des Friedens, der Gerechtigkeit und des Einverständnisses, denn er überträgt diese Tugenden und Werte in das Leben seiner Gemeinschaft. Während er andere Menschen begeistert, arbeitet er auch an sich selbst, also an seiner eigenen Persönlichkeit. Mit anderen Worten: er entwickelt und vertieft ständig seine Fähigkeiten, die seine Aufgabe von ihm verlangt. Welche sind also diese zu entwickelnden Fähigkeiten? Die Besonnenheit, deren innere Voraussetzung die innere Ausgeglichenheit ist. Der besonnene Mensch wird nie heftig und erregt, er handelt nie voreilig. 2) Die Geduld: Alles hat seine Zeit. Das ist der Kunst des Aufpassens und des Anhörens. 3) Der Mut: Der Leiter soll immer wieder äußern, was in Ordnung und was nicht in Ordnung ist. Was überhaupt nicht in Ordnung ist, soll geheilt werden, sonst erscheint und verbreitet sich die Friedlosigkeit. Dieses Verändern-Können ist die Voraussetzung für den Frieden. Dieser Mut ist zum Austragen und Lösen der Konflikte notwendig; es ist auch dazu nötig, dass wir einen bestimmten Konflikt nicht aufheben können und wir versuchen, zusammen mit ihm zu leben. Der Mangel an Mut kann auch die Maske der Toleranz und der Ruhe anziehen; aber in diesem Falle will der Leiter nur seine eigene Ruhe haben und er hat Angst, die Irrtümer zu korrigieren, und die Missstände zu besprechen. Durch diese Eigenschaften zeigt der Leiter eine klare Richtung den ihm Anvertrauten.¹¹ Zum Mut gehört auch eine Art Kühnheit, die das Übernehmen der Verantwortung für die schweren und nicht populären Entscheidungen bedeutet. Dieser Mut kann sich auf vielfältige Weise äußern: *“nicht unbedingt nur das Riskieren, sondern auch die Standfestigkeit, die Unerschütterlichkeit und die Folgerichtigkeit – das heißt Rückgrat. Der Mut beginnt da, wenn man nicht lässt, dass er unter moralischen Druck gelegt wird”*.¹² Eine spezielle Art dieses moralischen Drucks ist das Drohen mit Selbstmord. Es ist sehr lehrreich und wahr

¹⁰ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 61.

¹¹ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 63–69.

¹² Vgl. Wolf – Enrica 2011, 106–107.

die Bemerkung von Abt Notker: *“Entschuldige, es würde mir leidtun, wenn du Selbstmord begehen würdest, aber ich werde dich darin nicht verhindern. Das ist deine Sache. Denn solche Erpressungsversuche dürfen wir nicht ernst nehmen”*.¹³ Es ist auch ein Zeichen für den Mut, wenn wir der zu entlassenden Person seine Entlassung persönlich mitteilen, dadurch geben wir ihm, nämlich die Verteidigung, das aufrichtige Reden. Ein guter Leiter überlässt das keinem SMS oder keiner anderen Person. G) Der Leiter soll die Krisen und die Konflikte gut lösen können: Der Leiter soll vor allem wissen, dass nicht alle Menschen durch selbstlose Ziele geleitet werden; das muss er zur Kenntnis nehmen. Der Schlüssel der Krisenbehandlung ist die entwaffnete Offenheit gepaart mit dem Ertragen-Können der Spannung. Wenn wir also *“gezwungen sind, Machtkämpfe zu machen, dürfen wir nicht kleinlaut werden – aber wir sollen uns auch nicht auf das Niveau derjenigen sinken, die ihre Konflikte heimlich regeln wollen! ... Die Intriganten geben den Kampf am schnellsten auf, wenn sie herausbekommen, dass wir ihre Methoden durchschauen. Es lohnt sich also, das ihnen offen, unter vier Augen mitzuteilen. ... Ich gebe zu, dass es unangenehm ist, mit einer hinterlistigen Person zu sprechen. Wir sind jedoch dabei in der Position des stärkeren Partners, wir spielen ja den Trumpf dessen aus, der keine schmutzigen Methoden braucht. Darüber hinaus bestätigen wir noch auch unsere Glaubwürdigkeit, die gerade bei Konfliktsituationen ein unschätzbare Wert ist. Grundsätzlich jeder Machtkampf bedeutet den Verrat der Ziele des Unternehmens”*.¹⁴ In einem bestimmten Falle muss der Leiter aufrichtig erklären, dass er einen Fehler begangen hat und die Lage nicht wieder herstellbar ist, also die einzige richtige Lösung ist es, vom Amt zurückzutreten. Wer das als einen persönlichen Angriff betrachtet oder nicht akzeptieren will, wird dessen Bewusstsein durch eine spezielle Mischung von Ehrgeiz, Ambition, Angst und einer persönlichen Empfindlichkeit ausgefüllt. Es ist für die Oberen, die sich in den Schmollwinkel zurückziehen, charakteristisch, dass sie in Konfliktsituationen hinter Formalitäten stecken: sie werden autoritär sein, sie berufen sich auf ihre Rechte und ihren Zuständigkeitsbereich, sie erwarten Loyalität und Gehorsam, sie würden den ihm Anvertrauten sogar einen Treueid und ein Untertanengelöbnis ablegen lassen. Bei ihrer in die Ecke gedrückten Lage schaffen diese Oberen – sie haben ja ihre eigene Verletzbarkeit erkannt – eine Schutzzone, sie ziehen um ihre Person sozusagen einen Kordon, und hinter diese Linie darf sich niemand eindringen. Ihnen kann niemand nahekommen. Das ist aber auch keine Lösung, denn, wer sich hinter seinen Berechtigungen versteckt, ist verloren. Damit eine Gemeinschaft auf normale Weise funktionieren kann, braucht man zwar eine amtliche Autorität, aber bei dem Leiter, der sich auf sie als auf ein letztes Mittel beruft, kann sich leicht herausstellen, dass ... der König nackt ist. Bei Krisis- und Konfliktsituationen gibt es also eine einzige Lösung: wir müssen

¹³ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 107.

¹⁴ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 72–73.

unsere natürlichen Reflexe unter Kontrolle ziehen. Das bedeutet, dass unsere eigene Verletzbarkeit keine Rolle spielen darf. ... Die Leitung ist ein kontinuierliches Üben des Abstandhaltens von uns selbst und das Nähern der anderen. Der Zweck dieses langen Weges ist die Versöhnung und das Ergebnis des Weges heißt Souveränität. Was sollen wir darunter verstehen? Ich würde die Souveränität als eine in der Form der Bescheidenheit erscheinende Größe definieren. Als eine Art Entschiedenheit, die sich in Einfühlungsvermögen und Verständnis äußert, beziehungsweise als eine innere Freiheit, die ihre eigenen Interessen außer Acht lässt und der gemeinsamen Angelegenheit dient. Die Autorität eines souveränen Vorgesetzten ist im Grunde genommen schon in sich selbst genügend, das Entstehen von Konflikten zu verhindern oder sie im Keime zu ersticken, die Autorität wirkt ja beruhigend: die Anwesenheit einer starken Persönlichkeit beruhigt die Gemüter, dadurch verhindernd ein eventuelles Aufeinanderprallen. ... Die Anwesenheit einer Person mit Autorität strömt immer ein Geschützt-Sein, eine Geborgenheit aus”.¹⁵ Der Leiter soll ferner erwägen, wann er sich in die Behandlung des Konflikts einmischen soll. Er soll sich also nicht immer einmischen, aber er soll niemals durch eine Bequemlichkeitsliebe oder Feigheit geführt werden. Der Leiter soll außerdem auch klarsehen, wann er streng und wann er großzügig sein soll. Die Souveränität des Leiters erscheint also in der Fähigkeit des Wahrnehmens der Stimmungen, in der Besonnenheit, im Mut und in der entsprechenden Selbstbeherrschung.¹⁶ Der Leiter soll bei den Sitzungen der Vorgesetzten für eine friedliche Atmosphäre sorgen, was er am besten dadurch erreicht, dass er das Problem bezüglich des Gegenstandes der Diskussion versteht und dass er imstande ist, sich selbst diszipliniert zu beherrschen. Auch seine Meinung und Ansicht lässt er in die Diskussion ein und er nimmt es nicht übel, wenn die Mehrheit einen anderen Plan für richtiger hält. Der Leiter soll die Sitzungen auch gut moderieren können und manchmal die Gesagten mit richtigem Humor würzen. H) Der Leiter soll loben, motivieren und eine gesunde Kritik fassen können: Jeder Mensch sehnt sich mit Recht nach Anerkennung, wenn er gut und viel gearbeitet hat. Deshalb soll der gute Leiter *“seine Mitarbeiter zu mutigen Handlungen bewegen, durch Lob, Anerkennung und Ermutigung, oder wenn es nötig ist, mit Tadel und Kritik. ... Das heißt, wenn man Menschen leiten will, soll man in der Kunst des Gesprächs bewandert sein”*.¹⁷ Und auf diesem Gebiet bedeuten das Loben und

¹⁵ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 78.

¹⁶ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 81.

¹⁷ Der wahre Dialog ist keine Fragerei, kein Anlass zum Erwerben von Informationen, sondern Diskretion und Aufpassen, das Konzentrieren auf das Wesentliche. Aber das Aufpassen ist *“mehr als ein erfolgreicher Informationsaustausch. Das Aufpassen ist die Kunst, das ich beim Hochkommen des anderen Menschen durch mein Zuhören helfe. Das gute Aufpassen bewegt ihn zum Sprechen, das begeistert den anderen und startet ihn sogar: es befreit seine Gedanken und seine Worte. Das Aufpassen ist oft der größte Dienst, den wir dem anderen Menschen machen können.*

das Tadeln die klassische Probe der Qualität. ... Nichts motiviert einen so sehr, als das verdiente Lob, denn es erhöht die Arbeitslust. Der Leiter, der nicht loben kann, soll darüber nachdenken, ob seine Beziehung zu seiner Arbeit nicht unterbrochen worden ist, ob er seine Freude an der Aufgabe nicht verloren hat. Es ist sehr schwierig zu machen, worüber der heilige Benedikt durch das Wort Tadeln spricht: das ist zur gleichen Zeit Rüge und Lob. Beim Lob muss man aufpassen, dass es nicht übertrieben wird (denn in solchem Falle kann es ironisch, beinahe verachtend wirken), aber es darf auch nicht locker hingeworfen sein, denn in solchem Falle kann es als eine verschluckte Rüge scheinen. Um den richtigen Maß der Kritik finden zu können, braucht man ein äußerst tiefes Einfühlungsvermögen und eine große Selbstbeherrschung¹⁸. Bevor der Leiter die Waffe der Kritik angreift, soll er sich vieles überlegen, er soll vor allem mit seiner eigenen Motivation ins Klare kommen, beziehungsweise die Notwendigkeit der Kritik und die zu erwartende Wirkung mit gutem Sinn schätzen. Bezüglich unserer Motivation müssen wir sagen, dass *“wir niemals darum kritisieren sollen, weil wir böse sind, oder weil wir unseren Ärger in den anderen ausleben wollen, sondern ausschließlich darum, um die anderen weiter, nach vorwärts bewegen zu lassen, und auch der Angelegenheit dienen zu können. Das Ziel der Kritik soll die Verbesserung der Situation und nicht unsere Erleichterung sein. ... Der Grund der Kritik soll klar und das Motiv fachlich begründet sein”*.¹⁹ Was die Notwendigkeit der Kritik betrifft, sollen wir grundsätzlich geduldig sein, bis dahin, bis der Fehler dadurch erklärt werden kann, dass der Betroffene einen schlechten Tag hat oder er etwas versehen hat. Das sollen wir ihm mitteilen und dann bemerken wir, dass die Sache damit erledigt ist, alles soll in alten Bahnen bewegen. Der Leiter soll also ruhig sein; das ist es, was Vertrauen erweckt beziehungsweise es auch aufrechterhält. Es ist ein angeberisches Zeichen, wenn der Leiter befürchtet wird. Bei der Feststellung der Notwendigkeit der Kritik sollen wir schließlich in die Waage legen, ob es sich um eine wesentliche Angelegenheit handelt. Die Fähigkeit, das festzustellen, bezeichnen wir mit dem Wort Diskretion. Das Wort Diskretion bedeutet, dass *“der Betroffene imstande ist, sowohl die Lage als auch die Folgen seiner Taten zu ermessen, sowie dass er die Zusammenhänge und die Unterschiede erkennen kann – das heißt, das bedeutet die feine, empfindliche und intellektuelle Tugend des Unterscheidens”*.²⁰ Hinsichtlich der Wirkung der Kritik sollen wir

Das verlangt aber von einem Leiter nicht bloß, dass er eine Zeit lang kein Wort spricht, damit so auch der andere zu Wort kommen kann. Das Aufpassen bedeutet nämlich: ich schenke dem anderen meine Zeit, ich lasse ihn sich entfalten, ich selbst ziehe mich vollkommen zurück, damit er sich durchsetzen kann... Wie man zwischen den Zeilen lesen kann, so kann man auch aus den Worten etwas hören”. Vgl. Wolf – Enrica 2011, 117–118.

¹⁸ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 88–89.

¹⁹ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 91.

²⁰ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 92.

untersuchen, in welcher Form die Kritik am fruchtbarsten ist. Als erster Schritt *“müssen wir den unterschiedlichen Versuchungen widerstehen, die die Geschwister des Gefühls ‘ich habe natürlich immer recht’ sind: von der Seite der anderen Bosheit anzunehmen, auf die Frage ‘wer hat die Schuld’ einzugehen, oder mit psychologisierenden sowie moralisierenden Argumenten hervortreten. Keiner hilft bei der Krisenlage. ... Wir sollen versuchen, die Motive des anderen Menschen immer mit dem größten Wohlwollen zu interpretieren. Dadurch bewahren wir unsere Kaltblütigkeit, das heißt es besteht eine kleinere Gefahr, dass wir die anderen verletzen. ... Wir sollen die Kritik immer so ausüben, dass der andere nicht fühlt, sich in die Ecke gedrängt zu sein, das heißt, dass es für ihn immer die Möglichkeit bestehe, sich selbst zu präzisieren, sich zu beweisen und die andere Partei zu kritisieren. ... Wir sollen also mit unserer Kritik immer vorsichtig hervortreten, um uns in gegebenem Falle zurückziehen und um anerkennen zu können, dass: okay, wir haben uns geirrt”*.²¹

2.3. Die Auffassung von Brian R. Little

Nach der Meinung des namhaften Autors sind für den guten Leiter die Aufrichtigkeit und die Durchsichtigkeit charakteristisch. Er behauptet, dass *“der wahre Leiter klar spricht und nicht schlau ist. Er geht nicht in Spiele ein und er zeigt sein wahres Ich – das heißt, er ist authentisch. Falls die Authentizität bedeutet, dass der Mensch sein wahres Selbst zeigt, aufrichtig und mit sich selbst in Zusammenklang ist, versteht sich dann von sich selbst, dass dies das zu befolgende Beispiel ist. Aber das ist nicht so einfach, ... denn wir haben kein einziges authentisches Ich. Eigentlich können wir auch auf mancherlei Weise authentisch sein. ... Es handelt sich einfach darum, dass es in unterschiedlichen Momenten immer etwas anderes bedeutet, aufrichtig zu sein, und wer wir eigentlich sind, kann das von den Umständen abhängig unterschiedlich sein”*.²²

Detaillieren wir also diese nuancierte Authentizität! Der Leiter darf vor allem die Aufrichtigkeit nicht mit der Aufgabe verbundenen Sendung verwechseln. Die Untergebenen wollen nämlich eher das erfahren, dass ihr Führer ihre Leitung übernommen hat, und nicht das, dass er ihnen seine persönlichen Sorgen mitteilt. Deshalb deckt der gute Leiter aus sich selbst immer nur so viel auf, was notwendig ist, damit seine Geleiteten auf ihn wirklich vertrauen. Darum können wir das Vertrauen und das Engagement des uns Anvertrauten manchmal *“durch die Aufnahme des freien Persönlichkeitszuges”* der geheutelten Stabilität gewinnen. Deshalb, obwohl die Taktik *“heuchele es, bis du es nicht machen kannst”* manipulativ scheinen kann, ist es nicht unglauwürdig, wenn jemand an seiner Persönlichkeit ein bisschen darum ändert, damit er dadurch der bestimmten Lage entsprechen kann. Mit Hilfe

²¹ Vgl. Wolf – Enrica 2011, 95.

²² Vgl. Little 2018, 84.

der Selbstbetrachtung (Selbstmonitorisierung) können wir feststellen, ob wir uns selbst treu sein mögen, oder eher versuchen wir, die Anforderungen der vor uns stehenden Lage ernster nehmen. Diejenigen, die das letztere als wichtiger betrachten, passen sich lieber an und benehmen sich ein wenig wie die Chamäleons, deshalb sind sie in einem bestimmten Sinne unter den gesellschaftlichen Verhältnissen von heute erfolgreicher. Die Authentizität kann man nun auf dreierlei Arten erleben, unserer dreifachen Natur entsprechend. Wir haben also 1) die biogenetische Authentizität, wenn wir dem Bewegen unseres innersten Ichs folgen, wir haben 2) die soziogenetische Authentizität, wenn wir der Stimme unsres gesellschaftlichen Ichs folgen, das heißt wir machen, was wir tun müssen, oder was es sich in der bestimmten Lage ziemt; und zum Schluss haben wir auch 3) die idiogenetische Authentizität, wenn wir der Absicht unseres innersten Ichs folgen, das heißt, wenn wir in Zusammenklang mit unserem persönlichen Ziel handeln. Aufgrund dessen können wir erklären, dass wir auf mehrerlei Weise authentisch sein können und die Bewegungen unserer Ich auch Konflikte bereiten können. Es ist wichtig, dass wir in der bestimmten Lage auf unser innerstes Ich oder auf die entsprechenden Kombinationen von ihm aufpassen.²³

2.4. Das Modell von Hans Finzel

Er hat seine Gedanken um die zehn Hauptfehler der Leitung aufgebaut. Erstens will der gute Leiter grundlegend schlechthin kein Leiter werden; er ist bereit, die Aufgabe zu erfüllen, wenn er berufen wird, aber er strebt nicht danach, selbst der Leiter zu werden. Das ist seine Grundthese. Er kann auch sofort feststellen, dass, wenn wir das Leben der schrecklichen Leiter der Geschichte durchstudieren, können wir klar sehen, wie viele Entsetzlichkeiten und unwiederherstellbare Schäden das untaugliche Leiten, das Wollen der Macht um jeden Preis bereitet hatte. Nach dem Zeugnis der Geschichte ist der gute Leiter selten vorhanden. Aus dieser Grunderfahrung heraus versucht Finzel zu entfalten, warum ein Leiter ungeeignet ist, beziehungsweise warum die Persönlichkeit eines guten Leiters durch Machtbesitz immer mehr verschlechtert.²⁴

Die Menschen brauchen solche Leiter, die die Gemeinschaft bewahren und sie zu ihrem Ziel begleiten und motivieren. Deshalb besteht die Leitung grundsätzlich aus einem Ausüben von Einfluss: *“Wer durch seinen Einfluss erreicht, dass jemand etwas macht, der hat den Betroffenen geleitet. ... Der Leiter bringt die Menschen dorthin, wohin sie von sich selbst niemals gehen würden”*.²⁵ Dazu müssen wir gleich hinzufügen, dass der wahre Leiter die Menschen zu ihren wahren Zielen leitet. Zu diesen Zielen

²³ Vgl. Little 2018, 90–95.

²⁴ Vgl. Finzel 2002, 11–15.

²⁵ Vgl. Finzel 2002, 16–17.

können die Menschen zusammen mit ihren Bestrebungen nur mit Hilfe der Leiter gelangen. Finzel behauptet im Weiteren, dass die Leiter meistens darum versagen, weil a) sie keine entsprechende Ausbildung bekommen haben; b) sie vor sich kein gutes Beispiel gesehen haben. Darum improvisieren sie. Ein durchschnittlicher Leiter wird während seiner Arbeit mit fünf Problemen konfrontiert: 1) Man sieht die schlechten Vorbilder sowie Gewohnheiten von Leitern und man ahmt sie auf dienerische Weise nach. 2) Dem Leiter fehlen die grundlegenden Fähigkeiten, die zum Leiten notwendig sind. (Die sind die schwerwiegendsten Fehler des Leiters). 3) Die Leiter finden keine anziehenden und wahren Beispiele beziehungsweise gute Schirmherren zum Leiten. 4) Heutzutage bekommen die Leiter bezüglich der Leitung selten authentische Ausbildung und aufgrund vom solchen Kenntnismangel begehen sie auch viele Fehler. 5) Die Leiter stehen heute oft ratlos der Situation gegenüber, die aus dem Kontrast von zwei Leitungsstile entstammen, die einerseits nach den weltlichen, andererseits nach den biblischen Werten orientiert sind.²⁶

Im Folgenden stellen wir im Detail die Auflistung der zehn häufigsten Leitungsfehler von Hans Finzel dar und bewerten sie gleichzeitig. Es wird daraus bald klar werden, dass er den Grund der Schwierigkeiten von den ersten fünf Problemen hauptsächlich im zweiten sucht. Es ist nämlich leichter, mit Nachahmen von ungunstigen Gewohnheiten schlechter Leiter abzugewöhnen, im Fall, wenn die Persönlichkeit eines Leitenden intakt ist und er zum Leiten auch bereit ist; ein Leiter von solch einer Persönlichkeit kann nämlich meistens sowohl den Mangel an gutem Beispiel als auch der Ausfall der speziellen Ausbildung entbehren. Sollte jedoch die Persönlichkeit eines Leiters verdorben sein, nützen weder gute Ausbildung und positive Beispiele, noch gute Schirmherren. In diesem Fall bleiben diese Kenntnisse und Erfahrungen praktisch wirkungslos. Nur ein Leiter von unversehrter Persönlichkeit kann das Wesen des dienerischen Leitungsmodells von Christus und seine ausgezeichnete Prägung als Ideal klarsehen.

Der erste Fehler

Die übermenschliche Einstellung, als das Hindernis Nummer 1 des guten Leitens, das heißt, die ist die Mutter aller anderen Leitungsfehler. Nach der Feststellung unseres Autors ist das hinsichtlich seines Vorkommens am häufigsten (und das steht am meisten im Gegensatz zur Auffassung von Christus). Der Leiter mit solch einer Persönlichkeit hält sich für einen Übermenschen und deshalb häuft sich in ihm die willkürliche Überheblichkeit. Worin erweist sich eigentlich dieses übermenschliche Bewusstsein (denn es ist in ihm nichts edel Übermenschliches, was dem wahren Leiter gehört)? Der Autor zählt sechs solche Symptome auf: Machtmissbrauch, jämmerliche Aufträge, der Mangel an Aufpassen, diktatorisches Treffen von

²⁶ Vgl. Finzel 2002, 18.

Entscheidungen, der Mangel an Weglassen und das egoistische Verhalten.²⁷ Die nächste Frage ist es, warum so viele von den Leitern in die Falle solche übermenschlichen Einstellung fallen? Hans Finzel zählt fünf Gründe dafür auf: a) Das wird durch die Tradition befohlen; das ist am verbreitetsten; c) das ist am leichtesten; d) die Herrschaftsgier steckt in unserer Natur e) das spiegelt die Verderbtheit des Menschen wider. Gegenüber dieser prahlerischen und übermenschlichen Leitungsattitüde stellt Christus eine andere und wahre gegenüber. Und das ist die dienerische Leitung, die den Untergebenen die zu erreichenden Ziele zuteilwerden lässt, die alle in das Treffen der Entscheidungen einbezieht (demokratisch), die unter solchen Umständen trotzdem die festeste Autorität sein wird. Hier sieht der Leiter sich selbst nicht auf dem Gipfel einer imaginären Pyramide, sondern sozusagen auf dem Boden einer auf die Kante gestellten Pyramide. Dieser Leiter trägt die anderen, das heißt er sichert die Arbeit der anderen: er liefert die Tatsachen, die Energie, die Kraftquellen, die Netze und die Informationen zur rechten Zeit. Dieser Leiterstil gründet sich auf der Ehre des Leiters und nicht auf dem Rang seines Amtes. Solch ein Mann hat keine Untergebenen aber Nachfolger, im Gegensatz zu den vorherigen.²⁸ Ein solcher Leiter strebt nicht danach, Leiter zu werden, sondern es sind eher die Bewegung des Heiligen Geistes und der Druck der äußeren Lage, die ihn zu dieser Leitungsrolle zwingen. So waren auch Mose, David und die Propheten des Alten Testaments. ... Wer nach der Leitung strebt, ist nicht geeignet, Leiter zu werden. Der wahre Leiter will das Erbe Gottes nicht beherrschen, sondern er ist demütig, sanftmütig, selbstaufopfernd und alles in allem ist er auf dieselbe Weise sowohl zum Nachfolgen als auch zum Leiten bereit, wenn ihm der Heilige Geist eindeutig macht, dass ein Mann erschienen ist, der weiser und begabter als er ist.²⁹ Wenn ich also ein dienerischer Leiter sein will, welche Richtlinien soll ich befolgen? Der Autor zählt sechs solche Richtlinien auf: a) Anstatt des Missbrauchs der Macht sollen wir die Diener von allen sein (Joh 13); b) Statt schlechter Aufträge sollen wir den Menschen Raum und Freiheit gewähren, damit sie sich selbst sein können. c) Statt des Aufpassens sollen wir unsere Aufmerksamkeit auf die Bedürfnisse der anderen konzentrieren (Phil 2); d) Anstatt diktatorische Entscheidungen zu treffen, sollen wir die Kameraden voneinander im Vorgang sein. e) Statt des Bestehens sollen wir uns bemühen, die anderen liebevoll loszulassen; f) Statt des Egoismus sollen wir die anderen befähigen, wirkungsvoll zu arbeiten.³⁰ Zum Schluss gibt der Autor auch die Motive, die bezeichnen, warum die Untergebenen dem Leiter nachfolgen; beziehungsweise, wie aus den Untergebenen wahre Nachfolger werden.

²⁷ Vgl. Finzel 2002, 24.

²⁸ Vgl. Finzel 2002, 27., 31.

²⁹ Vgl. Finzel 2002, 32.

³⁰ Vgl. Finzel 2002, 35.

Der Autor unterscheidet fünf Stufen der Qualität des Leitens. Das Ideal des Leiters soll es sein, die fünfte Stufe zu erreichen. Von der Leitung auf der unteren Stufe sprechen wir dann, wenn uns unsere Untergebenen wegen der Position, wegen unseres Rechtskreises, aus Pflicht folgen. Diese Menschen sind wortwörtlich nur Untergebene. Wir verlangen von ihnen, was uns die Beschreibung des Arbeitskreises ermöglicht. Wenn wir bei dieser Stufe steckenbleiben, wird das Durcheinander immer größer, die Arbeitsmoral wird immer schlechter und wir verlieren langsam die Macht der Leitung. Auf der zweiten Stufe dominiert die Genehmigung: wir stellen mit den Menschen eine Art bauende Verbindung her und deshalb wollen sie uns auch über unsere festgesetzte Macht hinaus folgen. Die Arbeit wird auf diese Weise Spaß machen, aber, wenn wir auch hier steckenbleiben, werden die stark motivierten Mitarbeiter unruhig sein. Auf der dritten Stufe ist der Hauptregler der Verbindungen die erreichte Leistung. Unsere Menschen folgen uns auf dieser Stufe, denn sie sehen den Erfolg unserer Anstrengungen, die Frucht der gemeinsamen Arbeit. Die Mitarbeiter mögen den solchen Leiter und seine Bestrebungen, deshalb halten sie die Organisation in Schwung. Aber auch der Schwung kann nicht bis ins Unendliche gesteigert werden, denn hier ist der Erfolg die Prosperität des Instituts, das Ergebnis der mit gemeinsamer Anstrengung verrichteten Arbeit. Auf der vierten Stufe wird der Leiter darum befolgt, denn die Menschen haben erfahren, dass wir für sie arbeiten, nicht bloß für den Erfolg der Organisation. Hier folgen uns die Menschen nach, was wir persönlich für sie getan haben, das heißt darum, dass sie die Entwicklung ihrer Persönlichkeit sehen, die sie uns verdanken können. Diese Stufe ist die Stufe des langfristigen Wachstums. Mindestens bis hierher soll jeder Leiter gelangen. Zum Schluss folgen uns die Menschen auf der fünften Stufe und vielleicht folgen sie uns nur hier wahrhaftig, wer wir sind und was wir vertreten (sie sehen unsere Werte als Leiter und als Menschen). Das ist der Gipfel der persönlichen Autorität, weil unsere Mitarbeiter zu uns im engsten und allerlei Sinne des Wortes aufsehen, das heißt sie ehren uns ohne Vorbehalt.³¹

Der zweite Fehler

Das ist die Aufgabe-orientierte Leitung – im Gegensatz zur anthropozentrischen. Wir könnten sie auch Erfolg- und Fortschritt- orientierte Leitung nennen. Ihre Symptome sind: Die Menschen sind hier im Auge des Leiters entweder Hindernisse oder Mittel, und nicht Möglichkeiten. Ein solcher Chef kümmert sich um die Aufgabe und nicht um die Menschen. Für ihn sind a) die sichtbaren amtlichen Ergebnisse wichtiger als die unsichtbaren menschlichen Verbindungen. b) Die Aufgabe erlaubt ihm anscheinend nicht, mit den Kollegen zu unterhalten. c) Für ihn muss sich

³¹ Vgl. Finzel 2002, 37.

die materielle Welt durchsetzen, und nicht die immaterielle. d) Er bewertet seine Untergebenen nach dem, was sie handeln und nicht nach dem, wer sie sind. e) Das Verhalten des Leiters, also seine Tätigkeit als Führer hat Handlungszwang. f) Die menschlichen Verhältnisse passen hier nicht zur auf die Termine konzentrierende Denkungsweise.³² Man kann sehen, dass sich die menschlichen Kontakte unter solchen Verhältnissen verzerren, denn dieser Stil des Leiters lässt eben die Menschlichkeit der Untergebenen aus, und das ist eine verzerrte Auffassung der Leiterrolle.

Der dritte Fehler

Der Mangel an der Bestätigung des Leiters (von der Seite des Leiters der Mangel an der Anerkennung). Die Menschen brauchen die anerkennende Bestätigung. Das spornt sie mehr an, als die materiellen Zuwendungen. Es gibt zwei extreme Menschentypen hinsichtlich der Stärke des Anspruchs auf die Bestätigung: a) Die Unbeholfenen: Sie haben wenig Selbstvertrauen, deshalb trinken sie sozusagen die Anerkennung; b) die sogenannten Autopiloten: Sie sind selbstsicher, und praktisch brauchen sie keine Anerkennung; sobald sie die Aufgabe kennenlernen, konzentrieren sie ganz darauf und nehmen das Lob skeptisch an. Mit ihnen muss man einfach mit Liebe umgehen. Zwischen diesen beiden Extremitäten finden wir: a) die sog. schwankenden Persönlichkeiten, die das Lob manchmal brauchen, manchmal auch ohne es gut arbeiten können. b) Die normalen Menschen: Diese machen ihre Arbeit mit Bereitschaft, aber sie nehmen auch die Anerkennung mit Freude an. Nach der Beobachtung des Autors werden die unter harmonischen familiären Verhältnissen erwachsenen Menschen am meisten zu dieser Gruppe gehören, und je mehr man mit einem nicht funktionierenden und schwierigen Familienhintergrund auf einen bestimmten Arbeitsplatz kommt, desto mehr braucht man die regelmäßige Bestätigung. Der Leiter muss also sehen, dass seine Mitarbeiter unterschiedliche Menschen sind, und deshalb muss er mit ihnen auf unterschiedliche Weise umgehen.³³ Wie können wir aber unsere Kollegen ermutigen? Wir können unsere Bemühungen und Ermutigung in fünf Formen zum Ausdruck bringen: a) Wir sollen ihnen zuhören können; b) Wir sollen Mitgefühl für sie haben können; c) wir sollen sie trösten können; d) wir sollen auch ihre Lasten tragen können und e) wir sollen sie ermutigen können, wir sollen ihnen bekanntgeben, wenn sie gut gearbeitet haben. Die gute Arbeit darf nicht heimlich bleiben, beziehungsweise wir sollen ihnen für die gut verrichtete Arbeit öffentlich Dank sagen.³⁴

³² Finzel 2002, 43.

³³ Finzel 2002, 64–67.

³⁴ Finzel 2002, 69–70.

Der vierte Fehler

Das Verunmöglichen der sogenannten Unabhängigen. Wir könnten das auch so nennen, als das Verunmöglichen der Verfasser und Vertreter der Alternativen der Leitungsstrategien, und zum Schluss die Entfernung (Entlassung) aus dem Arbeitsplatz. Ohne eine wahre Kreativität wird jedoch jede Organisation alt und ihre Tätigkeit unfruchtbar – auf den gemeinsamen Ärger von Leitern und Untergebenen. Das Starten einer Organisation ist im Allgemeinen mit großer Leidenschaft verbunden, die Begründer sind voll von Kreativität, dann wird die Organisation immer mechanischer sein und es entstehen bestimmte Mechanismen, die den neuen Gedanken keinen Spielraum gewähren; hier wird es nur zum Ziel, die Organisation aufrechtzuerhalten. Was am Anfang Mittel war, wird am Ende zum Ziel. In diesem Falle sagt man, dass beim Unternehmen jeder eine Arbeit hat, aber keiner arbeitet. Der Leiter soll also die guten Einfälle wahrnehmen und hören, und er soll solchen Ideen unterstützen. Der Leiter soll also flexibel sein, das heißt, er soll nötigenfalls die Regeln verändern, wenn das dem Leben (der Entfaltung der Organisation) mehr dient. Er soll also nicht in die Gefangenschaft der Sammlung ihrer Richtlinien geraten! Das heißt *“die Ziele dürfen nie ausschließlich aus den Richtlinien des Unternehmens, aus der Treue für die Firma oder aus religiösen Traditionen entspringen. Wenn wir nicht vorsichtig sind, werden wir durch die die folgenden vier Etappen der rückläufigen Entwicklung einer von Gott stammenden neuen Bewegung gehen: 1) Menschen, 2) Bewegung, 3) Maschinen, 4) Denkmäler. In erster Linie können wir diesen Vorgang so aufhalten oder umkehren, dass wir ihn als durch den Heiligen Geist geführte und inspirierte Bewegung bewahren. Wie können wir das tun? So, dass wir der Flexibilität Raum gewähren”*.³⁵ Natürlich ist der wahre Unabhängige (der wahre Neuerer) nicht der Untergebene, der immer nur Unheil stiftet und ständig unzufrieden ist. Sie bereiten nur allen Schmerz, aber sie nutzen nichts. Der Leiter soll auch mit gutem Auge bemerken, wer der richtige Unabhängige und wer der Pseudounabhängige (der immer nur Hindernisse auf den Weg legt) ist. Die Wühltätigkeit der letzteren soll er unbedingt beseitigen.

Der fünfte Fehler

Das diktatorische Treffen der Entscheidungen. Auch dieses Machtrollenmodell unterdrückt und bricht den menschlichen Geist, die wahre Schaffenskraft, und bildet den Teil der schon als erstes erwähnten übermenschlichen Einstellung. Die Organisationen erneuenden großen Ideen kommen meistens von unten und der Diktator, der nur seine eigenen Ideen verwirklichen will, verhindert eben die Durchsetzung von diesen. Die anderen (die Untergebenen) sind nur Mittel der Durchführung dieser Pläne. Wir können auch so formulieren, dass diese

³⁵ Finzel 2002, 84.

Machtposition und dieses Verhalten eine Form der Sklaverei sind. Natürlich kann dieser eigene Plan gerade auch die starre Einhaltung der Regeln sein (Konformismus). Die Macht auf diese Weise Üben den beherrschen alle, nur ihre eigenen Leidenschaften vermögen sie nicht zu züchtigen. Aber die Persönlichkeit des Leiters müsste im Dienste des Ziels der Organisation und der Werte der in ihr Arbeitenden stehen. Auch das diktatorische Treffen von Entscheidungen hat seine eigenen organisatorischen Strukturen. Wir können das auch ein (tyrannisches) Willkürmodell nennen, was sich in der strengen Hierarchie und in deren Betreiben zeigt. Wer höher ist, der befiehlt (der Mensch auf dem Gipfel der Pyramide ist der allmächtige Kommandant), wer tiefer ist, der gehorcht. Das Modell ist ähnlich, wenn wir es um 90 Grad umdrehen; dann ist der Leiter nicht auf dem Gipfel, sondern an der Spitze, und er zieht die anderen sozusagen mit. Aber hier dienen alle praktisch dem Modell dem Charisma des Leiters (das ist auch eine verborgene Form der Diktatur). Nach dem Modell des sogenannten waagerechten organisatorischen Strukturaufbaus sind die Leiter und die Untergebenen durch ein Netz miteinander verbunden und hier ist der Leiter eine Art Koordinator für das Strömen der Informationen. Zum Schluss ist das vierte Modell das dienerische Modell, das eine auf die Kante gestellte Pyramide ist, auf deren Boden sich der Leiter befindet, auf dessen Schulter sozusagen die ganze Organisation basiert. Hier trägt der Leiter sozusagen die Lasten der anderen Menschen, er teilt seine Macht, und dadurch lässt er den ganzen Arbeiterbestand in der Sendung der Organisation zukommen. Dadurch kann mit dem Leiter jedes, sich auf die Arbeit beziehende Problem besprochen werden. Die Untergebenen kommen mutig mit ihren Ideen.³⁶ In einer solchen Umgebung fühlen sich die Arbeiter sowohl seelisch als auch affektiv gut, also befreit zum erfolgreichen Dienen, was *“durch das zielorientiertes Planen und das Rechenschaft-Verlangen-Können in Gruppen geprägt ist”*.³⁷ Natürlich hat auch das Mahnen seinen Platz, denn die Aufgabe des Leiters besteht nicht nur im Schaffen des Konsensus, sondern auch im Übernehmen der letzten Entscheidung, das heißt in der Leitung des Instituts. Der Leiter *“hat die Aufgabe, mit seiner Gruppe zusammen zu arbeiten, die Ideen, Einfälle herauszulocken und sie zu organisieren. Der Leiter wird von seinen Menschen nur dann stark unterstützt werden, wenn sie das Ziel für ihr eigenes Ziel halten. Letztendlich soll der Leiter die Gruppe zur Erfüllung der Sendung führen, aber das Wesen dieser Sendung sollen die wichtigsten Beteiligten der Organisation gemeinsam bestimmen”*.³⁸

³⁶ Finzel 2002, 95–98.

³⁷ Finzel 2002, 99.

³⁸ Finzel 2002, 102–103.

Der sechste Fehler

Das wird vom Autor der Fehler des schmutzigen Auftrags, das heißt das Versäumen der Lockerung und des Fortlassens genannt. Es handelt sich um das Nicht-Delegieren der Macht (genauer gesagt um das Schein-Delegieren der Macht) und so um einen speziellen Fall der diktatorischen oder vielleicht richtiger gesagt, der willkürlichen Leitung. Das bedeutet, dass wir jemanden mit einer Aufgabe beauftragen, aber heimlich beauftragen wir auch einen anderen mit derselben Arbeit, und zum Schluss entscheiden wir für die andere oder für unsere eigene Lösung. So nehmen wir den Auftrag sozusagen zurück, was der Beauftragte bestenfalls nur am Ende herausbekommt. Es erhebt sich die Frage, warum die Leiter die Arbeit, die Macht im Allgemeinen nicht delegieren (oder warum ziehen sie sie nicht willkürlich zurück)? Hans Finzel zählt sechs Gründe dafür auf: 1) Sie fürchten sich vor dem Verlieren ihrer Macht, deshalb beauftragen sie nicht die anderen, sie suchen nur Menschen mit schwachem Charakter, die ihre Tyrannei bedienen. 2) Sie fürchten sich vor der schlecht verrichteten Arbeit, denn sie denken, nur sie können eine gute Arbeit verrichten (diese Furcht kann hie und da begründet sein, aber das darf keine allgemeine Regel sein). 3) Sie fürchten sich vor der besser verrichteten Arbeit, denn auf diese Weise *“weisen ihre Untergebenen auf ihre Schwächen dadurch, dass sie eine bessere Arbeit verrichten können, als sie hätten machen können. Das ist ein trauriges Zeugnis über den Stolz der Leiter, der zum Schluss die Wirksamkeit des Betroffenen beseitigt”*.³⁹ 4) Sie fürchten sich davor, der bestimmten Aufgabe die angemessene Zeit zu widmen, denn sie denken, sie erledigen sie schneller, und darum ist es ein Zeitverlust, damit andere zu beauftragen. 5) Sie fürchten sich, auf die anderen angewiesen zu sein: Ein solcher Leiter will unabhängig sein, deshalb ist er ungeduldig; er ist nicht willig, sich von den anderen abzuhängen, und so wird er unfähig zur gemeinsamen Arbeit sein. 6) Es mangelt an ihren bezüglichen Fachkenntnissen und den guten Erfahrungen, so können sie den Auftrag auf nichts gründen.⁴⁰

Aber auch mit dem Auftrag und der Kontrolle soll der Leiter klug umgehen, denn auch der Charakter der Arbeitsverrichtung der Arbeiter ist unterschiedlich; es gibt solche, die ein schwaches Interesse haben, die schwach motiviert sind und schwache Fähigkeiten haben, beziehungsweise es gibt solche, in denen diese Charakterzüge stark sind. Finzel nennt das differenzierte Üben der Aufsicht adaptive Leitung, und unterscheidet vier Stufen, je nachdem, inwieweit der Ausführer der Arbeit fähig ist, sie selbstständig zu erledigen: 1) Man kann einen Auftrag den Untergebenen erteilen, die die ihnen anvertraute Aufgabe selbstständig zu erfüllen vermögen, denn sie haben gute Fähigkeiten und sie sind auch stark motiviert. 2) Das Zusammenarbeiten mit dem Untergebenen, das heißt die Teilnahme

³⁹ Finzel 2002, 111.

⁴⁰ Finzel 2002, 110–113.

an der Aufgabe; wenn der Leiter zeigt, wie die bestimmte Arbeit verrichtet werden soll. Wir könnten das die Aufsicht der ähnlich motivierten Arbeiter mit schwachen Fähigkeiten nennen. 3) Das Überzeugen: in diesem Falle hat der Arbeiter gute Fähigkeiten, aber er hat wenig Motivation und Interesse, deshalb muss er zu einer besseren Leistung angespornt werden. 4) Die Anweisung: Diese Weise muss gegenüber den Arbeitern angewendet werden, die schwach motiviert und interessiert sind und die über schwache Fähigkeiten verfügen. Man muss ihnen die zu verrichtende Aufgabe auf konkrete Weise geben und man muss auch ihre Ausführungsweisen bestimmen.⁴¹

Der Leiter soll jedoch die Arbeit der anderen nicht verrichten, er soll sie eher austeilen und differenziert überprüfen. Wenn wir jemanden mit einer bestimmten Arbeit beauftragt haben, das heißt es handelt sich um eine Person, die mit ihrer Arbeit auch selbstständig fortkommen wird, sollen wir ihm die Planungsfreiheit der Durchführung erlauben. Den Vorgang der Durchführung der Aufgabe sollen wir auf jeden Fall überprüfen, aber *“wir dürfen nicht a) ständig hinter ihren Schultern stehen, b) ihnen sagen, wie sie ihre Aufgabe verrichten sollen, c) ihre Arbeit wegen unserer sachkundigen Annäherung ablehnen, oder d) ihre strategischen Entscheidungen bloß darum zurückziehen, denn wir als Leiter würden andere Entscheidungen bevorzugen”*.⁴²

Der siebte Fehler

Der Fehler des Chaos der Kommunikation. Die Untergebenen sollen wissen, was den Leitern im Kopf steckt. Deshalb müssen die Leiter, besonders die neuen, die Untergebenen über ihre wichtigsten Pläne und Erwartungen informieren. Auch hier ist eine spezielle Art und Weise für die Kommunikation der Entstehung und Entwicklung der Organisation zu finden. Bei der Entstehung der Organisation ist die Kommunikation wörtlich, spontan, ungebunden, aktiv und lebendig, während sie bei der Organisation auf dem Gipfel immer gebundener und offiziell ist: schriftlich, formal, geplant und zeremoniell. So wird die Kreativität der Begründer von einer inneren Elite sozusagen in Besitz genommen, darum fühlen sich die neu Angekommenen ausgeschlossen und unwissend.⁴³ Warum die Kommunikation immer intensivere Schäden erleidet, also warum die Leiter ihren Untergebenen nicht aufmerksam zuhören, zählt dafür unser Verfasser sieben Gründe auf: Der Leiter schätzt hoch, dass: 1) Er hat wegen der vielen und vielfältigen Aufgaben zu wenig Zeit. 2) Zu viele Menschen wollen mit ihm sprechen, was seine anderen Verpflichtungen unmöglich macht. 3) Er steht wegen der vielen kurzfristigen Tätigkeiten unter

⁴¹ Finzel 2002, 120–122.

⁴² Finzel 2002, 124.

⁴³ Finzel 2002, 132.

großem Druck. 4) Es gibt eine zu große physische Entfernung zwischen ihm und dem Arbeiter. 5) Er hat ein zu großes Wissen und ist zu gut informiert, darum kann er einen Untergebenen nicht zu Ende hören. 6) Er hat das Gefühl, dass er von den anderen nichts Neues lernen kann, das heißt er ist stolz geworden. 7) Er kann keine neuen Informationen mehr annehmen (besonders von der Seite der Untergebenen (das Gefühl des Überlastet-Seins bezüglich der Informationen)).⁴⁴

Die Kommunikationsstörung, für die grundsätzlich der Leiter verantwortlich ist, kann auch zu sehr ungerechten Entscheidungen führen. Es wird zum Beispiel jemand entlassen, ohne dass er vorher auch nur einmal gemahnt hätte, was und wann er etwas schlecht gemacht hat, oder es wird ihm auch nicht gesagt, warum er entlassen wird.⁴⁵

Der achte Fehler

Das Nicht-Beachten der gemeinschaftlichen Kultur. Jedes wahre Arbeitskollektiv hat bestimmte innere ungeschriebene Regeln, die in bestimmten Werten und Prinzipien formuliert werden. Diese darf der Leiter nicht außer Acht lassen. Sie sind also solche Gewohnheiten, die der guten Atmosphäre auf dem Arbeitsplatz oder der wahren Kreativität dienen, anstatt sie zu untergraben. Unser Autor verfasst sechs spezielle Reaktionen bezüglich der kulturellen Konflikte, die der Leiter richtig beurteilen soll: 1) Der Anpassende: Ich muss einfach die Sachen so akzeptieren, wie sie sind. 2) Der Beklagende: Vielleicht soll ich hier arbeiten, aber darüber muss ich nicht freuen. 3) Der Neuerer: Verändern wir hier die Dinge! 4) Der Heuchler: Arbeit? Was für eine Arbeit? Ich tue nur so, als wenn ich arbeiten würde. 5) Der Zurückzieher: Ich muss diesen Platz so schnell wie möglich verlassen. 6) Der Rebell: Man kann mich nicht zur Anpassung zwingen – ich werde das zeigen!⁴⁶

Der neunte Fehler

Der Leiter sorgt nicht für einen Nachfolger. Es ist ein Kapitalfehler des Leiters, wenn er nicht für einen geeigneten Nachfolger sorgt. Das ist das Äußern des Prinzips des Nicht-Bestehens auf der Macht (das Zeichen der Bewahrung der inneren Freiheit). Der Leiter steht an der Spitze eines Instituts, dessen Ziele auch nach seinem Tod (bzw. nach der Amtszeit) gültige Ziele sind. Darum soll der wahre Leiter, auch, wenn er seinen Nachfolger nicht bestimmt/nicht bestimmen kann, einige Menschen auf jeden Fall vorbereiten, die das Amt von ihm später übernehmen können. Zur gleichen Zeit wissen wir, dass die Leiter eher im Amt bleiben mögen, als dass sie es einem anderen übergeben (das ist – leider – auch in kirchlichen Kreisen wahr).

⁴⁴ Finzel 2002, 137–138.

⁴⁵ Finzel 2002, 139–140.

⁴⁶ Finzel 2002, 174.

Dieses Nicht-Übergeben der Macht ist die Quelle von schwierigen Konflikten. Aber warum sind die Leiter nicht bereit, ihre Macht zu übergeben? Unser Verfasser erwähnt dafür: 1) Die Sicherheit der Arbeitsstelle: Was werde ich eigentlich danach machen? 2) Die Angst vor dem Rückzug. Ich, zurückziehen? 3) Der Widerstand der Veränderung gegenüber: So bequem ist dieser Sattel. 4) Falsche Selbstbewertung: Diese Rolle bedeutet mein ganzes Leben. 5) Mangel an Vertrauen: Wer könnte das so machen, wie ich? 6) Die Liebe der Stelle: Ich mag sehr meine leitende Position. 7) Das Verlieren der Investierung: Ich habe in diese Arbeit zu viel investiert, deshalb kann ich sie nicht loslassen.⁴⁷ Die Aufgabe des guten Leiters besteht also darin, Nachfolger, mindestens potenzielle Nachfolger heranzuziehen; er soll die Menschen mit solchen Fähigkeiten unterstützen. Er soll sich erinnern, dass auch er von seinen Vorgängern unterstützt worden war. Der Leiter soll also zur rechten Zeit mit Demut Abschied nehmen können und seinem Amtsvorgänger die möglichst größte tatsächliche Freiheit sichern. Es ist am weisesten, wenn er auch physisch am fernsten von dem Sitz seines früheren Amtes umzieht. Auf keine Weise soll er sich in die Tätigkeit seines Nachfolgers einmischen, weil er dadurch der Organisation unvermeidlich Schaden bereitet. Er soll sich daran erinnern, dass auch er Anfänger war! Er soll es glauben, dass es möglich ist, auch auf andere Weise gut zu leiten. Ein ausgezeichnetes Beispiel dafür ist der Fall eines afrikanischen Bischofs, der als Pensionist ständiger Gast in einem Trappistenkloster ist, weit entfernt von seiner ehemaligen Diözese. Er hat seine Entscheidung damit begründet, dass er in seinem ganzen Leben lang über Gott gesprochen hat, jetzt ist es höchste Zeit, auch mit Ihm zu sprechen.⁴⁸

Der zehnte Fehler

Wenn der Leiter nicht auf die Zukunft achtet, das heißt er glaubt, er hat viel Zeit in seinem Posten. Wir bauen für die Zukunft und die Zukunft ist voll von Herausforderungen, was für den Leiter bedeutet, dass er wieder überlegen soll, welche Regierungsstruktur und Einstellung diesen neuen Umständen am meisten entsprechen würde. Das verlangt vom Leiter einen großen Sinn für Realität, Flexibilität sowie eine mutige Tatkraft. Heute hätte eine gute Leitung eine unerhörte Anziehungskraft (wer immer sie auch verkörpert!), denn *“die neue Generation hat sein Vertrauen auf die hierarchischen Vorgänge des Staates, der Kirche, der Bildung und des Geschäftslebens verloren”*.⁴⁹ Die Kirche soll in den veränderlichen Epochen dieselbe Nachricht erteilen, nach der Konstitution und der Grundstruktur seines Begründers. Diese Grundlage, wenn wir sie richtig durchsetzen, besteht immer

⁴⁷ Finzel 2002, 188.

⁴⁸ Vgl. Sarah, – Diat 2015, 97.

⁴⁹ Finzel 2002, 209.

die Probe der Zeit. Nach dem Zeugnis der Geschichte gab es in der Kirche seit je so eine neue Linie, die die Macht wirklich als Dienst betrachtet hat. Diese neue Linie, während sie auf die Zukunft achtet, setzt die Konstitution der Kirche richtig durch. Deshalb brauchen wir gute Leiter, genauer gesagt, gute Bischöfe. Der Bischof *“soll sich immer der Sache der Ziele und der Strategien widmen: Wohin gehen wir nachher und warum gehen wir dorthin? Die geschäftsführenden Direktoren fragen: wie und die Leiter fragen: wohin und warum. Heute brauchen wir solche Organisationen, in denen die visionäre Leitung und die wirksame Verwaltung im Gleichgewicht stehen”*.⁵⁰ Deshalb schlägt Hans Finzel vor, dass die Leiter manchmal über die Zukunft nachdenken müssen, sie sollen ihr Zukunftsbild kontrollieren (was die stärken und die schwachen Punkte sind), sie sollen ihr Zukunftsbild noch einmal formulieren, und aufgrund dessen die kurz-, mittel- und langfristigen Ziele verfassen, zum Schluss sollen sie aufgrund von diesen Einsichten die notwendigen Veränderungen machen. Bevor sie entscheiden, sollen sie sich auch in der Fachliteratur informieren! Wenn der strategische Plan fertig ist, sollen sie darüber die ihm Anvertrauten immer wieder informieren.⁵¹ All das scheint ein Plan für die Qualitätssicherung und ihre Durchführung zu sein. Auch das kann zu den Mitteln, zum Rüstkammer der Missionstätigkeit der Kirche hingegeben werden.

2.5. Das Modell von Márta Balogh

Grundlegendes Verständnis des Verfassers ist, dass der Leiter die menschlichen Fachkenntnisse und Erfahrungen mit der Gnade Gottes zusammenstimmen muss, und zwar deshalb, damit die verschiedenen Gemeinschaften der Kirche immer mehr die Schulen des Glaubens, der Hoffnung und der Liebe werden können, sowohl nach außen als auch nach innen. In der Einleitung ihres Buches bemerkt Márta Balogh gleich, dass, obwohl die methodischen Fragen wichtig sind (sie tragen nämlich zur Wirksamkeit der Organisation äußerst bei), der Geist der Leitung jedoch die Leiteranschauung und die Spiritualität sind, durch die der Leiter die von ihr geleitete Gemeinschaft in ihrer speziellen Sendung und Identität stärkt.⁵² Nach ihrer Auffassung sind die in der Kirche tätige Gemeinschaften die Schulen des Lebens, genauer gesagt des Lebens Christi. Sie ändern sich ständig, durch eine gute Leitung entsteht jedoch die unversehrte Tradition, die gemeinschaftliche Kultur, und befestigen sich jene Gewohnheiten, die das alltägliche Leben erleichtern. Diese Routinen stärken nämlich die Identität, die Kraftquelle des Wirkens und

⁵⁰ Finzel 2002, 214.

⁵¹ Finzel 2002, 219–223.

⁵² Vgl. Balog 2016, 5–6.

motivieren wirksam bei der Annäherung zum erreichenden Ziels. Bei der Gestaltung des Lebens der religiösen Gemeinschaften (Gruppen) spielen vielerlei Tatsachen eine Rolle. Darunter auch Krisen, die sowohl positiv, wie auch negativ sein können. Die vorigen sind fruchtbar, sie haben die Erneuerung der Gemeinschaft zur Folge, die letzteren schränken dieses Leben ein. Diese negative Krise können auch von Lobbygruppen innerhalb der Gemeinschaft ausgehen, die im Leben der Gemeinschaft ihre eigenen Ansichten und Visionen durchsetzen wollen, manchmal sogar der Sendungsäußerung zuwider. Grundsätzlich führen sie Kampagnen, uns verbreiten sie so ständige Spannung und Friedlosigkeit sowie Unzufriedenheit. Andere Gründe für die Konflikte können daraus entstehen, dass ein Mitglied der Gemeinschaft oder einige Mitglieder zu selbstzentrisch sind, das heißt sie sehnen hauptsächlich nach Besitz, Ruhm oder Macht. Zum Schluss kann die Verbreitung der sogenannten destruktiven Persönlichkeiten ebenfalls zu Konfliktquellen werden. (Man darf nicht vergessen, dass die Persönlichkeitsmerkmale der sog. dunklen Triade [machiavellische, psychopathische und narzisstische Persönlichkeiten] sich in unserer Zivilisation fast gesetzmäßig vermehren). Der gute Leiter gewährt solcher Gefahrquellen kein Raum und erregt die in der Gemeinschaft erwachenden Konflikte nicht, sondern versucht, ihre Gründe aufzudecken und zu lösen. Das größte Problem im Leben einer Gemeinschaft ist es, wenn gerade ihr Leiter eine selbstzentrische oder destruktive Persönlichkeit ist. Die falsche Idee einer solchen Persönlichkeit ist, dass er und ausschließlich er die Garantie dafür ist, dass die Gemeinschaft in guten Händen sei. Sollten die Mitglieder oder das höhere Amt ihn nicht von seiner Position noch zur rechten Zeit entfernen können oder wollen, wird das meistens zum Vegetieren, oder sogar zur Auflösung der Gemeinschaft führen.⁵³

Offensichtlich können nicht nur die Leiter die *“Totengräber”* einer Gemeinschaft sein, wohl können einzelne Mitglieder ihrerseits die Arbeit eines guten Leiters hindern. Nach Márta Balogh erfolgt dies in den Fällen, wenn die Mitglieder der Gemeinschaft a) das Hauptgebot der Liebe vernachlässigen, b) die persönliche Beziehung zu Christus vernachlässigen, c) ihre eigene Berufliche- und Persönlichkeitsentwicklung vernachlässigen und zum Schluss, wenn d) sie sich habituell passiv (parasitär) verhalten. Auf diese Fehler macht der gute Leiter aufmerksam, beziehungsweise er duldet solche Attitüden nicht. Die Entschlossenheit und die gesunde Konsequenz dürfen wir nicht mit Gewalt und Gnadenlosigkeit verwechseln.⁵⁴

Es können jedoch nicht nur einzelne Mitglieder, sondern die Gemeinschaft als solche, den Fortschritt zum Ziel verhindern; und zwar dann, wenn a) die Aufgabe wichtiger wird als das Anliegen Christi, b) die Sendung wichtiger wird als die Kirche, c) wenn die Gemeinschaft selbst die gemeinsamen Exerzitien und die Bildung zu vernachlässigen beginnt, d) wenn die Macht der Gewohnheiten wahre Kreativität würgt.⁵⁵

⁵³ Vgl. Balog 2016, 22–24.

⁵⁴ Vgl. Balog 2016, 66–69.

⁵⁵ Vgl. Balog 2016, 70–74.

Leiter selbst können Fehler haben, die das Leben der Gemeinschaft ebenfalls erschweren. Der Autor zählt sieben solche Fehler auf. Diese sind: 1) Der Leiter teilt die Arbeit nicht mit: Der Leiter müsste wissen, dass ihm nicht alles, sondern nur die Leitung anvertraut worden ist, die Führung von freien, das heißt von verantwortungsvoll denkenden und handelnden Menschen. Er sollte die Macht nicht zu sich greifen, sondern müsste sie vernünftig, im Vertrauen auf seine Mitarbeiter, teilen. 2) Er darf bei keiner Gelegenheit zusätzliche Kompetenzen auf sich nehmen, dass die anderen dadurch überlastet werden oder ihre Aufgaben nicht verrichten können. (In solchen Fällen müsste man ihnen bei der Erfüllung ihrer Aufgaben behilflich sein). In solchen Fällen stehen häufig hinter den frommen Argumenten Eitelkeit, Selbstgefälligkeit und Mangel an Vertrauen. Der Grund dafür besteht darin, dass die Leiter in solchen Fällen mit ihren eigenen Grenzen und Ängsten konfrontiert werden. Am meisten reagieren sie auf zweifache Weise: sie werden entweder nachgiebig oder zu stark. In solchen Fällen übernehmen sie ihre Verletzbarkeit nicht, können sie keine Kritik ertragen, und isolieren sie sich unvermeidlich, wodurch die Wirksamkeit der Leitung Schaden erleidet. Das Gegenmittel ist die Wahl solcher Ratgeber, die aufrichtig sprechen, über deren Meinungen der Leiter tatsächlich nachdenkt. 3) Das Zum-Schweigen-Bringen derjenigen, die auf kreative Weise zu neuern vermögen. Dies bedeutet, dass es für die richtigen Diskussionen und die selbstständigen Gedanken keinen Platz gibt; mangels dieser Kreativität entwickelt sich die Gemeinschaft jedoch nicht. 4) Diktatorisches Entscheidungsvollzug: Der Leiter begeht einen Fehler, wenn er seine unmittelbaren Untergebenen in den Prozess nicht einbezieht, beziehungsweise wenn er die Bewegung dieser in eigenem Wirkungskreis unbegründet hindert. Er soll ferner berichten, warum er auf bestimmte Weise entschieden hat, während er die Gründe und Argumente aufzählt. Die diktatorische, das heißt übermenschliche Einstellung isoliert einen ebenfalls, und diese Attitüde kann sich auf mehrerlei Weise zeigen: der Missbrauch der Macht, die erbärmlichen Aufträge, das Nicht-Beachten der rechtmäßigen Bemerkungen der anderen, die diktatorische Weise der Entscheidungen, die nicht imstande ist, Aufträge angemessen zu delegieren sowie die durch das eigene Interesse geleiteten Entscheidungen. 5) Das Verabsolutieren der eigenen Ideen: Es ist eine große Versuchung des Leiters, wenn er seine eigene Intuition, Idee oder seinen eigenen Plan als die Eingebung des Heiligen Geistes – oder wenn das nicht der Fall ist – unanfechtbar betrachtet und betrachten lässt. Kein wahrer Leiter darf und kann sich für Gottes unmittelbares Sprachrohr halten, weil das immer in Diktatur übergeht, und das schadet äußerst der Sache. 6) Wenn der Leiter nicht für Nachfolger sorgt: oder aus der Gemeinschaft jeden möglichen Nachfolger direkt entfernt. Das größte Scheitern des Leiters ist es, wenn er nicht fähig ist, seinen Kollegen Raum und Möglichkeit zu gewähren, die von ihm später die Macht der Leitung übernehmen können. Auch das Leben des Leiters hat ein Ende; ohne einen vorbereiteten Nachfolger kann die Leitung der Gemeinschaft, allen guten Willen

zuwider, Schaden verursachen. 7) Die Verzerrung des Sinnes für die Wirklichkeit: Der Leiter müsste die Zeichen und Herausforderungen der Zeit wahrnehmen. Er müsste die äußere, wirklich bauende Kritik hören (das heißt er müsste die wahre und die falsche Kritik unterscheiden können), die Bedürfnisse und Bitten der Umgebung hören. Dazu braucht man großen Wirklichkeitssinn, gesundes Urteilsvermögen und entsprechende Demut, das heißt eine wahrhaft nach der Reife bestrebende Persönlichkeit. Ohne solche Eigenschaften wird der Leiter die ihm anvertraute Gemeinschaft weder auf angemessener Weise noch in die gewünschte Richtung bewegen.⁵⁶

Wodurch ist ein Leiter gut? Erstens dadurch, dass er dessen Bewusst ist, dass seine Führungsposition weder ein Zeichen von seiner Lebensheiligkeit, noch eine Anerkennung seiner großen Fachkenntnisse sind, sondern sie *“ein Zeichen des Vertrauens der Mitglieder ist, durch das sie die Gestaltung und Sendung der Gemeinschaft für eine bestimmte Zeit in seine Hände legen. Das ist eine große Ehre und eine große Herausforderung, denn das konfrontiert den Leiter mit seinen eigenen Grenzen. Gleichzeitig kann er jedoch erfahren, dass durch diesen Dienst im Zusammenwirken von der Gnade und von der Gemeinschaft in ihm und in seiner Umgebung wirkliches Leben entstehen kann”*.⁵⁷

Zweitens dadurch, dass der gute Leiter zur Leitung notwendigen Tugenden entsprechender Weise verfügt. Welche sind diese Tugenden? Der Leiter: 1) ist mit seinen eigenen Stärken und Schwächen im Klaren und versucht sie in Gleichgewicht zu bringen, beziehungsweise im Gleichgewicht zu halten. 2) Er ist sich über seinen Platz im Klaren, das heißt damit, wo er in der Hierarchie steht, und er ist sowohl nach unten als auch nach oben aufmerksam. 3) Er hat den Mut zur konstruktiven Diskussion; das heißt er betrachtet die Kritik als Hilfe und nicht als Beleidigung. 4) Er schätzt die Persönlichkeit und Freiheit seiner Untergebenen hoch. 5) Er hält die Leitung wirklich für einen Dienst, deshalb ist er demütig, und auf richtige Weise gehorsam. So wird sein Dienst verantwortungsvoll und seine Anordnungen werden sachlich sein. Er anerkennt die Leistung der anderen; jeder Charakterzug stärkt den Gruppensinn und die Treue. 6) Er übernimmt die Verantwortung der Entscheidung: er erwägt umsichtig, dann trifft er die Entscheidung. 7) Als Wächter der Einheit und des Dialogs deckt er die Konflikte auf und trägt sie sozusagen aus, beziehungsweise er löst sie. 8) Er ist gerecht, das heißt a) er trifft seine Entscheidungen so, dass er dabei die gegebene Lage nach dem entsprechenden Wert beurteilt. b) Er geht mit seinen Mitarbeitern gerecht um, das heißt er schätzt sie hoch, schenkt ihnen Aufmerksamkeit und Zeit. Er verletzt ihre Rechte nicht, er ist kein Stimmungsmensch, er gibt niemandem ungerecht Vergünstigungen und behandelt auch niemanden nachteilhaft. 9) Der gute Leiter ist mäßig und widmet genug Zeit für sich selbst, das heißt er führt auch sein eigenes Leben innerhalb der richtigen Rahmen. Das bedeutet vor allem das Gleichgewicht seiner Persönlichkeit, die Reinheit seines

⁵⁶ Vgl. Balog 2016, 96–105.

⁵⁷ Vgl. Balog 2016, 96–97.

Herzens, die Liebe der Stille und das, dass er seine Kräfte gut einteilen kann.⁵⁸ 10) Er sucht eine gesunde Harmonie zwischen dem personen- und dem problemzentrischen Leitungsstil. Der Vorteil dieses letzteren ist die Wirksamkeit, aber sein Nachteil ist der Leistungszwang, der der Atmosphäre auf dem Arbeitsplatz schadet. Der frühere Leitungsstil beschäftigt sich eher mit dem Gruppenbau, und erzielt das Schaffen der guten Atmosphäre auf dem Arbeitsplatz. Dessen Nachteil besteht darin, dass sie Ungerechtigkeiten bereiten kann, denen gegenüber, für die der Leiter keine Energie und Zeit mehr hat. Die Leiter, falls sie sich der Mangelhaftigkeiten ihres Leitungsstils bewusstwerden, können das so beseitigen, dass sie zu sich einen zum anderen Führungsstil gehörenden Ratgeber wählen. 11) Der Leiter ist zum Schluss auch durch eine authentische Spiritualität und Kreativität charakterisiert. Der gute Steuermann ist derjenige, der vom Kapitän, das heißt von Christus geleitet wird.⁵⁹ Die Entscheidungen des guten Leiters werden durch Gottes Wort geleitet, durch die Pläne Gottes geformt und durch solche Werte motiviert, wodurch er seine eigenen Vorstellungen und Absichten überschreitet. In einem bestimmten Sinne ist er deshalb imstande, über seine Führungstätigkeit sowohl vor Gott als auch vor den Menschen Rechenschaft zu geben.⁶⁰

Drittens ist es für einen Leiter notwendig, über eine Leitungskultur zu verfügen. Die Grundlagen zur Gestaltung der guten Leitungskultur sind in der Bibel zu finden: 1) Wir sollen den Menschen zuhören, um der Sache möglichst viele Menschen gewinnen zu können (vgl. 1Kor 9, 19–23). 2) Wir sollen die Vielfältigkeit mögen (vgl. Eph 4, 1–17). 3) Wir sollen die Einheit suchen (vgl. Gal 3, 26–29). 4) Wir sollen erlernen diejenigen mögen, die anders sind (vgl. Apg 10, 9–38). 5) Wir sollen Christus treu sein und von den einzelnen Methoden der Evangelisierung frei werden (vgl. 1Kor 3, 1–9), man kann nämlich eine Sache vielerlei Weise richtig machen. 6) Vor allem sollen wir die Ehre Gottes suchen, das heißt wir dürfen nicht auf winzigen Einzelheiten bestehen.⁶¹

Viertens: Der gute Leiter achtet darauf, dass: a) In der Gemeinschaft die Person und die Sache Christi das erste sein soll, beziehungsweise sollen die Mitglieder das Hauptgebot der Liebe richtig verstehen und erleben. b) Die Gemeinschaft soll gesund und offen sein. c) Die Kultur und die Traditionen der Gemeinschaft sollen für alle bekannt und wichtig sein. d) Unter den Mitgliedern sollen die Aufgaben und die Rollen geklärt sein. e) Die Mitglieder sollen für die Sendung wirklich engagiert sein. f) Sie sollen wirklich durch kirchliche Gesinnung durchdrungen sein.⁶²

⁵⁸ Über die kreative Stille : Sarah – Diat 2018.

⁵⁹ Sehr treffend ist das Gleichnis des Autors, nach dem die Gemeinschaft ein Schiff auf der See ist, dessen Kapitän Christus und dessen Leiter der Steuermann ist; das heißt das Reiseziel des Schiffes wird nicht vom Steuermann, sondern vom Kapitän bestimmt. Vgl. Balog 2016, 80.

⁶⁰ Vgl. Balog 2016, 82–96.

⁶¹ Vgl. Balog 2016, 49.

⁶² Vgl. Balog 2016, 74–79.

2.6. Die Auffassung von Simon Sinek

Schon mit dem Titel bezeichnet der Autor auf intensive Weise, wie ein guter Leiter sein muss, das heißt, er soll die ihm Anvertrauten nicht bloß führen, sondern auch leiten, so, dass er sie schützt, für sie Verantwortung übernimmt, während er ihnen die menschlichen Bedingungen sichert: *Die guten Leiter essen zuletzt. Wie sollen wir ein zusammenhaltendes, begeistertes und erfolgreiches Team bauen?* Der Leiter verkörpert also sozusagen die gezähmte starke Hand. Der Verfasser hat sein Buch in vier große Teile geteilt: Er hat den einzelnen Teilen die folgenden Titel gegeben: die Kraft, der gewählte Weg, Herausforderungen und Versuchung, und zum Schluss das Ur-Chaos. Wir werden kurz sie darstellen und am Ende bewerten.

2.6.1. Die Kraft⁶³

In diesem Teil analysiert der Autor die im Menschen während der gemeinsamen Tätigkeit sowie während der Leitung erwachenden Kräfte und ihre (Rück)Wirkung auf die Leistung des Unternehmens selbst und auf den menschlichen Organismus. Der Verfasser behauptet, dass der Leiter den ihnen Anvertrauten vor allem Sicherheitsgefühl geben soll, die deshalb für ihn und auch füreinander Vertrauen entwickeln. Er formuliert auch so, dass der Leiter ein gutes gemeinsames Gefühl sichern soll, das heißt, dass die Arbeiter gern arbeiten gehen, als ob der Arbeitsplatz ihr zweites Zuhause wäre. Dabei hat die Empathie eine herausragende Rolle: das ist sozusagen der Katalysator für die menschliche Kommunikation. Dadurch wird das moralische Verantwortungsbewusstsein der Mitglieder des Kollektivs auf dem Arbeitsplatz immer größer. Das Engagement für das Unternehmen kann man nämlich nicht dauernd durch bloßes Versprechen, durch Preise oder eben durch Drohungen aufrechterhalten. Das liegt am freien Willen der Menschen. Wenn die Arbeiter diesen Schutz fühlen und ihre Ideen einander und ihren Vorgesetzten mit Vertrauen vortragen können, wird das Gefühl der Verpflichtung durch das Gefühl des Stolzes abgelöst, das Bewusstsein, dass sie nicht mehr für die Firma, sondern füreinander arbeiten. Der gute Leiter schützt also die ihm Anvertrauten, und er betrachtet sie nicht als Kraftquellen, die ausgebeutet werden können. Gern verwendet der Autor als *“princeps analogatum”* die leitende Rolle des Eltern-Seins an. Er behauptet sogar, dass einen Arbeiter aufnehmen bedeutet so viel, wie ihn zu adoptieren. Zu einem zusammenwirkenden und treuen Mitarbeiter wird der Mensch nur dadurch, wenn er als Familienmitglied behandelt wird. In dieser Formel sind aber nicht die Menschen dem Geld, sondern das Geld (Profit) den Menschen untergeordnet. Die Menschen leisten unter diesen Umständen am meisten. Das heißt *“nicht aus*

⁶³ Vgl. Sinek 2017, 19–117.

der Genialität des Generaldirektors werden die Menschen großartig, sondern wegen der großartigen Menschen scheint der Generaldirektor genial zu sein".⁶⁴ Denn sie, die so geleiteten Menschen halten zusammen, sie vertrauen aufeinander, das heißt sie müssen sich nicht voneinander fürchten. Auf ein Kollektiv auf dem Arbeitsplatz lauern sowohl äußere wie auch innere Gefahren. Die äußeren Herausforderungen, wie zum Beispiel das Konkurrieren mit anderen Unternehmen, sind ein Faktor, der nicht beseitigt werden kann, können jedoch die Gefahren innerhalb des Kollektivs durch eine gute Leitung behoben werden. Die inneren Probleme als gefährliche Kräfte sind in groben Zügen die folgenden: die Angst vom Verlieren der Arbeitsstelle, die Wühlerei, die Einschüchterung, die Demütigung, das Isoliert-Werden, die Unwissenheit (Informationsmangel) und das Abgelehnt-Sein. Sie können auch Stressfaktoren genannt werden. Wenn diese Faktoren intensiv und andauernd zur Geltung kommen, wird der Arbeitsvollzug schwer oder letzten Endes unmöglich sein, denn, wenn das Gefühl der Sicherheit nicht stark genug ist, wird dann die Atmosphäre auf dem Arbeitsplatz durch die Paranoia, den Zynismus und die Selbstdurchsetzung beherrscht, das die Organisation vergiftet. Diejenigen nämlich, die sich auf ihrem Arbeitsplatz nicht wohlfühlen, werden noch größere Depression und Beklommenheit haben, als die Arbeitslosen. Der Stress und die Beängstigung auf dem Arbeitsplatz kann nicht an die zu verrichtende Arbeit, sondern eher an die schlechte Leitung gebunden werden. Das Gefühl des Vertrauens und der Sicherheit gibt zum Schluss noch eine Sache, und zwar die eine angemessene Selbstständigkeit genehmigende Leitung. Wer nämlich fühlt, dass er freie Hand hat und Entscheidungen treffen kann, ohne dass sie von den anderen bestätigt worden wäre, wird weniger Stress haben. Meistens leiden am Stress diejenigen, die die Regeln immer befolgen und die das machen sollen, was ihnen gesagt wird. All das – das Gefühl der Kontrolle über unserer Arbeit, der Stress und die Möglichkeit der Vollentfaltung – ist eng damit verbunden, wie sehr wir uns auf unserem Arbeitsplatz in Sicherheit fühlen. Wenn wir uns unter denen, mit den wir am meisten rechnen könnten – im Kreise der Mitglieder unseres Stammes (man darf ja nicht vergessen, dass das Kollektiv auf der Arbeitsstelle eine moderne Form des Stammes ist) – nicht in Sicherheit fühlen können –, dann steht dieses in scharfem Gegensatz mit den Gesetzen der Natur und mit unseren Trieben".⁶⁵

Sinek erörtert nachher einige Dimensionen des biologischen Aufbaus und der biologischen Wirkung des Menschen, die auf die Verhältnisse auf dem Arbeitsplatz eine Wirkung ausüben. So spricht er davon, dass die menschliche Biologie für eine Gemeinschaft von etwa 150 Personen geplant ist, in der jeder jeden kennt

⁶⁴ Vgl. Sinek 2017, 35.

⁶⁵ Vgl. Sinek 2017, 51.

und unterstützt. Der biologische Aufbau und das biologische Funktionieren des Menschen sind grundlegend auf Zusammenarbeit und nicht auf schonungslose Konkurrenz bestimmt. Unser Verfasser behauptet, dass *“unser Körper von biologischem Gesichtspunkt aus das System der positiven und negativen Gefühle – zum Beispiel Glück, Stolz, Freude oder Beklemmung – benutzt, damit wir eine bestimmte Tätigkeit machen und damit wir zusammenarbeiten. Während uns die Chefs mit am Jahresende Geldbelohnungen honorieren, schenkt uns der Körper für die Tätigkeiten, die uns und dem Wohl der anderen gedient haben, solche chemische Komponente, durch die wir uns gut fühlen... Die sind: die Endorphine, das Dopamin, das Serotonin und das Oxytocin. ... Diese dienen jedoch nicht nur dazu, uns wohl zu fühlen: sie dienen einem sehr realistischen und praktischen Ziel: unserem Überleben. ... Zwei von den vier grundlegenden Anregern sind darum entstanden, damit sie uns helfen können, Ernährung zu erwerben und uns zum Handeln zu bewegen, während die zwei andere dem gesellschaftlichen Kontakt und der Zusammenarbeit dienen. Die ersten zwei, die Endorphine und das Dopamin brauchen wir zum individuellen Funktionieren: zum Ausdauern, zum Erwerben von Ernährungsmitteln, zum Bauen eines Hauses, zum Anfertigen von verschiedenen Werkzeugen, zum Fortschritt-Machen und zur Erledigung der Angelegenheiten. Ich nenne sie egoistische chemische Verbindungen. Die zwei anderen, das Serotonin und das Oxytocin bewegen uns, zusammen zu arbeiten, und sie erwecken in uns Vertrauen und Loyalität. Ich nenne sie selbstlose Verbindungen, denn sie stärken unsere geselligen Bunde, gesellschaftlichen Verbindungen, damit wir für das Verbleiben das Weiterbestehen unserer Rasse und für das Überleben unserer Nachkommen mit einer größeren Wahrscheinlichkeit zusammenarbeiten und mitwirken können.”*⁶⁶ Die Endorphine und das Dopamin sind sehr addictive Stoffe, darum kann praktisch jede Tätigkeit, die mit dem Produzieren von solchen chemischen Stoffen verbunden ist, Abhängigkeit verursachen, das nicht nur unseren Organismus, sondern auch unsere Tätigkeiten auf dem Arbeitsplatz sowie unsere Eigenschaft als Leiter beeinträchtigen. Im Gegensatz zu diesen können wir bei den chemischen Verbindungen, die das prosoziale Verhalten unterstützen, von einer Abhängigkeit nicht sprechen. Die Leiter sollten nicht Dopamin- und Endorphin-abhängige, sondern durch Serotonin und Oxytocin geleitete Menschen sein. Der wahre Leiter ist das Alpha-Mensch der Gruppe. Diese Person wird durch die folgenden Persönlichkeitszüge charakterisiert: er hilft den anderen dabei, erfolgreich zu werden. Alpha sein bedeutet stark und beschützend zu sein, bereit sein dazu, die eigene Zeit und Energie für die anderen aufzuopfern. Das ist die Voraussetzung für das Leiter-Werden”⁶⁷. Simon Sinek erwähnt auch eine fünfte und eine sechste wichtige

⁶⁶ Vgl. Sinek 2017, 61–63.

⁶⁷ Vgl. Sinek 2017, 76.

chemische Verbindung, und zwar das Cortison und das Adrenalin. Das Cortisol stellt er so vor, als die Verbindung, die für die Bedrängung verantwortlich ist. Sie entsteht hauptsächlich dann, wenn wir uns einsam und verletzlich, beziehungsweise aus der Gruppe ausgeschlossen fühlen. Diese Verbindung zeigt also eine Art Gefährgefühls (etwas ist nicht in Ordnung). Die andere wichtige chemische Verbindung ist das Adrenalin, das uns bei einer wahren Gefahr alarmiert, damit wir entweder die Energie haben, uns zu flüchten, oder die der Gefahr ins Auge zu schauen. Wenn jedoch keine Gefahr besteht, müsste das Cortisol aus dem Körper schnell verschwinden, denn, wenn es nicht entschwindet, hält es den Organismus in einer ständigen Spannung, das schädlich ist. Wenn *“wir nämlich in einer kontinuierlichen Angst oder Beklemmung leben, greift das unsere inneren Systeme an und verursacht verbleibende Veränderungen”*.⁶⁸ Wenn also auf unserem Arbeitsplatz kontinuierlich Stress besteht, wird auch das Gefühl der Beklemmung wegen des ununterbrochen anwesenden Cortisols dauerhaft sein. Das zeigt sozusagen den Mangel an der Unterstützung. Das Cortisol verhindert sogar das Herstellen der für die Empathie verantwortlichen chemischen Verbindung, des Oxytocins. Und das *“bedeutet, dass, wenn der Kreis der Sicherheit schwach ist, und die Zeit sowie die Energie der Menschen darauf gehen, dass sie vor den Wühlereien und vor den anderen Gefahren innerhalb der Firma schützen, werden sie noch selbstsüchtiger und sie kümmern sich noch weniger umeinander oder um das Unternehmen”*.⁶⁹ Das im Organismus ständig anwesende Cortisol kann auch schwere Gesundheitsschaden verursachen: *“Wie die anderen eigennützigen chemische Verbindungen, so dient auch das Cortisol unserem Überleben, aber es darf nicht ständig in unserem Blut vorhanden sein. Es macht den Stoffwechsel der Glucose des Organismus kaputt, erhöht den Blutdruck und die Anzahl der Infektionskrankheiten und beschädigt gleichzeitig die kognitiven Fähigkeiten. ... Das Cortisol vermindert die Libido, es macht einen aggressiv und gespannt. ... Während das Oxytocin das Immunsystem verstärkt, macht es das Cortisol schwächer. Der Krebs, die Zuckerkrankheit, die Herzinsuffizienzen und andere vorzubeugende Krankheiten sind vielleicht keine Zufälle”*.⁷⁰

Die Leiter sind eigentlich dafür da, dass sie bei der Herstellung und Wirkung dieser chemischen Verbindungen Gleichgewicht schaffen. Deshalb *“wird man nicht durch die Amtsposition Leiter sein. Leiter ist derjenige, der so entscheidet, dass er den anderen dient, unabhängig vom Titel und vom Rang. Einige, die in Machtposition stehen, sind keine Leiter, und andere können auch Leiter sein, wenn sie auf der untersten Stufe der Hierarchie stehen. Wenn ein Leiter die ihm gebührenden Vorrechte genießt,*

⁶⁸ Vgl. Sinek 2017, 84.

⁶⁹ Vgl. Sinek 2017, 86.

⁷⁰ Vgl. Sinek 2017, 87.

ist in Ordnung, aber wenn es nötig ist, muss er auf sie verzichten können. Die Leiter sind diejenigen, die bereit sind, für alle Menschen sorgen, sowohl für diejenigen, die rechts von den Leitern, als auch für diejenigen, die links von ihnen stehen. Sie sind bereit, ihren Komfort für ihre Leute aufzuopfern, sogar dann, wenn sie mit denen nicht einverstanden sind. Man soll aufeinander nicht nur dann vertrauen, wenn man der gleichen Meinung ist. Das Vertrauen ist auch eine biologische Antwort auf die Überzeugung, dass man das Schicksal von jemandem auf dem Herzen trägt. Die Leiter sind diejenigen, die gern davon geben, was sie haben. Sie geben ihre Zeit, ihre Energie, ihr Geld, vielleicht auch den Bissen von ihrem Teller. Wenn es nötig ist, essen die Leiter zuletzt. Wenn ein Leiter nur darum einen Status haben will, um die damit verbundenen Vorrechte zu genießen, ohne seine Aufgaben zu erledigen, wird er einfach ein schwacher Leiter. Es kann passieren, dass einer in einen Alphastatus gelangt und höher auf der Rangleiter geht, und es kann vorkommen, dass jemand stark und begabt ist, ist das normalerweise die Kennzeichen der Alpha-Menschen, jener wird jedoch nur dann ein wahrer Leiter sein, wenn er seine Verantwortung – die ihm Anvertrauten zu beschützen – wirklich annimmt. Sollte er die Mitglieder des Stammes für seine eigenen Ziele aufopfern, würde er seine Position höchstwahrscheinlich nicht lange behalten können. Wieder einmal: die Gruppe ist nicht verrückt. Die Menschen haben immer Macht. Die richtigen Leiter sind diejenige, die sich auf der Rangfolge nicht aus ihrem eigenen Willen heben. Der Stamm selbst bietet ihnen, denjenigen, die sein Vertrauen und Treue verdienen, gegen ihre Dienste und Opfer im Austausch immer höhere Positionen an. Jeder Leiter kann jedoch, sogar der taugliche, manchmal die Richtung verfehlen, er kann selbst- und machtsüchtig werden. ... Der gute Leiter verzichtet auf das Rampenlicht und wendet seine Zeit und Energie darauf an, dass er die notwendigen Schritte machen kann, mit denen er seine Menschen unterstützt und schützt”.⁷¹ Wenn wir das in die Sprache der oben erwähnten chemischen Verbindungen übersetzen, müssen wir sagen, dass “es dem Endorphin zu verdanken ist, dass wir zu harter Anstrengung und zur physischen Arbeit geeignet sind. Es ist die bewegende Kraft des Dopamins, die uns zum Setzen der Ziele, zur Konzentration sowie zur Erledigung der Angelegenheiten anspornt. Es ist ein gutes Gefühl, vorwärts zu gehen, und wir gehen auch vorwärts, wir machen Fortschritte. Das Serotonin ist für den Stolz verantwortlich, wenn diejenigen, für die wir sorgen, große Dinge vollbringen, oder wenn wir selbst Grund und Anlass zum Stolz geben denjenigen, die um uns kümmern. Das Serotonin versichert, dass wir unsere Nachfolger nicht im Stich lassen und im Interesse unserer Leiter richtig handeln. Und die magische Kraft des Oxytocins hilft uns, die Bunde der Liebe und des Vertrauens zu schaffen. ... Das Oxytocin hält uns gesund, öffnet unseren Verstand, und hilft auf biologischem Weg, die Probleme zu lösen. ... Die selbstsüchtigen chemischen Verbindungen, das Endorphin und das Dopamin

⁷¹ Vgl. Sinek 2017, 87.

helfen uns zu einer schnellen Belohnung, davon aber können wir unter bestimmten Umständen abhängig werden. Die selbstlosen chemischen Verbindungen, das Serotonin und das Oxytocin bauen in unseren Organismus nur während einer längeren Zeit ein und lassen uns ihre heilsame Wirkung spüren. ... Es ist die Aufgabe der Leiter aller Organisationen, das Gleichgewicht zu finden”.⁷²

Danach konfrontiert den Leser Sinek mit dem groben, beinahe chronischen Umkippen des erwähnten Gleichgewichts, weil wir uns selbst zu sehr auf den Verstand verlassen haben. *“Wie uns auch eine große Hilfe der Neocortex bei der Durchführung der Dinge leistet, werden unsere Gefühle durch den primitiven, limbischen System unseres Gehirns unter Kontrolle gehalten. Unsere Fähigkeit zum Vertrauen, zur Zusammenarbeit und dazu, dass wir uns sozialisieren und starke Gemeinschaften schaffen können. ... Wir glauben mit Vorliebe, dass wir durch unseren Verstand vorwärtsgehen, das ist aber nicht alles. Unsere Vernunft gibt die Vorstellungen und die Anordnungen, es ist jedoch unsere Fähigkeit zur Zusammenarbeit, die uns hilft, die Ideen zu verwirklichen. Unsere Begabung zur gemeinsamen Verwirklichung der Dinge hat das bitterste Paradox der modernen Zeit: während wir die Entwicklung jagten, bauten wir auf ironische Weise eine Welt, in der es immer schwerer ist, zusammenzuarbeiten. Die Symptome von dem können in den entwickelten Ländern klar empfunden werden. Das Isoliert-Sein und der große Stress hat die Industriezweige geschaffen, die aus unserer Sehnsucht nach dem Glück reich werden. ... In den von uns aufgebauten Systemen und Organisationen ist das menschliche Wesen gezwungen, unter solchen Umständen zu arbeiten, unter denen es unmöglich ist, am besten zu leisten. Mit dem zu viel Dopamin und mit dem zu unbegründeten Zeitpunkten strömenden Cortisol ermutigen wir unseren Organismus gerade zum Gegenteil der Zusammenarbeit: wir sollen unsere eigenen Interessen vor Auge zu halten und auf die anderen mit Verdacht aufpassen. ... Mit den Menschen ist alles in Ordnung; das Problem wird durch die Arbeitsverhältnisse verursacht. ... Das Wesentliche besteht nicht darin, wie klug die Menschen beim Unternehmen sind; die Fähigkeit zur Zusammenarbeit bestimmt die zukünftigen Erfolge oder das Fortkommen des Ziels in den schweren Situationen. Das Vertrauen und das Engagement sind in Wirklichkeit Gefühle: sie sind die Produkte der im limbischen System herstellenden chemischen Anreger, so können sie von ihrer Natur aus schwer gemessen werden. Da wir den Menschen nicht befehlen können, glücklich zu sein, so können wir von ihnen auch nicht erwarten, dass sie auf uns auf Kommando vertrauen sollen und sich für etwas engagieren. Wir müssen eine Menge Dinge tun, bis jemand uns gegenüber Treue und Hingabe empfindet. Es gibt einige Grundregeln, die alle Leiter einhalten sollen, damit sie ein tiefes Vertrauen und Engagement in denjenigen wecken, die für sie arbeiten. Und dazu –ein gegen Dopamin effizient wirkende Agent – braucht man viel Zeit, Energie und den freien Willen der Menschen.”*⁷³

⁷² Vgl. Sinek 2017, 104–105.

⁷³ Vgl. Sinek 2017, 115–117.

2.6.2. Der gewählte Weg⁷⁴

Der Verfasser analysiert, warum unsere Zivilisation global so krank geworden ist. Er behauptet, dass in die leitenden Positionen nicht die richtigen Alpha-Menschen gelangen, sondern werden solche Menschen Leiter, die diesen Status nur wegen des Rufes, des Vermögens und des Einflusses anstreben; diese lenken zwar, leiten können sie jedoch nicht. Einerseits hat dies zur Maßlosigkeit und zur Verschwendung geführt, andererseits hatte das schonungslose Nachfolgen der selbstsüchtigen Ziele das schwere Schwächer-Werden der Zusammenarbeit zur Folge. Infolgedessen werden die Symptome des Individualismus, der Narzissmus und der freien Liebe immer stärker. Diese in die leitenden Posten geratenen Menschen benutzen die Untergebenen als Mittel ihrer eigenen Ziele, also sie schützen sie nicht, sie kümmern sich nicht um sie. Das bedeutet, dass diese Leiter anstatt der Menschen ihr geschäftliches Interesse schützen. (Der Schutz des Geldes ist wichtiger, als das Fortkommen und das Wohl der Menschen.) In dieser Atmosphäre des Arbeitsplatzes wird jedoch das Engagement für die Arbeit unmöglich, weil die Leitung für die Untergebenen nicht engagiert ist. Und dieser Trend *“ist diametral entgegengesetzt mit dem Schutz, die die Leiter nach den Prinzipien der Anthropologie gewähren müssten. Es ist so, als wenn es den Eltern ihr Auto wichtiger wäre, als ihre Kinder”*.⁷⁵ Diese Strategie der Leitung achtet nur auf Kurzstrecke (die Leiter essen zuerst), deshalb ist sie auf der Langstrecke zum Fallen verurteilt, weil sie nicht den Menschen für den wichtigsten hält. Die Nachfolge der selbstsüchtigen Ziele macht einen nämlich gegenüber der Wirklichkeit immer blinder. Wie wir das schon erwähnt haben, diese Leiter dirigieren, verteilen erbarmungslose Befehle, konzentrieren jede Macht in ihre Hände, aber sie leiten nicht. Die menschlichen Wesen werden hier schon virtuell. Darum möchte ihnen niemand folgen (der gute Leiter wird nämlich von seinen Mitarbeitern freiwillig befolgt). Es ist eine andere Sache, einem Befehl, einer Regel zu gehorchen, und es ist eine andere Sache, im gegebenen Falle richtig zu handeln. Dazu ist die Aufforderung eines höheren moralischen Befehls, das Dasein einer höheren Instanz als die Leitung des Unternehmens und das Bewusstsein der Verpflichtung, ihm Rechenschaft zu geben, notwendig. Nur dieses Bewusstsein und das Gewissen schont uns von der Durchführung der unmenschlichen Befehle. Wo statt des richtigen Handelns, nur der steife Gehorsam verlangt wird, wird die Unsicherheit, die Zersplitterung und die Wühlerei immer größer, die den Stress erhöhen, und am Ende wird unser Hauptziel nur die Selbsterhaltung sein, das dann zu den unmenschlichsten Entscheidungen und Taten führt. Sie entkleidet uns auch noch aus unserer übriggebliebenen Menschheit. Und wenn jemand so etwas sagt oder tut, wodurch wir spüren, dass wir unser Leben nicht an ihm anvertrauen können, werden wir von ihm Abstand halten, wir werden uns von ihm sogar fürchten.

⁷⁴ Vgl. Sinek 2017, 123–178.

⁷⁵ Vgl. Sinek 2017, 136.

Damit die Ziele des Leiters Menschen und keine abstrakten Zahlen werden, hat unser Autor fünf durchzusetzende Regeln formuliert: a) Echtheit – wir sollen die Menschen zusammenbringen! Wir sollen uns bemühen, echte menschliche Beziehungen zu schaffen! Das Internet, obwohl es uns mit vielen Menschen verbinden kann, ist nicht im Stande echte menschlichen Kontakte herzustellen. b) Durchsichtigkeit – wir sollen die Dunbar-Zahl einhalten! Man kann am wirksamsten in der schon erwähnten Gruppe von 150 Personen tätig sein. Die Leiter sollen Gruppen möglichst mit solchem Ausmaß schaffen und sollen an ihre Spitze einen Leiter stellen. c) Wir sollen uns mit denjenigen treffen, denen wir helfen! Es ist das persönliche Erlebnis, das einen eher motiviert, als die Angaben der Nummern. d) Wir sollen nicht nur Geld, sondern auch Zeit opfern! *“Das Geld ist die Abstraktion der greifbaren, konkreten Quellen oder der menschlichen Anstrengung. ... Da es aber eine Abstraktion ist, wird es von den Trieben eroberten Hälfte unseres Gehirns auch so betrachtet, wie eines der keinen echten Wert besitzt, im Gegenteil zur Ernährung, zum Obdach oder zum Verhalten von anderen, die tatsächlich Schutz und Sicherheit gewähren können.*

*Unsere Vernunft interpretiert so, dass, wer uns viel Geld gibt, aus dem Gesichtspunkt der Verteidigung nicht unbedingt so wertvoll ist, wie derjenige, der seine Zeit und Energie an uns wendet”.*⁷⁶ e) Wir sollen geduldig sein! Es kostet nämlich Zeit, bis wir jemanden kennenlernen und in uns das Vertrauen auf ihn entsteht, das zum Aufrechterhalten sowohl der persönlichen als auch der beruflichen Verbindungen notwendig ist.

Letzten Endes ist nach der Beurteilung des Verfassers der Hauptgrund des heutigen Verlusts des Gleichgewichts der destruktive Überfluss, der dann entsteht, wenn die selbstsüchtigen Bestrebungen mit den selbstlosen nicht im Gleichgewicht stehen. Das heißt in dem Falle, wenn *“die Bewahrung der Ergebnisse wichtiger ist, als die Beschützung derer, die dafür tüchtig gearbeitet haben. Der destruktive Überfluss entsteht, wenn die Spieler fast ausschließlich auf das Ziel konzentrieren, und sie vergessen, warum sie ursprünglich in das Spiel eingestiegen sind. Alle, den destruktiven Überfluss erlittenen Unternehmen haben einen gemeinsamen Charakterzug, der für uns zur Lehre dient. Fast bei allen Unternehmen ist die organisatorische Kultur schlecht behandelt worden. Beinahe überall gab es einen Leiter, der die Firma nicht mit Herz und Verantwortung geleitet hat. Als die Kräfte des Überflusses Platz gewonnen hatten, wurde die Vollständigkeit verletzt, die Zusammenarbeit wurde durch das Herummanövrieren und die Machenschaft, bis auch die Menschen selbst zu buchende Posten geworden sind, wie eine Lichtrechnung. Der destruktive Überfluss erscheint fast immer, wenn in die Stelle der Herausforderung die Versuchung tritt”.*⁷⁷

⁷⁶ Vgl. Sinek 2017, 172–173.

⁷⁷ Vgl. Sinek 2017, 178.

2.6.3. Herausforderungen und Versuchung⁷⁸

In diesem Teil gibt der Verfasser den tatsächlichen, also gegenwärtigen oder den zukünftigen Leitern fünf Lektionen, ohne deren Erfüllung es keinen guten Leiter gibt. Diese sind die folgenden: a) Wie die Kultur ist, so ist auch die Firma: Wenn sich der Maßstab der Kultur des organisatorischen Lebens *“von dem Charakter, den Werten oder von den Überzeugungen gegen die, durch die Leistung, die Zahlen und andere, vom Dopamin getriebene Zeiger verschiebt, stürzt das Gleichgewicht der, unser Verhalten regelnden chemischen Stoffe um, und unsere Geeignetheit wird sich zum Vertrauen und zur Verantwortung stark vermindern. ... Wir verlieren unseren Sinn für die Geschichte, unsere Verantwortung für die Vergangenheit und wir spüren die gemeinsamen Traditionen nicht mehr. ... Falls der Charakter beschreibt, wie jemand denkt und handelt, so beschreibt die Kultur einer Organisation den Charakter einer Gruppe von Menschen, und das, wie sie als Gemeinschaft denken und handeln. Eine Firma mit starkem Charakter führt eine Kultur ein, die einen dazu bewegt, mit allen Menschen gut umzugehen, nicht nur mit denen, die ihr bezahlen oder eben Geld verdienen. In der Kultur vom starkem Charakter spüren die zur Firma Gehörenden, dass sie von ihren Leitern geschützt werden und sie können auf ihre Mitarbeiter unter allen Umständen rechnen. In der Kultur von schwachem Charakter spüren die Angestellten, dass sie, auch wenn sie eine Art Schutz haben, können in erster Linie den Tatsachen verdanken, dass sie gut zu manövrieren vermögen, dass sie ihre Erfolge gut managen und dass sie hauptsächlich auf sich selbst rechnen können”*.⁷⁹ Das heißt, bei diesen Gruppen fehlt es an der Empathie, deren Platz die Aggression, die Angst und andere schädliche Gefühle und Verhaltensmuster übernehmen. Daraus folgt, dass die schlechten organisatorischen Kulturen schlechte Leiter schaffen, diejenigen, die wertvolle Informationen zurückhalten, um ihre Positionen um jeden Preis bewahren zu können; das bringt jedoch der Firma einen Nachteil. b) Wie der Leiter ist, so ist auch die organisatorische Kultur: Wenn jemand um jeden Preis Leiter werden möchte, dann geht er rücksichtslos durch alle Menschen vor, die seinen Weg überqueren. Das Motiv so einer Bestrebung kann der Ruhm, der Ruf, die Macht oder das Vermögen sein. Nach den Erfahrungen schafft ein solcher Leiter Misstrauen und eine Atmosphäre mit Paranoia, der auch seine Untergebenen konkurrieren lässt, sie gegenübereinander konfrontiert, und nur dem stärkeren, dem schonungsloseren Menschen gehört der Preis. Aber die Umgebung, die der Diktator um sich herum schafft, begünstigt nicht die Macht des Diktators. Wo der Leiter Abstand hält und nur Anweisungen gibt, isoliert er sich selbst unvermeidlich. Die Untergebenen untergraben nämlich diese Macht langsam, dort, wo sie wollen, und so, wie sie wollen.

⁷⁸ Vgl. Sinek 2017, 183–251.

⁷⁹ Vgl. Sinek 2017, 186–187.

Dem Diktator lauert die größte Gefahr, also von innen. Die andere Gefahr ist gerade er selbst, der mit allem, nur mit sich selbst keinen Abstand hält. Wenn der Leiter nämlich von seinen Untergebenen Abstand hält, entstehen da Abstraktionen, denen die Paranoia folgt. Der Tyrann empfindet so, dass es die Welt ist, die sich gegen ihn verschwört, und das bewegt ihn noch intensiver, sich den Menschen, seinen Untergebenen zu verschließen, und dabei führt er immer mehr steife Regelungen ein. In so einer Umgebung lösen die Erfolge der Untergebenen von den anderen keine Anerkennung, sondern Neid aus. Und so entstehen auch die Keime des Aufruhrs, jedoch der wichtigste Verhaltensregler wird ihr eigenes Überleben sein, was auch den Untergebenen paranoisch macht. Der echte Leiter hat eine wirkliche Macht, was auf paradoxe Weise dadurch gesichert wird, dass er seine Untergebenen mit entsprechender Verantwortung bekleidet, und zwar so, dass er von ihnen nicht bloß Gehorsam, sondern ein richtiges Handeln entsprechend der Situation verlangt. Dazu braucht man ein selbstständiges Denken und eine Selbstständigkeit des Handelns. Der echte Leiter versieht damit die ihm Anvertrauten.

c) Die Ehrlichkeit ist wichtig: Die Geeignetheit zum Leiten basiert nicht nur auf der Kraft oder Intelligenz sowie auf der Leistung, sondern hauptsächlich auf dem Charakter. Und das besteht in erster Linie darin, dass wir für unsere Taten Verantwortung übernehmen. Deshalb *“handelt die Leitung von der Ehrlichkeit, Aufrichtigkeit und davon, dass man sie abrechnen lassen kann. Es geht auch um die Bestandteile, um die Elemente des Vertrauens. Die Leitung beginnt dort, dass man uns nicht das sagt, was wir hören möchten, sondern das, was wir hören müssen. Der Vorgang, in dem jemand zu einem echten Leiter wird, der in den anderen ein tiefes Vertrauen und eine tiefe Treue für sich selbst zu erwecken vermag, beginnt mit dem Wahrheit-Sagen”*.⁸⁰ Das Gegenteil von dem ist der heuchlerische, lügnerische und selbstsüchtige Leiter, der eine organisatorische Kultur schafft, die sich selbst abbildet, das heißt sie wird voll von Heuchelei, Lügen und Selbstsucht sein. Die sich die Wahrheit durchsetzen wollenden Leiter bauen sich demgegenüber auf die Wahrheit sagenden Menschen und sie sagen auch selbst immer die Wahrheit, das heißt, sie sind ehrlich.

d) Die Freunde zählen: Die Feinde kämpfen, die Freunde, auch wenn sie Vertreter von anderen Parteien oder Plattformen sind, arbeiten zusammen. Eine der Voraussetzungen für die Entstehung von solchen Freundschaften ist gegenseitig der große Sinn für Wirklichkeit und die Liebe der Wahrheit. Auch der Gegner kann Wahrheit sagen, und wenn er etwas Richtiges gesagt hat, soll man erkennen.

e) Die Menschen sollen wir leiten und nicht die Zahlen! Der Profit, die Sehnsucht nach dem Gewinnen des Wettbewerbs ist ein Treibstoff, aber sie ist kein Endziel. Der wahre Leiter will nicht um jeden Preis gewinnen, wenn er sieht,

⁸⁰ Vgl. Sinek 2017, 213.

dass die Verlierer eines solchen Siegs seine Mitarbeiter, vielleicht der Gegner oder die Umgebung werden, was dann größere Schwierigkeiten bereitet. Der wahre Leiter bevorzugt, dass seine Mitarbeiter die Lorbeeren erben. Die Persönlichkeit (der Charakter) und die Wertordnung des Gipfelleiters bestimmen letzten Endes entscheidend die organisatorische Kultur.

2.6.4. Der Urchaos

Wir haben schon erwähnt, dass sich die vielen Arten der Abhängigkeiten, die Erfolgserlebnisse geben und eine Art Freudenquellen funktionieren, rasch verbreiten, andererseits auch der Stress ist ein ständiger Begleiter des heutigen Lebens, der überall Gefahren in sich birgt. Dessen Folge ist es, dass unser Urteilsvermögen trüb wird (wir sehen nicht mehr die Wirklichkeit und wir sind darauf auch nicht neugierig), und wir kümmern uns nicht um die anderen, kurz gesagt, wir werden eigensüchtig, zynisch und paranoid. Und das macht uns verhängnisvoll manipulierbar, beziehungsweise wir manipulieren auch die anderen, was die immer größeren Ungerechtigkeiten befolgen. Wir müssten uns als von unserem selbstsüchtigen Ich verteidigen. Hier spielen die richtige Erziehung und die Selbsterziehung eine große Rolle, die uns das Wirklichkeitssehen und die angemessene Mäßigkeit, aber vor allem wahre persönliche Verbindungen beibringen müssten. Dessen Frucht ist das Vertrauen und die Zusammenarbeit. Wir müssen gestehen, dass das unser Problem ist und dass wir das unbedingt ändern müssen. Damit wir die oben erwähnte Krise (den Chaos) beherrschen können, macht uns der Verfasser auf den Wert der Prinzipien und auf den Glauben an die Gültigkeit von denen aufmerksam: *“Der, das Ansehen und den Gehorsam prüfende Versuch von Stanley Milgram hat in den 1960 Jahren beleuchtet, dass diejenigen, die an eine höhere Macht glauben, befolgen die für die anderen eventuell schädlichen Anweisungen mit viel weniger Chance, als diejenigen, die daran nicht glauben. In allen Varianten des Versuchs haben nämlich die Freiwilligen verweigert, bis zum Äußersten zu gehen, die die höchste Macht nicht in dem Wissenschaftler gesehen haben. Sie haben auf einem höheren Prinzip bestanden und das hat ihnen die Kraft gegeben, dass sie die Anweisungen nicht blind befolgen (Sie haben den erteilten konkreten Befehl nicht ausgeführt, sie haben doch richtig gehandelt!). Was unsere Arbeitsstelle anbelangt, weder unsere Vorgesetzten noch unsere Kunden vertreten die höchste Macht über uns. Dasselbe bezieht sich auch auf die Aktiengesellschaften: weder die Aktieninhaber noch die Analytiker der Wall Street stehen über allem. Ob wir es glauben oder nicht, nicht einmal eine kleine Firma schuldet ihren Anlegern letztendliche Verantwortung. ... Wie es aus dem Versuch von Milgram vorhergesagt werden kann, leisten diejenigen Leiter und Firma besser, in denen die Empfänglichkeit für das ‘Warum’ und die Zielstrebigkeit stark ist, und die genug Mut haben, dem Druck der Wall Street oder der abstrakten, ungreifbaren Aktieninhaber*

widerstehen können“.⁸¹ Der Mensch kommt nämlich nicht darum vorwärts, weil er durch seine selbstsüchtige Sehnsucht getrieben wird, sondern darum, weil er durch den Dienst von anderen bewegt ist.

Am Ende des Bandes, im Anhang gibt uns der Verfasser bestimmte praktische Ratschläge, wie die Zusammenarbeit zwischen den Gruppen des Unternehmens verbessert werden kann. Erstens sollen wir die Mobiltelefone von den Verhandlungssälen fernhalten. Das hilft einem beim Aufpassen und stärkt die persönliche Beziehung. Zweitens sollen das Notizenmachen aufs Papier statt des Computers anspornen. Nach psychologischen Untersuchungen nämlich diejenigen Menschen, die die Notizen aufs Papier schreiben, arbeiten die Informationen wirksamer auf und sie erinnern daran auch mehr als diejenigen, die die Angaben auf dem Computer festsetzen. Das Notizenmachen mit den Händen steigert sogar den Sinn für Kritik (das Erwägen-Können) und entwickelt auch die Fähigkeit, gute Entscheidungen zu treffen. Drittens: wir sollen das Leiten beibringen! Hier soll man hauptsächlich das effektive Konfliktmanagement, das aktive Aufpassen und die Kommunikationsfähigkeiten entwickeln. Viertens sollen wir beibringen, wie positive und negative Feedbacks, Rückmeldungen gegeben und empfangen müssen. Fünftens: Wir sollen die Vorteile des Internets, in dem die neue Generation lebt, ausnutzen! Diese Menschen wissen es, wie man einen guten Eindruck weckt, sie sind bereit zu sagen, wenn sie mit etwas nicht zufrieden sind, zum Beispiel, wenn sie keine Begeisterung fühlen, wenn ihre Aufmerksamkeit durch die Arbeit nicht gefesselt wird. Wenn sie aber den Sinn der Arbeit sehen, verrichten sie sie dann mit großer Hingabe. Zur gleichen Zeit haben sie jedoch eine geringe Selbstachtung, deshalb brauchen sie Unterstützung, wir sollen also mit ihnen geduldiger sein.⁸²

Der Verfasser gibt den Mitgliedern der Generation Y ebenfalls fünf Ratschläge, die ihnen behilflich sein können, richtig in die Welt der Arbeit einbauen zu können, beleuchtend damit die speziellen Schwierigkeiten dieser Generation: Erstens empfiehlt Simon Sinek, dass der Jugendliche von heute versuchen soll, die ihm anvertrauten Aufgabe selbst lösen, aber so, dass er nötigenfalls um Hilfe bitten soll, in erster Linie persönlich. Dadurch entwickelt er seine Kommunikationsfähigkeiten und er beginnt, echte Verbindungen auszubauen. Zweitens spornt uns Sinek dazu an, dass wir, was begonnen haben, auch beenden sollen, dadurch entwickelt sich der Sinn für Verantwortung und ihr Bewusstsein. Dritten sollen wir den Mut haben, um aufrichtige Kritik zu bitten und sie anzunehmen. Wir lernen dadurch, dass wir uns irren. Zur gleichen Zeit soll der Jugendliche von der eventuell aggressiven und groben Kritik nicht niedergeschlagen fühlen, denn es kann vorgestellt werden, dass auch dem Chef nicht beigebracht wurde, wie einem die kritischen Bemerkungen

⁸¹ Vgl. Sinek 2017, 317–318.

⁸² Vgl. Sinek 2017, 328–334.

menschlich mitgeteilt werden müssen. Viertens bittet Sinek darum, dass der junge Arbeiter auf das Verdienst verzichten soll, das heißt er soll erlernen, im Hintergrund zu bleiben, der den anderen hilft und er soll über die gerechte Anerkennung der anderen freuen können. Und zum Schluss, fünftens bittet der Verfasser, dass der junge Arbeiter bereit und fähig sein soll, sich vom Telefon loszutrennen, das ist ja eine der wichtigsten Quellen, die Abhängigkeit verursachen.

2.7. Die Bemerkung von Mihály Szentmártoni SJ

Was geschieht dann, wenn eine, affektiv unausgeglichene Person eine leitende Rolle bekommt. Wahrscheinlich wird sein Grundverhalten väterlich sein, was sich unter anderem darin zeigen wird, dass er alles festhält, alles kontrollieren will, denn er glaubt, so kann man die Sendung des Vorgesetzten (des Leiters) gut ausführen. Leider ist diese Form des Autoritätsübens auch zwischen den Rahmen der institutionellen Kirche nicht selten. Welches Bedürfnis im Unterbewusstsein kann hinter diesem Verhalten stecken? Er kann seine Person von der erfüllten Rolle wahrscheinlich nicht unterscheiden. Und das ist ein Zeichen dafür, dass seine Personenidentität nicht fest genug ist. Dieser Leiter wird das Prinzip der Unfehlbarkeit bekennen, und er hält es für nicht nötig, in seinen Entscheidungen Fehler zu suchen, denn seiner Meinung nach ist der Gehorsam für die Untergebenen immer der richtige Weg. Dieser Leiter *„verhindert jede Entwicklung, jedes Vorwärtkommen, Fortschreiten“*. Weitere Kennzeichen für die väterlichen (paternalistischen) Form, Autorität auszuüben, sind: a) der Konventionalismus, das heißt das Beharren auf den gewohnten Formen und Werten; b) die machthaberische Aggression, das heißt das Zwingen der Untergebenen in die uniformelle Ordnung und c) die Ungeduld gegenüber den Fehlern der anderen.⁸³

3. ABSCHLUSS

Zusammenfassend: Unsere Studie kann auch so aufgefasst werden als ein kleiner Kurs für Leiter, in dem wir die leitungstheoretischen und/oder eher nur die praktischen Gedanken der oben erwähnten sechs/sieben Verfasser dargestellt haben.⁸⁴ Einerseits enthalten teilweise die einzelnen Modelle, Vorstellungen oder Reflexionen einander, andererseits zeigen sie neue Dimensionen auf, und ergänzen sie die schon dargelegten Erwägungen mit neuen Aspekten. Ein gemeinsames Kennzeichen bedeutet bei jedem Modellschöpfer die spezifische Qualität der Persönlichkeit. Diese Charakterqualität

⁸³ Vgl. Szentmártoni 1978, 25–26.

wird durch den Glauben an eine höhere Gewalt, an Gott begründet, wie dies hauptsächlich von Sinek beschrieben wurde. Dies ist nämlich der Schlüssel von guter Leitung. Der Beruf kann auch unterwegs erlernt werden, aber affektiv labilen, des moralischen Bewusstseins bezüglich minderjährigen und primitiven Persönlichkeiten können weder berufsmäßig professionellste Vorbereitungen und beste Beispiele, noch die größten intellektuellen Fähigkeiten helfen. Sie begehen unvermeidlich den ersten Fehler der Leiter das übermenschliche Verhalten, (und das ist hier die Ursünde!). Sie wird von ihren anderen neun (oder wer weiß, wie vielen) unehelichen Kindern befolgt werden, nur um einem Hinweis auf die Erwägungen von Hans Finzel Gebrauch zu machen. So wird aus der Leitung (Regierung) ein bloßes Lenken, die Atmosphäre wird auf dem Arbeitsplatz unmittelbar vergiftet, und ferner wird es der von Christus auferlegte Missionsbefehl selbst diskreditiert. Letzten Endes dient der gute Leiter die ihm Anvertrauten einerseits so, dass er ihnen menschenwürdige Arbeitsverhältnisse sichert, und dadurch bei ihrer menschlichen und beruflichen Entfaltung behilflich ist. Andererseits widmet er seine volle Aufmerksamkeit sowohl der immanenten (persönlichen und gesellschaftlichen) wie auch der transzendenten Ziele der Arbeit und des Unternehmens (der Gemeinschaft).

*Dr. Kuminetz Géza
teológus, egyházjogász, tanszékvezető egyetemi tanár
Hittudományi Kar, Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

BIBLIOGRAPHIE

Balog, M.: *Közösség és közösségvezetés. A közösség a hit, remény és szeretet iskolája*, Budapest, 2016.

Dale Burke, H.: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet?*, Budapest–Pécs, 2008.

Finzel, H.: *A vezetők tíz leggyakoribb hibája*, Budapest. 2002.

Grün, A.: *Életet fakasztó vezetés. A vezetés elvei Szent Benedek regulájában*, Pannonhalma, 2017.

⁸⁴ Natürlich ist es nur eine, die grundlegendste Dimension der guten Entscheidung die Geeignetheit, genauer gesagt die Persönlichkeit des Leiters für die Leitung. Über die anderen Dimensionen der Leitung und der guten Entscheidung siehe: Grün 2017; Kiechle 2011; Waldmüller 2010; Dale Burke 2008.

Kiechle, S.: *Hogyan döntsek?*, Budapest, 2011.

Little, B. R.: *A titokzatos én. Hogyan alakítja életünket a személyiségünk?*, TED Books 15, Budapest, 2018.

Nemes, Ödön: A tekintély szerepe az ezredfordulón, *Obláció*, 4 (2004).

Sarah, R. – Diat, N.: *Isten vagy a semmi. Beszélgetés a hitről*, Budapest, 2015.

Sinek, S.: *A jó vezetők esznek utolsóknak. Hogyan építsünk összetartó, lelkes, és sikeres csapatot?*, Budapest, 2017.

Szentmártoni, M.: *A személyi érettség felé*, Róma, 1978.

Waldmüller, B.: *A közösségi döntés*, Budapest, 2010.

Wolf, N. – Enrica, R.: *Az embervezetés művészete, Vita Consecrata*, 6 Budapest, 2011.

SCIOGLIMENTO DEL MATRIMONIO CANONICO PER INCONSUMAZIONE

Voto del vescovo »pro rei veritate«

I. FACTI SPECIES

Y..... parte oratrice (figlia di..... nata il giorno 6 marzo 19*9, cattolica, residente a Carmignano a (PD) in via Z..... 17.) e X..... parte convenuta (figlio di.....nato il giorno 29 giugno 19*2, cattolico, residente a S.P. (PD), via P..... 22) hanno contratto matrimonio il giorno 4 marzo 2000 nella chiesa parrocchiale di S.P.

I giovani si sono conosciuti a Re, piccolo paese in provincia di V.... nel 1984, in modo del tutto occasionale, in una casa di esercizi spirituali. La conoscenza in quel tempo fu superficiale, anzi, ci fu una reciproca antipatia. Parecchi anni dopo, nell'agosto del 1999 si sono rivisti presso la medesima casa, dove Y svolgeva attività di volontariato ed X frequentava gli esercizi spirituali organizzati dalla Diocesi di V..... Il reciproco rifiuto palesatosi nella precedente occasione, si trasformò in simpatia, tanto che nell'arco di soli quattro giorni avevano deciso, che Y sarebbe stata ospite a casa di X, che viveva con l'anziana madre a S.P. (PD). A quel tempo Y aveva quarant'anni, viveva a V..... (TO). X contava quarantasette anni. Per facilitare il trasferimento di Y come insegnante a S.P.(PD), si sposano civilmente il giorno 16 ottobre 1999, e successivamente nel marzo 2000 celebrano le nozze anche religiosamente, cui seguì un breve viaggio di nozze. Nel giugno dello stesso anno, ottenuto il trasferimento, cominciò la loro convivenza in casa di X, assieme alla madre.

Il matrimonio non fu mai consumato a causa del costante rifiuto dalla parte di Y di avere rapporti. Y dice di essere sposata spinta da una sorta di autocostrizione, a scopo terapeutico, onde cercare di superare il trauma sia fisico che soprattutto psicologico, subito all'età di quattro anni. Nel matrimonio non le riusciva ad accettare nemmeno la presenza di X, tanto che decise di consultare una psicologa, che la sottopose

a terapia dal 2001 al 2003. Dal 1999 fino ad ora è seguita dal Parroco di S.....o, don D. B., che è al corrente di tutte le sua difficoltà. In data 24 aprile 2002 Y si rivolse a un ginecologo, il quale le rilasciò certificazione dalla quale emergevano traumi pregressi, il suo attuale stato verginale nonché l'opportunità di sottoporsi ad intervento chirurgico dopo adeguata terapia, l'intervento che subì nel giugno dello stesso anno.

Nel 2009 – anche per non recare ulteriore disagio ad X e lasciarlo libero di trovare una vera compagna di vita, Y ha deciso di chiedere, non solo la separazione, che hanno avuto già depositato consensualmente, ma anche la dispensa del suo matrimonio.

Con supplica del 10 marzo 2009 Y chiede al Santo Padre la concessione della grazia della dispensa del proprio matrimonio in quanto rato e non consumato; allega anche certificato del dott. R. S., secondo cui presento, alla data del 24 aprile 2002, quindi dopo circa due anni dalla nozze, “*imene integro*”, consigliando “*isterectomia totale*”, scheda ginecologica personale in cui si evidenzia lo stato di “*virgo*”, e cartella clinica dell'intervento di isterectomia come suggerito dal dott. Sposetti in data 26 giugno 2002.

L'ordinario di V..... stabilisce i componenti del Tribunale Ecclesiastico Diocesano di V..... con Decreto del 18 maggio 2009. Ambedue i coniugi hanno reso dichiarazione sotto giuramento.

Lette le Osservazioni del Rev.mo Difensore del Vincolo presentate in data, ci accingiamo ad esprimere il nostro voto.

II. IN IURE

La natura del matrimonio è presentato del Can. 1055 § 1: «*Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est.*»

Il Can 1061 stabilisce: «§ 1. *Matrimonium inter baptizatos validum dicitur ratum tantum, si non est consummatum; ratum et consummatum, si coniuges inter se humano modo posuerunt coniugalem actum per se aptum ad prolis generationem, ad quem natura sua ordinatur matrimonium, et quo coniuges fiunt una caro.* – § 2. *Celebrato matrimonio, si coniuges cohabitaverint, praesumitur consummatio, donec contrarium probetur.*»

La pubertà, ordinariamente, porta con sé, nell'uomo e nella donna, la capacità di compiere insieme un atto che è proprio dei coniugi, destinato ad esprimere e a realizzare in una maniera tutta particolare le finalità specifica del matrimonio. Tale atto è chiamato comunemente “*atto coniugale*”. Pio XII così lo descrive:

“L’atto coniugale, nella sua struttura naturale, è un’azione personale, una cooperazione simultanea e immediata dei coniugi, la quale, per la stessa natura degli agenti e la proprietà dell’atto, è l’espressione del dono reciproco che, secondo le parole della Santa Scrittura, effettua l’unione ‘in una carne sola’”.¹

Le caratteristiche necessarie e sufficienti per poter parlare di copula coniugale sono:

- a) una valida erezione dell’organo maschile
- b) la penetrazione di esso, anche parziale del membro virile nella vagina²
- c) l’iaculazione di liquido seminale o prostatico maschile – anche solo parziale – nella stessa vagina
- d) modo naturale di compiere l’atto:³ gli elementi necessari e sufficienti dal punto di vista psicologico per avere una copula consumativa del matrimonio sono: deve trattarsi di un atto umano (humano modo!) in sè, deve essere esclusa ogni forma di violenza fisica, e la copula deve essere compiuta *con animo marital*.⁴ La consumazione è quella che consegue al primo atto sessuale completo avvenuto tra veri coniugi.

»*Matrimonium ratum et consummatum nulla humana potestate nullaque causa, praeterquam morte, dissolvi potest.*« (CIC c. 1141), a differenza del matrimonio “rato e non consumato” che può essere sciolto dal Romano Pontefice.⁵

Condizioni richieste per la dispensa super rato sono i seguenti:

- 1) **Il fatto dell’inconsumazione:** si tratta allora di verificare la presenza di un elemento *sostanziale*, vale a dire che il matrimonio non sia stato realmente consumato.
- 2) La presenza della **giusta e proporzionata causa** che giustifichi la concessione della dispensa. Questa è un elemento di carattere *formale*, si tratta di un elemento comune a tutte le forme di *relaxatio legis*, e cioè di dispensa: occorre, per la liceità

¹ Pio XII, *Discorso alle ostetriche*, 29 ottobre 1951: AAS 43 (1951) 850.

² SC S. Officii, *Responsum Circa notionem consummationis matrimonii*, LE I/1599.

³ cfr. La Risposta del S. Ufficio del 1 marzo 1951; Decreto della CDF del 13 maggio 1977, in AAS 69 [1969], 426.

⁴ U. Navarrete, *De notione et effectibus consummationis matrimonii*, in *Quaedam problemata actualia de matrimonio*, Roma 1980, 111–131.

⁵ cf. CIC cc. 1142, 1698, § 2.

della concessione di essa, che vi sia una *iusta et rationabilis causa*.⁶ Si tratta del motivo che dovrebbe indurre il Romano Pontefice a concedere la dispensa. Essa è richiesta dal can. 1698, § 1, perché la dispensa stessa sia valida, ed essa va provata, non soltanto asserita. Stando alla giurisprudenza in materia, gli elementi oggettivi che solitamente vengono considerati causa apta ad dispensationem impetrandam sono: la dissociazione degli animi tra gli sposi che non fa presagire alcuna speranza di futura riconciliazione; il divorzio civile già intervenuto tra i coniugi, l'aversio invincibilis o anche la sola, reale impossibilità di realizzare una vera vita coniugale a causa di incompatibilità psico-fisiche, l'incapacità conclamata di uno dei coniugi di realizzare gli essenziali doveri coniugali, ecc.⁷

3) **La richiesta di uno o di entrambi i coniugi.**⁸

4) **L'assenza di scandalo** tra i fedeli.⁹

Seguendo la tradizionale prassi amministrativa possiamo elencare gli **ARGOMENTI** validi a dimostrare che un matrimonio non sia stato consumato:

1) **Argomento »per coarctata tempora«:** impossibilità fisica o morale dei coniugi, per mancanza di tempo, luogo, modo, ad avere intimità tra loro.

2) **Argomento Morale.** La prova della consumazione si basa su argomento morale (dichiarazione delle parti,¹⁰ dei testimoni¹¹ sotto giuramento, con attestati dei parroci che sotto giuramento la persona dirà la verità; altri documenti che corroborano le circostanze ed i fatti). In generale non si basa su un elemento ma su un insieme di elementi concordante. Innanzitutto quando manca l'argomento fisico la certezza morale risulta dalla convergenza dei elementi della prova morale, con eventuale cartelle cliniche ed altri elementi di conferma.¹²

Non si esclude, anzi, è raccomandata l'escussione di *testes ex officio*. Fra questi, di particolare importanza è la deposizione eventuale di un sacerdote, del parroco o di qualunque ministro sacro che abbia avuto un particolare rapporto di confidenza con le parti. Si tratta di testimoni c.d. »*qualificati*« e la loro testimonianza è sempre ritenuta di particolare rilievo. Non si escludono tra i testimoni qualificati anche il medico curante, uno psicologo, ecc.

⁶ cfr. CIC c.90, c. 1704, § 1.

⁷ cf. Piero Amenta, *Le procedure amministrative in materia di matrimonio canonico: storia, legislazione e prassi*, Studi Giuridici vol. LXXIX, Città del Vaticano 2008, 164-166.

⁸ cfr. CIC can. 1697.

⁹ Lettera Circolare "super rato", in *Communicationes* 20(1988), n. 1. 78-84; LE VIII, n. 5210.

¹⁰ cf. CIC c. 1702; c. 1536, § 2.

¹¹ cf. CIC c. 1547.

¹² cf. CIC c. 1572.

Di tutti i testi va valutata attentamente la credibilità. Per essa si applicano criteri interni ed esterni. Criteri interni: la costanza delle affermazioni, soprattutto delle parti, l'assenza di contraddizioni, se è teste diretto o de relato. Criteri esterni: il tempo in cui sono state acquisite le informazioni che si sottopongono al giudice. Se di tempo non sospetto (durante la convivenza, immediatamente dopo i fatti) sono di maggior peso di quelle acquisite in altro tempo (ad.es. dopo la separazione fisica degli sposi).

- 3) **Argomento Fisico:** consiste soprattutto nella ispezione fisica della donna di cui mette in rilievo la ancora persistente fisica integrata.
- 4) **Argomento amminico:** documentale – indiziario – presuntivo. È l'argomento ricavato dal complesso delle circostanze (ammennicoli), dai fatti che toccano in qualche modo il fatto giuridico principale da provare (indizi) e dalle congetture che i fatti riferiti, messi in relazione tra loro, possono produrre nel giudice (presunzioni).¹³

Per presentare la causa al Santo Padre, dobbiamo arrivare alla certezza morale riguarda l'inconsumazione del matrimonio. Certezza morale significa: *“esclude ogni fondato o ragionevole dubbio e lascia sussistere la possibilità assoluta del contrario”* – affermava Pio XII nella famosa allocuzione alla S. R. Rota nel 1942.¹⁴

III. IN FACTO

Nel caso attuale abbiamo le deposizioni della parte oratrice, e della parte convenuta, dei quattro testi di parte oratrice ed un teste di ufficio. Sono allegati documentazioni mediche, certificati di battesimo, certificato dell'atto di matrimonio canonico, estratto dell'atto di matrimonio civile, ricorso per la separazione civile, omologa della separazione civile, lettere di credibilità.

- 1) **ARGOMENTO »PER COARCTATA TEMPORA«:** nel caso attuale non importa.
- 2) **ARGOMENTO MORALE:**
 - a) Nella sua **DEPOSIZIONE GIURATA DELLA PARTE ORATRICE** racconta dal **giorno della nozze**, che non aveva alcun desiderio arrivare alla sera. Alla festa *“ha cercato di intrattenersi il più possibile con gli amici di X per non rientrare in casa”*. Poi si è *“fermata in bagno e non veniva più fuori. Non voleva l'atto sessuale, ed aveva paura e cercavo delle scuse”* (Summ p.41.n.8.) **In viaggio di nozze**

¹³ cf. P. Amenta, op.cit., pp. 158–163.

¹⁴ A.A.S. 32 (1942), 338–343.

hanno cercato di consumare il matrimonio, ma non ci sono riuscite. Y *“accettava che X arrivasse ad un certo limite, ma non oltre”*. Quando X era pronta all’atto sessuale, lei si sottraeva dicendo che doveva andare in bagno. Quando tornava, *“la sua carica era esaurita”*. Y usava questo stratagemma per evitare il rapporto intimo (Summ p.42.n.9.) Hanno abitato insieme dal 4 marzo del 2000 fino a maggio del 2009. Nel durante la convivenza matrimoniale non c’è mai stata consumazione, anche se almeno due volte ci ha provata veramente, ma non sono arrivati in fondo. (Summ p.42.n.10.).

La prima visita ginecologica fatta il 24 aprile del 2002 dal dott. S. che la constatato lo stato di verginità. Ha anche aggiunto che era necessario l’isterectomia totale. L’intervento è avvenuta una parte per via laparoscopica e una parte per via vaginale e quindi l’imene non è più integro. (Summ p.42–43.n.12). Dopo l’operazione per un certo tempo hanno ancora tentato di giungere alla consumazione del matrimonio, ma ad un certo punto X ha capito ed accettato che non poteva pretendere di avere rapporti intimi con una donna che aveva si sposato, ma che non amava.

La parte oratrice dichiara con assoluta onestà e dietro giuramento che non è mai capitato che X con il membro maschile sia entrata in vagina e vi abbia effuso il seme.

Il 5 maggio di 2009 hanno firmato la sentenza di separazione consensuale. (Summ p.43.n.13).

- b) **NELLA SUA DEPOSIZIONE GIURATA DELLA PARTE CONVENUTA** afferma, avevano entrambi l’età per conoscere il matrimonio anche sotto la dimensione sessuale, e durante il fidanzamento c’erano stati tra loro segni di affettuosità. Tuttavia Y fin dall’inizio aveva detto che avrebbe accettato il rapporto sessuale solo dopo il matrimonio religioso (Summ p.47.n.7). Arrivati alla **sera delle nozze** ha visto che Y *“cercava in ogni modo di ritardare l’ora”* in cui sarebbero andati a letto. Arrivati in camera da letto cercava aiutarla a spogliarsi, ma vedeva che era molto rigida. Poi Y è andata in bagno e non usciva più. Quando finalmente è andata a letto X ha visto che lei *“aveva gli occhi sbarrati ed era tutta tesa. Egli ha provato a fare delle avance ma vedeva che era come se Y avesse davanti un mostro”*. Quella notte *“non hanno fatto niente”*. Il giorno dopo sono andati in **viaggio di nozze**. Egli ha provato ancora a consumare il matrimonio, ma si è ripetuta la scena del giorno prima. In quella settimana X non ha più tentato di consumare il matrimonio. (Summ p.47.n.9) Sono rimasti insieme dal 2000 al 2009. **Durante la convivenza** matrimoniale egli tentato tante volte di consumare il matrimonio. *“Quando era il momento della penetrazione, Y scappava via, sbatteva la porta, sembra matta. Y accettava le carezze e i preludi all’atto sessuale, ma quando era il momento di compierlo si sottraeva e sembrava terrorizzata. In quei momenti di crisi usciva in imprecazioni.”* (Summ p.48.n.10)

Fino al momento dell'operazione Y era vergine. Anche dopo l'operazione hanno tentato di avere il rapporto sessuale, qualche volta era Y stessa che desiderava e chiedeva il rapporto ma poi non vi riusciva (Summ p.48.n.12).

c) **PROVA TESTIMONIALE.** Le deposizioni dei coniugi sono avallate da testimonianze valide ed univoche, risalenti tutti al tempo della convivenza, cioè al tempo non sospetto.

– Il teste BD parroco ha depositato: le parti sono andati da lui alcuni mesi dopo il matrimonio religioso. Y diceva che non riusciva ad accettare l'atto sessuale. Capiva che doveva arrivare lì e lo voleva, ma non ci riusciva. Provava una insuperabile ripulsa. (Summ p.51.n.8)

– Le parti hanno dispensato dal segreto di ufficio la dottoressa C. (Summ p.43.n.15. e p.49.n.15.) Il teste CG psicoterapeuta ha conosciuto Y perché la coppia si è rivolta a lei nel 2001. Le riferirono che avevano difficoltà a consumare il matrimonio. (Summ p.52.n.2.) Dai colloqui che la psicoterapeuta ha avuto con loro fino al 2004, ha ricavato la certezza che il matrimonio non è mai stato consumato, anzi diminuiva sempre più il tentativo di avvicinamento fisico mentre aumentava l'atteggiamento di comprensione umana. Y diceva che alla fine vivevano come fratello e sorella. Non provava desiderio nei confronti del marito, mentre sentiva che lei come donna avrebbe desiderato l'incontro sessuale. (Summ p.54.nn. 6–8).

– Il teste SG conosce X dal 1985, Y poco prima che sposasse con X. (Summ p. 55.nn.2–3.) Dice, quando le parti sono tornati dal viaggio ha chiesto da X come era andata. X ha risposto che per quanto riguarda l'approccio sessuale aveva trovato in Y una completa chiusura perché era bloccata. (Summ p.56.n.7) Durante il matrimonio egli ha sempre risposto che Y rimaneva sempre bloccata e non era stato possibile l'atto sessuale. (Summ p.56.nn. 7–8.)

– Il teste RR ha conosciuto X nel 1989–90, Y qualche mese prima del matrimonio. (Summ p.58.n.2–3) X gli ha raccontato che Y accettava alcuni approcci, carezze e toccamenti, ma fino ad un certo punto. Quando arrivava il momento del vero atto sessuale, Y diventava aggressiva e addirittura lo picchiava. X ha raccontato che né durante il viaggio di nozze, né in seguito, mai è avvenuto un vero atto sessuale. (Summ p.59.n.7).

– D. R. P. il teste di ufficio, parroco, ha depositato: Qualche mese dopo le nozze sono venuti le parti da lui, perché non riuscivano a consumare il matrimonio, perché Y si bloccava. Il stesso parroco li ha consigliati di rivolgersi all'Istituto Rezzara dove hanno avuto dei colloqui che però non hanno portato a risultati. Per quanto il teste sa, non c'è mai stata consumazione del matrimonio. (Summ p.62.n.8).

Causa dell'inconsummazione: Y dice, lei provava anche fastidio, perché le pareva che X cercasse solo la sua soddisfazione, ma che il suo non fosse vero amore. Inoltre X aveva bisogno di fare tutto in fretta perché si esauriva la sua erezione. Lei allora restava ancora più bloccata perché era così irruente. (Summ p.42.n.9) Y era bloccato anche dal fatto, che ad un certo punto X le ha detto che non l'amava (Summ p.42.n.10). La consultazione con la dottoressa Cappellaro le ha aiutato a ricordare alla traume, e questo le ha portato a identificare X con l'altra persona e tante volte si scagliava contro di lui. *"Egli è stato in certo modo un capro espiatorio."* (Summ p.42. n.12.)

A giudizio di X, Y non aveva anomalie fisiche, ma un blocco di tipo psicologico che non riusciva a superare (Summ p. 48.n.11)

CG psicoterapeuta afferma, Y *"aveva paura di essere squarciata. Lei stessa collegava questa paura al ricordo di una vicenda di abuso sessuale subito all'età di 3-4 anni."* (Summ p.52.n.2)

d) **LA CREDIBILITÀ DELLE PARTI** da una parte affermano le lettere di credibilità (pp. 25-27), d'altra parte emergono dalle deposizioni dei testi. Il teste BD parroco ritiene ambedue parti sinceri, credenti e praticanti (Summ p. 50. nn. 2-3). Il teste SG afferma, che Y sia credente e praticante, X è una persona molto corretta e rispettosa degli altri e molto precisa, lo ritiene sincero, credente e praticante (Summ p.55.nn. 2-3). Il teste RR ripete lo stesso: *"Y era credente e molto legata alla chiesa, e alla pratica religiosa."* X *"È una persona sincera."* (Summ p.58. nn.2-3) Anche Rev. R.P. teste di ufficio afferma lo stesso dalle ambedue parti (cf. Summ p.61.nn. 2-3).

3) **ARGOMENTO FISICO.** Nel significato più stretto della parola non è disponibile un argomento fisico, siccome la parte oratrice ha subito un'isterectomia totale, che da una parte dell'intervento è avvenuta per via laparoscopica e un parte per via vaginale e quindi l'imene non è più integro. Questo è scritto nella cartelletta allegata agli atti. Ma abbiamo è disponibile la certificazione del dott. R. S., secondo cui presento, alla data del 24 aprile 2002, quindi dopo circa due anni dalle nozze, *"imene integro"*; scheda ginecologica personale in cui si evidenzia lo stato di *"virgo"*, e cartella clinica dell'intervento di isterectomia come suggerito dal dott. Sposetti in data 26 giugno 2002.(cf. Summ pp. 5-12)

4) **ARGOMENTI AMMINICOLARI** sono i seguenti:

- Negli atti della causa si emerge, che la parte oratrice nella sua infanzia ha subito forte traumi. Aveva circa 4 anni, quando da un vicino di casa che lei chiamava zio, ma che era un lontano parente di sua madre, l'ha accompagnata in una stanza in casa sua, e molestava. Y spiega con queste parole: *"Mi ha toccato"*

- in mezzo alle gambe e sotto ed io volevo gridare, ma non riuscivo perché mi metteva la mano sulla bocca e mi faceva male. Ricordo che mi visto solo nero e non ricordo più di niente.*” Ha cominciato a ricordare quei fatti per flash dopo 30 anni, è riuscita a ricostruirli con l'aiuto della psicologa. (Summ p.38.n.3) A giudizio della parte convenuta questo grave episodio ha segnato a fondo il carattere di Y. (Summ p.46.n.4) Il teste BD parroco afferma, Y sperava di aver superato questo trauma, ma in realtà ha inciso molto nella sua vita (Summ p.50.n.2). Come conseguenza della trauma Y aveva sempre rapporti conflittuali anche con il suo fratello e con le sorelle. Soprattutto quando nasce la sorella, Y ha in sentore che la nascita sia collegata con la vita sessuale dei genitori, che per lei era una cosa sporca – spiega CG psicoterapeuta (Summ p.53).
- Riguarda le circostanze del matrimonio non dobbiamo tralasciare il fatto, che le parti nel giro di 15 giorni hanno concluso che sarebbe stata buona cosa per entrambi sposarsi. Il teste SG è rimasto stupito per la fretta con cui avevano deciso (Summ p.56.n.4). Il teste RR non ha mai percepito che la brevità del fidanzamento dipendesse dal fatto che Y voleva arrivare in tempo ad avere un figlio (Summ p. 59.n.4).
 - Tuttavia ambedue testi – chi erano testimoni alle nozze, – hanno costatato, che *“Y era molto controllata nei suoi gesti”* (Summ p.56.n.7.), soprattutto *“era molto nervosa e aggressiva e non è mai riuscita a rilassarsi”* (Summ p.59.n.7.). Già anche prima della nozze, quando li vedevano insieme X cercava di essere affettuoso con Y. Ma *“lei era tutta chiusa come un guscio ed era tesa e nervosa nei gesti”*. (Summ p.59.n.5) La parte attrice stessa ricorda il giorno del matrimonio come un giorno di combattimento interiore. Quando rispondeva alle domande del rito, sentiva che dentro di se c'era una volontà contraria (Summ p.42.n.8)
 - CG psicoterapeuta stabilisce, nonostante che le parti si siano conosciuti in terreno devozionale, tuttavia erano su due posizioni diverse. Poi c'erano anche differenze caratteriali e culturali che hanno ostacolato la loro intesa. (Summ pp.53-54, nn.4-8)

Della giusta causa. Le parti hanno cercato aiuto in varie direzioni. Hanno parlato con dei sacerdoti, hanno partecipato a dei gruppi di preghiera, hanno avvicinato una psicologa. Ma il blocco a livello sessuale non è mai stato superato, anzi si è aggravato. Alla fine hanno cominciato a dormire anche in camere separate (Summ pp.59-60, n.8) BD parroco quando ha visto che la situazione era *insuperabile*, il stesso parroco ha spiegato alle parte, che c'è la possibilità chiedere lo scioglimento del matrimonio (Summ p. 51.n.8).

Possiamo costatare, che sia impossibile una riconciliazione dei coniugi. Le parti sono separati civilmente il giorno 5 maggio 2009. Il Tribunale di P. afferma:

“il tentativo di conciliazione con esito negativo” e “I coniugi dichiarano di volersi separare consensualmente” (Summ. p. 22). La parte oratrice esprime la sua speranza di rifarsi una famiglia (Summ p.43. n.14). Quindi esistono giuste cause per la concessione della dispensa implorata.

Assenza di scandalo. A tutti i testi è stata posta la domanda in merito. Tutti hanno auspicato la dispensa del matrimonio in quanto non consumato e di sofferenze senza prospettive. BD parroco dice: *“Io stesso avevo suggerito la possibilità di ricorrere alla dispensa perché vedevo la loro sofferenza. Ritengo che la eventuale concessione della dispensa non crei scandalo.”* (Summ p. 51. n.9.) Il teste SG pensa che se fosse concessa la dispensa non ci sarebbe meraviglia, né scandalo (Summ p.57. n. 9). Il teste RR non ritenga che una eventuale dispensa crei scandalo nell’ambiente in cui le parti vivono (Summ p.60.n.9). Ed alla fine anche Rev.R. P., parroco, teste di ufficio, afferma: *“Non ritengo che una eventuale dispensa provochi scandalo in paese.”* (Summ p. 62. n.9)

IV. CONCLUSIO

Tutto sommato: Il matrimonio Y.–X. **con morale certezza** non è stato consumato. Come abbiamo visto, esiste la giusta e proporzionata causa. Come ragione pastorale, servirebbe la concessione richieste sul bene delle anime dei parti, sulla restituita pace delle loro coscienze, ed offrirebbe eventualmente la possibilità per le parti in futuro contrare un nuovo matrimoni. La dispensa non provocherebbe scandalo, meraviglia dei fedeli o il danno di qualsiasi genere.

Pertanto, tutto ben considerato in diritto e in fatto, **si ritiene proponibile** il caso al Santo Padre per la concessione della grazia.

V....., 27. Febbraio 2013

+.....
Vescovo di V....

*Porvan Irén Scholastika OSSH
tanársegéd
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Gyakorlati Teológia Tanszék*

A HIT KOMMUNIKÁCIÓJÁNAK LEHETŐSÉGEI

„Istenről beszélni veszélyes” – állapította meg Tatjana Goricseva filozófusnő már a 80-as években.¹ Miért veszélyes beszélni Istenről? Ma már nem azért, mert bebörtönzik a hitvalló embert, hanem mert hiteltelenül fecseg a vallásról – állapítja meg Goricseva, amikor döbbenettel látja a nyugati világ tévécsatornáin sugárzott hiteltelen vallási zagyalékokot.

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy miként tudjuk hatékonyan átadni Krisztus jó híret manapság a ránk bízottaknak?

A KOMMÚNIÓ ÉS KOMMUNIKÁCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI

A latin *communicatio* és a *communio* szavak jelentéstartalma szorosan összefügg. A Krisztus körüli emberi közösség, vagyis egyház ott jön létre, hol az üzenet elhangzott és azt befogadták, vagyis mondhatjuk, hogy a kommunikáció gyümölcse a kommunió. Másrészt az is megtapasztalható, hogy ahol igaz emberi kapcsolatok vannak és őszinte közösségi lét (kommunió), ott a kommunikáció elmélyül, nem csak emberek között, hanem Isten és ember között is.

Keresztény hitünknek lényege, hogy Jézus feltárta nekünk Isten belső világát. A krisztusi kinyilatkoztatás tárgya a szentháromságos Isten belső kommuniója. E kinyilatkoztatásnak gyümölcse az egyház, vagyis a Szent Kommunió kommunikációja felénk, emberek felé.

Az egyház maga is közösség, vagyis kommunió, s egyúttal mozgalom is. Szüntelen mozgásban, bontakozásban van. A hitátadás Jézustól eredő követelménye (vö. Mt 28,19: „Menjetek, és tegyetek tanítvánnyá minden népet...”) az élményszerűségen alapul. Az Istenbe vetett hitet pedig csak személyesen lehet megélni.² A kisebb vagy nagyobb, de életerős egyházi közösségek képesek arra, hogy a személyes kapcsolatokon keresztül megtapasztalhatóvá tegyék Jézus tanításának igazságát, miszerint „Isten országa köztetek van” (Lk 17,21). Aki ezt a jézusi igazságot megtapasztalta, nem ijed

¹ A filozófusnő a leningrádi egyetemen oktatott, de miután 1973-ban megkeresztelkedett, és filozófiai előadásait átította a hitből fakadó meggyőződése, 1980-ban a KGB válaszul elé állította: vagy Szibériába száműzik és erőszakkal elhallgattatják, vagy menjen Nyugat-Európába, de a Szovjetunióba vissza nem térhet – ezt tőle tudom, amikor Taizében beszélgettem vele. Akkor már párizsi emigrációban élt, és nyugat-európai tapasztalatait fogalmazta meg a *Parler de Dieu est dangereux* című könyvében.

² Korpics 2014, 55–64.

meg az egyház emberi arcától, tagjainak gyengeségétől. Az egyház intézményesült arca olyan, amilyenné az idők formálták: sokezer éves ráncok takarják el ifjúi tekintetének szépségét, tisztaságát, de ettől még lehet szerető Anyánk, akinek arca, szeme fénye Isten Szentségét tükrözi. Tekintetébe mélyedve ma is megláthatjuk Jézus reánk néző szemének meleg fényét, amely nélkül nem lehet bátorságunk lábainkat a háborgó vízre helyezni, és elindulni Felé újra, meg újra (vö. Mt 14,29).

A kommunikációelmélet három fontos elemet különböztet meg: a kommunikáló, aki elindítja az üzenetet, a befogadó, aki befogadja azt, és maga a kommunikációs csatorna, vagyis az a közeg, amin keresztül az üzenet közlekedik a két „állomás” között. Krisztus azzal bízta meg követőit, hogy mennyei Atyjától hozott Örömhírét váltssuk életre, és hirdessük.

Ezekből az alaptételekből kiindulva látjuk, hogy a keresztény teológia meggyőződése szerint az ember istenkereső lény, de Szent Ágoston tapasztalata szerint nem keresné, ha Isten már meg nem találta volna. Isten tehát maga lépi át azt az ontológiai szakadékot, ami a Teremtőt és teremtményét elválasztja egymástól: Isten küldi el közénk megtestesült Üzenetét, Krisztust. Jézus szavakká formálja az Atya üzenetét, miszerint van reményünk, van életünk az Atyánál. Jézus emberi mivoltában maga Isten járt-kelt közöttünk, föltárva azt a szeretetközösséget, ami őt az Atyaistenhez köti, s amit velünk, teremtményeivel az Atya megosztani szeretne. Engedelmes Fiúként küldetésben jár, hogy minket is Isten fiaivá tegyen. Lelke által pedig mindig jelen marad az emberek között. Az ember istenhite tehát nem pusztán az ember bizalma a transzcendens valóság felé, hanem Isten megnyilatkozására adott felelet.³ Az egyház által megfogalmazott teológia, mint Istenről való értelmes beszéd tehát a kinyilatkoztatáson alapszik. Isten teszi meg a kommunikációban az első lépéseket az ember felé. Az ember feladata, hogy a rábízott kincset továbbadja embertársainak, hogy ők is részesüljenek Isten kegyelmi adományában.

A HIT ÁTADÁSÁNAK KORSZAKAI ÉS FORMÁI

Isten kinyilatkoztatásának igehirdetők által kommunikált folyamata az egyház történetében a legkülönbözőbb formákat öltötte fel. Joseph Moingt jezsuita teológus négy történeti korszakot különít el a hit kommunikációjában (a kommunikációs csatorna minőségében) a krisztusi időszámítás folyamán.⁴

Az ókeresztény korban a személyes közlés volt jellemző, a Krisztus-eseményt olyan örömhírnek tekintették, amit személyesen kell megosztani mindazokkal, akikkel kapcsolatba lépünk. Az első megtérők Krisztus-követővé váltak, és életük is vonzó lehetett a környezetükben élők számára. A három évszázadnyi üldözések

³ Szent Ágoston felismerése szerint: „Nem keresnénk Uram, téged, ha Te már nem találtál volna ránk.”

⁴ Moingt 2010, 44–56.

közepette is gyorsan nőtt a számuk, s ennek egyedüli oka valóban az lehetett, hogy a személyes és bizalmas közlésen kívül más lehetőségük a hit átadására nem volt.

Az V. századtól azonban a Római Birodalom területén „a keresztény hitet úgy adták át, mint történelmi, kulturális és politikai örökséget: egy komplex hagyomány szinte ellenállhatatlan nyomására.”⁵ Az állam, a hivatalos hatalom mellett a népegyház is kialakította sajátos struktúráját, intézményeit, és ez a XX. század közepéig jellemezte az egyházat. A kereszténység sok évszázadon át Európában mintegy államvallássá vált, a hit átadásában tehát egyre több társadalmi tényező is közrejátszott. Ebben a hosszú időszakban az evangélium hordozói, az egyházi emberek tevékenységükben sokszor a politikát helyezték előtérbe, uralkodókhoz hasonló, ékes ruházatban trónusokon ültek, s így életstílusuk és viselkedésük eltávolodott a szélesebb néprétegektől. A kommunikációban erősen sérült tehát az átadók és a befogadók közötti kapcsolat, maga a kommunikációs csatorna valóban leszűkülte, a karizmának a struktúra mellett igen kevés hely jutott. Ezekben az évszázadokban volt igazán szüksége az egyháznak, hogy olyan karizmatikus emberek jelenjenek meg köreiben, akik mindenképp fölé helyezték Isten üzenetének hiteles megélését és közvetítését.

A hitátadás folyamatának harmadik szakaszára (XIV–XVIII. század) a társadalmi hagyomány elerőtlenedése lesz jellemző. Ennek okaiként Joseph Moingt az individualizmus előtérbe kerülését és a tudományos fejlődést nevezi meg. Az „új, tudományos módszerek és felfedezések cáfolták a hagyomány arra irányuló tekintélyét, hogy alakíthassa az emberek szellemét és ismereteket közvetíthessen. Az igazság elsajátításának alapjává a módszeres és szisztematikus kételkedés vált.”⁶

Moingt szakaszolása szerint a negyedik korszak az 1960-as évek végétől számítódik, amelyben a hitátadás korábbi módja gyakorlatilag lehetetlenné válik a társadalmi-kulturális tényezők miatt. Ezekben az időkben a nyugat-európai egyház önmagát kontraszt-társadalomként⁷ tudta csak definiálni, lehetőségei a hit átadására meg lehetőségek korlátozottak voltak.

A MAGYAR EGYHÁZI HELYZET A DIKTATÚRA IDEJÉN

Sajátos történelme miatt a kelet-európai egyház helyzete a XX. század második felében egészen más képet mutat, mint nyugaton. Tekintsünk csak a magyarországi egyházra, amelyet meghatároz az ateista diktatúra. Az egypárti politikai eszmék erősen támadták a vallás értékeit és intézményeit. Jelen tanulmányunk a hit átörökítése szempontjából vizsgálja e korszakot. A legtöbbszörnek személyes élménye

⁵ Moingt 2010, 48.

⁶ Moingt 2010, 48.

⁷ Lásd Lohfink 1994.

van minderről,⁸ de a rendszerváltás óta eltelt emberöltő ideje alatt komoly mennyiségű szakirodalom⁹ is feldolgozta a mintegy „negyvenéves puszta vándorlás” időszakát.¹⁰ Az ateista tanokat valló magyar pártállam az 50-es években erőteljesen megtörte az egyház intézményesült mivoltát. Az egyház ingatlanjainak államosítása mellett – legyenek azok a köz javára működtetett oktatási, szociális, egészségügyi intézmények – legfőbb célja az volt, hogy a hitátadás kommunikációs csatornáit megszüntesse, s így az egyházat egyszer s mindenkorra felszámolja. Az egyházi intézmények működésének lehetetlenné tétele, a papság meghurcolása, valamint a szerzetesközösségek működésének betiltása mind arra szolgált, hogy a fennálló egyházstruktúrát szétverje, s ezáltal az egyház karizmájának helyét a társadalomban megszüntesse.

Megtapasztalhattuk azonban, hogy Isten Szentlelkét emberi eszközökkel nem lehet börtönbe zárni, sem lehetetlenné tenni (lásd Gamáliei bölcs meglátását, vö. ApCsel 5,39). A külső nyomás hatására és az eszköztelenség áldásos következtében új karizmák tűntek fel a magyar egyházban.¹¹ Amint az intézmények megroppantak, a hitátadás csatornáit között ismét kiemelt fontosságúvá vált a bizalom, és megjelent az a személyesség, amely az ókeresztény egyházra volt jellemző (lásd a Moingt-féle első korszak jellemzőit). A megélt hit és annak átadása titkos csatornákon keresztül csordogált, de annál odaadottabb, bizalmasabb és élményszerűbb módokon. A szerzetesek, ha nem is közösségben élve, de hivatásuknak megfelelően igyekeztek élni, a lelkipásztorok rejtett módon gondoskodtak a rájuk bízottakról, a világi krisztushívők pedig komoly áldozatokat vállaltak, hogy megéljék és továbbadják hitük kincseit a pártállami tiltások közepette is.

⁸ Magam is csempésztem Tiranába 400 db albán nyelvű Szentírást; más alkalommal Taizéből ikonkeresztet ponyvába csavarva szállítottam hazánkba. Szegedi albérletemben úgy imádkoztunk együtt titokban egyetemi társaimmal, hogy kirúgással fenyegetve éreztük magunkat. A manapság elterjedt lelkeségi mozgalmak közül csak egyet említek példaként: a Házás Hétvége kapcsán – bár eredeti neve Worldwide Marriage Encounter, vagyis szó szerint fordítva: „világon elterjedt házás találkozó” – annak érdekében, hogy a 80-as évek titkolózós időszakában ne legyen feltűnő (ti. a pártállam besúgói számára), egyszerűen Hétvégéről beszéltek, s így maradt e mozgalom elnevezése hazánkban Házás Hétvége.

⁹ A több, nagyszerű tényfeltáró munka közül kiemelném Mezey András doktori disszertációját, melyet az Új ember Könyvkiadó jelentetett meg 2015-ben: *Hittan a katakombákban. A Csongrád megyei nem hivatalos ifjúságpasztoráció története 1946–1980.*

¹⁰ A bibliai párhuzam nemcsak a negyven év miatt indokolt, hanem amiatt is, hogy Isten népe mind a Kr. e. XIII. századi pusztai vándorlása során, mind a Kr. e. VI. századi babiloni fogsága idején érlelődött és tisztult meg. Szentírásunk is megőrizte azt a dilemmát, amit annak idején Jeremiás prófétának kellett átélnie: szerette korának vallási intézményeit (értsük ez alatt a jeruzsálemi templomot és papságát), mégis kénytelen volt szembehelyezkedni vele, amikor Isten üzenetét kellett megfogalmaznia. A karizma benső tűzként égette, ezért feszegette a korabeli vallási struktúrát. Hasonlóan történt ez a tiltás éveiben hazánkban is.

¹¹ A karizmákra mindig úgy tekintünk, mint Isten ajándékaira, melyet az Egyház épülésének javára szuverén módon ad. Pál apostol megfogalmazása szerint: „A Lélek ajándékait ki-ki azért kapja, hogy szolgáljon vele” (1Kor 12,7)

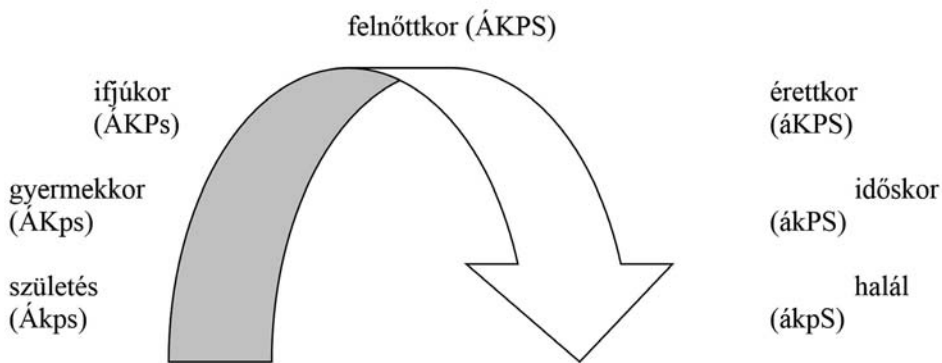
A MAGYAR EGYHÁZ INTÉZMÉNYESÜLÉSE A 90-ES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

A Magyarországon végbement politikai rendszerváltás magával hozta a kárpótlási törvényt is, így a 90-es években lehetőség adódott az egyházi struktúra újjáépítésére. A társadalom gyors demokratizálódása új feladatok elé állította az egyházat.

Az egyház, mint strukturálódó közösség újjáépülésének lehattunk szemtanúi és résztvevői. Hála Istennek, lehetőség adódott a szerzetesi élet szabad gyakorlatára, az oktatási és szociális intézmények újbóli működtetésére. A kérdés, amit szem előtt kell tartanunk ma is, az, amit Tomka Ferenc feszeget, amikor az intézmény és karizma kapcsolatáról ír.¹² Mi jellemzi a krisztusi karizma és az újjáalakuló struktúra kapcsolatát manapság? És hogyan segíti a kettő közötti kapcsolat, a kommunikáció a hit átadását, ami az egyház küldetésének legalapvetőbb lényege?

EGY FORMÁLÓDÓ KÖZÖSSÉG ÉLETSZAKASZAI

E kérdésre választ keresve modellezzük a formálódó közösség fejlődésének szakaszait.¹³ Megjegyzem, az alábbi ábra és a Moingt-féle négyes szakaszolás között nem nehéz párhuzamokat találni, azonban itt most nem egyháztörténeti szakaszokról, hanem a kisebb közösségek életének szakaszairól beszélünk (e ténynek később még szeretnék jelentőséget tulajdonítani).

¹² Tomka Ferenc 1997.

¹³ Az ábrát a magyar Házás Hévtége mozgalom Szabályzatának 3. mellékletéből vettem.

Az ábrán megjelenő nyíl egy-egy közösség teljes életívét jelöli születésétől annak „haláláig”, a nyíl mentén jelölve annak egyes életszakaszait. A szakaszokat négy fogalom segítségével igyekszik bemutatni. Ezek az álom (Á), a közösség (K), a program (P) és a szervezet (S) betűjelét viselik. A betűk méretének változása jelöli egy-egy szakasznál a fogalmak aktuális dominanciáját. A nagybetűvel jelölt fogalmak dominálnak, a kisbetűvel jelöltek visszaszorulnak az adott közösség aktuális életszakaszában.

Születéskor a legerősebben az „*álom*” képviselteti magát,¹⁴ amelynek nyomán a közösség maga létrejött. A közösség még szinte nem is létezik, programok még nincsenek, a szervezet pedig még csírájában sincs.¹⁵ Az egyházra vonatkoztatva – és visszaalva a kommunikáció-elméletre – elmondhatjuk, hogy ebben a szakaszában Isten tette meg az első lépést az emberrel való közösség felé, amint ki nyilatkozta önmagát Krisztusban. Megtestesülése által keresve annak lehetőségét, hogy közelebb kerülhessünk hozzá, s jobban megértsük szeretet-üzenetét. Itt is, miként a Moingt-féle szakaszolás is rámutat, a személyesség, a személyes kapcsolat válik a hit átadásában döntő tényezővé. Ez a kisebb közösségek életszakaszaiban is jól megfigyelhető. Az alapító álma például – gondoljunk csak Assisi Szent Ferencre, aki az evangélium megélésére és hirdetésére tette fel saját személyes istenkapcsolatát, s ezt szerette volna megosztani másokkal is – karizmatikus erővel világra jön, és létrehozza szép lassan azt a kommunikációs csatornát, közösséget, amelyen keresztül az üzenetet leginkább közvetíteni tudja.

A közösség gyermekkorában az álom még hasonlóan erős, mint születéskor, a közösség lassan növekedni kezd (például, mikor Szent Ferenchez csatlakoznak első társai), épp csak beindulnak a programok, feladatvállalások, de igazi szervezetre még nincs szükség (ÁKps).

A közösség ifjúkorában már egyre fontosabbá válnak a programok (mikor Szent Ferenc például misszióba küldi testvéreit), amelyek egyre hatékonyabban támogatják az eredeti álomot/karizmat, valamint magát a bontakozó közösséget (ÁKPs). Mire az úgymond felnőttkorba ér a csapat, már szükség van egy újfajta közösségmozgató erőre, egy struktúrára (pl. az első rendi alkotmány megszületése), amely a személyes üzeneteken túl szervezeti keretekbe foglalja az üzenet továbbítására, megélésére szerveződött és szövetkezett közösséget (ÁKPS).

A következő stádiumban az eredeti karizma, az álom hanyatlásnak indul (ákPS), majd elhalványodik a közösségi élet (ákPS), aztán az egyre megerősödő struktúra fényében a programok is elvesztik erejüket (a ferences rend az évszázadok alatt

¹⁴ Szeretném felhívni rá a figyelmet, hogy az ábrán az álom kifejezést nyugodtan vonatkoztathatjuk a karizmára, és be is helyettesíthetjük azzal, amely az egyház eredeti küldetését és célját fogalmazza meg: az evangélium továbbadásának feladatát. Ez Krisztus álma, az egyház őseredeti karizmája.

¹⁵ A szervezet szó tulajdonképpen a Tomka Ferenc által használt „*intézmény*” kifejezésnek felel meg.

eljut a kolduló baráttól a fényűző és hatalmas rendi központokig, amelyekben az adott társadalomba való beilleszkedésükkel párhuzamosan megjelennek a hanyatlás, az eredeti karizmától való eltávolodás jelei is: ákPS). Mindez már a közösség időskorát jelzi. E szakaszban, az álom kifakulásával a közösség létszáma csökken, új tagjai alig vannak, bár a programok még intenzívek. A struktúra híven őrzi a letűnt idők patináját, a fénykorra jellemző differenciáltságot és kiépítettséget. Az utolsó szakaszban világos, hogy amikor egyedül a struktúra, az intézmény marad nagybetűssé, míg az álom kifakult, a programok elsikkadnak, könnyen elérkezünk a közösség halálához (ákpS).

Ha azonban felelősen és hittel gondolkodunk, merünk élni az eredeti karizmával, Isten emberbe vetett bizalmával, és velünk való szeretetközösségének álmával, akkor beláthatjuk, hogy Isten az eredeti álmot bármikor újra meg tudja erősíteni az egyházban, s ilyenkor a hanyatlás újjászületéssé változhat.

Párhuzamokat állítva a Moingt-féle egyháztörténeti szakaszolással, láthatjuk azt is, hogy ezen életszakaszokban egy kisközösségben megélhető hitátadás formái, eszközei és lehetőségei abszolút párhuzamot mutatnak magával az egyháztörténettel is. A hit átadása szempontjából döntő a személyesség egészen addig a pontig, amíg a kisközösség ifjúkorában fel nem bukkan az igény a szervezet kialakulására. A szervezet kialakulásának és megerősödésének ideje egészen annak időskoráig párhuzamba állítható a Moingt-féle második szakasszal, ahol a hit átadása egyre erősebben hivatalos formát ölt, és egyre inkább a struktúra veszi át az uralmat a kommunikációban. A struktúra kiépítettsége, precízsege önmagában üzenetet képvisel, a közösség erejét mutatja, amelyben azonban sokkal kisebb szerepet játszik már a kezdetekben olyan erősen megnyilvánuló álom/karizma, és egyre nagyobb terepet kap a kialakult és rögzült hagyomány.

A harmadik szakaszban a közösség időskorára jellemző hanyatlás mutatkozik meg hitátadás szempontjából is. A struktúra elerőtlenedése, esetleg maga az a helyzet, hogy csupán régi patinájából él már a szervezet, még inkább beszűkíti a hit átadásának lehetőségeit, hiszen a személyesség alapelve kerül itt veszélybe, ami a hit átadásának szempontjából is nélkülözhetetlen. Ha a közösség gyenge és nincsenek személyes kapcsolatok, csak a struktúrában látja a fennmaradás esélyét, a letűnt idők emlékébe kapaszkodik, nem reagál a környezetében felmerülő kortárs igényekre, akkor a hit, az üzenet, az eredeti karizma átadása háttérbe szorul és elcsökevényesedik.

A Moingt-féle negyedik szakaszt automatikusan a közösség halála szakasszal állíthatnánk párhuzamba, hiszen a társadalmi változások miatt a hit átadásának lehetőségei az 1950–60–70-es években igen korlátozottak voltak hazánkban, ugyanakkor egyfajta újjászületésnek is tanúi lehetünk. Ebben az időszakban az egyházi struktúrát az állami rendszer egyeduralmodó politikai erejének teljes bevetésével rombolta abban a reményben, hogy így a karizma átadásának minden csatornáját megsemmisíti. Itt lépett közbe Isten kegyelme, ami ebből a nehéz helyzetből is győztesként emelte fel Krisztus álmát.

Ha a Gondviselő Isten megengedte az 50–60-as években az egyháznak okozott sok-sok szenvedést, akkor minden biztonnal terve volt általa. Megjegyzem: a szenvedésnek soha nincs értelme önmagában, inkább Isten ereje nyilvánulhat meg általa.¹⁶ A hagyományaiban megmerevedett egyházstruktúra szétverése hatalmas teret biztosított ismét a személyes kapcsolatoknak, elsősorban Isten és ember között. Izajás próféta szavaival élve „*a szent maradék*” még sokkal erősebben ragaszkodott titkos istenkapcsolatához, ugyanakkor az ember és ember közötti hitátadás bizalmán és intimitásán keresztül Isten álma, Krisztus üzenete búzamazgként rejtőzve készült egy új szárba szökkenésre.

Az eddigieket összegezve elmondhatjuk, hogy amíg az egyházban a struktúra a karizmát szolgálja, és nem helyezi a struktúrát a személyes szeretetkapcsolatok fontossága elé, addig helyet tud biztosítani Isten országának („*álmának*”), a Krisztustól eredő karizmának. Amíg ezt nem tévesztjük szemünk elől, addig bármikor képesek vagyunk a megújulásra, hiszen nyitottak vagyunk Isten terveire. A karizma érkezése kegyelmi ajándék, amíg az ember keze üres, vagyis biztonságát nem az intézmények görcsös megragadásában és fenntartásában látja, addig azt befogadni képes.

ÖSSZEFOGLALÁS

Visszatérve tanulmányom alapvető kérdésére, amely a hit átadásának mikéntjére reflektál, egyre inkább világossá válik, hogy a hit közvetítésében lelkipásztori szempontból a személyes kapcsolatok bizonyulnak a legfontosabbnak. Csakis erre épülhet bármiféle szolgálatként megélt tevékenység. Ha azonban Istent és az ő üzenetét kifejejtjük ezekből a kapcsolatokból, csak a struktúra csontváza marad. Az egyházi struktúra, az intézmény csakis arra való, hogy lehetőséget biztosítson a szolgáló szeretetnek, amely Jézus tanításának megnyilvánulása, kommunikációja. Ez a kommunikáció azonban a Szentháromságos Istenben lévő kommunió eredeti tartalmától elsodródva szakadékot épít Isten országa (eredeti „*álma*”) és az álmat megélni próbáló emberek közé.

Egyházunk történetében többször is voltak olyan korszakok, amikor olyan erőssé vált az egyházi struktúra, hogy az a karizma rovására ment. Az egyház mégsem halt meg. Magunk is megéltük, hogy a diktatúrák éveiben az Örömhír a hó alatt várakozó vetőmag állapotára hasonlított: hideg, nyirkos sötét üregben van a mag, és várja, míg a feltételek kedvezők lesznek ahhoz, hogy szárba szökkenjen. Stabil egyházstruktúra híján ebben az időben az Örömhír továbbélése az isteni kegyelem

¹⁶ Lázár betegsége hallatán Jézus így szólt: „*Ez a betegség nem válik halálára, hanem Isten dicsőségére, hogy megdicsőüljön általa Isten Fia.*” (Jn 11,4)

ajándéka, a feltámadás reménye volt. Az egyház az elnyomás idején sem halt meg, sokkal inkább megerősödött egy új tavaszra. A továbbélés alapja az Örömhír személyes átadása volt minden körülmények között és azok ellenére.

A hit átadásának folyamatában tehát a személyesség erejét tapasztaljuk meg leginkább. Ha ez alábbhagy, akkor reális a veszély, hogy elveszünk az egyházi struktúraépítésben, és csak annak biztonságát tartjuk szem előtt. Feladatunk tehát, hogy az intézmények fenntartásával elsősorban az Örömhír terjedését szolgáljuk, és annak teremtsünk helyet a közösségeinkben, ami a Szentlélek működése folytán kívánja formálni az egyházat itt és most.

Nekünk tehát, az egyház felszentelt papjainak – akik hivatásunkat a hit megőrzésére és átadására kaptuk az egyház keretein belül – különös felelősségünk van abban, hogy a ránk bízott közösségekben az eredeti karizmát megőrizve a struktúrát is fenntartsuk. Embert meghaladó feladat ez, amely kivitelezhetetlennek tűnik. A megvalósulás reményét abban látom, hogy Istennel való közösségben élve, az eucharisztia titkába kapaszkodva tesszük meg nap mint nap hitünk átadásának lépéseit.

Dr. Thorday Attila
főiskolai tanár

Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar Gyakorlati Teológia Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

Goricseva, Tatjana (1989): *Istenről beszélni veszélyes*. Egyházfórum, Luzern, 1989.

Korpics Márta (2014): Közlés vagy örökség? A hit átadás aktusainak kommunikációs szempontú vizsgálata egy kisközösségben. In: *Lelkiségek és lelki mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában*. Szerkesztette: Barna Gábor és Povedák Kinga, Szeged, 2014.

Lohfink, Gerhard (1994): *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Egyházfórum, Luzern, 1994.

Mezey András: *Hittan a katakombákban. A Csongrád megyei nem hivatalos ifjúságpasztoráció története 1946–1980*. Új ember Könyvkiadó, Budapest, 2015.

Moingt, Joseph: Átadható-e a hit? *Mérleg* 2010/3–4.

Tomka Ferenc (1997): *Intézmény és karizma az egyházban*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.

Thorday Attila (2012): Homogenitás és heterogenitás Szeged-Szentmihály vallási életében. *Vallás, közösség, identitás* (szerk.: Barna Gábor és Povedák Kinga) Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 31. kötet, Szeged, 2012.

Thorday Attila (2014a): Két világ határán. Az egyház és a vallásosság szerepének változása egy kisközösség példáján keresztül. In: *Deliberationes* VI/2–VII/1 szám, Szeged, 2014.

Thorday Attila (2014b): Szemben az árral. Szeged-Szentmihály lelkeségi élete. In: *Lelkeségek és lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában* (szerkesztette: Barna Gábor és Povedák Kinga), Szeged, 2014.

XI. PIUS A KOMMUNISTA VESZÉLY ELLEN

XI. Pius 1922. február 6-án lett pápa, és tizenhét évig, 1939. február 10-i haláláig töltötte be tisztségét. A pápai trónra a milánói érseki méltóságból érkezett, de ott alig egy évig volt, mert előtte fontos diplomáciai küldetést teljesített XV. Benedek megbízásából. Nem is akárhol, hanem apostoli vizitátorként, majd nunciusként Lengyelországban, Felső-Sziléziában és Poroszországban (1918–1921).¹

A százhuszonhárom év után ismét függetlenné vált Lengyelország (1918) akkor vívta küzdelmeit Poroszországgal, az újonnan létrejött Csehszlovákiával, Ukrajnával, de főként az 1919-től egyre agresszívebb új állammal, Szovjet-Oroszországgal.² A leendő XI. Pius ebben a környezetben képviselte a pápát, a katolikus egyházat. Ez a feladat nemcsak azért volt nehéz és kényes, mert a poroszok protestánsok, az ukránok, illetve az oroszok pedig ortodoxok voltak, hanem azért is, mert lehetett látni a szovjet állam határozottan egyházellenes, vallásellenes politikáját. Így elmondhatjuk, hogy az 1922-ben hivatalba lépő pápa első kézből való tapasztalatokkal rendelkezett.

Ezt követően pápasága alatt Pius újra és újra szembesült a kommunizmus agresszív, kegyetlen és hódító előretörésével, nemcsak Európában, hanem világviszonylatban is. A modern nagyipar uralkodóvá válásával világszerte megnőtt a munkások száma, és azok tökések általi elnyomása, kizsákmányolása révén a tömegek hajlottak a kommunista tanok elfogadására. A katolikus egyház már elég korán felfigyelt erre az új szellemi irányzatra. XI. Pius *Qui pluribus* körlevelében ünnepélyesen elítélte a kommunizmust.³ A 19. század második felében XIII. Leó pápa volt az, aki határozottan föllépett ellene. *Quod apostolici muneris* kezdetű körlevelében „pusztító pestisnek” nevezte a kommunizmust.⁴ Ő volt az, aki máig ható enciklikájában összefoglalta a munkásság helyzetét, és a kommunista-szocialista elvekkkel ellentétben felvázolta a keresztény megoldást – a *Rerum Novarum* megállapításai máig hatnak.⁵

Az első világháború után a helyzet világszerte megváltozott. Egyre nagyobb szerepet kaptak az államok, amelyeknek a demokrácia jegyében közvetíteni, szabályozni kellett volna a munkások és munkaadók viszonyát. De az derült ki,

¹ Életére ld. *Magyar Katolikus Lexikon*. P. kötet

² Erre ld. bővebben: Sutarski 2018, 83–87.

³ 1846. nov. 9.

⁴ 1878. dec. 28.

⁵ 1891. máj. 15.

hogy a politikusok is inkább a tőkét képviselték. A cárizmust az uralkodócsalád brutális legyilkolásával végleg felszámoló bolsevikok Leninnel az élen hozták létre új államukat, de az ő betegsége miatt 1920 után egyre inkább Sztálin vette át a vezetést, aki egyedüli diktátorként regnált haláláig, 1953-ig. Sztálin paranoiába hajló irányítása határozta meg a legfőbb kommunista állam politikáját. Ezzel az országgal szemben képviselte a kereszténységet XI. Pius. Amikor a rendkívül nehéz körülmények között élő szovjet tagköztársaságokba segélyt küldött, a pápai követek a visszatérésük után beszámoltak az áldatlan állapotokról, amelyet a kommunista rendszerben tapasztaltak. Pius 1924. december 18-án nagy visszhangot kiváltó beszédben ismertette mindezt, és határozottan kikelt a kommunizmus ellen.⁶ 1928-ban ismét részletesen foglalkozott a témával,⁷ majd kitért a munkásságra, illetve a kommunizmusra máig aktuális enciklikájában, a *Quadragesimo Anno-ban*.⁸

Az egész világon fokozódó nehézségek és a nyomor láttán – hiszen ekkor szenved a világ az 1929–1933-as világválságtól – a pápa többször is körlevélben (*Caritate Christi*,⁹ *Acerba animi*¹⁰ és *Dilectissima nobis*¹¹) foglalkozott a kérdéssel. Mindezekben már fölvezet a konkrét kritikát a Mexikóban, Oroszországban és Spanyolországban dúló kommunista rendszerekkel szemben. A fokozódó támadások, az egyre több áldozat miatt szükségét látta egy új, összefoglaló enciklika elkészítésének, ez volt a *Divini Redemptoris*, amely 1937. március 19-én látott napvilágot.¹² Ezt megelőzően a pápa – az intézmény történetében párhuzamos módon – német nyelvű körlevélben fordult a német katolikusokhoz, valamint az egész világhoz, amelyben éles, határozott hangon ítélte el a német fasizmus embertelen, fajelméletű, keresztényellenes politikáját, szembeállítva vele a keresztény elveket.¹³ (Erre kitérni jelen tanulmánynak nem célja, csak jelezni kívántuk, hogy XI. Pius mind a barna, mind a vörös diktatúrát elítélte.)

Ami a *Divini Redemptoris* egészét illeti, szintén nem kívánjuk a hitéleti, keresztény erkölcsi tanítási részt elemezni, inkább a pápa által felsorolt három konkrét ország kommunista rendszerére koncentrálunk. Annál is inkább, mert ezeket az 1945 és 1989 közötti pártállami diktatúra idején nem lehetett említeni. A hét részből álló mű második részében beszél az enciklika – „*A kommunizmus tana és gyümölcsei*” cím alatt – a veszedelmes ideológia eredetéről, Marxról, a társadalmat leromboló tanokról, a család megtagadásáról és a szülői tekintély lerombolásáról. Szól arról,

⁶ Lásd *Divini Redemptoris* 1937. („*A mostani pápa nyilatkozatai*. 5.”)

⁷ *Miserentissimus Redemptor körlevél*, 1928. máj. 8.

⁸ 1931. május 15.

⁹ 1932. május 3.

¹⁰ 1932. szeptember 29.

¹¹ 1933. június 3.

¹² Munkánk során ennek magyar fordítását használtuk, az interneten hozzáférhető példány alapján.

¹³ *Mit brennender Sorge*, 1937. márc. 14.

hogy az egyén semmit sem számít, mindent az állam, a hatalom határoz meg, és az egyénnek azt végre kell hajtani. A szerző itt tér ki – a „*Vérző nyomok – Oroszország és Mexikó*”, majd a „*Borzalmak Spanyolországban*” alfejezetben – a konkrét államokra és az ott történetekre.

Az 1917-es orosz–bolsevik forradalom az első pillanattól kezdve üldözte az egyházat, ami Oroszországban kizárólagosan az ortodox egyházat jelentette. Már 1918 januárjában rendelettel kimondták az állam és az egyház szétválasztását. Ezzel kitiltották az egyházat minden állami intézményből, így az iskolákból is. Egy újabb rendelettel kimondták, hogy az egyház nem jogi személy, és nem rendelkezhet tulajdonnal, így minden, ami az egyházé volt, a „*nép*” tulajdona lett.¹⁴ 1918 tavaszán kitört a polgárháború, amelynek során a vörösök nagyon sok papot és szerzetest megkínóztak, illetve kivégeztek.¹⁵

1919. január 1-jén elrendelték a szentek sírjainak feltárását, és ezek egy részét el is távolították, amely igen nagy felháborodást váltott ki a nép körében. A népi tiltakozás miatt a hatalom a papokat vádolta, sokakat letartóztattak, elítéltek és kivégeztek 1921–1922-ben.¹⁶ A bolsevikok az egyház vezetőit sem kímélték: 1922-ben az orosz ortodox egyház fejét, a kazanyi metropolitát halálra ítélték, és tíz társával együtt kivégezték.¹⁷ Az egyházon belül a hatalom próbálta elérni, hogy jöjjön létre egy megalkuvó, velük együttműködő egyházi vezetés. Ezek magukat „*újítónak*” nevezték, és ezzel megosztották a hitéletet, sok nehézséget okozva a híveknek.¹⁸ De nem csak ezzel próbálkozott a rendszer, hanem brutálisabb módszerekkel is: ezrével vitték büntetőtáborba a papokat, szerzeteseket. 1926-ban huszonnégy püspök volt lágerben.¹⁹ 1929-ben újabb határozatot hoztak az egyház ellen. Megkezdődött a templomok tömeges bezárása. Az ezerszámra elvett templomépületekben üzemetek, raktárakat, lakásokat, klubokat rendeztek be, a kolostorokból pedig börtönöket alakítottak ki. Elégették az ikonokat, elvitték a harangokat. Mindez világszerte nagy felháborodást váltott ki, beleértve XI. Piust is.²⁰ 1934 és 39 között folytatódtott a terror az egyház ellen. Sorra zárták be a még megmaradt templomokat. A papokat és az egyház civil segítőt, önkénteseit üldözték és száműzték. 1936 decemberében kijött az új szovjet alkotmány, amely kimondta a vallásszabadságot, de az üldözés mit sem változott. 1937-ben újabb nyolcezer templomot zártak be. Szovjet-Oroszország mintegy harmincezer templomából 1939-re csak száz működő egység maradt.²¹

¹⁴ Onasch – Cipin 1999, 170–171.

¹⁵ i.m. 174–175.

¹⁶ i.m. 186.

¹⁷ i.m. 190–192.

¹⁸ i.m. 204.

¹⁹ i.m. 207.

²⁰ i.m. 214–215.

²¹ i.m. 219–221.

XI. Pius a „*Vérző nyomok*” című részben Oroszország után Mexikót említette. Ez a hajdani spanyol gyarmatból lett, nagy kiterjedésű ország erősen katolikus vallású volt. 1910-ben azonban kitört a mexikói forradalom, amely alapvetően egyházellenes, baloldali ideológiájú volt, és ez nagy megpróbáltatások elé állította a katolikus egyházat. Sok templomot megtámadtak, a papokat üldözték, sokakat megöltek. 1917-ben új alkotmányt fogadtak el, amely kifejezetten egyházellenes volt. Megtiltották az egyháznak az iskolák működtetését, és számos egyéb téren is korlátozták jogait. Érthető, hogy ezután tovább fokozódtak az atrocitások.²²

1920-tól, Álvaro Obregón elnöksége alatt normalizálódott a helyzet, hála az államfő mérsékelt személyiségének, azonban ez csak 1924-ig tartott: az őt követő Plutarco Elías Calles idején ismét romlottak a viszonyok. Az újfent erős egyházellenesség miatt megint papokat öltek, templomokat gyújtottak fel. Ennek következtében a felháborodott falusi népességből fegyveres csapatok verbuválódtak, és az állami karhatalommal nyílt fegyveres összecsapásokra került sor. Ez volt a mexikói *cristero* háború. A súlyos vérvesztéssel járó konfliktust csak a Vatikán közvetítésével és egy amerikai paulista szerzetes, John Burke jószolgálati közbenjárása révén sikerült megoldani. Így létrejött egy megállapodás az állam és az egyház között.²³ 1931-ben azonban ismét kiújultak az összecsapások, mert az állami hatóságok akadályozták az egyházi ünnepek megrendezését, illetve megzavarták azokat. Kisebbségi vehemenciával folytatódott a papok bántalmazása, sok esetben megölése is. 1934-ben ismét az egyházi oktatást támadták, különösen a felsőoktatást, beleértve a papképzést is. A pápa az Amerikai Egyesült Államok diplomáciai képviselőjén keresztül próbált közvetíteni, illetve segíteni.²⁴

XI. Pius harmadik példaként a „*Borzalmak Spanyolországban*” fejezetben tér ki az egyházak elleni támadásra. Az Ibériai-félszigeten 1930-ban fejeződött be Primo de Rivera diktatúrája, és ezt követően megerősödnek a liberális-baloldali erők. Hosszan tartó viták után, 1931. április 14-én kikiáltották a második köztársaságot, majd további alkudozásokat, szövetségkötéseket követően, december 9-én elfogadták az új alkotmányt. A magát polgárinak mondó alaptörvény a weimari alkotmány példájára készült, azonban egyik legfőbb jellemzője, hogy jelentősen csökkentette az egyház jogait, a következő évben hozott agrárreform pedig szintén alapjaiban érintette a katolikus egyházat. Emellett a köztársasági kormány kultúrpolitikája több ezer új iskola létrehozását írta elő, ez viszont a katolikusok szintén sok ezer működő iskoláját érintette hátrányosan. Sok esetben került sor nyílt összecsapásra az állami erők vagy az azok támogatásával fellépő „*népi mozgalmak*”, illetve a hívők között. A kormány politikája kifejezetten antiklerikális volt: támadták

²² Nolasco 2014.

²³ i.m. 4–6.

²⁴ i.m. 6–7. Erre a témára lásd bővebben: Bodó Katalin: *A mexikói cristero háború külföldi visszhangja: amerikai, spanyol, vatikáni és magyar diplomáciai reflexiók*. Szeged, 2018. (doktori disszertáció)

a szerzeteseket, kitiltották Spanyolországból a jezsuita rendet, megtámadták, felújították a kolostorokat, sőt papokat, apácákat öltek.²⁵

Mindezek komoly válságot okoztak az országban, szembeállítva a konzervatív erőket a baloldallal, amelynek eredményeként 1933 őszén a jobboldal nyerte a választásokat, és 1935 végéig ők is kormányoztak. Megpróbálták konszolidálni a politikai életet: az agresszíven fellépő baloldali erők, a sztrájkok ellen határozottan felléptek, de igazi nyugalmat nem sikerült teremteni, ezért 1935. december végén lemondtak.²⁶

1936 elején választásokat tartottak, és ezen a baloldaliak (szocialisták, kommunisták) népfrontba tömörülve nyertek. Ismét kiújultak a polgári – és főleg egyházi – intézmények elleni támadások, amelyet a konzervatív erők egyre nehezebben toleráltak. Nyilvánvaló volt, hogy mindez előbb-utóbb összecsapásokhoz vezet, amire 1936 júliusában került sor, amikor kitört a spanyol polgárháború. A három évig tartó küzdelem szinte az első pillanatoktól kezdve nemzetközi konfliktussá vált. A Franco tábornok vezette konzervatív erőket politikailag és katonailag a Mussolini-féle Olaszország, majd a hitleri Németország is támogatta. Erre szükség is volt, mert a népfront-kormányt a sztálini Szovjetunió segítette. Ömlött a rengeteg tank, ágyú, repülő és persze nagyon sok „hithű” szovjet komisszár Spanyolországba. Ezek az emberek teljesen a szovjet ideológiát tették uralkodóvá, aminek egyik legfőbb elve a vallás, az egyház elleni erőszakos fellépés volt. Százával égtek a kolostorok, ezrével a templomok. Kegyetlen módon kínozták, gyilkolták a papokat, a szerzeteseket, a női rendek tagjai közül pedig sokakat megerőszakoltak. A polgárháború alatt mintegy hétezer papot és szerzetest veszített a spanyol katolikus egyház.²⁷

Jellemző módon máig csak a Franco-féle csapatok kegyetlenkedéseiről lehet hallani, köszönhetően a sok baloldali értelmiséginek, akik a polgárháborúról tudósítottak vagy írtak (mint például Hemingway), valamint a kelet-európai országokban – s így Magyarországon is – a több évtizedes szovjet befolyásnak, amikor csak a közársasági erők dicséretét zengték. Az elmondottakat figyelembe véve nem csoda, ha XI. Pius 1937 elején fontosnak tartotta a jelzett enciklika megjelentetését.

*Dr. Zombori István
c. főiskolai tanár*

Gál Ferenc Főiskola Keresztény Művelődéstörténeti Intézet

²⁵ Vilar 1984, 103–105.

²⁶ i.m. 106.

²⁷ Cortázar – Vesga 2001, 400–410.

FELHASZNÁLT IRODALOM

de Cortázar, Garcia – Vesga, González: *Spanyolország története*, Budapest, 2001.

Nolasco, Mauel Olimón: *El siglo XX y los caminos la Iglesia en Mexico*, 2014.

Onasch, Konrad – Cipin, Vlagyiszlav: *Az orosz ortodox egyház története*, Budapest, 1999.

Sutarski, Konrad: *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal*, Budapest, 2018.

Vilar, Pierre: *Spanyolország története*, 1984.

GYÖRGY BENYIK

THE NEW TESTAMENT FORMS PART OF HELLENISTIC LITERATURE – BUT HOW?

The question is astonishing. On the one hand, the documents of the Greek New Testament were born at a time when Hellenistic literature was flourishing. On the other hand, these records are commonly referred to as pagan, which are perhaps regarded to be atheist writings by readers who are not preoccupied with this historical era. Furthermore, the New Testament is considered to be written through revelation, as opposed to the works of Hellenistic literature. It is also less well-known that in the Hellenistic era, by those who were neither Christians nor Jews, Homer's works were regarded just as respectable as the Torah by Jews or the Gospels by Christians. In the early Christian era, the relationship between the two literatures was known and as early as in the era of the apostate Emperor of Iulian, Christianity was regarded to be a movement that was threatening Hellenistic literature. Nietzsche regarded Christianity as the destroyer of the Greek ideals. Bruno Bauer, a friend of Karl Marx, intended to prove that Christianity had been born from Hellenistic literature. Udo Schnelle, through the creation of the Neuer Wettstein text collection, and Klaus Berger, through his own collection of texts and through establishing the categories of similarity and difference, have shed a new light on this research.

NÁNDOR BIRHER

ZWEI BEISPIELE FÜR SOZIALE ERNEUERUNG: W. E. VON KETTELER UND HAMVAS BÉLA

Im folgenden Artikel skizzieren wir anstelle der thematischen Analyse, das Porträt zweier moderner Menschen, die darauf hingewiesen haben, was der effektive Weg zur Erneuerung sein könnte, in einer Zeit, in der Nachhaltigkeit nicht mehr eine soziale, sondern auch eine umweltbezogene Tatsache ist. Es ist wahr, dass die Welt, in der Zeit unserer Autoren, das vorgezeigte Beispiel nicht einmal bemerkt hat. In der Tat kann es jedoch nie zu spät sein. Von Ketteler kann man die Bedeutung der Moral und von Hamvas die Bedeutung der Verantwortung lernen.

PÁL BOLBERITZ

THE THEOLOGY OF FERENC GÁL

Ferenc Gál was one of the outstanding Catholic theologian in the second half of the 20th century who approached the goal with great emphasis, besides his far-fledges works in theology, that the latest results of theology be accessible for a wider range of those interested. He played a significant role in the most recent Hungarian translation and editing of the Holy Script. Further on, a significant part of the theological articles of the Catholic Lexicon is the results of his work. He knew the theological streams of his period very well but he never joined any extremities but he followed the principle of contemplating progression. With the early application of the salvation-related methodology he not only preceded his contemporaries in Hungary but in an international perspective as well.

He intended to create a theology based on equilibrium and without exaggerations. The translation of the work written on Saint Trinity written by Saint Augustine indicates how excellently he knew the patristic tradition part from contemporary theology. This balanced mindset was typical of his relationship to faith and the opposite of mind: according to him these cannot be regarded in the opposition to one another because there is only one single truth existing. Ferenc Gál, while bringing the latest results of European Christian theology close to his country, he always remained a Hungarian theologian. He contributed to a great extent to the creation of modern Hungarian theological phraseology and to its dissemination, thus he set an example to the following generation.

GÁBOR CZAGÁNY

GLOBALISATION PHENOMENA IN THE OLD TESTAMENT DURING HELLENISTIC TIMES

In this article we investigate some characteristics of cultural history of Israel (Judea) in the age of Hellenism. After Alexander the Great's invasion of Persian Empire in 330 BC and its disintegration shortly after, the Hellenistic kingdoms were established throughout south-west Asia and north-east Africa. The Hellenistic period was characterized by a new wave of Greek colonization which established Greek cities and kingdoms in the Near East. This period also saw the rise of a Hellenistic Judaism which first developed among the Jewish and then spread to Judea. This article summarizes the most important aspects of one of the earliest globalisation.

ANTAL HÁMORI

PROTECTION OF HUMAN LIFE IN THE TEACHING OF THE CATHOLIC CHURCH

In this study after the introduction the following topics are discussed: 1. protection of human life and dignity before birth, prohibition of induced abortion: a) special procedures referring to human reproduction, b) genetic manipulation, c) sterilization; 2. protection of the life and dignity of dying, ill persons: a) rejection of “*euthanasia*” and excessive medicine, b) anti-life character of drug consumption, c) unacceptance of suicide and cooperation in suicide.

Based on the above it can be established that the protection of life and respect of the dignity of an unborn child and the dying, ill people receive significant attention in the manifestations of the Church’s Magisterium: for example in the words of the Second Vatican Council, and according to the Codex Iuris Canonici of year 1983 ordering serious punishment by the church for abortion in the Canon 1398 with testifying power, in the declarations of the Congregation for the Doctrine of the Faith starting with *Iura et bona, Donum vitae, Dignitas personae*, in the Catechism of the Catholic Church and in the Encyclical Letter *Evangelium vitae* addressed by the supreme pontiff Pope John Paul II.

The author offers with lots of love the content drafted in his work for the dignified life, eternal life, physical and mental health, peace and happiness of all defenceless, vulnerable, to be born and dying, sick and suffering people, namely every person from the moment of conception. The author hopes that he can provide the people with some help to face the challenges threatening human life and a solidarity-based answer opting for Life, which can be given to the complex issue of suffering that protects human life and dignity from the moment of conception to natural death.

ANTAL HÁMORI

HOSPITALITY AND ETHICS, IN THE REFLECTION OF LOVE, LOVE OF NEIGHBOUR, HOSPITABILITY AND CARDINAL VIRTUES

To the Honour of Dr. Kádas Lajos, Celebrating his 70th birthday

This study explains in a theological context – following the lines of live, love of neighbour, hospitality and cardinal values, by discussing the guest-host relation – that also hospitality is about the dignity and happiness of the human being, about its true and eternal asset, namely that we can live a truly peaceful, calm life.

In order to achieve the above, we have to see that economy is there for the human beings, for the happiness and fulfilment of human beings, furthermore in the relation of the human being and profit the goal is the human being and the tool is the profit. If we lose sight of this and we turn the tool into a goal, we are on the wrong path. The economic activity has to be performed within the borders of the moral order. The economic development always has to be aimed at universally to the benefit of the human beings, also with respect to hospitality. The Earth's resources were gifted to everyone without exception, namely to the entire humanity, so that everyone uses them for their subsistence and for the fulfilment of their individuality. The order of things has to be tailored to the order of persons and not vice versa.

ENDRE HORVÁTH

DAS WACHSTUM DER KIRCHE ALS AUSDRUCK DER ESCHATOLOGISCHEN SPANNUNG IM EPHESEBRIEF

Der Artikel erforscht die Lehre des Epheserbriefs über das Wachstum der Kirche. In der Darstellung dieser theologischen Idee des Eph findet man aber zwei untereinander nicht völlig vereinbare Gesichtspunkte.

Der Autor des Briefes erachtet, dass in der Kirche – aufgrund ihrer *“organischen”* Einheit (*“Leib”*) mit ihrem Haupt, dem verherrlichten Christus – die Christus-herrschaft schon jetzt erfahrbare Wirklichkeit ist, im Unterschied zu der Welt, in der die Durchsetzung dieser Herrschaft noch nicht aussteht. Obwohl Eph das genaue Verhältnis zwischen der Kirche und des Kosmos nicht präzisiert, doch schließt das Wachstum der Kirche eine Rolle der Verbreitung der Christus-herrschaft ein. Weil nach Eph das Endziel des Heilsplans Gottes *“alles im Himmel und auf Erden in Christus als Haupt zu vereinigen”* (1,10) ist, sollte die Wirkung des Wachstums der Kirche gleichsam als Vereinigung beschrieben werden. Dieses Wachstum besagt deshalb vor allem qualitatives Wachstum, schließt aber die quantitative nicht aus.

Doch an der Stelle des Eph, wo ausdrücklich über ein Wachstum der Kirche gesprochen wird, finden wir eine gewisse Verschiebung des Schwerpunkts: in der Perikope Eph 4,1–16 erscheint das Wachstum der Kirche ausschließlich als qualitatives Wachstum. Die Kirche soll sich immer tiefer in Christus, ihrem Haupt einwurzeln, und während dieses ständig vorangehenden Prozesses bekommt sie Anteil an der Fülle Christi. In einem gewissen Widerspruch mit Eph 1,22, nach dem die Kirche *“Leib und Fülle dessen [Christi] ist, der alles in allem erfüllt”*, – soll die Kirche *“die Fülle nach dem Vollmass Christi”* erstreben und in diesem Sinne *“wachsen”*. Auf diese Weise wird aber die eschatologische Spannung in der Kirche selbst überlagert, weil durch ihr Wachsen die Fülle des verherrlichten Christus erfahrbar sein wird.

JÓZSEF KOVÁCS

PRACTICAL EXPERIENCE ON THE RENEWED MARITAL PROCES

Practical experience on the renewed marital proces. The new marital procedural law that has been renewed by Pope Francis has facilitated the acceleration of marital litigations. The Holy Father made it possible that the bishop may deliver the verdict in cases where the marriage seems to be definitely invalid on condition that both parties request so. At the same time he made first instance verdicts executable in case the defender of the bond or the parties do not appeal. It facilitates the acceleration of the litigations to a great extent if the bishop arranges for the filling up of the diocesan tribunals with the proper persons. A lot depends on the judicial vicar and the notary who have insight on the advancement of the cases. Deadlines must be kept strictly. If someone or something is blocking the advancement of the case, the burden shall be immediately averted because the beatitude of the souls must come first in the Church. Pope Francis wished to strengthen this original intention of the Church with his *motu proprio Mitis iudex*.

GÁBOR KOZMA – IMRE LIPCSEI – ISTVÁN THÉKES

THE CORRELATIONS OF STUDENT AND TEACHER MOBILITIES IN THE INTERNATIONALIZATION PRACTICE OF GÁL FERENC COLLEGE

Hungarian higher education (HE) must face the following challenges amidst intensive social and economic changes: 1) the globalization of the HE market since a worldwide competition has started to attract foreign students, 2) joining the European HE field, and 3) a demographic decrease.

Internationalization of HE is the most recent and the fastest growing trend in HE. Gál Ferenc College (GFC) is an active participant of the processes of internationalization. In the 2017/2018 academic year, several of GFC's colleagues took part in international teaching mobility. The main goal of our empirical research was to find an answer to the following question: How does the experience of GFC's teachers' international mobility affect student mobility?

We used a mixed method approach. In our quantitative research, we developed and piloted a 15-item Likert-scale questionnaire focusing on the influence of teachers' impact on student mobility. In our qualitative research, we applied a deep interview format for focus groups. Focus groups were formed in all of our four faculties of students, teachers, coordinators, and management. Based on the data procured

in the deep interviews, a C-SWOT analysis was conducted to reveal the strength and limitations of our internationalization activities.

We phrased the main hypothesis as follows: The ERASMUS+ mobility experience of GFC teachers affects student mobility.

In the four faculties, altogether 65 teachers filled in the online questionnaire. The focus groups interviews had 15 participating students and 14 participating teachers.

I was found that the positive experience of teachers significantly affects students' mobility. As a result of the C-SWOT analysis it was pointed out that one of the strengths of internationalization is the cooperation between teachers and students; however several weaknesses were also touched upon; e.g., the low level of foreign language knowledge of teachers and students. A profound analysis of the interaction of teacher and student attitudes is elaborated on in the study.

KUMINETZ GÉZA

MEGFONTOLÁSOK A JÓ ÉS A ROSSZ VEZETŐ SZEMÉLYISÉGJEGYEIRŐL

Tanulmányunk tulajdonképpen egy kis vezetőképzési kurzus, melyben néhány neves szerző vezetéseméleti és/vagy inkább csak praktikus gondolatait ismertettük és értékeltük. Az egyes modellek vagy elgondolások, reflexiók egymást részben magukba foglalják, részben új dimenziót jeleznek. A már kifejtett megfontolást is újabb szemponttal egészítik ki. Mindegyik modellalkotó esetében közös vonás a személyiség sajátos minősége. Ezt a jellembeli minőséget pedig főleg a Simon Sinek által körvonalazott felsőbb hatalomba, elvbe, Istenbe vetett hit alapozza meg. Ez a kulcsa ugyanis a jó vezetésnek. A szakmát meg lehet menet közben is tanulni, ám érzelmileg labilis, erkölcsi és vallási tudatát tekintve kiskorú és primitív személyiségeken a legprofibb szakmai felkészítés, a legjobb példa, a legnagyobb intellektuális képességek sem segítenek. Vagyis óhatatlanul elkövetik a vezetők első hibáját (ez itt az ősbűn!), a felsőbbrendű hozzáállást, amit követnek törvénytelen gyermekei, a további kilenc (vagy ki tudja, hány?), hogy Hans Finzel fejtegetéseire utaljunk. Így a vezetésből (kormányzásból) pusztá irányítás lesz, ami megmérgezi közvetlenül a munkahelyi légkört, távolabbról pedig diszkriminálja a Krisztus által indított nagy missziós parancsot is. Végeredményben a jó vezető a rábízottakat egyrészt úgy szolgálja, hogy segíti őket emberi és szakmai kibontakozásukban, emberséges munkakörülményeket biztosítva számukra. Másrészt pedig odafigyel a munka és a vállalkozás (közösség) immanens (egyéni és társadalmi), illetve transzcendens céljaira.

PORVAN IRÉN

EL NEM HÁLT HÁZASSÁG PÁPAI FELBONTÁSA

Két keresztény vagy egy keresztény és egy nem keresztény el nem hált házasságát a pápa megfelelő okból felbonthatja, ha ezt mindkét fél vagy legalább az egyikük kéri (CIC 1142.k.). A „*dispensatio super rato*” eljárási módját az Egyházi Törvénykönyvön kívül külön szentszéki jogszabályok határozzák meg.

A mellékelt írás nem elméleti értekezés, nem az el nem hált házasság pápai felbontásának eljárás módját akarja bemutatni, hanem egy konkrét ügy kapcsán a megyéspüspök szavazatát (*votuma*), amellyel az iratokat felterjeszti a Rota Romanához.

Négy részből áll: I. Tényállás, II. Jogi érvelés, III. A tények feltárása, IV. Konklúzió.

A feldolgozott történetet nagyon röviden így foglalhatjuk össze: A házasfelek véletlenszerűen ismerkedtek meg, de kezdetben antipatikusak voltak egymásnak. Évekkel későbbi találkozásuk alkalmával a korábbi antipátia szimpátiává alakult, és viszonylag gyorsan házasságot is kötöttek, ám annak elhálására együttélésük ideje alatt soha nem került sor. Az asszony – aki négyéves korában molesztálás áldozata lett –, konzultált pszichológussal, részt vett egy terápián, majd átesett egy nőgyógyászati műtéten is. A felek ezt követően még megpróbálták elhálni a házasságot, de nem jártak sikerrel. Végül, kilenc év együtt töltött idő után elváltak, majd az asszony kérte a Szentatyától házasságuk pápai felbontását.

A jogi rész kifejti az Egyházi Törvénykönyvnek a házasságra vonatkozó tanítását, felsorolja, mely elemek szükségesek, hogy egy házasságot kánonjogi értelemben elháltnak tekintsünk: *erectio, penetratio, eiaculatio in vagina* ; továbbá, hogy az elhálás „ *humano modo* ” történjen, vagyis mindenféle fizikai erőszak nélkül, valamint házastársi érzülettel.

Ahhoz, hogy egy el nem hált házasság pápai felbontását kérjék, az alábbi feltételek szükségesek: 1) a vizsgálatnak tisztáznia kell, hogy valóban elhátatlan a házasság; 2) lelkipásztori szempontból indokolt legyen a felmentés; 3) legalább az egyik vagy mindkét fél kérelme; 4) a felmentés megadása ne okozzon botrányt a hívek körében.

A püspök *votumában* felsorolja az érveket, amelyek bizonyítják, hogy a házasság nincs elhálva. Bizonyíték lehet például egy orvos-szakértői vélemény arról, hogy a nő *virgo intacta* , vagyis érintetlen szűz. Az úgynevezett erkölcsi bizonyítékok közé tartozik például a felek és a tanúk eskü alatt tett vallomása, emellett plébános igazolás a vallomást tett személyek szavahihetőségéről. Bizonyos esetekben előfordulhat, hogy a házasfelek olyan rövid időt töltöttek együtt, hogy a körülmények nem tették lehetővé az elhálást (pl. hely és idő hiánya). Rendelkezésre állhatnak egyéb tényezők, amelyek alátámaszthatják a házasság elhátatlanságát: például dokumentumok, a körülmények, bizonyítékok összessége. Fontos, hogy ki kell mutatni az elhátatlanság okát is (fizikai ok, pszichés ok stb.).

A püspök szavazatának tartalmaznia kell, hogy eljutott az erkölcsi bizonyosságra abban a tekintetben, hogy a házasság kánonjogi értelemben nincs elhálva; hogy a felmentés megadása lelkipásztori szempontból indokolt (pl. ha felek életközösségének helyreállítására már nincs remény, illetve a jövőben új egyházi házasságot akarnak kötni; valamint, hogy a kegy megadása időszerű, azaz a házasság pápai felbontása nem okoz botrányt a hívek körében).

ATTILA THORDAY

COMMUNICATION OF FAITH

The focus of my present study is the way how we, Christians can share our faith in a most effective way relying on the Church's institutional structure. During the process of sharing our faith through our personal connections are the most important channels. If we let this power of personal features of faith decrease, we might easily get stuck in building ecclesial structures. Therefore, I suggest that our task is to strengthen Church structure mainly to support personal connections in our communities. The purpose of this is to share the joy of faith in a more personal, direct way. We should give space in the Church to strengthen these personal connections in our communities, the purpose of which should be the communication of living faith. I suggest that with the help of God's Spirit we should form the best institution out of the Church, focusing on real needs of people longing for salvation of Christ.

ISTVÁN ZOMBORI

PIUS XI AGAINST THE COMMUNIST THREAT

During his papacy Pope XI (1922–1939) stood out for a long time against communism that was agitating and organizing a growing number of workers in the entire world at that time. Among his statements the "*Quadragesimo Anno*", issued in 1931, is well known, but the most famous is the encyclical "*Divini Redemptoris*", published on 19 March 1937. In this the pope exposes to countries all over the world, where Christianity is persecuted and religious people are murdered. He underlines three regimes: Mexico, Stalin's Soviet Union and Spain during the civil war. The essay reviews the Christian answer proposed by the pope in details. Finally it demonstrates that during the era of Communist dictatorship, between 1945 and 1989, it was forbidden to speak about these sad events and aggression against the Church.